

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Вступ до спеціальності "соціальна педагогіка"

Навчальний посібник для вищих навчальних закладів

Київ 2013

УДК 37.013.42 (075,8)

ББК 74.6я73

В 27

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист № 2 від 05 липня 2013 року)*

За загальною редакцією

Міщик Л.І., доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри загальної і соціальної педагогіки та психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Рецензенти:

В.П.Шпак, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи Навчально-наукового інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

В.Є. Штифурак, доктор педагогічних наук, доцент кафедри психології Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського;

Т.М. Тюльпа, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної педагогіки та психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

В 27 Вступ до спеціальності «соціальна педагогіка» : навчальний посібник / автори-укладачі Л.І.Міщик, О.П.Демченко ; за заг. ред. Л.І.Міщик. – Глухів, 2013. – 250 с.

Посібник містить навчально-методичні матеріали з курсу «Вступ до спеціальності» і має на меті ознайомити студентів з азами професії соціального педагога, сформувані в них цілісне уявлення про соціально-педагогічну діяльність як гуманістичну та творчу, розкрити її суть і специфіку, перспективи та шляхи оволодіння нею.

Матеріал посібника структуровано відповідно до вимог кредитно-модульної системи навчання. В ньому подано орієнтовні плани і зміст лекцій, плани практичних занять, систему запитань і завдань для самостійної та індивідуальної роботи студентів, тестові завдання для модульного контролю, словник термінів.

Посібник адресований студентам спеціальності «соціальна педагогіка», викладачам соціально-педагогічних дисциплін, практичним працівникам, що займаються соціально-педагогічною діяльністю, волонтерам.

Зміст

ПЕРЕДМОВА.....	4
ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ.....	6
МОДУЛЬ 1. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	6
Тема 1. Наукова організація праці студента у вищому навчальному закладі.....	6
Тема 2. Професія соціального педагога в сучасному суспільстві.....	34
МОДУЛЬ 2. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	71
Тема 3. Характеристика діяльності соціального педагога у різних соціальних інституціях.....	71
Тема 4. Система підготовки соціальних педагогів в Україні.....	98
ПРАКТИЧНІ РОБОТИ.....	128
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	152
ДОДАТКИ.....	202
ЛІТЕРАТУРА.....	242

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розбудови незалежної держави як перехідний загострив соціально-економічні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні проблеми, пов'язані з різними сферами життя й діяльності окремої людини, сім'ї та різних груп населення. Багато людей, потрапляючи в кризові ситуації, не завжди можуть самостійно подолати складні життєві обставини. Діти, молодь і дорослі потребують допомоги в соціалізації, психолого-педагогічної підтримки, соціального захисту. Відповідно зростає об'єктивна потреба в підготовці висококваліфікованих спеціалістів для соціально-педагогічної сфери.

Підготовка соціальних педагогів має свої особливості, які зумовлені специфікою процесу становлення нової професії в Україні, складністю й різноплановістю соціально-педагогічної діяльності, труднощами працевлаштування спеціалістів, стереотипами у ставленні до фахівців соціально-педагогічної сфери.

Одна з актуальних науково-практичних проблем, що потребує теоретичної та методичної розробки, – це створення умов для раннього професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів. Ефективність оволодіння студентами майбутньою спеціальністю значною мірою залежить від того, наскільки швидко вони почнуть опановувати її основи, активно й усвідомлено включаться в процес вивчення професійно зорієнтованих дисциплін. Завдяки знайомству з перших днів навчання у ВНЗ з азами професії в студентів формується загальне уявлення про особливості професійної соціально-педагогічної діяльності та соціальної педагогіки як сучасної науки, виробляється спрямованість на засвоєння всіх дисциплін через призму соціально-педагогічних і соціально-психологічних проблем.

Цикл соціально-педагогічних дисциплін, які будуть опановувати студенти галузі знань 0101 Педагогічна освіта, напряму підготовки 6.010106 Соціальна педагогіка освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», відкриває курс «Вступ до спеціальності». Він логічно поєднаний з основними теоретичними дисциплінами, є пропедевтичним, початковим і роз'яснює суть нової спеціальності. Зміст навчально-методичного посібника сформовано відповідно до програми курсу «Вступ до спеціальності», розробленої авторами посібника.

Мета навчального посібника – сприяти формуванню в студентів цілісного уявлення про професію соціального педагога як гуманістичну та творчу, усвідомленню ними важливості й складності соціально-педагогічної діяльності, розкриттю шляхів оволодіння нею.

Навчальний посібник знайомить студентів з сучасним станом розвитку та перспективами подальшого утвердження професії соціального педагога в нашій країні, особливостями організації педагогічного процесу у вищому навчальному закладі та специфікою підготовки майбутніх соціальних педагогів. У посібнику розкривається роль і функції соціального педагога в суспільстві, напрями його практичної діяльності в різних соціальних інституціях. Тут подається особистісно-професійний портрет соціального педагога, його обов'язки й права, показується специфіка професійного самовизначення і кар'єрного зростання.

У процесі структурування й викладу змісту навчального посібника враховано специфіку, мету й завдання курсу «Вступ до спеціальності», дотримано вимоги кредитно-модульної системи навчання.

У навчальному посібнику подається курс лекцій, під час формування змісту яких було використано, узагальнено й упорядковано матеріали робіт відомих зарубіжних і вітчизняних фахівців у галузі соціальної педагогіки. Конспекти лекцій містять опорні матеріали з кожної теми й не претендують на остаточне узагальнення, а мають на меті допомогти студентам-першокурсникам зорієнтуватися у великій кількості інформації з конкретного питання.

Посібник містить повний технологічний інструментарій для самостійної та індивідуальної роботи студентів під час опанування змісту курсу. До кожної теми виокремлено питання, відповіді на які студенти шукають у процесі самостійної роботи на основі опрацювання рекомендованої літератури (основної та додаткової), проблемні питання для самоконтролю, а також творчі завдання для індивідуальної роботи. Запропоновані завдання максимально охоплюють кожну тему й мають диференційований характер, що дає право викладачеві й студентові регулювати їх обсяг і складність. Результати їх виконання оцінюються під час практичних робіт і різних форм підсумкового контролю.

Окремий розділ містить рекомендації до практичних занять, передбачених навчальною програмою курсу, в яких виокремлено теоретичний і практичний блоки. Частина питань, які виділені в плані практичного заняття, розглядаються на лекції. Готуючи відповіді на ці питання, студенти мають деталізувати, уточнити, доповнити інформацію, подану під час лекції та в посібнику. Відповіді на інші питання потребують складнішої роботи студентів з опрацювання рекомендованої літератури й підготовки доповідей. Під час підготовчої роботи до практичного заняття студенти можуть виконувати також завдання, пов'язані з вивченням і аналізом нормативно-правових документів у соціально-педагогічній сфері, документації соціального педагога, проводити мікродослідження тощо. До кожного практичного заняття подано декілька тем для підготовки реферату й виступу-захисту, який презентується студентом на занятті. В посібнику запропоновано декілька варіантів проведення практичного заняття з кожної теми, що дає можливість викладачеві вибирати.

У навчальному посібнику подано словник термінів, розуміння й використання яких майбутніми соціальними педагогами під час різних форм організації навчання у ВНЗ і в майбутній професійній діяльності забезпечить науковий і компетентнісний характер їхньої підготовки.

Посібник адресовано викладачам соціально-педагогічних дисциплін і студентам спеціальності «соціальна педагогіка», які навчаються за кредитно-модульною системою. Гадаємо, що посібник буде корисним також для студентів заочно-дистанційної форми навчання і практичних працівників, що займаються соціально-педагогічною діяльністю.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

МОДУЛЬ 1. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Лекція 1.

Тема 1. Наукова організація праці студента у вищому навчальному закладі.

Основні поняття: культура навчальної праці, наукова організація праці, режим дня, бюджет часу, форми організації навчального процесу, лекція, семінарське заняття, практичне заняття, самостійна робота, культура читання, тези, цитати, анотація, конспект, реферат, есе, портфоліо.

План лекції

1. Культура й наукова організація праці студентів.
2. Особливості роботи студентів під час різних форм навчального процесу у вищому навчальному закладі.
3. Самостійна робота студентів.
4. Робота з інформаційними джерелами.

Матеріали до лекції

1. Культура й наукова організація праці студентів.

Увесь студентський період життя супроводжується систематичною розумовою працею. Складність навчальної праці студентів зумовлена тим, що обсяг і зміст інформації, якою вони мають оволодіти, безперервно збільшується, а термін навчання майже не змінюється. Практика свідчить, що за відсутності наукової організації навчальної праці студентів навіть тривалі роки навчання у вищій школі з її можливостями не можуть забезпечити підготовку фахівців належної кваліфікації. Однією з причин невдоволення своїм навчанням студенти вважають відсутність уміння самостійно працювати. Тому важливо, щоб кожен студент сформував у себе вміння вчитися, засвоїв основи раціональної організації праці, прийоми економії часу, вмів застосовувати їх у своїй повсякденній роботі, володів навичками самоорганізації.

Ефективність засвоєння навчального матеріалу залежить від працездатності студента на час його розумової діяльності. *Працездатність студента* – це його готовність до виконання певного виду навчальної роботи з високим ступенем напруженості, зі значними затратами нервової енергії протягом певного проміжку часу.

Під час навчання працездатність студента залежить від кількох чинників:

- внутрішніх умов (інтелектуальні здібності, особливості сформованості морально-вольових якостей, ступінь тренуваності, стан здоров'я тощо);
- зовнішніх умов (атмосфера у вищому навчальному закладі, організація робочого місця, режим праці та відпочинку, мікроклімат у групі тощо);

– рівня організації праці (плановість у роботі, дотримання певного режиму, рівень затрачених зусиль для досягнення результату тощо);

– обсягу розумового навантаження, складності пізнавального завдання.

Рівень працездатності студента залежить від його індивідуальних особливостей, але має також загальні, науково обґрунтовані закономірності, й змінюється поетапно:

– *на першому етапі* студент звикає, пристосовується до конкретного виду роботи, налаштовується на розумову працю та певний ритм роботи;

– *на другому етапі* досягається максимальний рівень розумової працездатності, який зберігається протягом певного часу;

– *на третьому етапі* відбувається поступове зниження розумової працездатності, настання фази стомлення;

– *на четвертому етапі* настає пік перевтоми або пригнічення, коли розумова діяльність не лише спадає, а й викликає в людини негативні емоції.

Однак процес зміни ступеня працездатності на цьому не закінчується. Після перерви все повторюється спершу на дещо вищому рівні, ніж раніше, але на сьомій годині роботи розумова активність різко знижується. Наприкінці дня, після відпочинку, знову спостерігається її зростання. Це зумовлено вольовим зусиллям у зв'язку з усвідомленням наближення закінчення робочого дня.

Найпродуктивнішими є такі годинні пояси, під час яких спостерігається максимальна працездатність:

– у першій половині дня - з 10-ї до 13-ї год.;

– після обіду - з 16-ї до 19-ї год.;

– вечірній час - з 20-ї до 24 год.

Установлено, що ступінь уваги й ефективність запам'ятовування навчального матеріалу знижуються й сповільнюються наприкінці кожного годинного поясу. З огляду на це важкий для запам'ятовування навчальний матеріал доречно вивчати в першій половині кожного поясу після продуктивного відпочинку.

Ефективність розумової діяльності студента залежить від сформованості в нього *культури навчальної праці* – системи знань, умінь і навичок, які дають змогу особистості раціонально організовувати навчання, забезпечувати його високу продуктивність.

Культура навчальної праці студента включає:

– гігієну розумової праці (знання правил збереження й підвищення розумової працездатності, вміння дотримуватись їх на практиці);

– техніку розумової праці (володіння ефективними прийомами розумової діяльності);

– уміння планувати навчальну роботу;

– прийоми економії часу.

Важливою умовою високої працездатності студента під час навчальної діяльності є вміння організовувати її на науковому рівні. Багато дослідників підкреслюють, що швидке стомлення від розумової праці, зниження її продуктивності пов'язане з невмінням правильно її організовувати. Ще на початку XX ст. значного поширення набули дослідження з наукової організації

праці, які мали на меті визначити найбільш досконалу форму організації трудових процесів на виробництві відповідно до наукових знань про закономірності трудової діяльності. Тоді ж були визначені *загальні умови успішної праці*: економні прийоми праці, правильна організація робочого місця та зручні інструменти, а також режим праці.

Рис. 1. Культура навчальної праці студента

Видатний фізіолог М.Введенський на основі знань про закономірності нервової діяльності виокремив *умови високої продуктивності* як фізичної, так і розумової праці:

- під час виконання будь-якої роботи зусилля слід збільшувати поступово;
- необхідно дотримуватися звичного ритму роботи;
- доцільно зберігати звичну послідовність і системність роботи, дотримуватися встановленого для себе розпорядку дня, плану роботи;
- необхідно правильно чергувати працю та відпочинок, який має бути активним;
- для того, щоб праця завжди була продуктивною, необхідно проводити щоденне тренування, яке сприяє формуванню необхідних навичок і звичок та їх закріпленню.

Організацію навчальної праці, яка за мінімальних затрат дає максимальні результати, називають *науковою*. Наукова організація праці студента (НОП) ґрунтується на основних положеннях педагогіки, психології, фізіології стосовно вимог до діяльності студента; враховує можливості та вікові особливості його організму й створює сприятливі умови для всебічного

розвитку. Вимоги НОП охоплюють усі сторони життя студентів як у сфері навчально-пізнавальної діяльності, так і в сфері вільного часу.

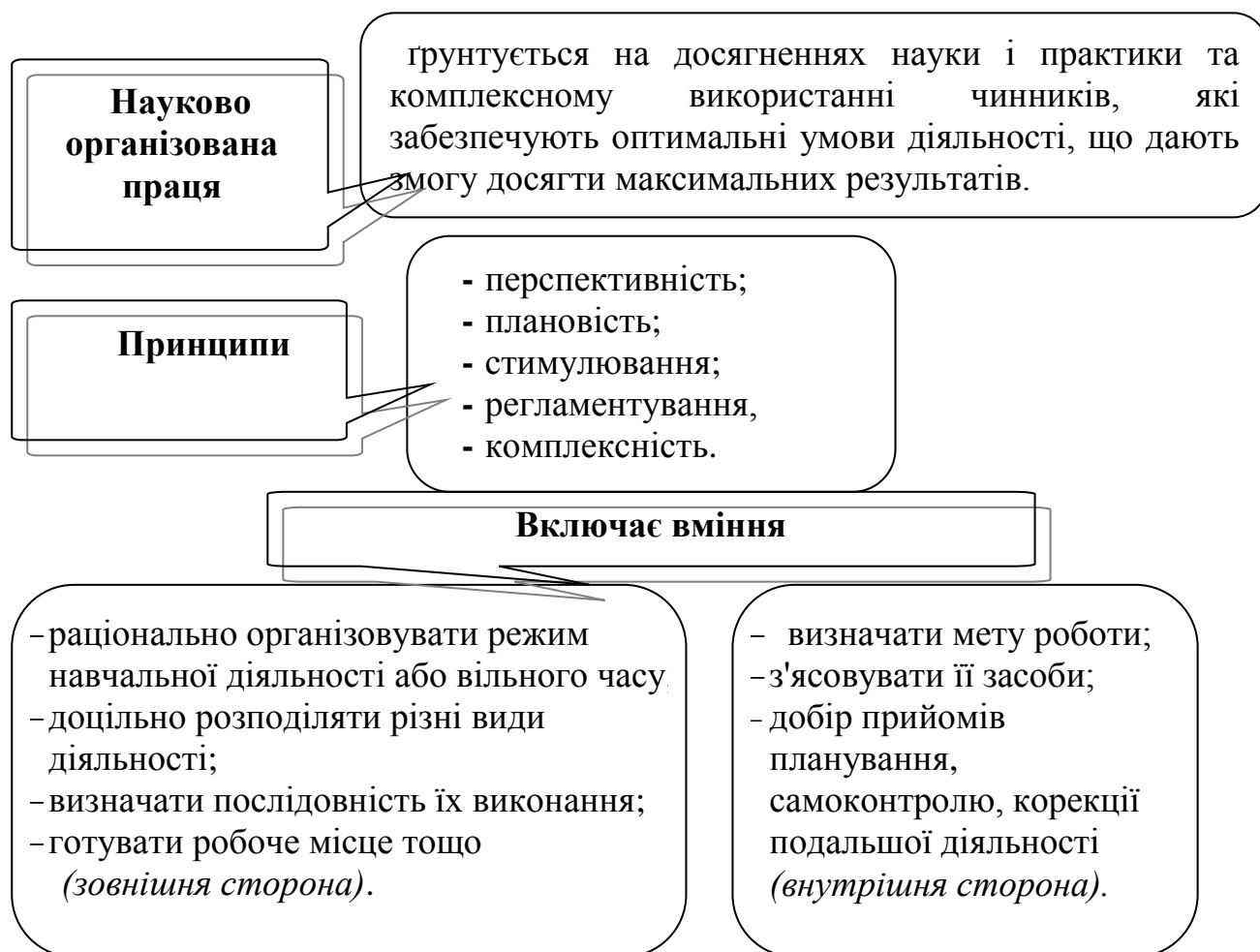
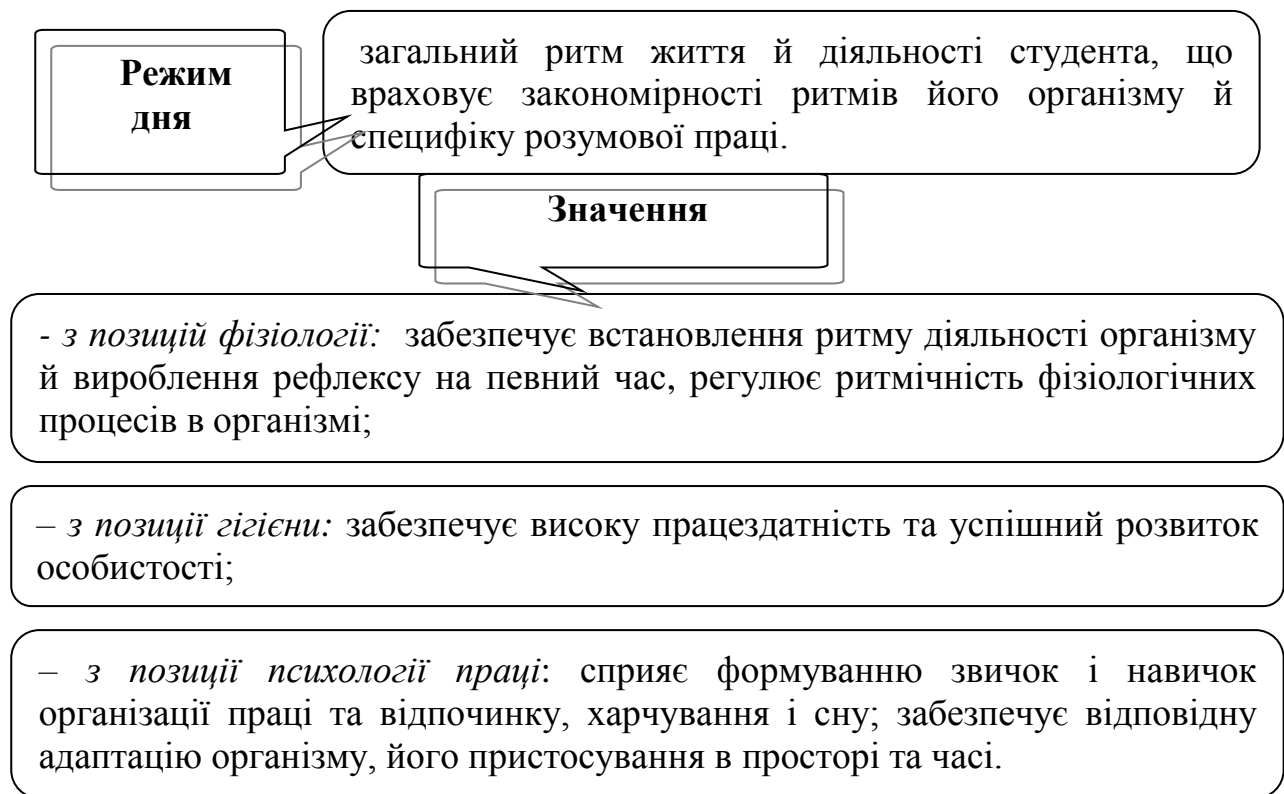

Рис. 2. Наукова організація праці студента

Велику роль у поновленні енергетичних ресурсів особистості та досягненні бажаних результатів навчальної діяльності відіграє режим праці та відпочинку. Слово «режим» у перекладі з латинської та французької мови означає «управління». *Режим дня* – це встановлений порядок тривалості та чергування праці з відпочинком протягом доби, а також харчування, сну, дотримання правил особистої гігієни.

Основу режиму становить правильний розподіл часу, завдяки чому в студента формується динамічний стереотип. Організм за своїм «годинником» регулює види занять, установлює баланс між працею та відпочинком. Завдяки цьому в студента з'являється відчуття часу, яке допомагає працювати в певному ритмі. Організм сам «хоче» робити те, що потрібно, адже внаслідок вироблення динамічного стереотипу попередня діяльність спонукає наступну. Це значною мірою підвищує продуктивність праці, знімає нервові напруження.

Обов'язковим елементом режиму дня є достатній сон, тривалість якого змінюється залежно від віку. Важливими в режимі дня також є ранкова гігієнічна гімнастика (не менше 20 хв.); регулярне помірне харчування; прогулянки на свіжому повітрі (до години); активний і пасивний відпочинок тощо.

Рис. 3. Значення режиму дня для підвищення ефективності навчальної праці студента

Важливим чинником наукової організації праці, пов'язаної з розумовою діяльністю, є раціональне використання бюджету часу за умов систематичного вдосконалення техніки праці. *Бюджет часу* (англ. budget, букв. – сумка) – правильне планування й розподіл часу, розумне та раціональне його витрачання на різні види робіт і форми діяльності.

Структуру бюджету часу студента формують *робочий* (навчальний): аудиторні заняття та самостійна робота над програмовим матеріалом; *неробочий* (позаробочий) час: позанавчальний (участь у науковій і громадській роботі, переїзди до місця занять, час на господарсько-побутові потреби, сон, харчування тощо), вільний (заняття спортом, участь у художній самодіяльності, відвідування театрів, музеїв, виставок, перегляд телебачення, читання наукової та художньої літератури, газет, журналів, улюблені заняття тощо). Поза всіма зазначеними затратами ще виділяють *нерозподілений* (неврахований) час.

Правильний розподіл режимних моментів у добовому бюджеті часу дає змогу студентові об'єктивно підійти до використання своїх функціональних можливостей і адаптації до зміни одних видів діяльності на інші. Досвід організації навчальної роботи у вищих навчальних закладах свідчить, що фізіологічна норма часу відповідно до гігієнічних вимог, яка відводиться на розумову діяльність, становить 10-11 год. на добу. Студентам молодших курсів рекомендується починати з 7-8 год. занять на добу і згодом поступово збільшувати їх тривалість, щоб до старших курсів значно зростала питома вага їх самостійної навчальної роботи.

2. Особливості роботи студентів під час різних форм організації навчального процесу у вищому навчальному закладі.

Реалізація програми підготовки соціальних педагогів передбачає застосування відповідних форм навчання. Організація навчання у вищій школі забезпечується засобами поєднання аудиторної та позааудиторної форм навчання. До традиційних форм організації навчального процесу (видів навчальних занять) відносять: лекції; семінари; практичні заняття (лабораторні роботи, лабораторний практикум); самостійну аудиторну роботу студентів; самостійну позааудиторну роботу студентів; консультації; курсове проектування (курсіві роботи); дипломне проектування (дипломні роботи); всі види практик.

Однією з важливих форм організації навчальної діяльності студентів у процесі вивчення соціально-педагогічних дисциплін є *лекція*. Під час лекції засвоюються основи наукових соціально-педагогічних, психологічних знань, формується інтерес до соціальної педагогіки як науки, визначається спрямування і характер усіх видів навчальних занять, а також самостійної роботи студентів. Систематичне відвідування студентами лекцій має важливе значення в осмисленні ними основних шляхів і закономірностей розвитку теорії та історії соціального виховання, особливостей становлення та місця професії соціального педагога в сучасному суспільстві. На лекціях студенти отримують найновіші знання із соціально-педагогічних дисциплін, які суттєво доповнюють матеріал підручників і навчальних посібників про напрями, функції, технології, етичні основи соціально-педагогічної діяльності та проблеми, що виникають у роботі соціальних педагогів; знайомляться з останніми досягненнями в галузі соціальної педагогіки, досвідом роботи соціальних педагогів-практиків тощо.

Слухання і запис лекцій – складні види навчальної роботи, тому студентам необхідно докласти багато зусиль, щоб опанувати ними. Уважне слухання й конспектування вимагає інтенсивної розумової діяльності особистості. Активна мислительна діяльність студентів під час пояснення викладачем навчального матеріалу дозволяє не лише зрозуміти наукову інформацію, яка подається безпосередньо на лекції, але й успішно виконувати завдання в процесі підготовки до семінарських і практичних занять, оволодівати знаннями під час самостійної роботи.

У процесі викладання соціально-педагогічних дисциплін доцільним є застосування різних видів лекцій.

➤ *Вступна лекція* може проводитися на початку вивчення курсу будь-якого циклу підготовки соціальних педагогів (вступ до спеціальності, філософія, педагогіка, соціальна педагогіка, людина в сучасному соціумі, технології соціально-педагогічної роботи, етика і психологія сімейного життя тощо). Під час такого виду лекції в стислій, а можливо в схематичній формі надається інформація про завдання, зміст і структуру всієї навчальної дисципліни, її взаємозв'язки з іншими курсами, значення в фаховій підготовці майбутнього соціального педагога. Наприклад, під час вивчення соціальної

педагогіки проводиться вступна лекція на тему «Соціальна педагогіка як галузь педагогічної науки».

➤ *Тематична лекція* є традиційним типом у практиці вищої школи в цілому, в підготовці майбутніх соціальних педагогів зокрема. Її призначення полягає в розкритті певної теми навчальної дисципліни, поясненні студентам інформації, що має бути ними осмислена, засвоєна і використана в найближчій перспективі на практичних заняттях, під час різних видів практики; а в далекій перспективі – в майбутній професійній діяльності. Наприклад, під час вивчення курсу «Вступ до спеціальності» однією з таких лекцій може бути лекція на тему «Професія соціального педагога в сучасному суспільстві».

➤ *Настановча лекція* найчастіше використовується в навчанні студентів заочної форми навчання, під час якої, окрім розкриття мети й завдань навчальної дисципліни, визначення кола її проблем, необхідно зробити огляд наявних джерел інформації, сформулювати методичні поради щодо організації самостійної роботи майбутніх соціальних педагогів, окреслити терміни та особливості форм контролю, висловити рекомендації стосовно видів звітності про хід і результати опрацювання навчального матеріалу.

➤ *Оглядова лекція* найчастіше проводиться перед практикою, виконанням курсових чи дипломних робіт, державними іспитами. Головне завдання такого виду лекції полягає в забезпеченні взаємозв'язку та наступності між вивченими темами, між теоретичними заняттями і практичними вміннями. Така лекція передбачає узагальнення і систематизацію наукових знань із соціально-педагогічних дисциплін. Зазвичай стрижнем оглядової лекції виступає концептуальна основа всього курсу і його найбільших розділів. Наприклад, у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» на 4-му курсі перед комплексним кваліфікаційним екзаменом проводяться оглядові лекції із соціальної педагогіки, теорії та історії соціального виховання, соціалізації особистості, технологій соціально-педагогічної роботи тощо.

За способом викладу навчального матеріалу виокремлюють такі види лекцій.

➤ *Лекція-бесіда*, або діалог з аудиторією, – найпростіша форма активного залучення майбутніх соціальних педагогів до обговорення соціально-педагогічних проблем. Вона передбачає безпосередній контакт викладача зі студентами. Перевага цього виду лекції полягає в тому, що вона дозволяє привернути увагу студентів до найважливіших питань теми, визначити зміст і темп викладу навчального матеріалу з урахуванням особливостей студентів того чи того курсу. Такому виду лекції можна надавати перевагу на 1-2-х курсах, коли ще в студентів недостатньо сформовані професійні цінності, огляди на ті чи ті соціально-педагогічні проблеми.

➤ *Лекція-дискусія* на відміну від попереднього виду лекцій потребує того, що викладач не тільки стимулює відповіді студентів на запитання, але й організовує вільний обмін думками, спонукає до дискусії в інтервалах між її логічними частинами. Це поживляє процес розгляду актуальних соціально-педагогічних питань (вимоги до соціального педагога як особистості та

фахівця, етичні основи соціально-педагогічної діяльності, спільне й відмінне в професійній діяльності соціального педагога та соціального працівника, особливості соціально-педагогічної роботи з девіантними підлітками тощо), активізує пізнавальну діяльність студентів, сприяє формуванню професійно-педагогічних цінностей майбутніх соціальних педагогів, подоланню негативних установок і помилкових суджень деяких студентів. Зрозуміло, що позитивний результат досягається за умови правильного добору питань для дискусії та вдалого, цілеспрямованого керівництва нею. Питання визначаються й ставляться залежно від підготовленості й зацікавленості аудиторії.

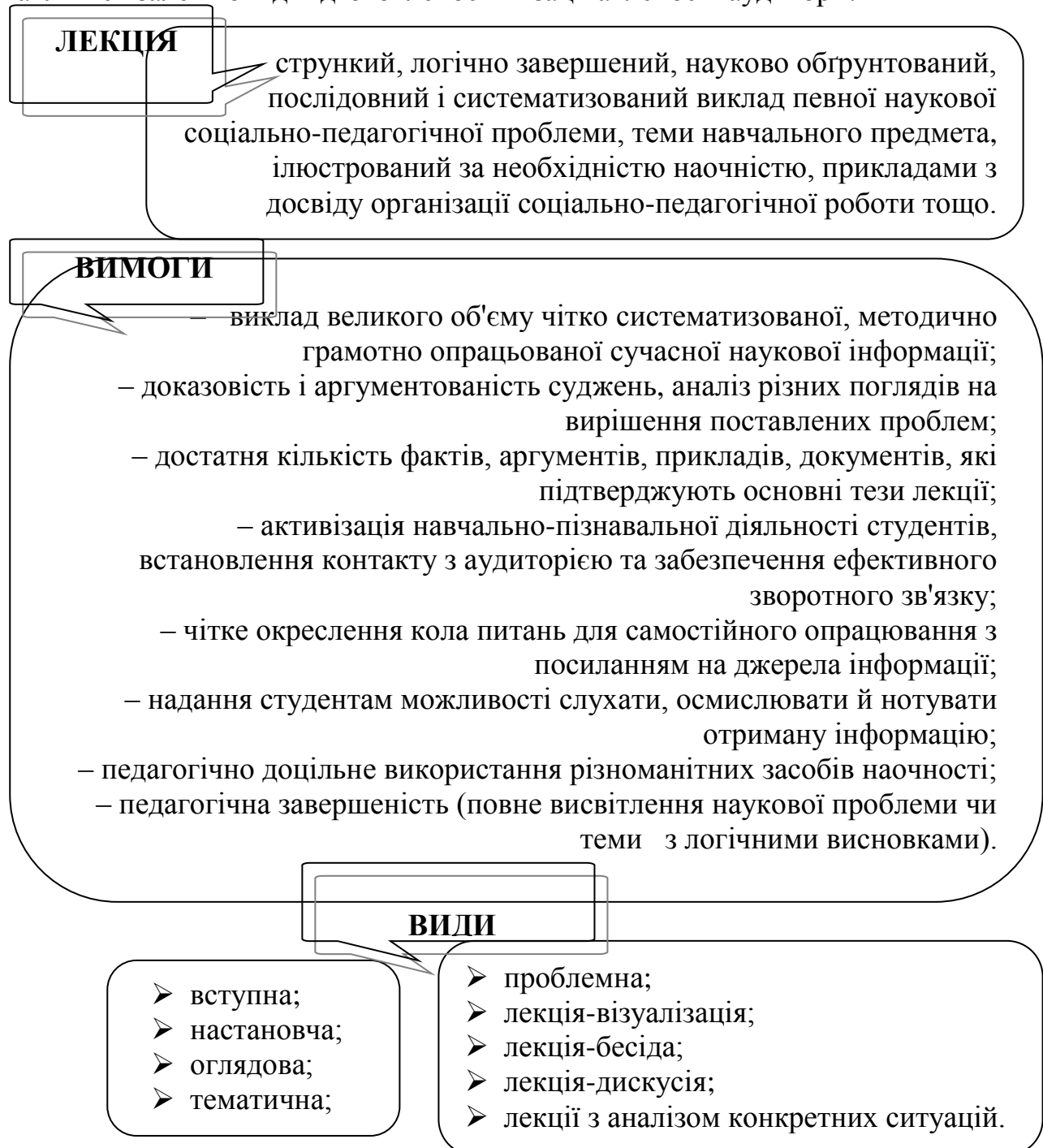

Рис. 4. Лекція як форма навчання в процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів

➤ *Проблемна лекція*, під час якої відбувається активізація розумової діяльності студентів, активне сприйняття нового матеріалу. В процесі проведення проблемної лекції активізація мислення студентів здійснюється викладачем за допомогою створення проблемних ситуацій. Така лекція може бути ефективною під час вивчення як дисциплін циклів гуманітарної та соціально-економічної підготовки (філософії, політології, етики, естетики тощо) і математичної, природничо-наукової підготовки (основи екології, людина в сучасному соціумі, інноваційні моделі надання соціальних послуг тощо), так і дисциплін циклу професійної та практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів (соціальна психологія, соціальна педагогіка, соціальний супровід сім'ї, педагогіка сімейного виховання тощо).

➤ *Лекція з аналізом конкретних ситуацій* – це один зі способів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів під час вивчення соціально-педагогічних дисциплін, зокрема соціальної педагогіки, соціально-педагогічного консультування, етики соціально-педагогічної діяльності, соціально-педагогічної профілактики деліквентної поведінки, педагогіки сімейного виховання тощо. За формою така лекція є дискусією, однак для обговорення викладач ставить не запитання, а використовує конкретну ситуацію з практики роботи соціальних педагогів, яка озвучується усно або представляється у відеозапису і містить достатню інформацію для оцінки явищ, подій та їх обговорення. Іноді обговорення мікроситуації використовується як своєрідний пролог до наступної частини лекції.

Семінарське заняття як одна з форм у процесі роботи над соціально-педагогічними дисциплінами передбачає продовження, подальше вивчення і більш глибоке усвідомлення майбутніми соціальними педагогами теоретичних положень, які розглядалися під час лекцій. У обговоренні питань на семінарських заняттях активну участь беруть студенти, які виступають з доповідями, рефератами, дискутують під керівництвом викладача.

Семінарські заняття сприяють формуванню в студентів професійно-ціннісних мотивів та ідеалу соціального педагога, розвитку в них здатності осмислювати функції й напрями соціально-педагогічної діяльності в контексті сучасної ситуації, виробленню власного ставлення до отриманої наукової інформації й уміння аргументувати відповідь, розширенню загальнопедагогічного кругозору тощо. На семінарських заняттях у майбутніх соціальних педагогів формуються навички самостійної роботи з різними видами літературних джерел (підручниками, навчальними посібниками, монографіями, науковими статтями, документами тощо). Семінари сприяють забезпеченню зв'язку соціально-педагогічної теорії та практики.

Протягом вивчення циклу соціально-педагогічних дисциплін доцільно використовувати різні види семінарів:

- залежно від складності, обсягу і вимог: просемінари (підготовчі), власне семінари, міжпредметні;

- залежно від мети: семінар-повторення і систематизації знань, семінари вивчення нового матеріалу, змішані (комбіновані);

– за формою проведення: семінар-бесіда, семінар-обговорення (реферативний), коментоване читання, семінар-диспут, комбінований, міжпредметний семінар та його різновид – семінар-конференція.

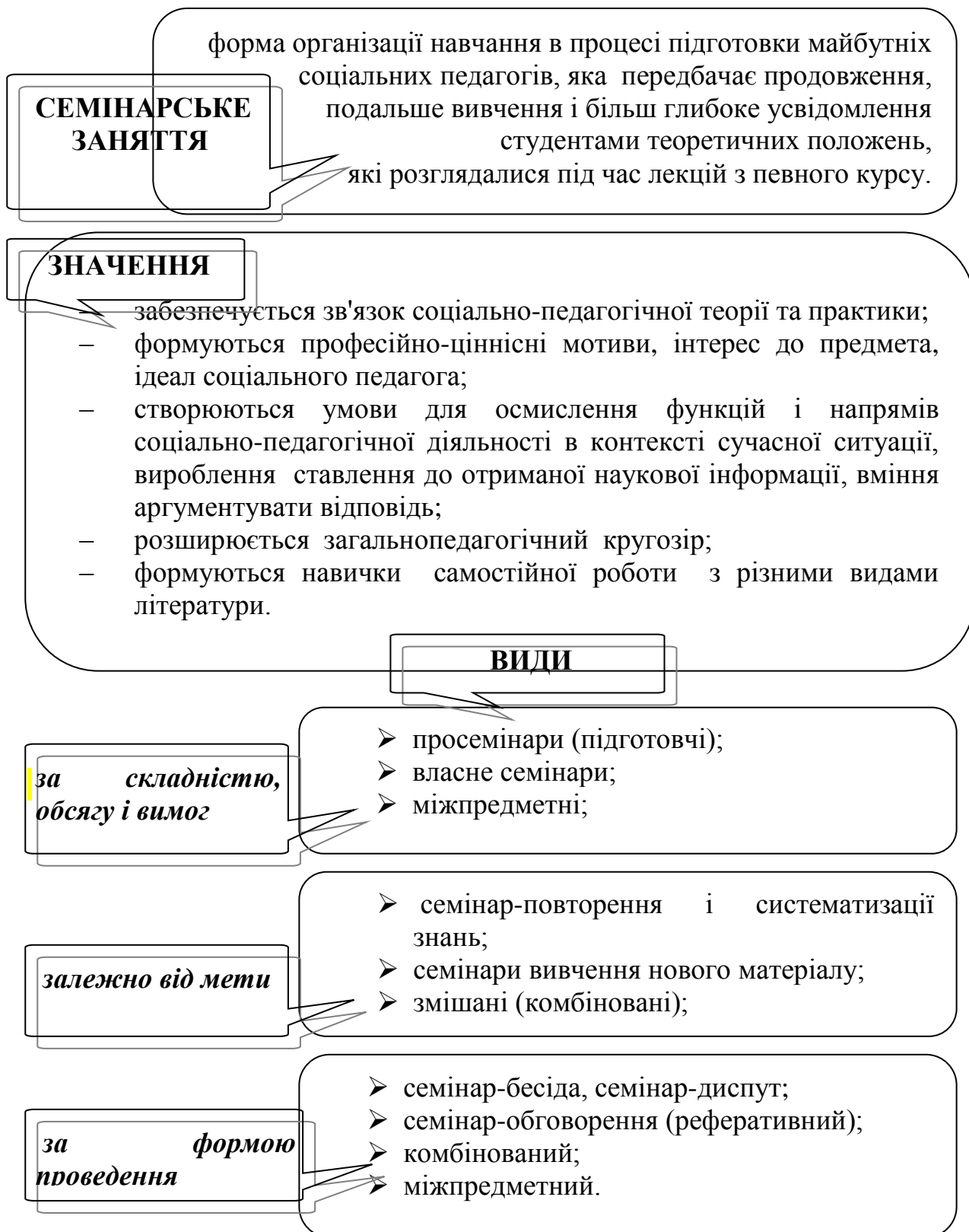

Рис. 5. Семінарські заняття в підготовці майбутніх соціальних педагогів

Семінари складаються з двох взаємопов'язаних ланок – самостійного вивчення студентом програмного матеріалу й обговорення на заняттях результатів пізнавальної діяльності. Структура семінарів може бути різною. Наприклад, *семінар-бесіда* має таку структуру: вступне слово викладача, бесіда за окремими невеликими питаннями, підсумкове слово викладача. *Семінар-повідь* (за рефератом): виступи доповідачів, опонентів, рецензентів. *Коментоване читання* – читання й аналіз заздалегідь вибраних наукових текстів з певної теми. *Семінар-розв'язування завдань*: вступне слово викладача, виступи студентів з певного питання, колективне обговорення, оцінка роботи. *Семінар-диспут* – проміжний вид між семінаром-бесідою і повідомленням, його структура: вступне слово викладача, дискусія, підведення підсумків. На сучасному етапі розвитку вищої педагогічної школи досить поширеними формами організації дискусій є «круглий стіл» – обмін думками, «мозковий штурм», засідання експертної групи, форум, симпозіум, дебати, «судові засідання» тощо.

Важливою умовою ефективного проведення семінарського заняття є підготовка студентів до нього, яка передбачає ознайомлення з планом і відповідними методичними вказівками до семінарського заняття; опрацювання матеріалів лекцій за даною темою; самостійне вивчення, аналіз і узагальнення основної та додаткової літератури; пошук відповідей на проблемні запитання, виконання творчих завдань; продумування виступу на семінарському занятті тощо.

Практичне заняття - це одна з форм навчання в процесі вивчення соціально-педагогічних дисциплін, що має на меті вироблення в студентів навичок вивчення й аналізу наукових праць із соціальної педагогіки, архівних матеріалів, державних документів; виконання мікродосліджень з вивчення різних соціально-педагогічних проблем; розвиток критичного ставлення, формування вміння осмислювати соціально-педагогічні ідеї, шукати шляхи їх упровадження в професійній діяльності.

Практичні заняття проводяться через 3-5 лекцій і логічно продовжують роботу, розпочату на лекційних заняттях. План практичного заняття повинен відповідати загальним ідеям і спрямованості лекційного курсу та співвідноситися з ним.

Мета заняття має бути зрозумілою студентам. Під час проведення практичних занять потрібно враховувати роль повторення, яке для закріплення знань доцільно проводити варіативно, під новим кутом зору. Слід організовувати практичні заняття так, щоб студенти постійно відчували зростання складності виконуваних завдань, позитивні переживання від власних успіхів у навчанні, були зайняті напруженою творчою роботою, пошуками правильних і творчих розв'язків. Важливе значення має індивідуальний підхід до студентів і продуктивне педагогічне спілкування.

Методика практичного заняття може бути різною, вона залежить від особистості викладача, специфіки навчальної дисципліни, його теми й завдань тощо.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення зі студентами, виконання завдань з подальшим їх аналізом, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку та оцінювання. Оцінки, отримані студентами за окремі практичні заняття, враховуються при виставленні підсумкової оцінки з цієї навчальної дисципліни.

Ефективність практичних занять насамперед залежить від підготовки до них студентів, їхньої уважності й активності, творчого ставлення до виконання навчальних завдань і рекомендацій викладача. Практичні заняття вимагають системної самостійної роботи студентів з основною і додатковою літературою, вивчення й аналіз документів у соціальній і соціально-педагогічній сфері тощо.

2. Самостійна робота студентів.

Самостійна робота – вид навчальної діяльності студента, спрямований на вивчення та оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача, за його інструкцією і під його безпосереднім чи опосередкованим контролем. Самостійна робота з вивчення соціально-педагогічних дисциплін є окремою формою організації навчання за кредитно-модульною системою поряд з лекцією, семінаром, практичним заняттям тощо. При цьому її суттєвими ознаками вважають обов'язковість у відведений розкладом дня ВНЗ час, роботу без участі викладача, але за умови здійснення ним контролю. Студенту під час самостійної роботи доводиться вивчати різні види літературних джерел (підручники й посібники, нормативно-правові документи з соціально-педагогічної роботи, фахові журнали, довідкову літературу тощо).

Результатом виконання самостійної роботи може бути складання портфоліо, написання реферату, наукової статті, наукової доповіді, есе тощо.

Самостійна робота сприяє розвитку в майбутніх соціальних педагогів стійкої потреби до самоосвіти, формуванню навичок постійного поповнення знань, глибокому осмисленню ними соціально-педагогічних проблем, узагальненню й систематизації знань тощо. Вона створює умови для розвитку в студентів інтелектуальних якостей, критичності й самостійності мислення; для найбільш повного використання індивідуальних здібностей і творчого потенціалу в процесі професійного становлення; для виховання цілеспрямованості, працелюбності, організованості, дисциплінованості, ініціативності тощо. Самостійну роботу студентів класифікують за різними критеріями.

➤ *За врахуванням місця та часу проведення, характеру керівництва і способу здійснення контролю за її якістю з боку викладача:*

- самостійна робота студентів на аудиторних заняттях;
- позааудиторна самостійна робота (3-4 години на день, у т.ч. й у вихідні);

– самостійна робота під контролем викладача – індивідуальні заняття з викладачем.

➤ *За рівнем обов'язковості:*

– обов'язкова, визначена навчальними планами і робочими програмами (підготовка до лекцій, семінарських занять і практичних робіт; виконання різних видів завдань під час проходження практики);

– бажана (участь у наукових гуртках, конференціях, підготовка наукових тез, статей, доповідей, рецензування робіт інших студентів тощо);

– добровільна (участь у конкурсах, олімпіадах, вікторинах, виготовлення соціальної реклами тощо).

➤ *З огляду на рівень прояву творчості студентів:*

– репродуктивна, що здійснюється за певним зразком (розв'язування типових задач, заповнення схем, таблиць, виконання тренувальних завдань, що вимагають осмислення, запам'ятовування та простого відтворення раніше отриманих знань);

– реконструктивна, яка передбачає слухання і доповнення лекцій викладача, складання планів, конспектів, тез тощо;

– евристична, яка спрямована на вирішення проблемних завдань, отримання нової інформації, її структурування і використання в нових ситуаціях (складання опорних конспектів, схем-конспектів, анотацій, побудова технологічних карт, розв'язання творчих завдань);

– дослідницька, яка орієнтована на проведення соціально-педагогічних досліджень (анкетування, бесід, соціометрії, спостереження за соціально-педагогічними явищами, вивчення досвіду роботи соціальних педагогів тощо).

У процесі організації самостійної роботи майбутніх соціальних педагогів застосовувати *випереджувальні завдання*. Ці завдання спрямовані на повне або часткове попереднє самостійне вивчення студентами навчальних питань, які будуть розглядатися через деякий час. Попередньо вивчений студентами матеріал можна «вкраплювати» на лекціях, семінарах у формі повідомлень, наукових доповідей, рефератів або «мікровикладання»; обговорювати під час дискусії.

Самостійна робота, що має на меті виконання навчального завдання, охоплює три етапи.

➤ *Підготовка студента* до виконання завдання, яка потребує теоретичного, психологічного, організаційно-методичного й матеріально-технічного забезпечення самостійної роботи (наявність необхідної основної та додаткової літератури, методичних рекомендацій та інструкцій, наочних посібників, інформаційно-комп'ютерної бази тощо).

Психологічна готовність студента передбачає передусім наявність у нього мотивів до виконання конкретного завдання. Для того, щоб поставлене перед студентом завдання стало мотивом його розумової, практичної діяльності, воно повинно бути ним сприйняте. Внутрішнє сприйняття завдання починається з актуалізації мотиву, що спонукає студента до виконання поставленого завдання, а відповідно – до організації своєї самостійної роботи.

Теоретична готовність студента виявляється в його інтелектуальній обізнаності, в здатності застосувати свої знання для виконання завдання.

Практична готовність полягає в умінні оптимально планувати самостійну роботу, вміло використовувати конспект лекцій, підручники, навчальні посібники, комп'ютер; здійснювати розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію тощо).

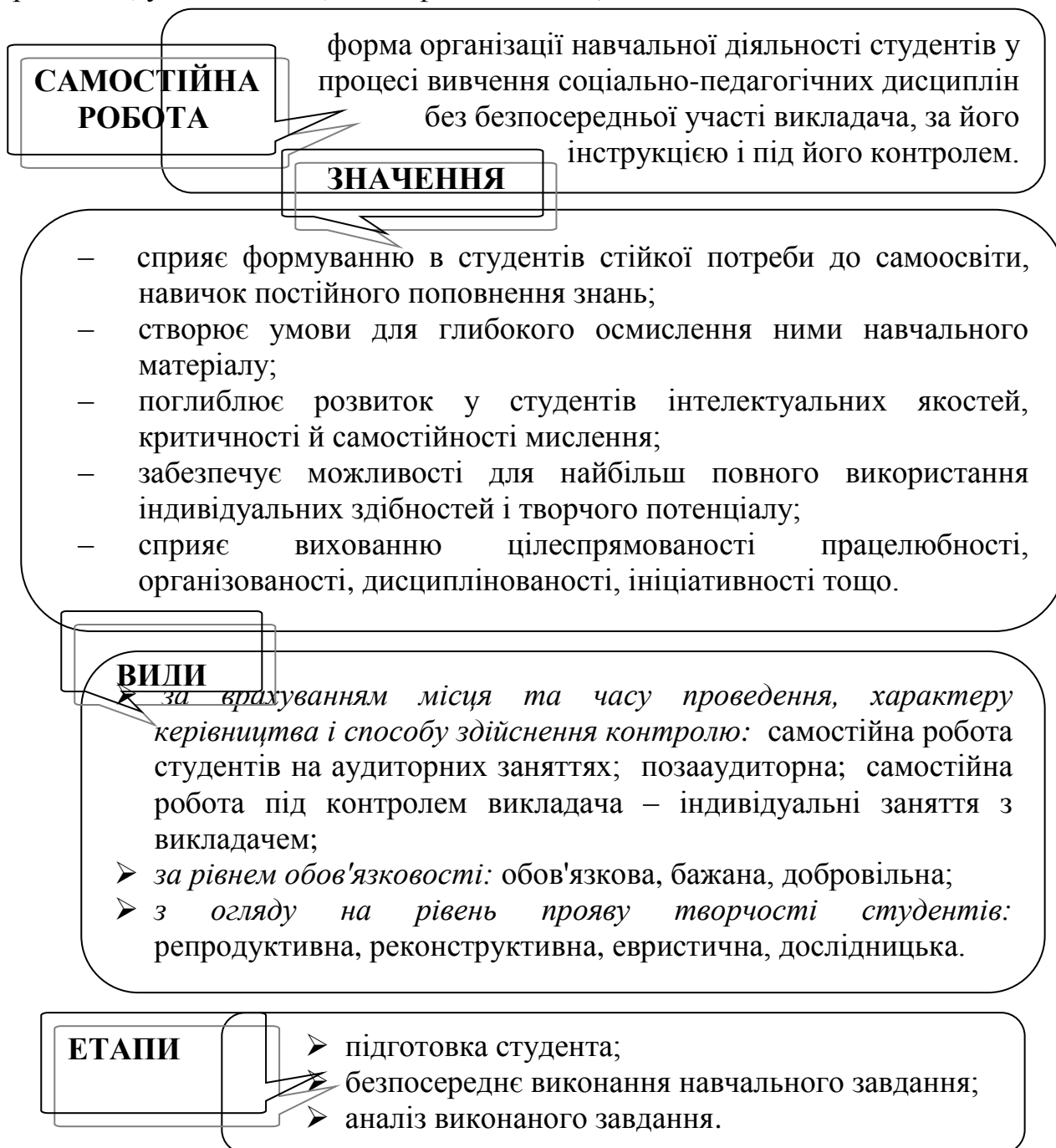

Рис. 6. Самостійна робота з вивчення соціально-педагогічних дисциплін

➤ Безпосереднє виконання навчального завдання є найважливішим і найвідповідальнішим етапом самостійної роботи студента. Оскільки навчальне завдання найчастіше проводиться в навчально-пізнавальній формі, то в процесі його виконання беруть участь усі психічні процеси, які забезпечують

пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага тощо. На ефективність виконання завдання впливають такі особистісні якості студента, як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність тощо.

➤ *Аналіз виконаного завдання* – це завершальний етап самостійної роботи, під час якого студент оцінює (шляхом самоконтролю, іноді взаємоконтролю) якість і час виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів тощо.

Однією з особливостей навчального процесу в сучасному ВНЗ, яку слід якомога ефективніше використовувати при організації самостійної роботи майбутніх соціальних педагогів, є активне впровадження комп'ютерної техніки, пошук ними необхідної інформації в Інтернеті.

3. Робота з інформаційними джерелами.

Вивчаючи соціально-педагогічні дисципліни, студенти вищих навчальних закладів активно працюють з різними видами інформаційних джерел. Робота студента потребує вміння орієнтуватися в структурі книги, шукати необхідну інформацію, правильно оцінювати і фіксувати в зручній формі все, що є цікавим і потрібним для виконання різних видів завдань, наукового дослідження. Робота студента із соціально-педагогічною, психолого-педагогічною літературою є професійно орієнтованим читанням.

Ефективність процесу роботи з книгою залежить не тільки від швидкості, а й від способу читання. Найпопулярнішими способами читання (за І.Радченко) є такі:

- *попереднє читання*, під час якого фіксуються всі незнайомі, іноземні слова, наукові терміни і поняття, щоб надалі можна було з'ясувати їх значення, наприклад, за словниками чи довідниками;

- *наскрізне читання (читання підряд)* передбачає уважне прочитання всього матеріалу. Цей вид читання використовується, коли необхідно повністю опрацювати зміст розділу, статті, книги в цілому;

- *вибіркове читання* потребує виділення певної частини наукової праці (розділу, параграфу тощо) для читання з метою його поглибленого вивчення. Часто така необхідність виникає, коли треба знайти відповідь на конкретне запитання відповідно до пізнавальних інтересів чи практичних потреб студента;

- *повторне читання* використовується з метою повернення до тієї інформації, яка дуже потрібна або не зовсім зрозуміла, оскільки виникла потреба ґрунтовно осмислити її;

- *аналітичне читання* – це критичне опрацювання навчального матеріалу з метою його глибокого вивчення, конспектування найістотнішого. Використовується під час роботи з першоджерелами, часто супроводжується виписуванням фактів, цитат, висновків, складанням тез, написанням рефератів тощо;

- *партитурне читання (динамічне читання)* – це швидке ознайомлення з книгою в цілому при великій швидкості читання (за 1,5-2 год. прочитується до 200-300 сторінок);

- *змішане читання* - застосування різних видів читання залежно від змісту матеріалу, цілей і завдань його вивчення.

Останнім часом поширюється так зване швидкісне (динамічне) читання. Цей метод привертає увагу людей розумової праці тим, що коли під час звичного читання людина фіксує від 150 до 400 слів за хвилину, то під час швидкісного – від 900 до 2000-2500 слів.

Культура читання передбачає уважне заглиблення в зміст прочитаного, знаходження основного, найважливішого; творче ставлення до прочитаного, роздумування над ним, критичний аналіз його, зіставлення нової інформації з відомою. Вона потребує вміння знаходити оптимальні способи роботи з книгами залежно від їхнього змісту, завдання, що виконується, наявного в студента часу; застосування найдоцільніших форм записів, вироблення техніки читання. Сформованість культури читання дозволяє студентові ефективно використовувати основну (підручники, навчальні посібники, праці науковців, законодавчі акти тощо) та додаткову літературу (енциклопедії, словники, статистичні матеріали, наукові статті тощо) в процесі виконання різних видів навчальних завдань.

Для ефективного засвоєння, усвідомлення змісту літературних джерел, їх подальшого використання студент має складати різні *види записів* прочитаного: план, цитата, теза, анотація, конспект, реферат, портфоліо тощо.

План – це короткий перелік основних питань тексту в логічній послідовності теми. Він є одним з видів запису прочитаного, коли студент виділяє окремі логічно завершені частини статті чи книги, даючи їм своєрідні заголовки. Це допомагає глибше усвідомити зміст прочитаного, встановити логічний зв'язок між його частинами.

За допомоги плану узагальнюють і «згортають» інформацію наукового джерела, за ним розкривають, про що написано, яка основна думка, яким чином доведено її істинність, до якого висновку приходять автор тексту. Він допомагає усвідомити прочитане і стисло відтворити в пам'яті зміст наукового джерела, зосереджуючи увагу на найсуттєвішій інформації.

Формулювання пунктів плану має лаконічну і чітку структуру, перший і останній пункти логічно розпочинають і завершують виклад основних питань тексту. Необхідно вміти виокремлювати в тексті головні думки, встановлювати співвідношення між ними і на цій підставі членувати текст, добирати заголовки до розділів.

Залежно від змісту прочитаного матеріалу та визначеної мети план може бути простим і складним. У *простому плані* зазначають лише основні питання, в пунктах перелічують основні мікротеми тексту. *Складний план* поруч з основним питанням містить додаткові, пункти складного плану розбивають на підпункти.

Окрім цього виділяють *питальний план*, який складають за допомогою питальних речень, що розкривають проблематику тексту в логічній

послідовності; кожному інформативному центру відповідає одне запитання, а кожне наступне питання пов'язане з попереднім. У *номінативному* (називному) плані послуговуються називними реченнями, в яких головний член (підмет) виражений іменником або субстантивованою частиною мови (прикметником, дієприкметником) тільки у формі називного відмінка.

Цитата – дослівний уривок з тексту твору або чийсь слова, що наводяться письмово чи усно для підтвердження міркування. Цитати використовуються і для підтвердження окремих суджень, які висловлює студент. При цитуванні джерел слід дотримуватись правил:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. В цих випадках використовується вираз «так званий»;

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручення думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело, ставиться порядковий номер за переліком літературних джерел і вказується сторінка з виділенням у квадратних дужках;

- при непрямому цитуванні (переказі думки), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, конкретним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело.

Теза – це доведене або спростоване положення, що чітко визначає суть значної частини тексту і підводить до логічних висновків. Тези завжди підтверджуються доказовими міркуваннями. Тези цінні, а часто зовсім необхідні для критичного аналізу книги, статті або доповіді. Суть питання ними особливо акцентується, загострюється. Тези полегшують можливість протиставити свої погляди думкам і переконанням інших. Головне завдання студента під час складання тез – виявити помилкові судження і зробити потрібні висновки, якщо навіть вони явно не були сформульовані автором.

Процес складання тез дозволяє глибоко розібратися в питанні, всебічно продумати його, акумулюючи за допомогою тез зміст декількох книг, статей. Уміння правильно складати тези дозволяє оцінювати рівень підготовленості студента, розуміння ним теми, ступінь оволодіння матеріалом й методами самостійної роботи над книгою. Хоча тези є досить складним видом запису, вони часто доцільніші конспектів, створених з простих, а тим більше цитатних виписок. Виділяють такі види тез:

- *Основні тези* – це принципово важливі положення, що узагальнюють зміст джерела і в своїй сукупності мають характер головних висновків. З основних тез складають окремий самостійний запис, що відображає зміст усього матеріалу, іноді, щоправда, під тим чи тим кутом зору (тематичний

запис). Заключні основні тези повинні узагальнювати зміст попередніх, забезпечуючи логіку розумового процесу.

➤ *Прості тези* – це головні думки, що іноді є складовою частиною конспекту, реферату і не мають багатьох специфічних особливостей основних тез.

➤ Записи, що включають два види тез (прості й основні), називаються *складними тезами* (основні тези підкріплюються простими, які розкривають, пояснюють зміст основних).

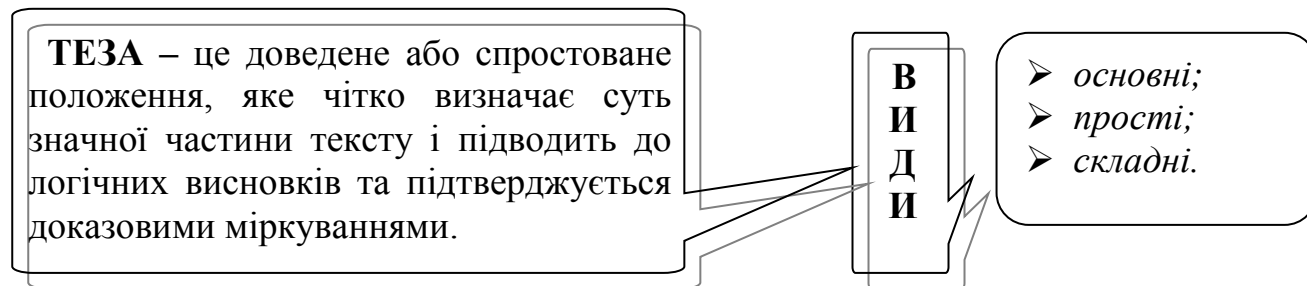

Рис. 7. Теза як результат опрацювання літературних джерел

Конспектування - це систематичний, логічно пов'язаний запис, що відображає суть тексту. *Конспект* – короткий, послідовний, стислий письмовий виклад основного змісту книги, статті, лекції, записаний у розповідній формі. Він є універсальним письмовим документом, який має бути зрозумілим не тільки його авторіві, але й іншим людям, що ознайомлюються з ним. З цієї ж причини до конспектів можна звертатися через кілька (або багато) років після їх написання.

Під час самостійної роботи з підручниками, навчальними посібниками, науковою літературою, нормативними документами студенти складають різні види конспектів.

➤ *План-конспект* готується за допомогою попередньо зробленого плану всієї наукової праці, окремого розділу чи статті, що розробляється спеціально для написання конспекту. Кожному питанню плану в такому записі відповідає певна частина конспекту. Однак якщо пункт плану не вимагає доповнень і роз'яснень, він не супроводжується текстом. Зміст праці закріплюється в пам'яті вже при написанні конспекту. Такий конспект учить послідовно і чітко викладати думки, працювати над книгою, узагальнюючи її зміст у пунктах плану.

При наявності відповідних навичок складання плану-конспекту не вимагає багато часу. Завдяки своїм перевагам – стислості, простоті та ясності формулювань – він стає незамінним посібником, якщо необхідно швидко підготувати доповідь, виступ. Однак через тривалий час з моменту написання плану-конспекту працювати з ним важко, тому що не завжди вдається відновити в пам'яті зміст джерела.

➤ *Питально-відповідний конспект* – один з найпростіших видів плану-конспекту. Він включає план, пункти якого сформульовані в питальній формі, та короткі відповіді на них.

➤ *Тезовий конспект* – це стислий (у формі коротких тез) переказ прочитаного або почутого. Такий конспект швидко складається та запам'ятовується. Студенти вчаться вибирати головне, чітко та логічно викладати думки, що дає можливість засвоїти матеріал ще в процесі його вивчення. Цей вид конспекту можна використовувати під час підготовки доповіді, виступу. Проте працювати з тезовим конспектом через певний час важко, тому що зміст матеріалу погано відновлюється в пам'яті.

➤ *Цитатний конспект* створюється з уривків оригіналу – цитат, які повинні бути зв'язані одна з одною ланцюгом логічних переходів. Цей вид конспекту є найбільш ефективним у процесі вивчення й аналізу праць класиків педагогіки та сучасних науковців з соціально-педагогічної проблематики. Наприклад, його використання буде доречним під час вивчення історії та теорії соціального виховання. Недолік такого виду конспекту полягає в тому, що він не активізує увагу й пам'ять (якщо, звичайно, він заздалегідь не планується стати як посібник для порівняння різних точок зору).

➤ *Швидкісний конспект* є ефективним під час слухання й конспектування лекцій, вимагає застосування певних прийомів швидкісного конспектування: ранжування (виділення абзаців, спеціальна система відступів тощо), рубрикації (виділення кольором), скорочень, гіперабревіатур тощо.

➤ *Вільний (художній) конспект* є сполученням виписок, цитат, тез. Вільний конспект вимагає вміння самостійно чітко і коротко формулювати основні положення, для чого необхідне глибоке осмислення матеріалу, великий та активний запас слів.

➤ *Тематичний конспект* передбачає компонування відповідей на поставлене запитання або конспект навчального матеріалу теми на основі аналізу й узагальнення декількох наукових джерел. Складання тематичного конспекту вчить працювати над темою, всебічно обмірковуючи її, аналізуючи різні точки зору на те саме питання. Створюючи тематичний конспект, студент активізує особистий досвід, спостережливість, пам'ять. Так автор конспекту поступово привчає себе мобілізувати свої знання.

Під час роботи з додатковою літературою із соціально-педагогічних дисциплін доцільно складати *оглядовий тематичний конспект*. У *хронологічному конспекті* запис підпорядковується побудові за порядком послідовності подій.

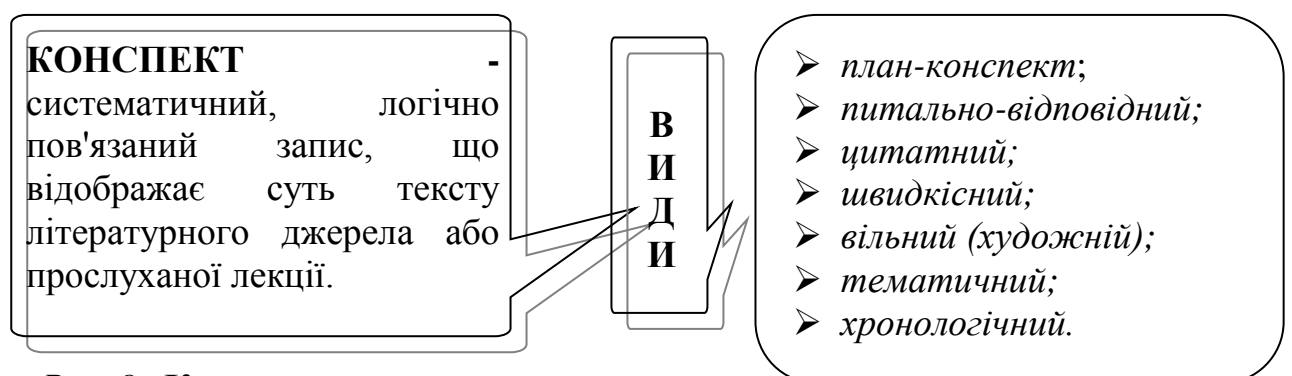

Рис. 8. Конспект як вид запису при опрацюванні літературних джерел

Для ефективного написання конспекту, насамперед швидкісного, студентів необхідно формувати навички швидкого письма, використання умовних позначень і скорочень окремих слів і фраз тощо.

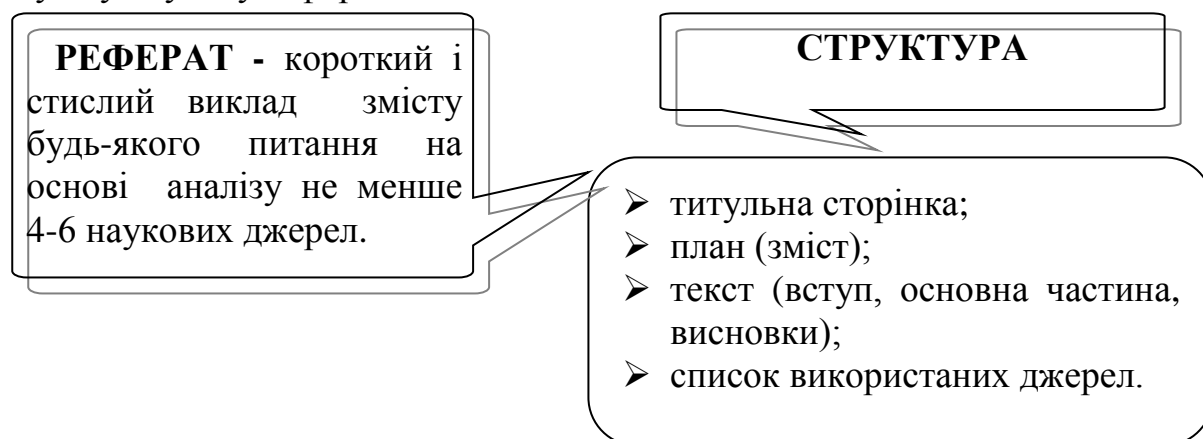
Анотація – короткий виклад (10-20 рядків) змісту книги, статті, розробки, звіту тощо, інколи включає їх коротку оцінку. Анотація допомагає пошуку й орієнтуванню в літературному масиві. Обов'язковим елементом анотації є бібліографічний опис у редукованій формі (автор, назва, індекс тощо). Якщо бібліографічний опис ідентифікує документ чи його частину, то анотація ідентифікує зміст документа, вона є не формальною, а змістовою моделлю документального джерела.

За повнотою розкриття змісту розрізняють дві категорії анотацій – *загальну* (характеризує зміст документа в цілому), *аналітичну* (характеризує частину чи аспект змісту).

Рефератом називають короткий і стислий виклад основних положень наукового дослідження, наукової праці; виклад змісту будь-якого питання на основі аналізу не менше 4-6 наукових і літературних джерел.

Вимоги до написання реферату:

- розкриття теоретичного й практичного значення досліджуваної теми;
- використання декількох джерел;
- аналіз наявних публікацій з теми, оцінка і формулювання висновків щодо проаналізованого наукового матеріалу;
- зведення роботи різних авторів на одну тему (проблему) в єдине русло;
- довільний виклад змісту, формулювання свого ставлення до викладеного;
- уміння самостійно проаналізувати, систематизувати й узагальнити існуючу наукову інформацію.

Рис. 9. Реферат як вид запису при опрацюванні літературних джерел

Реквізити реферату:

1. Титульна сторінка (назва закладу, в якому навчається автор; назва кафедри (циклової комісії), на якій виконано роботу; тема реферату; прізвище, ім'я, по батькові, посада, науковий ступінь керівника роботи; прізвище, ім'я, по батькові, група, курс автора реферату; місце й рік написання).

2. План (зміст) реферату (2-а сторінка).

3. Текст, який складається зі вступу, основної частини, висновків.

4. Список використаних джерел.

У вступі до реферату обґрунтовується вибір теми, актуальність і глибина розглянутої проблеми. В основній частині мають бути представлені концепції різних авторів, викладені в проаналізованих джерелах. Можна запропонувати свій аргументований аналіз проблеми, оцінити переваги різних підходів до розглянутої проблеми й розкрити недоліки деяких з них. У висновках дається узагальнення проблеми, яка розкривалася в змісті реферату.

Есе (фр. *essai* - спроба, намір, нарис) – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію, висвітлює індивідуальні думки та висловлювання щодо конкретного наукового питання і не претендує на вичерпне та визначальне тлумачення теми.

Характерними ознаками есе є логічний виклад, що наближає його певною мірою до наукової публікації. Найчастіше висвітлює нову, суб'єктивну думку про проблему, що вивчається, і має філософський або науково-популярний характер. Есе формує в студентів досвід наукової постановки проблеми та збирання експериментального матеріалу. Одночасно накопичуються вміння вивчення та критичного аналізу дібраних матеріалів, наукової літератури, насамперед тієї, яка стосується методологічних питань і методів наукового дослідження.

Портфоліо – це спосіб фіксації, накопичення та оцінки індивідуальних досягнень студентів у процесі вивчення соціально-педагогічних дисциплін. Сутність портфоліо полягає в накопиченні, відборі, аналізі результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів, а також відповідних інформаційних матеріалів із зовнішніх джерел (основна й додаткова література, міжнародна мережа Інтернет, матеріали лекцій тощо).

У матеріалізованому плані «портфоліо» – це тека, в якій у систематизованому вигляді студент накопичує матеріали, що є результатом його самоосвітньої діяльності з конкретної навчальної дисципліни, зокрема:

- дипломи, сертифікати, грамоти за участь в олімпіадах та наукових і науково-практичних конференціях, семінарах;
- конспекти додаткових джерел інформації;
- реферати, тези доповідей на семінарах, есе та інші творчі роботи;
- ксерокопії нормативних документів, законодавчих актів, які стосуються професійної діяльності;
- результати індивідуальної роботи з куратором, викладачем, науковим керівником: плани, програми, проекти наукової статті тощо;
- анкети, результати опитування, інтерв'ю з професіоналами-практиками (такий вид роботи має особливе значення для професійного становлення студента, формування в нього етичних цінностей і фахових орієнтацій).

Завданнями виконання портфоліо є: розвиток у студентів умінь працювати з різними інформаційними джерелами, відбирати й аналізувати їх; формування навичок планування власної навчально-пізнавальної й науково-дослідної діяльності; вироблення вмінь рефлексивної діяльності; розвиток здатності студентів до ціннісно-сислового самовизначення, узагальнення історико-педагогічних знань.

Портфоліо може бути *тематичним* (залежно від змісту) або *портфоліо-звітом* (залежно від цільового призначення).

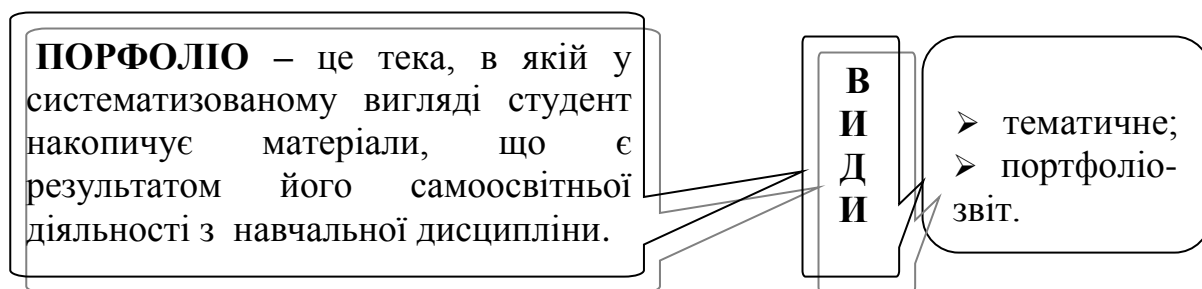

Рис. 10. Портфоліо як результат опрацювання літературних джерел

На магістерських студіях портфоліо рекомендується використовувати як «методичну скарбничку», представлення поглядів студента на свою майбутню професійну діяльність. Викладачеві необхідно допомогти студенту вибрати напрямки професійного зростання, скласти програму самовдосконалення та самостійної роботи за вибраним напрямком, чітко сформулювати мету роботи з портфоліо. Якщо магістрант вибирає професійно-педагогічний напрям і готується до викладацької діяльності, то розділи його портфоліо можуть бути такими:

- бібліографія новинок психолого-педагогічної та фахової літератури;
- конспекти першоджерел;
- анотації та короткі резюме відвіданих у процесі педагогічної практики лекцій і практичних занять викладачів та аналіз їх педагогічного досвіду;
- аналіз методів і методик навчання, методів діагностування навчальних досягнень студентів тощо.

При роботі з портфоліо студентам слід рекомендувати використовувати цитати, виписки, тези, конспект, анотації.

Основна література

1. Кучерявий О.Г. Професійне самовиховання у вищій школі [Текст] : навч. посібник для студ. ВНЗ / О.Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 199 с.
2. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії [Текст] : навч. посібник / Г.М. Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
3. Міщук Л.І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщук. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 63-71.
4. Професія соціальний педагог [Текст] : посібник / упоряд. О.Главник ; заг. ред. К.Шендеровський, І. Ткач. – К. : Главник, 2006. – 112 с.
5. Рацул А.Б. Вступ до спеціальності : «Соціальний педагог» [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. «Соціальна педагогіка» / А.Б.Рацул [та ін.] ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : КОД, 2008. – 308 с.

Додаткова література

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи [Текст] : навчальний посібник / А.І.Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
2. Кучерявий О.Г. Професійне самовиховання студентами вмінь виконувати соціально-педагогічну функцію [Текст] / О.Г. Кучерявий // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. – Вип.1, Ч.1. – К. : НПУ, 2000. – С. 34-40.
3. Оржеховська В.М. Посібник з самовиховання [Текст] / В.М.Оржеховська, Т.В.Хілько, С.В.Кириленко. – К., 1996. – 192 с.
4. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи [Текст] : навч. посіб. / Т.І.Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
5. Фалинська З. З. Розвиток професійних якостей соціального педагога як важлива проблема [Текст] / З.З.Фалинська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка : Соціальна робота. – Ужгород, 2002. – Вип. 5. – С. 152-155.

Питання для самостійного вивчення

1. Специфіка й принципи організації педагогічного процесу у ВНЗ.
2. Наукова робота студентів як важливий чинник ефективності професійної підготовки фахівців з вищою освітою.
3. Психологічні механізми засвоєння інформації.
4. Значення самовиховання й самоосвіти в становленні соціального педагога.
5. Режим індивідуальної праці та відпочинку студента.
6. Особливості використання комп'ютерних технологій та міжнародної мережі Інтернет у процесі самостійної роботи студентів.

Питання для самоконтролю

1. Яке значення має наукова організація праці студента в підвищенні ефективності його професійної підготовки?
2. Чи має керуватися студент вимогами наукової організація праці у свій вільний час?
3. Чи впливає на характер пізнавальної діяльності студентів вид лекції?
4. Які форми організації навчального процесу у ВНЗ найбільше відповідають вимогам кредитно-модульної системи навчання?
5. Яке значення самостійної роботи студентів у процесі опанування ними майбутньою спеціальністю?
6. Чи обов'язковою є науково-дослідна робота студентів у ВНЗ?
7. У чому полягає різниця між практичним і семінарським заняттям у процесі вивчення соціально-педагогічних дисциплін?
8. Чи пов'язується самостійна робота студентів з конкретною формою організації навчання?
9. Чи регламентується час на виконання різних видів завдань самостійної роботи студентів за кредитно-модульною системою навчання?

10. У період розвитку сучасних інформаційних технологій чи є необхідність студентів складати конспекти під час слухання лекцій і підготовки до семінарських і практичних занять?

11. Яким чином повинно здійснюватися управління самостійною роботою студентів?

12. Яким чином і під час яких форм організації навчального процесу оцінюються результати самостійної роботи студентів?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Складіть таблицю «Прийоми швидкісного конспектування».

2. Напишіть твір-роздум про готовність випускників шкіл до включення в навчальний процес ВНЗ на одну з тем: «Яка відстань від шкільної партії до студентської лави?», «Чи навчили мене в школі вчитися?».

3. Узагальніть вимоги до організації різних видів самостійної роботи студентів, заповніть таблицю:

Таблиця 1

Види самостійної роботи студентів

Вид самостійної роботи	Мета й завдання	Особливості виконання	Спосіб звітності	Рекомендації студентам

4. Складіть список рекомендованої літератури про особливості роботи студентів з різними видами інформаційних джерел, заповніть таблицю:

Таблиця 2

Рекомендована література про особливості роботи з різними видами інформаційних джерел

Автор праці	Назва праці	Видання	Анотація	Рекомендації студентам

5. Проаналізуйте переваги й недоліки отримання студентами інформації у всесвітній мережі Інтернет? Заповніть карту «Інтернет у житті студента: за і проти».

За			
Проти			

Рис. 11. Карта «Інтернет у житті студента: за і проти»

Тестові завдання з теми

1. *Готовність студента до виконання певного виду навчальної роботи з високим ступенем напруженості, зі значними затратами нервової енергії протягом певного проміжку часу – це:*

- а) наукова організація праці;
- б) культура навчальної праці;
- в) працездатність.

2. *Які з наведених чинників, що впливають на підвищення працездатності студента у ВНЗ, належать до зовнішніх умов?*

- а) інтелектуальні здібності, особливості волі, ступінь тренуваності, стан здоров'я, сила волі студента;
- б) атмосфера у вищому навчальному закладі, організація робочого місця, режим праці та відпочинку, мікроклімат у групі;
- в) плановість у роботі, дотримання певного режиму, рівень затрачених зусиль для досягнення результату.

3. *Які часові пояси є найпродуктивнішими в організації діяльності?*

- а) з 10-ї до 13-ї год.;
- б) з 16-ї до 19-ї год.;
- в) з 20-ї до 24 год.;
- г) усі варіанти правильні.

4. *Культура навчальної праці студента включає:*

- а) гігієну розумової праці, техніку розумової праці, вміння планувати навчальну роботу, прийоми економії часу;
- б) дотримання режиму дня, гігієну розумової праці, правильне чергування розумової діяльності й відпочинку;
- в) правильної відповіді немає.

5. *Організацію навчальної праці, яка за мінімальних затрат дає максимальні результати, називають:*

- а) продуктивною;
- б) раціональною;
- в) науковою.

6. *Виберіть найбільш наукове й найбільш точне визначення поняття «режим дня»:*

- а) установлений порядок тривалості та чергування праці з відпочинком протягом доби, а також харчування, сну, дотримання правил особистої гігієни;
- б) правильне чергування різних видів діяльності відповідно до вимог психології, гігієни;
- в) установлений порядок видів діяльності, який відповідає вимогам науки, біоритмам людини та специфіці її діяльності.

7. *Які елементи режиму дня не є обов'язковими?*

- а) сон;
- б) прогулянки на природу;
- в) регулярне й помірне харчування;
- г) активний і пасивний відпочинок;
- д) вільне спілкування з друзями.

8. *Які складові формують структуру бюджету часу студента?*

- а) робочий, позанавчальний, вільний, нерозподілений час;
- б) робочий, позанавчальний, вільний час;
- в) активний, пасивний, неконтрольований час.

9. *Навчальна діяльність студента, спрямована на вивчення та оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача, за його інструкцією і під його контролем, – це:*

- а) науково-дослідна робота;
- б) самостійна робота;
- в) творча робота.

10. *Форма навчальних занять у ВНЗ, яка передбачає послідовний і систематизований виклад певної наукової проблеми, теми навчального предмета, ілюстрований за необхідністю наочністю та демонструванням дослідів, - це:*

- а) лекція;
- б) самостійна робота;
- в) семінарське заняття.

11. *Традиційний тип лекції в практиці вищої школи, метою якої є розкриття певної теми навчальної дисципліни, пояснення студентам інформації, що має бути ними осмислена, засвоєна і використана в діяльності, це:*

- а) настановча;
- б) оглядова;
- в) тематична.

12. *Під час якого виду лекції відбувається безпосередній контакт викладача з аудиторією через найпростішу форму активного залучення слухачів до навчального процесу?*

- а) лекції-дискусії;
- б) лекції-бесіди;
- в) проблемної лекції.

13. *Яка форма навчальних занять у ВНЗ забезпечує розвиток у студентів здатності осмислювати отриману наукову інформацію та виробляти власне ставлення до неї?*

- а) лекція;
- б) семінарське заняття;
- в) практичне заняття.

14. *Які види семінарів виділяють залежно від їх мети?*

- а) семінар-повторення і систематизації знань; семінари вивчення нового матеріалу; мішані (комбіновані);
- б) просемінар (підготовчий); власне семінар; міжпредметний;
- в) семінар-бесіда; семінар-обговорення (реферативний); коментоване читання; диспут; комбінований; міжпредметний семінар та його різновид – семінар-конференція.

15. *Яке найважливіше завдання практичних занять як однієї з форм організації навчального процесу у ВНЗ?*

а) узагальнення й систематизація студентами раніш отриманих знань;
б) формування вмінь і навичок роботи з різними літературними джерелами, їх узагальнення;

в) формування вмінь і навичок проведення соціально-педагогічного дослідження.

16. Чи пов'язано між собою проведення лекцій і практичних занять?

а) практичне заняття проводиться після кожної лекції з метою розширення й доповнення отриманої наукової інформації;

б) практичне заняття проводиться через 3-5 лекцій і логічно продовжує роботу, розпочату на лекційних заняттях;

в) практичне заняття проводиться після вивчення певної теми, на вивчення виносяться ті питання, які не були висвітлені на лекції.

17. Чи є самостійна робота студентів окремою формою організації навчальних занять студентів у ВНЗ?

а) так;

б) ні;

в) в окремих випадках, залежно від її мети й специфіки організації.

18. Вид самостійної роботи студентів, яка передбачає слухання і доповнення лекцій викладача, складання планів, конспектів, тез тощо, – це:

а) репродуктивна самостійна робота;

б) реконструктивна самостійна робота;

в) дослідницька самостійна робота.

19. Чи є самостійна робота студентів обов'язковою для всіх студентів?

а) так, завдання, які виносяться на самостійну роботу, є обов'язковими для всіх студентів;

б) ні, студент за бажанням вибирає зміст і обсяг завдання, які буде виконувати в процесі самостійної роботи;

в) самостійна робота студентів поділяється на обов'язкову, бажану, добровільну.

20. Короткий і стислий виклад основних положень наукового дослідження, наукової праці чи суті будь-якого питання на основі аналізу літературних і наукових джерел – це:

а) конспект;

б) курсова робота;

в) реферат.

21. Який з видів конспекту створюється з уривків оригіналу, які повинні бути зв'язані один з одним ланцюгом логічних переходів?

а) цитатний;

б) тезовий;

в) тематичний.

22. Доведене або спростоване положення, що чітко визначає суть значної частини тексту і підводить до логічних висновків, – це:

а) теза;

б) цитата;

в) виписка.

23. Чи можуть до складу портфоліо входити реферати, тези доповідей на семінарах, есе та інші творчі роботи студентів?

а) ні, лише результати індивідуальної роботи з куратором, викладачем, науковим керівником: плани, програми, проекти наукової статті тощо;

б) ні, лише дипломи, сертифікати, грамоти за участь в олімпіадах, наукових і науково-практичних конференціях, семінарах;

в) так, це тека, в якій у систематизованому вигляді студент накопичує різні види матеріалів.

24. Які розділи обов'язково повинні входити до структури реферату?

а) вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел;

б) титульна сторінка, зміст, текст реферату, список використаної літератури;

в) титульна сторінка, зміст, основна частина, висновки, список використаних джерел.

25. Результати накопичення та оцінки індивідуальних досягнень у процесі вивчення соціально-педагогічних дисциплін студент узагальнює в формі:

а) реферату;

б) наукової статті;

в) портфоліо.

26. Інформацію про проведену наукову роботу, одержані результати й перспективи розробки певної теми студент висвітлює в:

а) портфоліо;

б) науковій статті;

в) есе.

27. Найбільш поширена форма оприлюднення отриманих наукових результатів, яка повідомляється учасникам наукового зібрання з метою залучення до дискусії та обговорення повідомленої інформації, – це:

а) наукова доповідь;

б) наукова стаття;

в) есе.

28. Нова, суб'єктивна думка про проблему, що вивчається, і має філософський або науково-популярний характер, найчастіше висвітлюється в:

а) рефераті;

б) науковій статті;

в) есе.

29. Невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію, висвітлює індивідуальні думки та висловлювання щодо конкретного наукового питання і не претендує на вичерпне та визначальне тлумачення теми, – це:

а) наукова стаття;

б) есе;

в) конспект.

30. Один з видів тез, який включає принципово важливі положення, що узагальнюють зміст джерела і в своїй сукупності мають характер головних висновків, – це:

а) прості;

- б) основні;
- в) складні.

Лекція 2.

Тема 2. *Професія соціального педагога в сучасному суспільстві.*

Основні поняття: соціальний педагог, спеціаліст із соціальної роботи, ролі соціального педагога, перспективний план, статистичний звіт, аналітичний звіт, соціально-педагогічна карта учня, соціальний паспорт, особистісно-професійний портрет, професійна компетентність, професійні знання, професійні вміння, професійні якості, професійні обов'язки, кваліфікаційна характеристика, професійна деформація, професійне вигорання.

План лекції

1. Становлення професії соціального педагога.
2. Особистісно-професійний портрет соціального педагога.
3. Система професійних знань і вмінь соціального педагога.
4. Нормативно-правова база діяльності соціального педагога.

Матеріали до лекції

1. Становлення професії соціального педагога.

На сучасному етапі відбувається становлення соціально-педагогічної діяльності як професійної, що вимагає наявності в фахівців спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, певної кваліфікації.

Україні притаманна своєрідність процесу становлення професії соціального працівника і соціального педагога: офіційне визнання професій «соціальна робота» і «соціальна педагогіка» скоріше можна назвати юридичним оформленням того, що було вже нагромаджене практикою, теорією, історією нашого народу. В цьому полягає особлива складність соціальної ситуації, в якій формується професія соціального педагога та соціального працівника в Україні, а значить і система підготовки відповідних фахівців.

У педагогічній сфері ще в 1960-70 рр. XX ст. у СРСР були зроблені спроби ввести спеціалістів, орієнтованих на соціально-педагогічну роботу (організатори позакласної та позашкільної виховної роботи в школах, педагоги-організатори житлово-комунальних служб, працівники позашкільних закладів, клубів, кімнат школяра, вихователі гуртожитків тощо). Поступово формувалась і утверджувалась концепція цілеспрямованого створення соціально-педагогічного досвіду, розвивалась ідея інтеграції, міжвідомчого підходу в соціальній діяльності, мінявся характер взаємодії школи з іншими соціальними інститутами. Проте розвиток стримувався відсутністю професійно підготовлених кадрів, наукового підходу до розв'язання практичних проблем.

У 1989 р. Державний комітет СРСР з народної освіти створив при Академії педагогічних наук СРСР тимчасовий науково-дослідний колектив «Школа-

мікрорайон» під керівництвом В.Бочарової. Підсумком його роботи стало обґрунтування нової професії «соціальний педагог». У липні 1990 р. колегія Держкомітету СРСР з народної освіти прийняла рішення «Про запровадження інституту соціальних педагогів», а місяцем раніше (21.06.1990 р.) було видано наказ «Про відкриття спеціальності» «Соціальна педагогіка» для вищих і середніх спеціальних навчальних закладів». Відповідно до цього наказу були розроблені навчальні плани і в грудні 1990 р. направлено в усі педагогічні навчальні заклади. В квітні 1991 р. наказом Держосвіти СРСР була затверджена кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог». Як професію «соціальний педагог» в Україні було введено до кваліфікаційного переліку спеціальностей у 2002 р.

Утвердження нової професії соціального педагога в нашій країні зумовлене, з одного боку, розробкою і впровадженням міжнародних стандартів щодо проведення соціально-педагогічної діяльності, а з другого – глибокими кризовими процесами, які спричинені радикальними політичними та економічними змінами. Великі перетворення привели до руйнування господарсько-економічних зв'язків, майнової диференціації, соціальної напруженості, суттєвого збільшення соціально незахищених верств населення. Сьогодні активними темпами зростають негативні тенденції в Україні, серед яких перші місця посідають: бідність, безробіття, «соціальне сирітство», бездомність, алкоголізм, наркоманія, злочинність, суїцид тощо. Саме на ліквідацію означеного кола проблем має бути спрямована діяльність соціального педагога. Серед соціально-економічних чинників, які обумовили введення професії соціального педагога в нашій країні, можна відмітити:

- Виникнення *соціально-економічної кризи* сприяло появі незахищених верств населення, що потребують професійної соціально-психологічної допомоги, підтримки.

- Трансформація суспільного життя вплинула на *зміну системи цінностей молоді*, вивела на перші місця пріоритети особистісного рівня, які б забезпечували власні потреби та комфортне самопочуття. Серед цінностей великої частини населення в цілому й молоді зокрема починають домінувати матеріальні вартості над духовними, особисті над суспільними.

- Соціально-економічна обстановка, екологічна криза, неповноцінне харчування, неправильний спосіб життя, шкідливі звички призвели до *погіршення стану здоров'я* дітей і молоді, населення в цілому. Підвищився рівень захворювань молоді на соціально зумовлені хвороби (венеричні, злоякісні новоутворення, наркоманію, алкоголізм тощо); зросла смертність молоді, частішими стали випадки самогубства.

- Складна соціально-економічна ситуація в Україні сприяла *поширенню асоціальних проявів у поведінці, правопорушень і злочинів серед дітей і молоді*, що стало невід'ємною частиною загальної криміногенної ситуації в країні та співпало з її генеральними тенденціями та напрямками.

- Недоліки в організації навчально-виховного процесу в освітніх закладах, певна дегуманізація освіти, штучне відокремлення її від виховання спричинили *кризу системи освіти, неспроможність авторитарної педагогіки*

розв'язувати нові соціально-виховні завдання. Виховна діяльність суспільства відстає від складних соціально-психологічних процесів.

➤ Поширення насильства над дітьми, яке може чинитися як дорослими щодо дітей, так і самими дітьми відносно одне одного. Згідно з даними дослідження, проведеного Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» в навчальних закладах Вінницької, Кіровоградської, Київської та Черкаської областей, велика кількість дітей стають жертвами шкільного насильства. Ствердно відповіли про те, що зазнають насильства в школі 65% дівчат і 50% хлопців у віці 9-11 років; 84% дівчат і 70% хлопців у віці 12-14 років; 56% дівчат і 51% хлопців у віці 15-16 років. Серед форм насильства, які існують у навчальних закладах, переважають такі: побиття, образи, приниження, «копняки», запотиличники, використання образливих прізвиськ, псування майна іншої особи, позбавлення їжі та грошей, неприємні дотики до тіла, бойкот тощо.

➤ Криза та проблеми сучасної сім'ї (низький рівень реальної заробітної плати, зростання виробничої та побутової зайнятості дорослих членів сім'ї, руйнування суспільної системи утримання й виховання дітей, оздоровчих і позашкільних закладів) призводять до того, що в багатьох сім'ях не створюються сприятливі матеріальні та психологічні мови для соціалізації дітей і підлітків.

Наявність низки причин соціально-економічного й морально-етичного характеру (безробіття обох чи одного з батьків або їх жебрацтво, відсутність постійного місця роботи батьків або їх залучення до так званого «човникового бізнесу», відсутність постійного житла, розлучення батьків, асоціальний спосіб життя одного або обох батьків, різні види залежності (пияцтво, алкоголізм, нарко- і токсикоманія, схильність до азартних ігор), примус дітей до жебракування, злочинні дії батьків, раннє або позашлюбне материнство, неповна сім'я призводять до погіршення статусу дітей, різноманітних форм насильства, позбавлення їх батьківського піклування.

Назва фахівця «соціальний педагог» є похідною від слова «педагог», яке асоціюється насамперед з учителем. Відповідно до Державного класифікатора видів економічної діяльності ДК 009-96 соціальний педагог належить до фахівців напряму «Педагогічна освіта» і підготовлений до роботи за одним чи кількома видами найменувань соціально-педагогічної діяльності. Такий фахівець здатний виконувати зазначену професійну роботу згідно з Державним класифікатором України («Класифікатор професій»).

Після введення такої посади першими соціальними педагогами стали саме вчителі, вони ж складають більшу частину слухачів усіх форм курсової перепідготовки кадрів для отримання сертифіката за цією спеціальністю. Професійна підготовка соціальних педагогів ведеться в основному в педагогічних навчальних закладах. У професійній діяльності вчителя та соціального педагога є багато спільного. Насамперед ці дві професії об'єднує те, що об'єктом їх уваги є дитина (згідно з Конвенцією ООН про права дитини – «людина до досягнення 18-річного віку»), її розвиток і соціальне становлення.

Разом з тим професійна діяльність цих фахівців має і низку суттєвих відмінностей, що дозволяють виявити специфіку двох споріднених професій. Учитель, виконуючи свою головну освітню функцію, передає молодому поколінню знання й соціокультурний досвід, накопичений суспільством, у процесі чого здійснюється розвиток і виховання дитини. У центрі ж уваги соціального педагога перебуває *соціалізація* дитини, її успішна інтеграція в суспільство як альтернатива відокремленню, «випаданню» з нормальних соціальних відносин.

Відрізняються ці професії також і сферою діяльності. Якщо вчитель зорієнтований уже в процесі професійної підготовки на роботу в установі певного типу, а саме в загальноосвітньому навчальному закладі, то соціальний педагог може працювати в різних установах. З цієї точки зору, а також функціонально діяльність соціального педагога набагато ближча до професійної діяльності фахівця із соціальної роботи.

Роль учителя, який працює в навчальному закладі, суттєво відрізняється від ролі соціального педагога ще й тому, що в соціального педагога на першому місці стоїть не освітня, а виховна мета, соціальна допомога та захист.

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» визначено, що *соціальний педагог* – спеціаліст, що має фахову підготовку певного кваліфікаційного рівня (бакалавр, спеціаліст, магістр) і здійснює соціально-педагогічну діяльність у соціумі; виступає *посередником* між особистістю і державно-громадськими соціальними службами, *захисником* інтересів і законних прав людини, *помічником* у сприянні соціальних ініціатив і пошуку виходу з проблемної ситуації; є *експертом* у постановці «соціального діагнозу» і визначенні методів педагогічного впливу у вирішенні проблемної ситуації людини.

Соціальний педагог – це спеціаліст, який зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності. Він організовує взаємодію освітніх, навчально-виховних установ, соціальних служб, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі дітей і молоді, їх всебічного розвитку.

Соціальний педагог як будь-який фахівець у соціальній сфері повинен, на думку російських дослідників (Р.Овчарової, Т.Шишковця та ін.), виконувати в своїй практичній діяльності різні ролі та змінювати їх залежно від ситуації та характеру проблеми, що вирішується. Це можуть бути ролі: *посередника* між дітьми і дорослими, між сім'єю і державними службами, організаціями і закладами, які покликані піклуватися про духовне, фізичне й психічне здоров'я населення; *адвоката*, захисника інтересів, законних прав людини, її сім'ї, різноманітних категорій населення; *організатора* й *учасника спільної діяльності* дітей, молоді та дорослих; *помічника* у вирішенні проблем клієнтів; *психотерапевта* і *наставника* сім'ї, дітей, молоді, оточуючих їх людей; *конфліктолога*; *аніматора*, *експерта* у встановленні соціального діагнозу, *суспільного діяча* тощо.

Рольовий репертуар соціального педагога визначений також В.Сидоровим: *вихователь, організатор вільного часу, вчитель соціальних умінь,*

посередник, консультант, помічник у реалізації дитячо-юнацьких ініціатив, дослідник, соціальний адвокат, керівник соціально-педагогічної служби (соціальний менеджер).

Соціальний педагог на професійному рівні організовує соціально-педагогічну діяльність, яка спрямована на створення сприятливих умов для соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини (О.Безпалько).

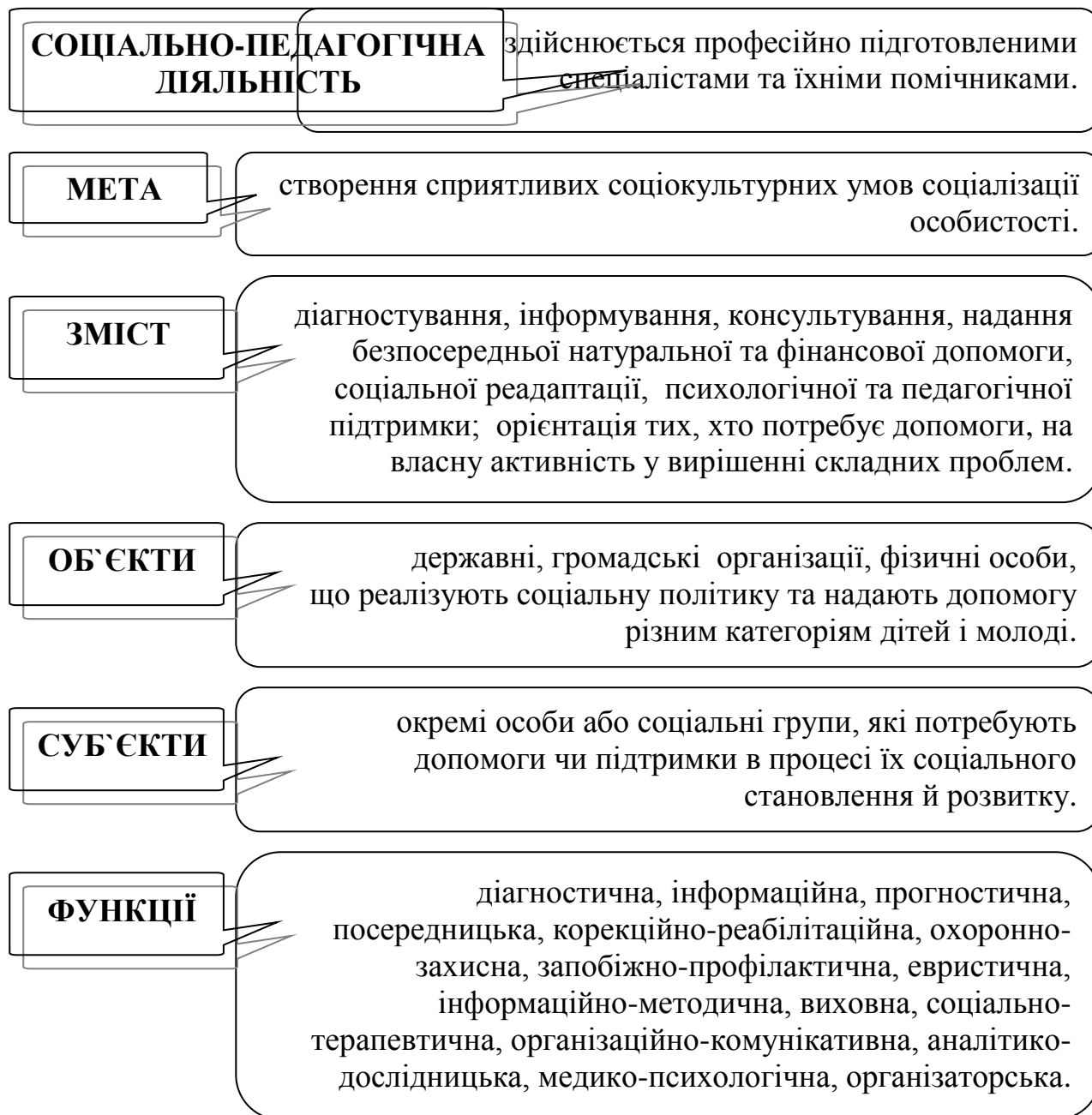

Рис. 12. Зміст і структура соціально-педагогічної діяльності

Об'єктами соціально-педагогічної діяльності в різних сферах є окремі особи або соціальні групи, які потребують допомоги чи підтримки в процесі їх соціального становлення й розвитку. Кожна людина в певний період свого

життя потребує більш повного задоволення своїх потреб та інтересів, стикається з окремими труднощами та проблемами, тому всі люди є потенційними об'єктами соціально-педагогічної діяльності. Розрізняють об'єкти соціально-педагогічного впливу за *кількісними, віковими, статеворольовими параметрами, змістом проблем*, які є найбільш поширеними в практиці соціально-педагогічної діяльності (О.Безпалько).

Суб'єктами соціально-педагогічної діяльності є державні, громадські організації, фізичні особи, що реалізують соціальну політику та надають допомогу різним категоріям дітей і молоді. До числа суб'єктів відносять: органи влади, недержавні організації, фізичні особи (суб'єкт – людина, яка пізнає об'єкт і взаємодіє з ним).

На *індивідуальному рівні* об'єктом соціально-педагогічної діяльності є окрема особистість як член соціуму, що має певні індивідуальні характеристики, стосовно якої застосовуються різні методи, засоби соціального захисту й підтримки залежно від її потреб та інтересів. Особливість соціально-педагогічної діяльності полягає в тому, що її об'єкт розглядається як активний учасник розв'язання власних проблем і обов'язково виступає в ролі суб'єкта. Отже, соціальний педагог і вихованець у процесі діяльності вступають у суб'єкт-суб'єктні відносини, які характеризуються динамічністю.

Об'єктами професійної діяльності є діти, які перебувають у важкій життєвій ситуації:

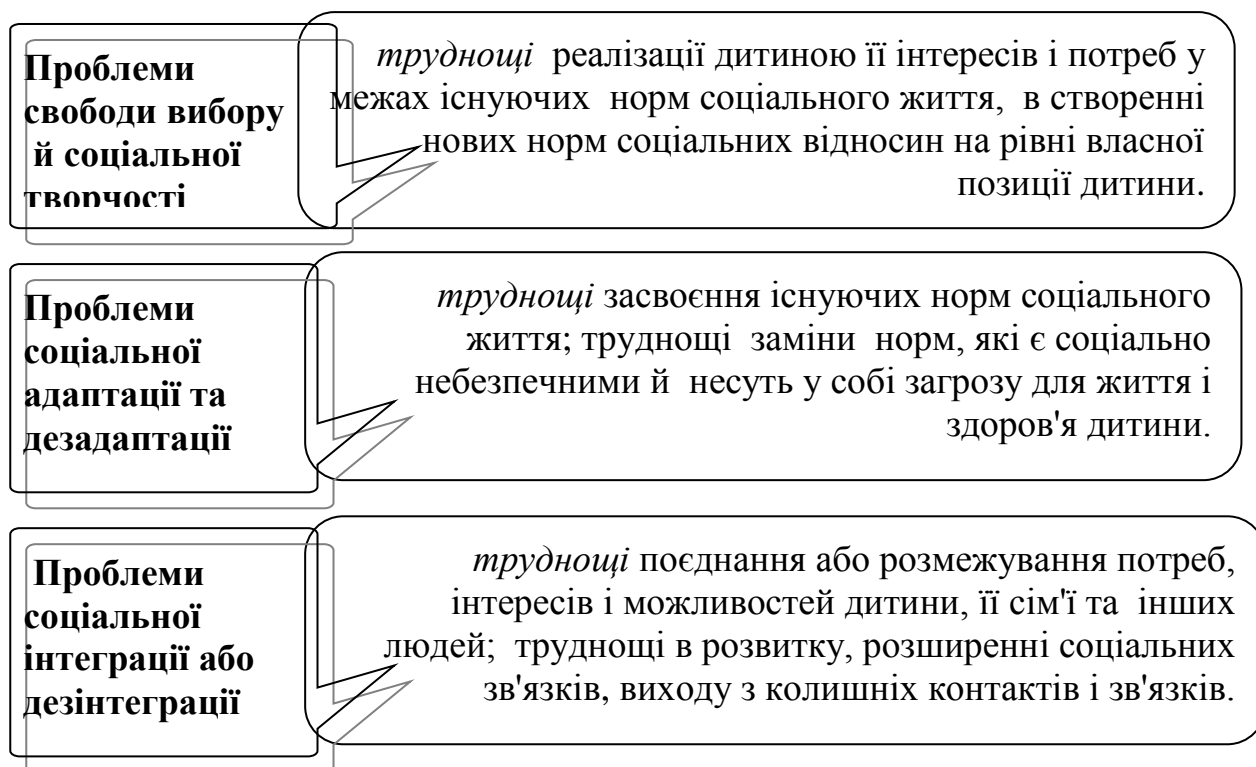
- залишилися без опіки батьків;
- мають вади в психічному та (або) фізичному розвитку;
- жертви збройних і міжнаціональних конфліктів, екологічних і техногенних катастроф, стихійних лих;
- з родин біженців і вимушених переселенців;
- опинилися в екстремальних умовах;
- жертви насильства;
- відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виправних колоніях;
- перебувають у спеціальних навчально-виховних закладах;
- проживають у малозабезпечених сім'ях;
- мають відхилення в поведінці;
- життєдіяльність яких порушена в результаті об'єктивних обставин і які не можуть подолати ці обставини самотійно або за допомогою сім'ї.

На *соціально-середовищному рівні* об'єктом соціально-педагогічної діяльності є соціальна сфера суспільства, мікросередовище, колектив людей.

Головним об'єктом уваги соціального педагога є насамперед особистість, яка має *проблеми соціального плану*. Тому соціально-педагогічна діяльність повинна бути спрямована на вирішення проблем, тобто подолання труднощів і забезпечення умов для соціального становлення дитини, яка перебуває в складній життєвій ситуації, а також умов для створення сприятливого педагогічно доцільного соціального середовища.

На кожному етапі розвитку дитини та її оточення виявляються суперечності між новим рівнем соціальних якостей і раніше сформованими вимогами, що висуюються до дитини. У нових соціально-економічних умовах

спостерігається загострення й збільшення *проблем соціального життя*, які з'являються майже в кожній людині.

Рис. 13. Види проблем, які виникають у дітей і підлітків (М.Галагузова, М.Шакурова)

Поряд з терміном «соціально-педагогічна діяльність» використовується поняття «соціально-педагогічна робота», яке є близьким за змістом, але не тотожним.

Соціально-педагогічну роботу визначають як різновид соціально-педагогічної діяльності. Вона здійснюється в певній соціальній інституції і спрямовується на точно визначений об'єкт впливу. Соціально-педагогічна робота характеризує соціально-педагогічну діяльність у площині безпосередньої соціальної практики в чітко окреслених умовах (О.Безпалько).

Робота соціального педагога покликана стимулювати й активізувати різносторонню діяльність численних добровільних помічників, педагогічної громадськості. Цьому сприяють законодавчі акти про розвиток територіального громадського самоврядування, прийняті в контексті сучасної соціальної ситуації, демократизації та гуманізації суспільства. Крім цього, діяльність соціальних педагогів спрямована на допомогу фахівцям різних професій (учителям, лікарям, працівникам культури, спорту, працівникам соціального забезпечення та правоохоронних органів).

Соціальний педагог має попередити проблему, своєчасно діагностувати та усунути причини, які сприяють її виникненню, забезпечити превентивну профілактику різноманітних негативних явищ (морального, фізичного, соціального характеру), відхилень у поведінці людей, їх спілкуванні й, таким

чином, оздоровити оточуюче їх мікросередовище.

Ще до кінця не з'ясоване в сучасній соціально-педагогічній науці та соціальній роботі співвідношення понять «соціальний педагог» й «соціальний працівник». Термін «соціальний працівник» з'явився в зарубіжній практиці в кінці XIX ст., а «соціальний педагог» – у 20-і рр. XX ст. На початку XX ст. у більшості країн Європи, Америки, Африки й Азії було засновано перші заклади для підготовки соціальних працівників. До таких установ належали короткотермінові курси соціальних працівників і школи соціальної роботи, яких нараховувалось на той час у світі близько 14-и і вони були об'єднані в Міжнародну Асоціацію шкіл соціальної роботи. Ці заклади готували соціальних працівників для здійснення індивідуальної допомоги сім'ї, молоді, людям похилого віку, хворим, інвалідам, учням, які не відвідують школу; організовували роботу в притулках з педагогічно занедбаними дітьми, з дітьми, які мають проблеми з батьками, та неповнолітніми так званої «групи ризику» тощо. Для зарубіжної соціально-педагогічної науки початку XX ст. характерне ототожнення функцій «соціального педагога» й «соціального працівника».

Рис. 14. Спеціаліст з соціальної роботи

У Росії перші соціальні школи було створено в Петербурзі у 1911 р. при Психоневрологічному інституті. Але в цей період, як свідчить аналіз праць відомих педагогів (П.Блонського, А.Залкінда, О.Калашнікова, С.Шацького та ін.), у вітчизняній соціально-педагогічній науці, на відміну від зарубіжної, терміни «соціальний педагог» і «соціальний працівник» ще не

використовувалися. Всіх соціальних працівників дуже вдало назвав А.Залкінд узагальнюючим поняттям «суспільні вихователі».

Соціальні педагоги в нашій країні проклали шлях професії «соціальний працівник» і, цілком закономірно, що основу професійної компетентності будь-якого соціального працівника становлять психолого-педагогічні, етичні та моральні знання. Саме в педагогічній сфері різновідомчих структур ще в 60-70-х рр. XX ст. було здійснено перші спроби залучити фахівців до роботи в соціумі: організатори позакласної та позашкільної роботи, заступники з виховної роботи на підприємствах, педагоги-організатори в житлово-комунальних конторах, вихователі в інтернатах, дитячих будинках, гуртожитках, клубах тощо. За останню чверть XX століття вони накопичили чималий досвід практичної різнопланової роботи в соціумі.

Термін «соціальний педагог» функціонує не в усіх країнах світу. Наприклад, у сучасній Англії є «соціальний працівник» і «фахівець з питань роботи з молоддю». У Франції функції соціальних педагогів виконують «соціальні кур'єри», до яких належать: вихователі раннього дитинства, вихователі з попередження злочинності серед молоді, радники з соціальної та родинної економіки, аніматори з соціокультурної діяльності та секретарі з медичної соціальної роботи.

У багатьох країнах увага акцентується на значенні соціально-педагогічних ідей у соціальній роботі (Німеччина, Норвегія, Україна тощо), у зв'язку з чим соціальний педагог розглядається як педагогічно орієнтований соціальний працівник, професійно підготовлений у сфері педагогіки до спілкування в соціумі. У Німеччині соціальний педагог – це єдина й загальна назва професії для всіх, хто спеціалізується на соціальній роботі. В цій державі законодавством затверджена назва єдиної професії «дипломований соціальний педагог і соціальний працівник», а зміст підготовки соціального працівника прирівнюється до підготовки соціального педагога, соціальний педагог – це офіційна назва професії, яку отримують випускники соціальних відділень ВНЗ.

У різних країнах Заходу поряд із загальноприйнятими існують і свої назви спеціалістів соціальної роботи: працівники соціальних клінік, педагоги з організації вільного часу, педагоги з питань урегулювання конфліктів з батьками, соціальні працівники сімейного типу тощо.

2. Особистісно-професійний портрет соціального педагога.

Успіх у тій чи тій професійній сфері, як правило, пов'язаний з наявністю у спеціаліста певних особистісних якостей. Це також стосується професії соціального педагога.

Через складність і різноплановість соціально-педагогічної діяльності не кожна людина схильна до її успішного виконання. Соціальний педагог повинен надавати допомогу особистості, здійснювати на неї позитивний психологічний і виховний вплив, спонукати до самовдосконалення

(перенесення). З іншого боку, будь-який клієнт у процесі спілкування може впливати на соціального педагога своїми особистісними якостями, передавати свої настрої й емоційний стан, втягувати його в орбіту своїх проблем (контрперенесення). Здатність соціального педагога до виконання посадових обов'язків, визначених у посадовій інструкції, залежить від того, наскільки він відповідає професійному портрету.

Професійний портрет соціального педагога відображає інтегративний, міждисциплінарний характер професії, складність і глибину взаємозв'язків і взаємовідносин, що реалізуються у процесі соціального захисту, соціальної підтримки й допомоги населенню. Ідеальний образ соціального педагога як фахівця формується на основі сукупності соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-культурних чинників і явищ. Основу наукових вимог щодо професійної відповідності становлять соціальні установки про ідеального вчителя, соціального педагога чи практичного психолога як активну, творчу особистість. Існують різні підходи до моделі професійної діяльності соціального педагога.

Науковці (О.Безпалько, М.Галагузова, Л.Міщик, Р.Овчарова та ін.) виділяють у *структурі* професійного портрета соціального педагога професійні знання, професійні вміння, професійно важливі якості.

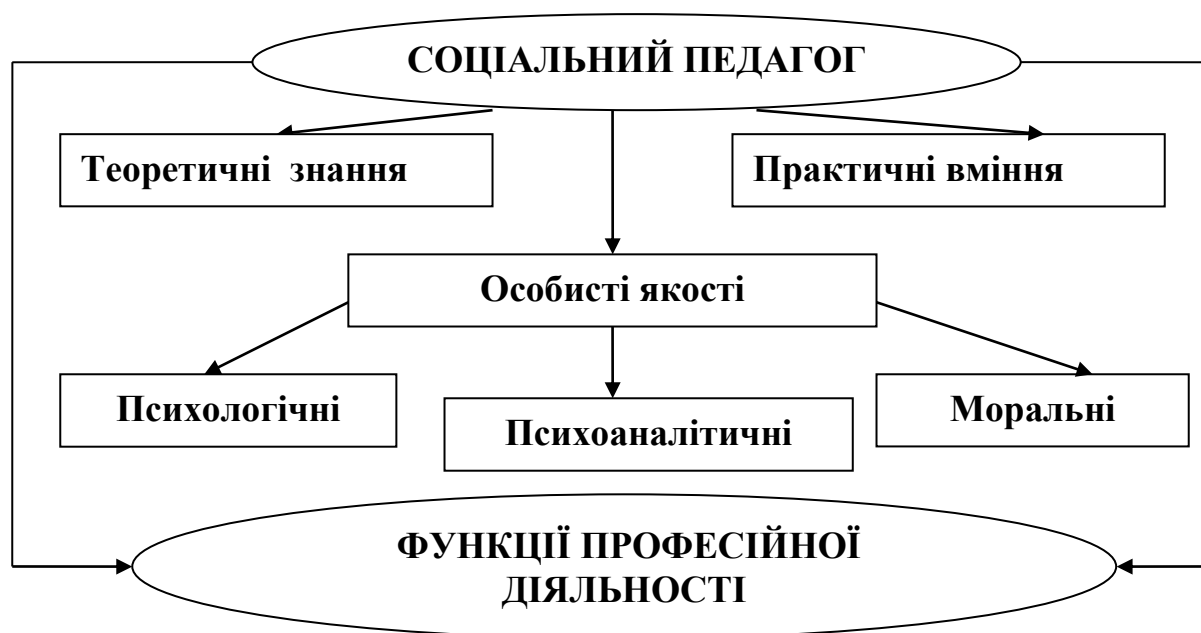

Рис. 15. Професійний портрет соціального педагога (О. Безпалько)

При формуванні моделі спеціаліста в соціальній роботі та соціальній педагогіці окремі автори вказують на необхідність брати до уваги таке поняття, як *імідж* спеціаліста. Безперечним є той факт, що соціальний педагог має справляти хороше враження як зовнішнім виглядом, так і створенням умов для поліпшення самопочуття інших людей завдяки своїм особистісним рисам і професійним якостям. Р.Овчарова розробила *схему імідж-складових особистості* соціального педагога: візуальне сприйняття людини, інтелектуальне сприйняття людини, статусне сприйняття людини, соціальний

фон, який впливає на сприйняття конкретної людини, вплив інтер'єру на сприйняття людини.

Рис. 16. Схема імідж-складових особистості соціального педагога (Р.Овчарова)

Професіоналізм – це поєднання знань, умінь, досвіду, прийняття правильних рішень. Професіоналом є соціальний педагог і соціальний працівник, який (Є.Студьонова):

- відповідає професійним вимогам (особистісний і професійний потенціали), має необхідні компетентності в галузі соціальної політики й соціально-педагогічної практики, соціальної адаптації, допомоги, корекції, реабілітації окремої людини і різних категорій населення;
- свідомо налаштований на професію, має особистісно-мотиваційну готовність, професійно необхідні якості, а також позитивне ставлення до себе як до професіонала, спрямованого на результативність своєї праці;
- досягає бажаних для суспільства результатів із соціальної допомоги, підтримки, адаптації та реабілітації людей;
- використовує сучасні, оптимально ефективні методи, прийоми, технології з метою соціального захисту людини;
- відповідає нормам, стандартам, еталонам професії, усвідомлює її значимість у суспільстві;

- вносить у професійну діяльність індивідуально-творчий, новаторський компоненти, свідомо й цілеспрямовано розвиваючи свою особистісну та професійну індивідуальність;
- усвідомлює перспективу та межі своєї найближчої професійної освіти, підвищення кваліфікації, самоосвіти, вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- має необхідний рівень професійних і особистісних якостей, знань і вмінь;
- проявляє соціальну активність, висуває та обговорює питання практики, ставлення до професії, її статусу, шукає резерви розв'язання професійних, соціальних проблем.

Професіоналізм соціального педагога характеризує його *компетентність* як єдність теоретичної та практичної підготовки до здійснення соціально-педагогічної діяльності.

Професійна компетентність означає відповідність рівня знань і вмінь змісту визначених посадових обов'язків соціального педагога, а також уміння досягати поставлені професійні завдання. Компетентність забезпечується базовою освітою, самоосвітою в процесі практичної діяльності, вивченням досвіду, підвищенням кваліфікації на курсах, семінарах.

Ефективно вирішувати соціально-педагогічні завдання дозволяють *психолого-педагогічна компетентність*, гуманність, справедливість, самовизначення, конфіденційність, безкорисливість і чесність, свідоме й розумне використання власних особистісних якостей і диференційоване застосування навичок спілкування, відповідальність і самодисципліна, глибока й щира зацікавленість у вирішенні проблем підопічних тощо (Л. Нікітіна).

Педагогічна культура соціального педагога є інтегральною єдністю знань, умінь, особистісних якостей і цінностей, між якими існують певні зв'язки та відношення, які формуються, реалізуються та вдосконалюються в різноманітних видах соціально-педагогічної діяльності, визначаючи її характер. Педагогічна культура соціального педагога включає певні компоненти: професійний, особистісний, соціальний.

Рис. 17. Компоненти педагогічної культури соціального педагога

Результативність професійної діяльності соціального педагога залежить не тільки від рівня теоретичної й практичної підготовки, а й від сформованості особистісних якостей фахівця. Визначаючи особистісні якості соціального педагога, дослідники виходять із того, що соціальний педагог працює у сфері «людина-людина», яка вимагає від спеціаліста вміння успішно функціонувати в системі міжособистісних стосунків.

Зарубіжні й вітчизняні вчені окреслюють коло професійних і особистісних якостей, необхідних для правильної організації соціально-педагогічної діяльності (О.Безпалько, М.Галагузова, С.Єлканов, Ю.Кулюткін, Л.Міщик, Є.Холостова та ін.).

Ю.Кулюткін розглядає три групи якостей особистості соціального педагога, які мають професійне значення:

- здатність розуміти внутрішній світ іншої людини;
- здатність до активного впливу на клієнта;
- здатність володіти собою.

О.Безпалько виділяє такі групи особистісних характеристик соціального педагога:

- *психологічні*: емоційна врівноваженість, низький рівень тривожності, творче мислення, послідовність у діях, наполегливість, стриманість, уважність, спостережливість;

- *морально-етичні*: гуманність, доброта, терпимість, справедливість, тактовність, емпатійність, скромність, відповідальність;

- *психоаналітичні*: адекватна самооцінка, самокритичність, самоаналіз, прагнення до самовдосконалення;

- *психолого-педагогічні*: комунікативність, зовнішня привабливість, уміння нав'ювати й переконувати, оптимізм.

Виходячи з основних функцій та різнопланової діяльності соціального педагога (працівника), Л. Міщик виділяє загальні якості фахівця:

– доброта, любов до людей, душевність, доброзичливість, чуйність, бажання прийняти чужий біль на себе, милосердя, почуття жалю й емпатія;

– комунікативність, товариськість, уміння правильно зрозуміти людину й поставити себе на її місце, гнучкість і делікатність, тактовність у спілкуванні, вміння слухати, здатність підтримати іншого й стимулювати його до розвитку власних сил, уміння викликати довірливе ставлення до себе, організаційні здібності;

– порядність, чесність, безкорисливість, висока моральність, відповідальність, працездатність, енергійність, готовність до психологічного дискомфорту, терпіння і толерантність, життєвий досвід і знання людини, повага до клієнта, безумовне прийняття його таким, яким він є, послідовність і наполегливість, ініціативність.

Учені виділяють чотири групи особистісних якостей соціального педагога.

До першої групи належать характеристики, що визначаються професійною діяльністю:

- сформованість психічних процесів, а саме: сприйняття, пам'ять, уява, увага, мислення (гнучкість, варіативність, самостійність, критичність, продуктивність);

- перебіг психічних станів (втома, апатія, стрес, тривожність, депресія);

- розвиток емоційних характеристик (стриманість, індіферентність);

- сформованість вольових характеристик (наполегливість, послідовність, імпульсивність).

Другу групу особистісних характеристик становлять індивідуально-психологічні якості: стриманість, вимогливість, урівноваженість, спостережливість, толерантність.

Третя група включає екстравертивні якості: повага до людини, комунікативність, доброзичливість, справедливість, альтруїзм, емпатійність.

Четверта група особистісних якостей включає: готовність до самовдосконалення, самоконтроль, самокритичність, самооцінка, стресостійкі якості (фізичну тренуваність, самонавіювання, вміння переключатися та керувати своїми емоціями).

Крім того, особистісний компонент має ціннісну складову, адже педагог є носієм певних людських чеснот. *Особистісні цінності* – істотний чинник соціальної регуляції взаємостосунків людей, поведінки індивіда, побудови

відносин. У зв'язку з тим, що педагог може безпосередньо впливати на духовну сферу своїх вихованців, інших людей, його ціннісні орієнтації особливо важливі. Адже останні є одним зі стрижневих утворень, які визначають цілісність, активну соціальну позицію особистості. Вони формуються при засвоєнні соціального досвіду та мають прояв у цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах особистості. Чим багатша система цінностей соціального педагога, тим більше підстав для ціннісного обміну в міжособистісних стосунках. Система особистісних характеристик соціального педагога включає цінності:

- загальнолюдські (істина, краса, справедливість), серед яких найважливішими є людина, її щастя й свобода;
- соціальні (родина, нація, держава);
- цінності духовного життя та культури (наукові знання, моральні й естетичні цілі, уявлення, погляди);
- матеріальні.

Особистісний компонент є стрижневим у формуванні педагогічної культури соціального педагога, оскільки він зумовлює його вихованість, високу культуру поведінки, педагогічний такт, сприяє самоствердженню особистості, усвідомленню власного «Я». *Соціальний компонент* педагогічної культури соціального педагога включає *соціальну перцепцію* професії, сприйняття її суспільної значущості, престижу.

Названі компоненти педагогічної культури визначають *гуманістичну педагогічну позицію соціального педагога*, а саме:

- взаємовідносини з іншими людьми та суспільством, співпереживання за долю інших;
- захист прав людини від посягання на її гідність;
- піклування про своїх клієнтів;
- підтримка та допомога в стресових, конфліктних ситуаціях (психологічна, моральна, матеріальна, фізична);
- повага до людини, ставлення до неї як найвищої цінності;
- терпимість у роботі з клієнтами;
- порядність у стосунках з клієнтами та колегами;
- педагогічний такт;
- комунікативність;
- емпатійність.

Успішне виконання професійних обов'язків соціальними педагогами, окрім професійної компетентності та широкої освіченості, вимагає сформованості професійної етики, високої моральності.

Необхідність дотримання соціальним педагогом професійної етики визначається також *специфічними* особливостями нашого часу: ринкова економіка впливає на світогляд людей, ламаються стереотипи у вихователів. Невміння або небажання соціального педагога враховувати вимоги часу, змінити умови виховного процесу спричиняють певний дискомфорт.

Професійна етика – одна з фундаментальних теоретичних основ будь-якої професійної діяльності. Тому під *професійною етикою* розуміють науку про професійну мораль як сукупність ідеалів і цінностей, етичних принципів та

норм поведінки, які відображають суть професії та забезпечують взаємовідносини між людьми, що складаються в процесі праці та виходять зі змісту їхньої професійної діяльності.

Виділяють якості, які *неприпустимі* в професійній діяльності соціальних педагогів (Л.Міщик):

– некомпетентність, байдужість, відсутність любові до людей, грубість, хамство, дратівливість, нестриманість, безвідповідальність, відсутність почуття обов'язку, нечесність, кар'єризм, використання посади в своїх цілях, корисливість, меркантильність, бездуховність, аморальність, ігнорування християнських заповідей; агресивність, жорстокість, злість, авторитарність, формалізм, бюрократизм, хворобливість (у тому числі – нервово-психічна), зарозумілість, цинізм, заздрість, безкомпромісність, хвастливість, балакучість, бридливість, неприязнь до хворих і старих, невміння вирішувати конфліктні ситуації тощо.

Важливою якістю соціального педагога вважають *культуру мислення*, яка виявляється в точності висловів та умовиводів, технологічному підході до організації професійної діяльності на основі детального продумування, послідовності дій, чіткого уявлення про ті засоби, які будуть використані на певному етапі реалізації педагогічних намірів (І.Клементович).

Аналіз зарубіжного досвіду у визначенні професійно значущих якостей соціального педагога, зокрема у Великобританії, показує, що до них належить: високий рівень інтелектуального розвитку, хороша саморегуляція та самодисципліна, наполегливість, здатність допомагати іншим у складних ситуаціях, моральна витривалість, здоровий глузд, чуйність, уміння логічно мислити. Американський психолог Дж.Холанд у праці «Самоспрямовуючий пошук» описав 6 типів взаємодії людей (реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємливий, конвенційний). Соціальний тип передбачає: гуманізм, відповідальність, моральність, кооперативність, налаштованість на інших, розуміння інших, тактовність, оптимізм, життєрадісність, дружельюбність.

Також зарубіжні дослідники, визначаючи загальні вимоги до соціального педагога, виділяють високий рівень інтелектуального розвитку, самодисципліну, наполегливість, здатність допомагати людям у важких ситуаціях і переносити великі моральні навантаження, відповідальність, тактовність, життєрадісність тощо.

Вимоги до суб'єктів соціально-педагогічної діяльності представлені в паспорті спеціальності, в який входить кваліфікаційна характеристика, перелік посадових обов'язків спеціаліста, державний освітній стандарт. Узагальнені вимоги до підготовленості фахівця визначено в кваліфікаційній характеристиці, окреслено основні знання й уміння, якими повинен опанувати соціальний педагог за роки навчання. Існують різні види кваліфікаційних характеристик соціального педагога (від загальної до приватних), які враховують конкретну спеціалізацію: організація технічної творчості учнів, фізкультурно-оздоровча робота, екологія, робота із сім'єю тощо.

Узагальнені вимоги до соціального педагога як фахівця сформульовано в чинній кваліфікаційній характеристиці соціального педагога, затвердженій наказом № 864 Міністерства освіти і науки України від 28.12.2006 р., визначено категорії соціального педагога та вимоги до кожної з них.

Соціальний педагог вищої категорії має вищу освіту зі спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», дотримується вимог етичного кодексу, виявляє високий рівень професіоналізму, ініціативу, досконало володіє ефективними формами, методами організації педагогічної роботи серед дітей, молоді, батьків, забезпечує високу продуктивність своєї праці, має власні методичні розробки, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування. Педагогічний стаж – не менше 8 років.

Соціальний педагог I категорії має вищу освіту зі спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», дотримується вимог етичного кодексу, виявляє високий рівень професійної компетентності, використовує сучасні форми, методи навчально-виховної роботи, досяг значних успіхів у соціально-педагогічній діяльності, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування. Педагогічний стаж – не менше 5 років.

Соціальний педагог II категорії має вищу освіту зі спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», дотримується вимог етичного кодексу, достатній рівень професіоналізму, використовує сучасні форми, методи виховання, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування. Педагогічний стаж – не менше 3 років.

Соціальний педагог має вищу або середню освіту зі спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», дотримується вимог етичного кодексу, професійно компетентний, забезпечує нормативні вимоги до рівня навчально-виховної роботи в соціальному середовищі.

Як виняток (наказ МОН України від 01.12.1998 р. № 419), соціальним педагогам, які не мають відповідної фахової освіти і прийняті на роботу до 1996 р. та володіють практичним досвідом роботи, може присвоюватися кваліфікаційна категорія: вища – за наявністю стажу на займаній посаді не менше 8 років, перша – 6 років, друга – 5 років.

Для соціального педагога, крім компетентності та професіоналізму, необхідні *фізичне і психічне здоров'я*. Соціально-педагогічна діяльність належить до важких у цьому плані професій. Працівники мають справу зі складними і сумними аспектами людського життя – самотністю, сирітством, інвалідністю, жорстокістю, девіантністю тощо. Таку роботу супроводжує надмірна витрата психічної енергії, що призводить до психосематичної втоми й емоційного виснаження. Цей стан називається «емоційним вигорянням». Допомога при «емоційному вигорянні» передбачає навчання психологічних прийомів самозахисту в ситуаціях негативного спілкування, облаштування кімнат релаксації, психологічного розвантаження, проведення індивідуальної та групової психотерапії, занять фізкультурою тощо. Важливою є також

можливість звернення до наставника як до довіреної особи, з якою можна розділити відповідальність за прийняття рішення, отримати кваліфіковану допомогу при розв'язанні конкретної ситуації й, таким чином, попередити розвиток стресу.

Оскільки соціальному педагогові доведеться співпрацювати з людьми, і насамперед – з дітьми, його професійна діяльність буде визначатися не тільки інтелектом, але й особливостями *нервової системи*: емоційною стійкістю і підвищеною працездатністю в процесі спілкування, що дозволить витримувати великі навантаження, уникати втоми та розвитку синдрому «емоційного згоряння». Важливими для професійної діяльності соціальних педагогів є такі характеристики емоційної сфери: емоційна стабільність, переважання позитивних емоцій, відсутність тривожності як риси особистості, здатність переносити психологічні стреси.

Важливою характеристикою соціального педагога є «Я-образ», який має включати оптимістичне ставлення до себе, адекватну самооцінку, прийняття себе, налаштованість на позитивні очікування в діях інших. Особливістю «Я-образу» соціального педагога є висока адаптованість, що передбачає відкритість у спілкуванні, здатність прийняти іншу людину, незначний рівень навіюваності.

Особливістю професійної діяльності в системі «людина – людина» є те, що фахівець, окрім професійних знань і вмінь, значною мірою використовує власні інтелектуальні та емоційно-вольові ресурси. Соціальний педагог під час довготривалого виконання професійних обов'язків також піддається різноманітним впливам, які пов'язані зі специфікою його діяльності. У результаті відбувається явище, яке науковці позначили терміном «професійна деформація».

Професійна деформація - зміна якостей і властивостей спеціаліста під впливом професійних факторів діяльності (Л.Мардахаєв); відзначається підвищеним рівнем агресивності, неадекватності сприйняття ситуацій і людей. Вона має епізодичний або стійкий, поверховий або глобальний, позитивний або негативний характер. Завдяки постійному тиску на спеціаліста як зовнішніх, так і внутрішніх факторів з'являється ризик формування деформованого спеціаліста, який не може відновити позитивний стан без стороннього втручання й допомоги.

Серед *негативних проявів* професійної деформації виділяють: емоційний хронічний стрес, фізичне та емоційне виснаження, вичерпаність особистих ресурсів, втрата інтересу до професійної діяльності, дегуманізація, гнів, цинізм, роздратованість, грубість, неповага до клієнтів, авторитарність, використання службового становища в корисливих цілях тощо (М.Фірсов).

Професійна деформація в окремих випадках може мати деякі *позитивні наслідки*: стимулювання особистісного росту спеціаліста, підвищення професійної культури, більш глибоке усвідомлення себе та оточення, вироблення здатності до рефлексії, емпатії, набуття комунікативних навичок, саморегуляції, подолання кризових і психотравмуючих ситуацій, розвиток відповідальності, організованості, зібраності тощо.

3. Система професійних знань і вмінь соціального педагога.

Когнітивний компонент (знання) є теоретичною основою соціально-педагогічної діяльності. Він передбачає оволодіння спеціалістом знаннями, які допомагають на практиці створювати систему засобів і прийомів для досягнення професійної мети, швидко орієнтуватися в нових ситуаціях, планувати свою діяльність, оцінювати її результативність.

Професійні знання соціального педагога – відомості із соціальної педагогіки, теорії та історії соціальної роботи, соціальної психології й інших загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, які складають суть професії та визначаються державним стандартом вищої освіти.

До професійних знань соціального педагога відносять (Р.Овчарова):

- *теоретико-методологічні* – комплекс знань про людину як біосоціопсихокосмічну систему, про закономірності взаємодії людини й суспільства, специфіку соціальної поведінки й формування особистості; знання особливостей виховання, навчання, розвитку особистості, впливу середовища на процес її соціалізації; знання цілей, змісту, форм соціально-педагогічної роботи;

- *методичні* – знання методики й технології соціально-педагогічної роботи з усіма категоріями населення, в різних сферах мікросередовища, в різних соціальних інститутах; знання основ прогнозування, проектування, моделювання соціально-педагогічної діяльності;

- *прикладні* – знання способів, прийомів, видів соціально-педагогічної допомоги дітям, сім'ям, які мають проблеми.

Соціально-педагогічна діяльність багатогранна і відповідальна. Тому професійна підготовка соціального педагога має базуватися на досить широких науково обґрунтованих знаннях, які охоплюють:

- особистість дитини (молодої людини), її фізичний, духовний і соціальний розвиток, адекватну поведінку й відхилення від неї;
- об'єднання й групи людей (сім'я, мала група, шкільний колектив, колектив однолітків тощо);
- систему установ, які подають допомогу дитині, молоді;
- основні теорії, методики та окремі технології роботи з усіма категоріями клієнтів за різних обставин;
- соціально-правові й соціально-економічні засади діяльності соціального педагога;
- методи управління і планування професійної та науково-дослідної діяльності в соціально-педагогічній сфері.

Знання, якими повинні оволодіти майбутні соціальні педагоги під час навчання у вищому навчальному закладі, розподіляють на такі головні групи:

- про довкілля і його чинники, що здійснюють вплив на формування тих чи тих якостей особистості;
- про закономірності розвитку особистості, взаємодію її із середовищем, сім'єю, суспільством; про особливості національної психології та педагогіки;

- про загальні способи і прийоми педагогізації середовища, соціально-педагогічної діяльності, про педагогічний потенціал сім'ї, громади, мікросередовища, про закони взаємодії організованого й стихійно діяльного середовища.

Соціальний педагог повинен володіти високим професіоналізмом, бути компетентним у широкому колі значущих проблем, мати достатній рівень знань із педагогіки, психології, юриспруденції та суміжних спеціальностей, бути високоосвіченим і культурним (Л. Міщик).

До базових теоретичних знань, які повинен мати соціальний педагог, відносять: основи соціальної політики держави й соціально-правового захисту дітей і молоді; основи соціології, психології, педагогіки; основні закономірності розвитку особистості; специфіка потреб та інтересів різних вікових груп дітей і молоді; особливості роботи в різних мікросоціумах; функції державних і недержавних організацій у системі соціально-педагогічної діяльності; способи психолого-педагогічної діагностики; сучасний стан і тенденції розвитку дитячих і молодіжних об'єднань (О.Безпалько).

Відповідно до професійних функцій і багатовекторності своєї діяльності соціальний педагог повинен мати певний обсяг *культурологічних, правових, економічних, екологічних, валеологічних, психологічних, педагогічних* знань. Поліфункціональний характер соціально-педагогічної діяльності виявляється в трьох основних напрямках: *селекції, консервації та трансляції знань*. Ці функції забезпечують соціальному педагогові виконання однієї з найголовніших місій – здійснення соціального наслідування – своєрідного генетичного зв'язку історичних епох і культур від давнини до сучасності.

У кваліфікаційній характеристиці соціального педагога вказано, що для вирішення соціально-педагогічних завдань він повинен мати знання в обсязі програми вищої освіти зі спеціальностей «Соціальна педагогіка».

Відомо, що запас теоретичних знань ще не забезпечує ефективної соціально-педагогічної діяльності. Робота соціального педагога вимагає оволодіння знаннями з різних галузей науки, готовності до дії в нестандартній ситуації з хаотично непередбачуваними елементами, здатності до виявлення індивідуальної творчості в соціально-педагогічній роботі. Тому необхідно, аби набуті знання, вміння та навички були, за відомим висловом американського представника гуманістичної психології К. Роджерса, функціональними.

Важливою умовою успішної діяльності соціальних педагогів є формування в них на основі засвоєних знань професійних умінь і навичок.

Професійні вміння – це здатність спеціаліста застосовувати отримані знання в практичній діяльності. Вони допомагають зробити знання дієвими, перевірити їх важливість, необхідність, міцність, вільно орієнтуватися в соціально-педагогічних ситуаціях, приймаючи правильні рішення.

Ураховуючи специфіку діяльності соціального педагога, виділяють загальні *професійно-педагогічні вміння* (Р.Овчарова):

– *комунікативні*: здатність вступати в контакт, встановлювати професійні стосунки й співпрацювати з різними людьми; здійснювати індивідуальний підхід до клієнтів, що мають специфічні проблеми; створювати атмосферу

комфортності, доброзичливості; викликати довіру в клієнтів; впливати на відносини між людьми в мікросоціумі; правильно сприймати, враховувати, реагувати на критику;

– *прикладні*: дослідницькі, соціально-педагогічні, соціально-творчі, соціально-правові, соціально-психологічні, соціально-економічні;

– *організаторські*: вміння ставити конкретні завдання, спрямовані на розв'язання соціально-педагогічних проблем, залучати вихованців до виконання цих завдань; раціонально використовувати власний робочий час; організовувати окремі види соціально-педагогічної діяльності; визначати потреби клієнтів і допомагати їм знаходити відповідні соціальні служби для їх вирішення; створювати об'єднання людей на основі спільних інтересів, духовної близькості;

– *аналітичні*: вміння вивчати людину, сім'ю, ставити соціальний діагноз; досліджувати конкретні життєві ситуації клієнта, передбачати життєві кризи; аналізувати отримані результати соціально-педагогічної діяльності, виявляти недоліки проведеної роботи; вивчати досвід інших фахівців у соціально-педагогічній сфері;

– *педагогічні*: створювати умови для перевиховання особистості, виявляти її резервні можливості, відкривати позитивне в ній; педагогічно осмислювати поведінку людини, ставити педагогічні завдання, розробляти шляхи їх виконання;

– *саморегуляції*: контролювати свій емоційний стан, керувати своїм настроєм, знімати психологічну напруженість.

Незалежно від профілю, спеціалізації виділяють такі вміння соціальних педагогів і працівників (Л.Міщик):

- забезпечувати допустиме й доцільне посередництво між особистістю, сім'єю і суспільством, різними державними та громадськими структурами, виконувати своєрідну роль «третьої сторони», ланки між особистістю й мікросередовищем, між дітьми і дорослими, сім'єю і суспільством;

- впливати на стосунки між людьми, на ситуацію в мікросоціумі, стимулювати, спонукати клієнта до тієї чи тієї діяльності;

- працювати в умовах неформального спілкування, залишаючись завжди у ролі помічника, радника, що сприяє появі ініціативи, активної, суб'єктивної позиції клієнта;

- брати участь у вирішенні проблем особистості;

- будувати взаємини на основі діалогу на паритетних умовах.

Серед умінь соціального педагога виділяють: *комунікативні, аналітичні, організаторські, прогностичні, проектувальні*:

Соціальний педагог, зокрема, повинен уміти:

- слухати інших зосереджено та зацікавлено;

- збирати інформацію, щоб підготувати соціальну оцінку й звіт;

- формувати і підтримувати професійні стосунки, спрямовані на надання соціальної допомоги;

- виявляти й поєднувати вербальну та невербальну поведінку;

- спрямовувати зусилля клієнтів на вирішення їхніх проблем і

завойовувати їхню довіру;

- обговорювати делікатні теми толерантно, з розумінням, викликаючи довіру в клієнта;
- знаходити оптимальні шляхи вирішення складних життєвих ситуацій;
- уміти вчасно зорієнтуватися в необхідності продовження чи припинення допомоги клієнтові;
- проводити соціально-педагогічне діагностування й інтерпретувати його результати;
- бути посередником і вести переговори між конфліктуючими сторонами;
- забезпечувати зв'язок між різними організаціями й окремими людьми.

Крім цього, соціальний педагог повинен уміти правильно говорити й грамотно писати, навчати інших, спокійно й доброзичливо реагувати на емоційні та конфліктні ситуації, бути зразком у професійних стосунках, пояснювати складні асоціальні явища, ефективно організовувати свою роботу, вишукувати джерела фінансування, адекватно оцінювати власну поведінку й почуття.

Перелік професійних умінь і навичок соціального педагога визначено також у його *кваліфікаційній характеристиці*: застосовувати професійні знання в практичній діяльності, вивчати відхилення в поведінці школярів, молоді; проводити профілактичну роботу щодо попередження девіантної поведінки, а також розробляти програми та проекти роботи з «дітьми вулиці», працювати з групами ризику в умовах неформального спілкування, сприяти появі ініціативи, активізації суб'єктивної позиції вихованців (клієнтів); організовувати взаємодію педагогічного колективу, батьків, громадських об'єднань та організацій, служб у справах неповнолітніх, служб соціального захисту, профспілок, правоохоронних органів, медичних установ тощо щодо виховання, оздоровлення, здійснення соціального патронажу, профілактичної роботи соціальної реабілітації дітей та підлітків.

4. Нормативно-правова база діяльності соціального педагога.

У своїй роботі соціальний педагог керується *нормативно-правовими документами*. Працюючи в складі психологічної служби системи освіти, соціальний педагог діє відповідно до Конституції України, законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», «Положення про психологічну службу системи освіти України», «Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів», наказу МОН України «Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів» та інших нормативно-правових актів.

У посадовій інструкції соціального педагога серед його обов'язків визначено, що він веде облік роботи та оформляє робочу документацію згідно з рекомендаціями обласного та міського Центрів практичної психології та

соціальної роботи. Матеріали та документація, які повинен мати соціальний педагог і які зберігаються в його кабінеті, визначені в «Положенні про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти» й розділяється за категоріями:

1. Нормативно-правова.
2. Навчально-методична.
3. Довідково-інформаційна.
4. Обліково-статистична.
5. Для службового використання.

Доступ до обліково-статистичних документів і документів для службового використання регулюється працівниками психологічної служби (практичним психологом і соціальним педагогом) відповідно до положень Етичного кодексу психолога. Конфіденційна інформація про учнів надається лише з дозволу директора навчального закладу, керівника районної, міської, обласної психологічної служби (за винятком офіційних звернень правоохоронних і судових органів). Соціальний педагог не має права передавати методичні матеріали особам, які не уповноважені здійснювати психологічну діяльність; не має права розкривати зміст конкретної методики (за винятком доступних роз'яснень правоохоронним і судовим органам).

Таблиця 3

Матеріали та документація соціального педагога
(Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти)

<i>Нормативно-правові документи</i>	закони України, постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, накази, розпорядження та положення Міністерства освіти і науки України, управлінь (відділів) освіти і науки місцевих державних адміністрацій щодо діяльності психологічної служби системи освіти України;
<i>навчально-методичні матеріали</i>	підручники, навчально-методичні посібники, збірники методичних рекомендацій, навчальні програми (плани), фахові періодичні видання тощо;
<i>довідково-інформаційні матеріали</i>	матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, тематичні проспекти (буклети), доповіді, виступи на педрадах, навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками тощо;
<i>обліково-статистичні документи</i>	облік товарно-матеріальних цінностей психологічного кабінету, плани роботи практичного психолога (соціального педагога) на рік (місяць), форми статистичної звітності встановленого зразка тощо;
<i>матеріали для службового використання</i>	індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, журнали індивідуальних консультацій, протоколи корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи, матеріали психолого-педагогічних консилиумів, тексти (ключі) тестових методик, опитувальники, анкети, бланки відповідей тощо;
<i>додаткова</i>	список телефонів (адреси) місцевих спеціалізованих центрів,

<i>інформація</i>	служб, консультацій медико-психологічного профілю; телефони (адреси) районного (міського), обласного центрів практичної психології і соціальної роботи (методистів-психологів).
-------------------	---

Згідно з наказом МОН України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України» та листом МОН України від 05.03.2008 р. № 1/9-128 виокремлено обов'язкову документацію, яку повинні вести соціальні педагоги:

- папку «Нормативні документи»;
- план роботи на рік;
- план роботи на місяць;
- графік роботи на тиждень;
- список категорійних дітей;
- соціальний паспорт школи;
- соціально-психологічний паспорт дітей, що потребують підвищеної педагогічної уваги;
- картотеку дітей, що перебувають під опікою;
- журнал реєстрації звернень учнів, батьків, учителів;
- журнал щоденного обліку роботи;
- журнал проведення профілактичної роботи і пропаганди здорового способу життя;
- журнал патронажної роботи та обліку матеріальної допомоги;
- протоколи індивідуальних консультацій соціального педагога;
- протоколи засідань Ради профілактики;
- облікові картки соціального супроводу сімей дітей;
- акти обстеження матеріально-побутових умов проживання дітей;
- облікові картки соціального супроводу дітей;
- статистичний та аналітичний звіти про роботу соціального педагога.

До обов'язків соціального педагога, визначених у посадовій інструкції, входить складання річного і місячного планів роботи, узгодження їх із завідувачем Центру практичної психології та соціальної роботи й затвердження у керівника навчального закладу. Також соціальний педагог бере участь в організації та плануванні навчально-виховного процесу закладу освіти з метою забезпечення всебічного особистісного розвитку дітей, зміцнення й захисту їхнього психічного здоров'я.

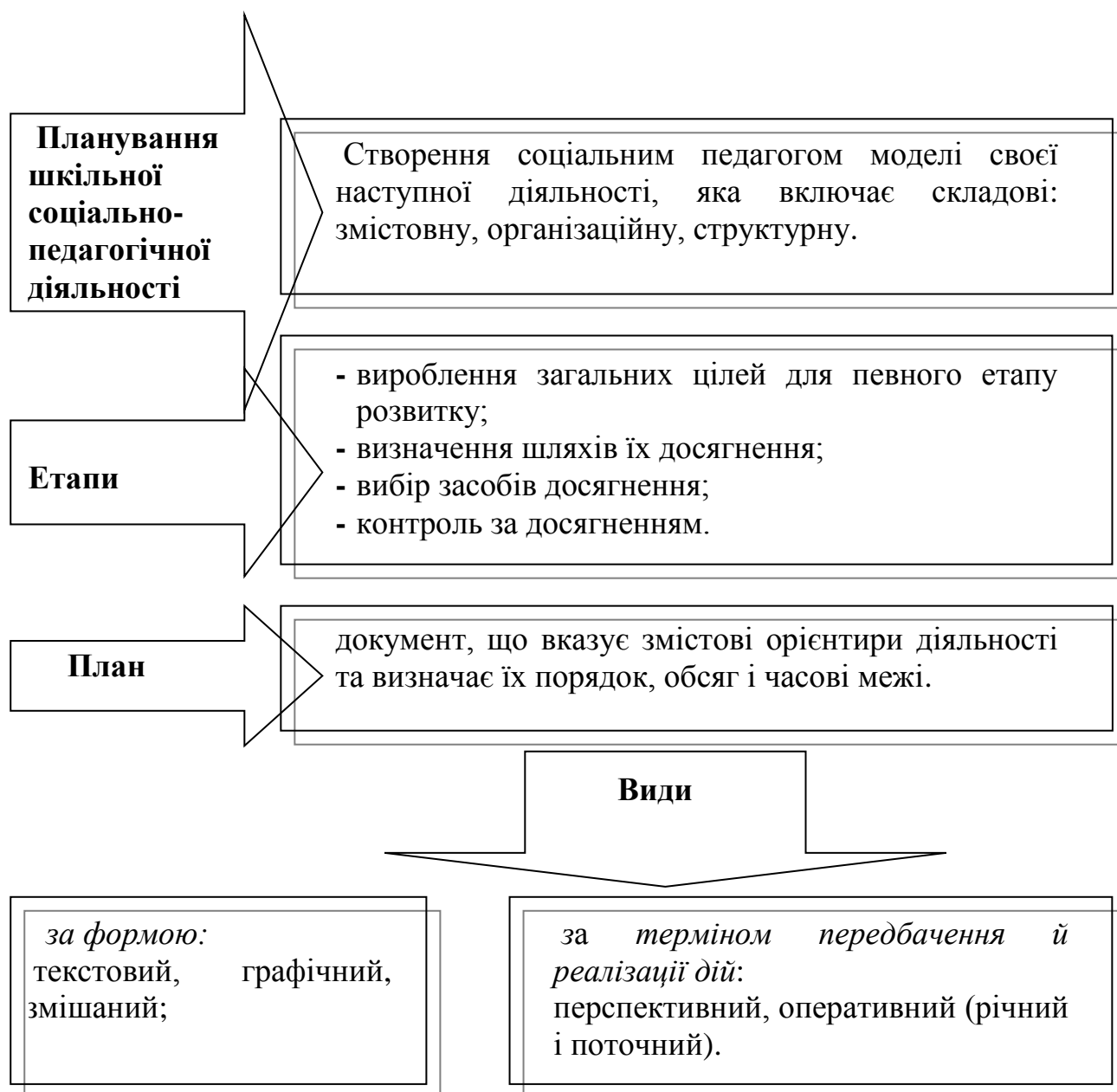
Складаючи річний план роботи, слід дотримуватися принципів *логічності, системності, послідовності, реалістичності й цілісності*. Передумовою річного планування роботи є аналіз діяльності за попередній рік з урахуванням специфіки виконаних завдань. При складанні такого плану роботи необхідно враховувати державні (регіональні, районні, міські) програми, накази, рішення колегій, пріоритетні напрями діяльності навчального закладу, запити педагогічного колективу, специфіку роботи з учнями на кожному віковому

етапі їхнього розвитку, спеціалізацію та рівень кваліфікації практичного психолога, соціального педагога навчального закладу.

При складанні плану враховуються рекомендації обласного та міського ЦППСР. У процесі планування своєї роботи соціальні педагоги мають урахувати, що пріоритетними напрямками діяльності психологічної служби є організація та зміст соціально-психологічного супроводу навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами, дітей, які потрапили в складні життєві обставини. У компетенцію психологічної служби входить також контроль за адаптацією учнів у різні вікові періоди, допрофільне й профільне навчання школярів, правовиховна робота в закладі освіти, профілактика правопорушень і девіантної поведінки, формування навичок здорового способу життя. Обов'язковим є здійснення просвітницьких заходів з батьками, керівними, педагогічними та методичними працівниками.

До плану роботи соціального педагога обов'язково включаються такі напрями діяльності:

- участь у роботі конференцій, семінарів;
- координування різних видів діяльності дітей, підлітків і молоді: обласні конкурси творчості, участь у конкурсних програмах для дітей з особливими потребами; участь у святах дитячо-юнацьких бібліотек; участь у роботі ЦСССДМ тощо;
- захист і охорона прав дітей.

Рис. 18. Планування роботи соціального педагога

У процесі планування роботи соціальний педагог повинен дотримуватися також певних часових меж. Йому необхідно розподіляти всі види роботи відповідно до нормативів часу з урахуванням кінцевого результату. Результат має бути спрямований не на отримання якомога більшої кількості даних за різними параметрами, а на зміну поведінки учнів, підвищення їхньої самооцінки, формування вміння аналізувати свою діяльність, передбачати наслідки власної поведінки, відповідально ставитися до здоров'я тощо. Так, на діагностичну роботу відводиться не більше 30-40 % усього робочого часу. За результатами діагностики обов'язково проводиться корекційно-розвивальна та консультаційна діяльність.

До Центру практичної психології і соціальної роботи соціальний педагог подає звітну документацію (статистичний і аналітичний звіти).

Звітність щодо числових нормативів поширюється на основні види роботи практичного психолога та соціального педагога. Облік годин на роботу з певною категорією учнів треба проводити, враховуючи часові норми згідно до наказу МОНУ №1/9-128 ВІД 05.03.2008. У кінці таблиці підраховується загальна кількість годин, витрачених на проведену роботу.

Статистичний звіт містить інформацію про проведену соціальним педагогом різноманітну роботу відповідно до посадових обов'язків, функцій, згідно з річним планом роботи. Такий звіт для соціальних педагогів навчальних закладів треба здавати за чверть; для районних (міських) центрів (методистів) – за півріччя. Для оформлення статистичного звіту використовується спеціальний бланк, який має певну структуру. Бланк містить кілька розділів, які відповідають напрямам роботи соціального педагога (діагностика, консультації тощо). У колонці «Кількість осіб» і навпроти кожного напрямку роботи треба виставити загальну кількість учнів, батьків, педагогів, співпрацю з якими зафіксовано в журналі щоденного обліку робочого часу. При цьому, якщо діагностику не проводили, то в колонці «Кількість осіб» треба поставити прочерк.

Аналітичний звіт - це короткий опис усіх видів і форм роботи соціального педагога відповідно до річного плану роботи. Всі заплановані форми роботи, які проводив соціальний педагог, аналізуються, оцінюється їх результативність. Аналітичний звіт соціальний педагог подає в міський (районний) ЦППСР методистам, відповідальним за соціально-психологічну службу. Такий документ складають один раз у кінці навчального року.

Соціальна паспортизація класних шкільних колективів здійснюється на основі даних, отриманих соціальним педагогом у результаті вивчення біографічних відомостей учнів, індивідуальних бесід з ними, а також з батьками та класними керівниками, спостереження за дитячим колективом тощо. На сьогодні в соціально-педагогічній практиці не існує стандартизованої форми соціального паспорта класу. Це пояснюється наявністю широкого спектру різних типів навчальних закладів, що, в свою чергу, обумовлює специфіку певного контингенту учнів.

У соціальному паспорті класу важливу увагу слід звернути на характеристику родин учнів, оскільки сім'я є важливим інститутом соціального виховання підростаючого покоління. Вона є персональним середовищем життя та розвитку дітей. Якість такого оточення залежить від освітнього рівня батьків та їхньої участі в житті суспільства, від майнового стану та професійної зайнятості, від умов проживання та структури родини.

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 78-80.
2. *Веретенко Т.Г.* Вступ до спеціальності соціальна педагогіка. Модуль 2 : навч. посіб. / Т.Г.Веретенко, О.М.Денисюк. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 25-56.

3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Текст] / за заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої. – 2-ге видання. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – С.173-175, 179-181.

4. Міщик Л.І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 72-89.

5. Настільна книга соціального педагога (нормативно-правове забезпечення діяльності) [Текст] / упоряд. Ю.А.Луценко, В.Г.Панок. – К., 2011. – 320 с.

6. Сорочинська В.Є. Організація роботи соціального педагога [Текст] : навчальний посібник / В.Є.Сорочинська. – К. : Кондор, 2005. – С. 203-208.

7. Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / за ред. О.В.Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.

8. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 9-15.

Додаткова література

1. Басов Н.Ф. Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – С. 5-11.

2. Веретенко О.О. Становлення професії соціального педагога в Україні [Текст] / О.О.Веретенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 21-22.

3. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М. : ТЦ Сфера , 2004. – 480 с.

4. Сидоров В.М. Профессиональная деятельность социального работника: ролевой поход [Текст] / В.М.Сидоров. – Винница : Глобус-пресс, 2006. – 408 с.

5. Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога [Текст] : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. зав. / под ред. В.А.Сластенина. – М., 2001. – 208 с.

Питання для самостійного вивчення

1. Передумови становлення професії соціального педагога на сучасному етапі.

2. Суперечливий характер діяльності соціальних педагогів.

3. Соціальний педагог і психолог: особливості взаємодії, загальні та відмінні характеристики.

4. Комунікативні особливості діяльності соціального педагога.

5. Творчість як важлива якість особистості соціального педагога.

6. Професійні обов'язки й права соціального педагога.

7. Професійна деформація соціального педагога.

Питання для самоконтролю

1. Які чинники вплинули на введення в Україні в кінці ХХ ст. спеціальностей соціального працівника й соціального педагога?

2. Що є спільного й відмінного в професійній діяльності вчителя й соціального педагога?
3. Які напрями взаємодії в роботі соціального педагога й практичного психолога в закладах освіти?
4. Кому підпорядковується в своїй роботі соціальний педагог у закладах освіти?
5. Чому не в усіх зарубіжних країнах існує посада соціального педагога?
6. Чи вважаєте Ви доцільним введення спеціалізації в роботі соціального педагога?
7. Чи має проблема розробки професійного портрета соціального педагога практичне значення?
8. Які компоненти є найбільш важливими в професійному портреті соціального педагога?
9. Які якості, на Ваш погляд, можна виділити в моделі соціального педагога як домінантні?
10. Яке місце Ви відводите психічному й фізичному здоров'ю в професійному портреті соціального педагога?
11. Якого соціального педагога можна вважати професіоналом?
12. Яке значення відіграють організаторські й комунікативні здібності в структурі особистості соціального педагога?
13. Без яких професійних знань, на Ваш погляд, неможлива успішна соціально-педагогічна діяльність?
14. Під час реалізації яких професійних функцій соціального педагога необхідні творчі здібності й уміння?
15. Яке значення емоційності серед психологічних характеристик соціального педагога?
16. Які морально-етичні якості, на думку науковців, є найбільш значимими в моделі соціального педагога?
17. Чи виділяють науковці якості, які є неприпустимими в особистісній і професійній характеристиці соціального педагога?
18. Яким чином впливає явище професійної деформації на зміну особистісних характеристик соціального педагога?
19. Які шляхи профілактики професійної деформації та професійного вигорання соціального педагога?
20. Яке значення зовнішності, міміки, жестів, манери спілкування соціального педагога у взаємодії з дітьми, молоддю?
21. Чи повинен здійснюватися спеціальний відбір майбутніх соціальних педагогів з метою виявлення особистісних якостей, необхідних для успішного виконання професійних функцій?
22. Які типові недоліки в спілкуванні соціальних педагогів з дітьми та молоддю?
23. Чи обов'язково соціальний педагог повинен мати для здійснення своєї професійної діяльності окремий кабінет?
24. Чи має право соціальний педагог у свій робочий час перебувати поза закладом освіти?

25. Яку документацію обов'язково повинен подавати соціальний педагог до Центру практичної психології і соціальної роботи?

26. Чи впливає на ефективність діяльності соціального педагога проведення ним аналізу виконаної роботи й складання відповідних звітів?

27. До якої категорії працівників (соціальних чи педагогічних) належить соціальний педагог?

28. До якої категорії документації соціального педагога є вільний доступ, а яка є конфіденційною?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Напишіть твір-роздум на одну із запропонованих тем: «Чому я обрав професію соціального педагога?», «Три бажання майбутнього соціального педагога», «Якби я був міністром освіти і науки...», «Якби я був директором школи...», «Соціальний педагог – професія чи покликання».

3. Підготуйте запитання й проведіть інтерв'ю зі студентами різних курсів спеціальності «Соціальна педагогіка» та порівняйте їхнє ставлення до обраної професії, узагальніть результати дослідження у формі доповіді.

4. Проаналізуйте позитивні сторони й труднощі професії соціального педагога, результати оформіть у вигляді таблиці чи граф-схеми, твору-роздуму «Соціальний педагог: за і проти».

5. Розробіть астрологічний прогноз «Професія соціального педагога через десять, сто років в Україні».

6. З'ясуйте, яким категоріям населення адресується соціальна допомога й підтримка за кордоном, складіть граф-схему «Суб'єкти соціальної допомоги в високорозвинених країнах світу».

7. Доведіть необхідність психологічних знань у професійній діяльності соціального педагога. Напишіть твір-роздум на основі проектування думки К.Ушинського на соціальну педагогіку: «Якщо педагогіка хоче допомагати особистості в усіх відношеннях, то вона повинна попередньо пізнати її також у всіх відношеннях...».

8. Доведіть чи спростуйте думку про обов'язковий творчий характер праці соціального педагога.

9. Виокреміть негативні якості, які є неприпустимими для соціального педагога як професіонала, й узагальніть у формі «Професійного табу соціального педагога».

10. Висловіть свою позицію щодо співвідношення професійних знань і вмінь, якими повинен оволодіти соціальний педагог, напишіть твір-роздум на тему: «Прагну знати, хочу навчитись».

11. На основі узагальнення наукової літератури створіть проєктивні портрети-асоціації соціального педагога: «Мій професійний ідеал у двох вимірах: минулому, сьогодні», «Портрет ідеального соціального педагога».

12. Створіть плакат «Професійне серце соціального педагога», в якому схематично покажіть співвідношення професійних знань, умінь, особистісних і професійних якостей соціального педагога.

13. Проранжуйте в порядку збільшення значимості професійні й особистісні якості соціального педагога, створіть «професійну піраміду» ідеального соціального педагога.

Тестові завдання з теми

1. Соціальний педагог – це:

а) особа, яка має спеціальну освіту і здійснює практичну соціальну роботу з різними категоріями дітей і молоді та соціальними групами;

б) фахівець із соціального виховання, який виконує посередницьку роль між людиною та соціальним середовищем з метою їх духовного розвитку та гармонізації відносин на особистісному, міжособистісному та надособистісному рівнях;

в) фахівець, який має спеціальну педагогічну освіту та працює переважно в школах й інших освітніх закладах.

2. *Хто здійснює посередництво між освітніми установами, сім'єю, трудовими колективами, громадськістю з метою створення в соціальному середовищі умов для всебічного розвитку особистості, її благополуччя в мікросоціумі?*

а) соціальний педагог;

б) соціальний працівник;

в) практичний психолог.

3. *Коли відзначається професійне свято «День працівника соціальної сфери», яке встановлено в 1999 р. указом Президента України ?*

а) перша неділя жовтня;

б) 8 жовтня;

в) перша неділя листопада.

4. *Який взаємозв'язок між посадами «соціальний педагог», «соціальний працівник» та «фахівець із соціальної роботи»?*

а) ці поняття є синонімічними;

б) «соціальний педагог», «соціальний працівник» є «фахівцями із соціальної роботи»?

в) усі ці посади є різними за змістом, функціями, сферами діяльності.

5. *Коли були зроблені в Україні перші спроби ввести спеціалістів, орієнтованих на соціально-педагогічну роботу?*

а) у 60-70 рр. XX ст.;

б) у 80-х рр. XX ст.;

в) у 90-х рр. XX ст.

6. *Які події, пов'язані з утвердженням професії соціального педагога в Україні відбулися в 2002 р.?*

а) було видано наказ «Про відкриття спеціальності «Соціальна педагогіка» для вищих і середніх спеціальних навчальних закладів»;

б) затверджено кваліфікаційну характеристику «Соціальний педагог»;

в) офіційно введено професію соціального педагога в Україні.

7. *Які професійні ролі найбільш точно й цілісно відповідають діяльності соціального педагога?*

а) посередник між суспільством і особистістю, організатор різносторонньої діяльності, помічник у вирішенні конфліктів;

б) вихователь, наставник, порадник, консультант, психолог, психотерапевт, режисер, посередник, конфліктолог, правозахисник;

в) адвокат, організатор і учасник спільної діяльності, психотерапевт і наставник, аніматор, конфліктолог, експерт у встановленні соціально діагнозу.

8. *Виберіть найбільш точне визначення терміна «модель»:*

а) результат та ідеальна форма відображення предметів та явищ матеріального світу, свідомості людини;

б) міра будь-чого, взірць, збірний ідеальний образ для наслідування;

в) усвідомлена уява кінцевого результату будь-якої діяльності.

9. *Який компонент наукової моделі творчого потенціалу соціального педагога включає знання цілей, завдань і сутності педагогічної діяльності як творчого процесу, гуманістичне ставлення до оточуючих, потребу в спілкуванні, отриманні знань, у формуванні вмінь і навичок соціально-педагогічної та соціально-психологічної діяльності?*

а) вищий рівень загального розвитку;

б) професійне призначення;

в) професійно важливі якості.

10. *Модель професійної культури соціального педагога включає:*

а) професійний, особистісний, соціальний компонент;

б) професійні знання, вміння й навички, особистісні якості;

в) знання, вміння й навички, досвід діяльності.

11. *До якої групи відносять такі якості соціального педагога, як: самоконтроль, самокритичність, самооцінка вчинків, фізична тренованість, уміння переключитися і керувати своїми емоціями?*

а) першої: психологічні характеристики, що є складовою частиною здатності до цього виду діяльності;

б) другої: психолого-педагогічні якості, орієнтовані на вдосконалення соціального педагога як особистості;

в) третьої: психолого-педагогічні якості, спрямовані на створення ефекту індивідуальності.

12. *Уміння соціального педагога застосовувати загальні положення й дотримуватися основних принципів прогнозування соціально-педагогічної діяльності, оперувати різновидами прогнозування, добирати необхідний вид соціально-педагогічного прогнозу з урахуванням конкретної ситуації називають:*

а) комунікативними;

б) організаторськими;

в) прогностичними.

13. *Відповідність рівня знань і вмінь змісту виконуваних посадових обов'язків, а також уміння досягати мети – це:*

а) професіоналізм соціального педагога;

б) компетентність соціального педагога;

в) майстерність соціального педагога.

14. Знання соціальним педагогом основних закономірностей розвитку особистості, основних психічних функцій та їх фізіологічних механізмів; співвідношення природних і соціальних факторів у становленні психіки; розуміння значення волі та емоцій, потреб і мотивів, а також підсвідомих механізмів у поведінці людини, вікових та індивідуальних особливостей людини; методів психолого-педагогічної діагностики розвитку дітей різного віку та їх оточення – це:

- а) культурологічні знання;
- б) педагогічні знання;
- в) психологічні знання.

15. Якість соціального педагога, яка базується на основі відчуття настрою людини, виявлення її установок і сподівань, розуміння її потреб, - це:

- а) емпатія;
- б) рефлексія;
- в) комунікативність.

16. Соціальний педагог зможе використовувати й укладати нормативні та правові документи стосовно майбутньої діяльності, вживати необхідних заходів щодо відновлення порушених прав, запобігати конфліктним ситуаціям або вирішувати їх на правовій основі, виявляти шляхи подолання міжособових конфліктів на основі:

- а) правових знань;
- б) економічних знань;
- в) педагогічних знань.

17. До якої імідж-складової моделі соціального педагога відносять особистісні та стратифікаційні характеристики оточення?

- а) візуальне сприйняття людини;
- б) інтелектуальне сприйняття людини;
- в) емоційне сприйняття людини;
- г) соціальний фон, який впливає на сприйняття конкретної людини.

18. До якої імідж-складової моделі соціального педагога відносять яскраво виражені особистісні якості, що відображають професійний портрет соціального працівника?

- а) візуальне сприйняття людини;
- б) інтелектуальне сприйняття людини;
- в) вплив ситуації на сприйняття людини;
- г) емоційне сприйняття людини;
- д) вплив інтер'єру на сприйняття людини.

19. Яка з поданих імідж-складових не належить до моделі соціального педагога, розробленої Р.Овчаровою?

- а) візуальне сприйняття людини;
- б) інтелектуальне сприйняття людини;
- в) статусне сприйняття людини;
- г) емоційне сприйняття людини;
- д) соціальний фон, який впливає на сприйняття конкретної людини;
- е) вплив ситуації на сприйняття людини;

ж) вплив інтер'єру на сприйняття людини.

20. Які компоненти в професійному портреті соціального педагога виділяє О.Безпалько?

- а) теоретичні знання, професійні вміння, особистісні якості;
- б) професійні знання, вміння й навички, особистісні якості;
- в) знання, вміння й навички, досвід діяльності.

21. До якого компоненту моделі педагогічної культури соціального педагога відносять систему знань і систему вмінь?

- а) професійного;
- б) особистісного;
- в) соціального.

22. Які чинники впливають на формування моделі соціального педагога на сучасному етапі?

- а) соціальні, психологічні, педагогічні;
- б) соціально-економічні, соціально-політичні, соціально-культурні;
- в) соціально-педагогічні, соціально-психологічні.

23. На думку дослідників, соціальний педагог, який відповідає професійним вимогам, особистісно налаштований на професію, досягає бажаних для суспільства результатів із соціальної допомоги, використовує сучасні, оптимально ефективні методи, прийоми, технології з метою соціального захисту людини, є:

- а) компетентним спеціалістом;
- б) професіоналом;
- в) творчою особистістю.

24. Чи важливо для соціального педагога мати міцне фізичне і психічне здоров'я?

- а) так, важливо, як кожній людині;
- б) так, важливо, як кожному педагогічному працівникові;
- в) так, важливо, оскільки соціально-педагогічна діяльність належить до важких у фізичному й психологічному плані професій.

25. Знання методики й технології соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення, в різних сферах мікросередовища, в різних соціальних інститутах; знання основ прогнозування, проектування, моделювання соціально-педагогічної діяльності відносять до:

- а) теоретико-методологічних знань;
- б) методичних знань;
- в) прикладних знань.

26. Здатність соціального педагога застосовувати отримані знання в практиці діяльності – це:

- а) професійні вміння;
- б) професійний досвід;
- в) професіоналізм.

27. До якої групи професійних умінь соціального педагога належить здатність вивчати особистість, сім'ю, ставити соціальний діагноз, аналізувати конкретні життєві ситуації клієнта, передбачати життєві

кризи; аналізувати отримані результати соціально-педагогічної діяльності; аналізувати недоліки професійної діяльності?

- а) прогностичні;
- б) проектувальні;
- в) аналітичні.

28. Уміння соціального педагога створювати умови для перевиховання особистості, виявляти її резервні можливості, відкривати позитивне в ній, педагогічно осмислювати поведінку особистості, ставити педагогічні завдання, розробляти шляхи їх досягнення відносять до групи:

- а) комунікативних умінь;
- б) педагогічних умінь;
- в) організаторських умінь.

29. До якої групи якостей соціального педагога, на думку О.Безпалько, належить емоційна врівноваженість, низька тривожність, творче мислення, послідовність у діях, наполегливість, стриманість, уважність, спостережливість?

- а) морально-етичні;
- б) психологічні характеристики;
- в) психолого-педагогічні;
- г) психоаналітичні.

30. Які якості особистості соціального педагога, на думку Ю.Кулюткіна, мають професійну значимість?

- а) здатність розуміти внутрішній світ іншої людини;
- б) здатність апробувати клієнтів у різних видах діяльності;
- в) здатність до активного впливу на клієнта;
- г) здатність володіти собою;
- д) здатність вивчати й аналізувати соціально-педагогічні явища.

31. Які якості соціального педагога відносять до екстравертивних?

а) стриманість, вимогливість, урівноваженість, спостережливість, толерантність;

б) повага до людини, комунікативність, доброзичливість, справедливість, альтруїзм, емпатійність;

в) готовність до самовдосконалення, самоконтроль, самокритичність, самооцінка вчинків, стресостійкі якості.

32. Кому підпорядковується соціальний педагог у своїй діяльності?

а) адміністративно – директору навчально-виховного закладу, методично – працівникам Центру практичної психології і соціальної роботи (завідувачу та методистам);

б) адміністративно – директору навчально-виховного закладу, методично – заступнику директора з науково-методичної роботи;

в) адміністративно й методично – директору навчально-виховного закладу.

33. На які категорії ділиться документація соціального педагога?

а) довідково-інформаційну, обліково-реєстраційну, для службового використання;

б) педагогічну, соціально-педагогічну, психологічну;

в) документацію з планування, звітну, консультативну.

34. *Перелік документації соціального педагога та вимоги до її ведення визначаються:*

- а) відповідними наказами й листами Міністерства освіти і науки України;
- б) працівниками Центру практичної психології і соціальної роботи;
- в) керівництвом закладу освіти.

35. *З ким узгоджується річний план роботи соціального педагога?*

- а) працівниками Центру практичної психології і соціальної роботи;
- б) керівником закладу освіти;
- в) керівником закладу освіти і методистом Центру практичної психології і соціальної роботи.

36. *З яких орієнтовних розділів повинен складатися річний план роботи соціального педагога?*

- а) аналітичний, статистичний;
- б) аналітичний, констатувальний, змістовий;
- в) вступ, аналітичний, змістовий.

37. *Які обов'язкові звітні документи складає соціальний педагог?*

- а) статистичний і аналітичний звіти;
- б) щоденник соціально-психологічних спостережень, статистичний і аналітичний звіти;
- в) результати соціально-психологічного діагностування, щомісячний і річний звіти.

38. *У якому звіті подається інформація про проведену соціальним педагогом різносторонню роботу відповідно до посадових обов'язків, функцій, згідно з річним планом ?*

- а) аналітичному;
- б) статистичному;
- в) річному.

39. *У якому звіті подаються дані про проведену соціальним педагогом роботу згідно з нормативами часу на основні види роботи?*

- а) аналітичному;
- б) статистичному;
- в) щотижневому.

40. *У якому звіті соціального педагога подається короткий опис усіх видів і форм роботи соціального педагога згідно з річним планом, аналізується й оцінюється результативність його діяльності?*

- а) аналітичному;
- б) статистичному;
- в) інформаційно-аналітичному.

41. *Як називається кабінет соціального педагога, призначений для проведення індивідуальної психодіагностичної, корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи; індивідуальної консультаційної роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками, а також для підготовки до занять, тренінгів, виступів; обробки результатів психологічних обстежень та оформлення висновків і рекомендацій?*

- а) навчальний психологічний;
- б) робочий;
- в) індивідуально-консультаційний.

42. *Робочий кабінет соціального педагога повинен оформлюватися:*

- а) згідно з чітко визначеними вимогами;
- б) за бажанням соціального педагога та його смаками;
- в) відповідно до матеріально-технічних можливостей закладу освіти.

43. *Яким вимогам повинен відповідати робочий кабінет соціального педагога?*

- а) санітарно-гігієнічним, естетичним, технічним нормам;
- б) санітарно-гігієнічним, етичним, економічним;
- в) лише санітарно-гігієнічним.

44. *За який період здійснюється статистична звітність працівників психологічної служби навчальних закладів відповідно до нормативів часу на основні види роботи соціального педагога?*

- а) за місяць;
- б) за семестр;
- в) за рік.

45. *Як часто соціальний педагог повинен складати аналітичний звіт?*

- а) кожного місяця;
- б) кожного семестру;
- в) за рік.

46. *Процес моделювання діяльності соціального педагога на певний період часу, коли він створює змістовну, організаційну, структурну модель своєї роботи, - це:*

- а) планування роботи;
- б) план роботи;
- в) звіт про роботу.

47. *За терміном передбачення й реалізації дій планування діяльності соціального педагога поділяють на:*

- а) довготривале й короткотривале;
- б) цільове та комплексне;
- в) перспективне та оперативне.

48. *При складанні якого плану соціальному педагогові потрібно враховувати положення державних (регіональних, місцевих) програм, накази та рішення колегій Міністерства освіти і науки України; навчально-методичну й виховну проблеми, над якими працює заклад освіти; пріоритетні напрями діяльності навчального закладу та запити педагогічного колективу; специфіку роботи з учнями (дітьми) на кожному віковому етапі їх розвитку тощо?*

- а) плану роботи на тиждень;
- б) плану роботи на місяць;
- в) річного плану.

49. У якій частині річного плану соціальному педагогові слід надати інформацію про виконання роботи, про проведення досліджень, про участь в атестації педагогічних працівників закладу освіти?

- а) вступі;
- б) аналітичній;
- в) змістовій.

50. Що повинно бути розміщено на входних дверях робочого кабінету соціального педагога?

- а) лише табличка «Соціальний педагог»;
- б) табличка «Соціальний педагог», графік роботи;
- в) табличка «Соціальний педагог», графік роботи, тижневий план роботи, графік консультацій.

51. До якого виду документації соціального педагога відносять матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, тематичні проспекти (буклети), доповіді, виступи на педрадах, навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками тощо?

- а) нормативно-правових документів;
- б) навчально-методичних матеріалів;
- в) довідково-інформаційних матеріалів;
- г) обліково-статистичних документів.

52. Індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, журнали індивідуальних консультацій, протоколи корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи, матеріали психолого-педагогічних консилиумів, тести, опитувальники, анкети, бланки відповідей тощо відносять до:

- а) навчально-методичних матеріалів;
- б) довідково-інформаційних матеріалів;
- в) обліково-статистичних документів;
- г) матеріалів для службового використання.

53. Чи може соціальний педагог передавати методичні матеріали особам, які не мають права займатися психологічною діяльністю?

- а) не може передавати ні в якому разі;
- б) може передавати;
- в) не може передавати, лише за необхідності співпраці з правоохоронними й судовими органами.

МОДУЛЬ 2. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Лекція 3.

Тема 3. *Характеристика діяльності соціального педагога в різних соціальних інституціях.*

Основні поняття: сфера діяльності соціального педагога, напрями роботи соціального педагога, загальноосвітні заклади, психологічна служба в системі освіти, інклюзивна освіта, заклади соціального обслуговування, інтегровані соціальні служби, пенітенціарна система, приймальник-розподільник для дітей, притулок для дітей, соціальний гуртожиток.

План лекції

1. Сфери діяльності соціального педагога.
2. Напрями роботи соціального педагога.
3. Діяльність соціального педагога в закладах освіти.
4. Діяльність соціального педагога в закладах соціального обслуговування.

Матеріали до лекції

1. Сфери діяльності соціального педагога.

Соціальний педагог працює з усіма категоріями населення в різних соціокультурних середовищах. Помилковою є думка про те, що його діяльність обмежується лише роботою в закладах дошкільної, загальної середньої та вищої освіти. Свою професійну діяльність він може зреалізувати в різноманітних установах, які за відомчою приналежністю класифікуються як: установи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, комітетів у справах сім'ї та молоді, установи, що належать до системи органів внутрішніх справ та юстиції тощо.

Соціальний педагог може працювати:

- у різних типах освітніх закладів (дитячих садках, школах, школах-інтернатах, гімназіях, ліцєях, коледжах, вищих навчальних закладах тощо);
- у позашкільних закладах (палацах, будинках творчості учнівської молоді, центрах, комплексах, клубах, станціях, кімнатах, студіях, школах мистецтв, парках, бібліотеках, спортивних школах, станціях юних техніків, натуралістів, туристів, дитячих стадіонах, залізницях, флотиліях тощо);
- у центрах соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді та їх підрозділах (консультаційних пунктах, ресурсних центрах, телефонах довіри тощо);
- інтегрованих соціальних службах, які об'єднують спеціалізовані служби на базі ЦСССДМ (служби підтримки сім'ї, служби раннього втручання, служби супроводу сімейних форм виховання, служби підтримки випускників інтернатних закладів тощо), а також центри, служби та заклади по роботі з дітьми-інвалідами, нарко- та алкозалежними, соціальні гуртожитки, центри

соціально-психологічної реабілітації й інші заклади та установи, які надають послуги з підтримки, супроводу, реабілітації, реінтеграції осіб, сімей з дітьми, дітей і молоді;

– у *закладах соціального захисту* (територіальних центрах обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян, будинках-інтернатах, центрах зайнятості, закладах соціального захисту безпритульних дітей, закладах соціального захисту для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, тощо);

– у *закладах охорони здоров'я та валеологічних службах* (дитячих лікарнях, спецлікарнях для психічно хворих дітей, дітей-наркоманів, будинках відпочинку, санаторіях, профілакторіях, реабілітаційних центрах, центрах оздоровлення при лікарнях, санаторіях, профілакторіях, при медичних пунктах тощо);

– у *соціальних службах підприємств, організацій і установ, гуртожитків, комерційних структур, творчих громадських організацій, різноманітних фондів, благодійних організацій*;

– у *службах комунальних структур* (соціально-педагогічних, культурно-спортивних комплексах, центрах конкретної соціальної допомоги в домашніх умовах);

– у *соціокультурних, дозвіллевих і спортивно-оздоровчих закладах різного відомчого підпорядкування* (будинках і центрах дитячої освіти та виховання, підліткових клубах, сімейних клубах, культурологічних центрах, установах дитячих молодіжних клубів за місцем проживання, центрах технічної та екологічної освіти, профілакторіях, благодійних фондах);

– у *службах у справах дітей і спеціальних установах для дітей*, на які покладається здійснення соціального захисту та профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку (уповноважених підрозділах органів внутрішніх справ, приймальниках-розподільниках для дітей органів внутрішніх справ; школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації органів освіти, центрах медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальних виховних установах Державної кримінально-виконавчої служби України, притулках для дітей, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційних центрах (дитячих містечках));

– в *установах, що належать до пенітенціарної системи* (виправні колонії, виправні центри, виховні колонії, кримінально-виконавчі інспекції тощо).

Установи, в яких мають право працювати соціальні педагоги, можуть бути державними, громадськими чи громадсько-державними. Окрім цього, соціальний педагог може працювати в недержавних організаціях (благодійних фондах, приватних соціальних службах, відділеннях міжнародних організацій тощо). Його діяльність зумовлюється специфікою регіону, області, району, міста, потребами і запитамі клієнтів.

Залежно від сфери діяльності спеціаліста можна визначити такі напрями соціально-педагогічної роботи:

– соціально-педагогічна діяльність із сім'єю (молодою, багатодітною,

прийомною, опікунською, малозабезпеченою, неблагополучною тощо);

- соціально-педагогічна діяльність у системі загальної середньої освіти;
- соціально-педагогічна діяльність у мікрорайоні;
- соціально-педагогічна діяльність у притулках;
- соціально-педагогічна діяльність в інтернатних закладах;
- соціально-педагогічна діяльність з девіантними дітьми, з дітьми «групи ризику»;

ризик»);

- соціально-педагогічна діяльність у виправних закладах;
- соціально-педагогічна діяльність у сфері організації дозвілля.

Згідно з Державним класифікатором України («Класифікатор професій» ДК 03-95) фахівець соціально-педагогічної сфери може мати декілька кваліфікацій:

- педагог соціальний;
- організатор позакласної та позашкільної виховної роботи з дітьми;
- вихователь гуртожитку, професійно-технічного закладу;
- культорганізатор дитячих і позашкільних закладів;
- завідувач центру (молодіжного, реабілітаційного, корекційного тощо);
- начальник кабінету (методичного, ресурсного тощо);
- вихователь-методист;
- інспектор з охорони дитинства;
- соціолог з ефективності покарання правопорушників;
- Фахівець із соціальної роботи (з питань допомоги неблагополучним родинам, грошової допомоги дітям тощо);
- керівник самодіяльного об'єднання;
- референт з основної діяльності;
- помічник вихователя; працівник, що здійснює догляд за окремими особами;
- завідувач гуртожитку, завідувач кімнати матері та дитини.

Додатково введені нові *посади*: менеджер соціальної роботи; керівник спеціалізованої соціальної служби (реабілітаційного центру для дітей-інвалідів; кризового стаціонару для дітей, позбавлених батьківської опіки; мобільного центру соціальної роботи; мобільного інформаційного центру; методичного ресурсного центру соціальної роботи; тренінгового центру; патронажної служби; гувернерської служби); педагог-консультант соціальної служби й центрів різного напрямку для дітей та молоді (центру розвитку та планування сім'ї, соціальних притулків і прийомників-розподільників).

У соціальній і соціально-педагогічній роботі в Росії найбільшого поширення набули такі спеціалізації: *соціальний педагог, сімейний або працівник сімейного профілю* (надає різнобічну допомогу сім'ї); *общинний (сільський) соціальний педагог* (допомагає сільським жителям); *спеціаліст із соціальної роботи з дітьми та молоддю* (допомагає дітям і молоді конкретного мікрорайону); *спеціаліст з організації культурного дозвілля* (організовує соціокультурну діяльність дітей і дорослих); *валеолог, спеціаліст з охорони здоров'я, медичний соціальний працівник* (сприяє підвищенню життєвої активності населення, їх включенню в фізкультурно-оздоровчу діяльність);

соціальний працівник, що спеціалізується на проблемах зайнятості (сприяє працевлаштуванню та професійній адаптації підлітків і молоді); соціальний етнолог (організовує етнокультурну роботу, спрямовану на відродження народних, національних традицій, обрядів, народної творчості); соціальний педагог-дефектолог (надає професійну корекційну допомогу дітям, які мають відхилення в розумовому і фізичному розвитку, їх сім'ям); соціальний працівник (надає кваліфіковану допомогу інвалідам, у тому числі дітям, що мають відхилення в розумовому і фізичному розвитку, їхнім батькам); шкільний соціальний педагог (працює в різних типах освітніх установ); соціальний педагог (надає різносторонню допомогу підліткам, схильним до правопорушень); спеціаліст соціальної служби або адміністративний (муніципальний) соціальний педагог (вирішує питання, пов'язані з організацією спеціальної практики, керівництвом процесом соціального формування та розвитку особистості в умовах відкритого мікросоціального середовища, проведенням моніторингу перспектив розвитку системи соціальних служб).

2. Напрями роботи соціального педагога.

У Державному стандарті вищої освіти зазначено, що соціальний педагог повинен бути підготовлений до виконання таких *напрямів роботи*:

- організація та проведення соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю;
- проектування соціально-педагогічної діяльності в різних мікросоціумах;
- вивчення вікових та індивідуальних особливостей клієнтів, визначення пріоритетних і перспективних напрямів роботи;
- розробка програм діагностування суб'єктів соціальної роботи;
- здійснення посередницької функції, спрямованої на розв'язання та зменшення конфліктних ситуацій;
- прогнозування різних напрямів діяльності;
- моделювання етичних норм комунікативної діяльності;
- виявлення причин девіації та вибір форм і змісту соціально-профілактичної роботи;
- розробка методичних матеріалів для організації діяльності дітей та молоді за різними напрямками;
- проведення соціально-терапевтичної роботи;
- обґрунтування і вибір методів корекційно-реабілітаційної роботи;
- сприяння створенню умов для соціалізації особистості;
- здійснення соціального супроводу прийомних сімей і будинків сімейного типу.

Згідно з чинним законодавством освітньо-виховні установи, організації забезпечують необхідні умови для роботи фахівців, що мають відповідну кваліфікацію, здобуту у вищому навчальному закладі. Діяльність соціального педагога передбачає:

– здійснення комплексу заходів і різних видів діяльності для виховання, освіти, розвитку й соціального захисту особистості в установах і за місцем проживання;

– вивчення психолого-медико-педагогічних особливостей людини та її мікросередовища, умов життя;

– вивчення інтересів і потреб, труднощів і проблем, конфліктних ситуацій, відхилень у поведінці суб'єктів і своєчасне надання їм соціальної допомоги і підтримки;

– здійснення посередництва між особистістю та установою, сім'єю, фахівцями різних соціальних служб, відомств і адміністративних органів;

– визначення завдань, форм, методів соціально-педагогічної роботи, способів вирішення особистих і соціальних проблем, застосування заходів для соціального захисту й соціальної реабілітації дітей і молоді.

Функції соціально-педагогічної діяльності – це основні напрями роботи, в яких конкретизується її зміст (А.Капська).

У посадовій інструкції соціального педагога зазначено, що він зобов'язаний виконувати певні функції, працюючи в закладі освіти:

– *інформаційно-діагностична* – встановлення соціально-педагогічного діагнозу щодо особливостей усебічного розвитку дитини, добір інформації для інших спеціалістів з метою надання особистості необхідної допомоги;

– *організаційна* – включення дітей і підлітків у соціально-корисну діяльність, формування демократичної системи взаємостосунків у підлітковому середовищі, а також серед дітей і дорослих;

– *прогностична* – пошук ефективних шляхів допомоги дитині через прогнозування і планування перспектив розвитку мікрорайону і конкретного мікросоціуму; визначення шляхів особистого контакту з іншими організаціями і спеціалістами для вирішення проблеми вихованця.

– *превентивно-профілактична та соціально-терапевтична* – прогнозування і введення в дію юридичних, психологічних механізмів попередження і подолання негативних явищ; надання соціально-терапевтичної допомоги тим, хто її потребує; забезпечення захисту прав дітей у суспільстві; організація допомоги на етапі соціального і професійного самовизначення особистості та соціальної адаптації молоді.

Функції соціально-педагогічної діяльності та їхня сутність розкрита в працях російських і вітчизняних науковців (Н.Бурої, М.Галагузової, І.Зверєвої, П.Кліша, Л.Коваль, А.Малько, Л.Міщик, Р.Овчарової, Д.Павленка, С.Хлебик, Т.Шишковець та ін.). Узагальнення поглядів дослідників показує, що кількість назв функцій сягає за 30, але різні вчені одну й ту ж саму функцію часто позначають дещо по-різному. В цілому діяльність соціального педагога є багатозначенневою, і спрямовується на реалізацію таких функцій: освітньо-виховна (виховна), діагностична (аналітико-діагностична), інформаційна, прогностична, посередницька, корекційно-реабілітаційна (корекційна, реабілітаційна), охоронно-захисна, запобіжно-профілактична, евристична, інформаційно-методична, соціально-терапевтична, організаційно-комунікативна (комунікативна), медико-психологічна, психотерапевтична,

координаційно-організаторська (організаторська), соціально-профілактична, культурно-дозвіллева тощо).

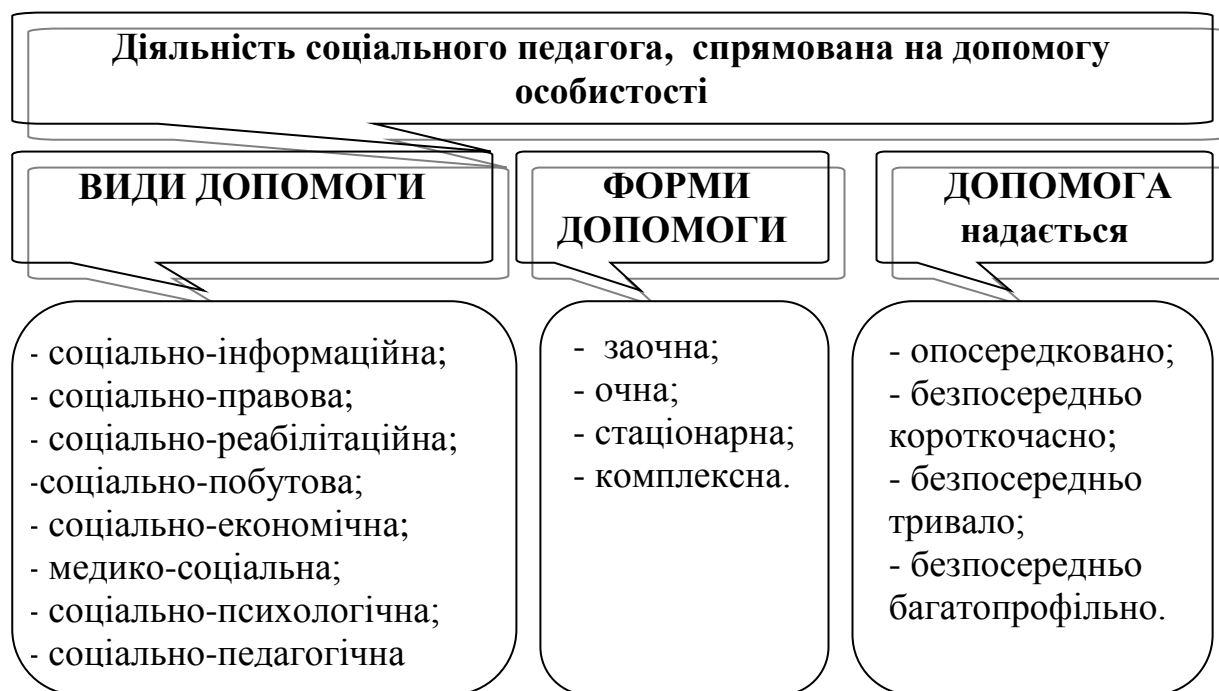

Рис. 19. Допомога соціального педагога особистості

Відповідно до посадових обов'язків соціальний педагог надає різні *види допомоги*:

– *соціально-інформаційна* (забезпечення дітей, молоді, населення інформацією з питань соціального захисту, допомоги, підтримки, діяльності соціальних служб, спектру їх послуг);

– *соціально-правова* (дотримання прав людини і прав дитини, сприяння в реалізації правових гарантій різних категорій населення, правове виховання дітей і молоді);

– *соціально-реабілітаційна* (надання реабілітаційних послуг у різних центрах, комплексах, службах щодо відновлення психологічного, морального, емоційного стану і здоров'я клієнтів);

– *соціально-побутова* (сприяння поліпшенню побутових умов дітей, що живуть у сім'ях соціального ризику);

– *соціально-економічна* (сприяння в отриманні допомоги, компенсацій, виплат, адресної допомоги дітям-сиротам);

– *медико-соціальна* (догляд за хворими дітьми та молоддю, профілактика їх здоров'я, профілактика алкоголізму, наркоманії, ВІЛ серед неповнолітніх, медико-соціальний патронаж дітей групи соціального ризику);

– *соціально-психологічна* (створення сприятливого клімату в сім'ї та мікросоціумі, усунення негативних впливів родини, школи; ускладнень у стосунках з тими, хто оточує, в професійному та особистому самовизначенні);

– *соціально-педагогічна* (створення умов для реалізації права батьків на виховання дитини, усунення педагогічних помилок і конфліктних ситуацій у взаємовідносинах дітей з батьками, однолітками, вчителями; попередження

конфліктних ситуацій, що призводять до дитячої безпритульності та бездоглядності, забезпечення розвитку та виховання дітей із сімей групи соціального ризику).

Рис. 20. **Форми допомоги соціального педагога особистості**

Усі ці види соціальної допомоги можуть реалізовуватися в різних *формах*: заочних, очних, стаціонарних, комплексних. При цьому допомога може надаватися опосередковано, безпосередньо короткочасно, безпосередньо тривало, безпосередньо багатoproфільно.

У цілому соціально-педагогічна робота має здійснюватися за такими напрямками: освітньо-дозвілєва, фізкультурно-оздоровча, корекційно-реабілітаційна, соціально-правова, інформаційно-просвітницька тощо.

3. Діяльність соціального педагога в закладах освіти.

Заклади освіти України належать до відкритої системи соціальних інститутів соціалізації людини. Саме через них проходить залучення та засвоєння дітьми та молоддю суспільних норм і правил поведінки, навчаючись вони адаптуються до життя в суспільстві. Посередником у системі взаємодії особистості із соціумом в освітніх закладах виступає соціальний педагог. Станом на кінець 2011 - початок 2012 навчального року в закладах освіти всіх типів працювало 6928 соціальних педагогів.

У Законі України «Про освіту» (ст. 21, 22) зазначено, що «за своїм статусом соціальні педагоги належать до педагогічних працівників» і здійснюють у структурі діяльності психологічної служби закладу освіти соціально-педагогічний патронаж, який «сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї та суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють».

Діяльність психологічної служби спрямована на виконання таких функцій:

- виявлення загальних і особистих соціальних проблем школярів у класах і школі;
- вивчення і діагностика індивідуальних особливостей учнів, груп школи;
- надання допомоги вчителю в роботі з учнем, групою, батьками;
- соціальний захист того, в кого виникли проблеми;
- соціальний захист групи, класу від окремих осіб;
- соціально-педагогічна оцінка проведених виховних заходів у групах, школі;
- безпосередня підготовка соціально-педагогічних заходів з різними групами школярів, окремими учнями, вчителями, батьками;
- установа зв'язків із закладами, які забезпечують соціальний захист: заступником голови адміністрації із соціальних питань; працівниками відділу освіти, соціального захисту, центру зайнятості, правоохоронних органів, відділу культури; спеціалістами психолого-медико-педагогічних консультацій, медико-експертної комісії, соціальних служб для дітей, молоді та сім'ї, територіального Центру медико-соціальної реабілітації інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату; представниками благодійних дитячих, молодіжних громадських організацій.

Згідно з «Положенням про психологічну службу системи освіти України» професійна діяльність соціального педагога спрямовується на виконання завдань МОН України, які визначені у наказі «Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів» (2001).

У «Положенні про психологічну службу системи освіти України» (2009) визначається порядок введення посад соціальних педагогів у заклади освіти. Посади соціальних педагогів дошкільних навчальних закладів (дитячих будинків) інтернатного типу та центрів розвитку дитини вводяться з розрахунку не більше однієї ставки на навчальний заклад за кошти загального

фонду відповідного бюджету (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів).

Посади соціальних педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), у тому числі навчально-реабілітаційних центрів, загальноосвітніх санаторних шкіл (шкіл-інтернатів), шкіл соціальної реабілітації, вечірніх (змінних) шкіл, професійно-технічних навчальних закладів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації вводяться з розрахунку не більше однієї ставки на навчальний заклад за кошти загального фонду відповідних бюджетів (для державних і комунальних навчальних закладів).

Таблиця 4

Нормативи чисельності соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів

Місто		Село(селище)	
Чисельність учнів	Норматив чисельності	Чисельність учнів	Норматив чисельності
300 і більше	0,5	50 і більше	0,25
500 і більше	0,75	100 і більше	0,5
700 і більше	1,0	200 і більше	0,75
900 і більше	1,25	300 і більше	1,0
1100 і більше	1,5		
1300 і більше	1,75		
1500 і більше	2,0		

У випадках, коли посади, перелічені в зазначених нормативах, не можуть забезпечити належне функціонування навчального закладу, за рахунок можливостей місцевого бюджету та інших джерел, передбачених чинним законодавством, можуть бути введені додаткові посади соціальних педагогів.

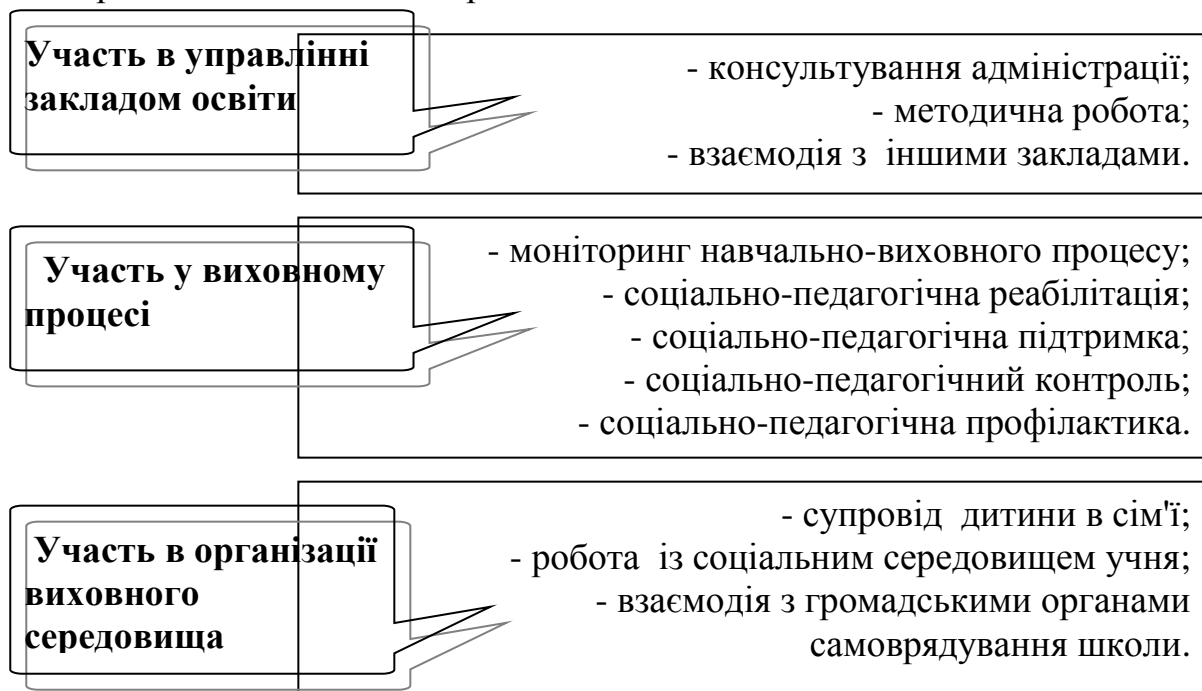
Соціальний педагог адміністративно підпорядковується директору навчально-виховного закладу, методично – працівникам Центру практичної психології і соціальної роботи управління освіти міської ради (завідувачу та методистам).

Соціальний педагог розподіляє свій робочий час, виходячи з тривалості робочого тижня 40 год. (на ставку). З них 20 год. відводиться на практичну роботу в навчальному закладі (індивідуальна та групова діагностика, консультування дітей, педагогів, батьків чи осіб, які їх замінюють, соціально-профілактична робота, навчальна діяльність тощо), 20 год. – на підготовку і проведення соціально-педагогічних заходів (занять, тренінгів, ділових ігор), обробку результатів досліджень, оформлення висновків, планування та звітність, відвідування сімей, співпрацю з державними організаціями, а також на підвищення свого професійного рівня. У разі відсутності необхідних умов у закладі освіти, соціальний педагог має право використовувати останні 20 год. за межами навчального закладу (в бібліотеці, в міському та обласному центрах практичної психології і соціальної роботи тощо).

Соціальний педагог призначається на посаду й звільняється з посади начальником міського (районного) управління освіти при погодженні із завідувачем Центру практичної психології і соціальної роботи (ЦППСР). Він (соціальний педагог) повинен мати вищу спеціальну освіту, володіти професійними знаннями та ефективно застосовувати їх у практичній діяльності.

У діяльності соціального педагога в закладі освіти виділяють *три напрями* роботи: участь в управлінні закладом освіти, участь у виховному процесі, участь в організації виховного середовища.

Рис. 21. Напрями роботи соціального педагога в закладах освіти

У «Положенні про психологічну службу системи освіти України» визначені *напрями роботи* соціального педагога навчального закладу:

– здійснює посередництво між освітніми установами, сім'єю, трудовими колективами, громадськістю, організовує їх взаємодію з метою створення умов для всебічного розвитку дітей і підлітків;

– сприяє участі вихованців у науковій, технічній, художній творчості, спортивній, суспільно-корисній діяльності, виявленню задатків, обдарувань, розкриттю здібностей, талантів, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію учнівської молоді;

– залучає до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої, творчої роботи різні установи, громадські організації, творчі спілки, окремих громадян;

– впливає на подолання особистісних, міжособистісних, внутрішньосімейних конфліктів, надає потрібну консультативну психолого-педагогічну допомогу дітям і підліткам, групам соціального ризику, дітям, які потребують опіки, тощо.

Так, в «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н.р.» визначено пріоритетні

напрями роботи соціальних педагогів і практичних психологів у закладах освіти.

➤ *Соціально-педагогічний супровід молодших школярів у процесі впровадження в дію з 2012-2013 н.р. нового Державного стандарту початкової загальної освіти*, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462. У загальних положеннях зазначено, що Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Відповідно формується вихідна передумова і мета діяльності працівників психологічної служби щодо розвитку школяра у процесі його навчання в початковій школі:

- психологічний супровід має бути орієнтований на оптимістичну перспективу кожного учня;

- дитина має право на прояв і повноцінний розвиток свого потенціалу незалежно від індивідуально-психологічних особливостей, інтересів і схильностей, рівня розвитку в цілому;

- допомога кожному учневі в соціалізації й адаптації до соціального середовища шляхом оптимального розвитку його потенційних можливостей;

- збереження психологічного здоров'я дітей;

- сприяння дитині в максимальному використанні створених соціально-педагогічним середовищем можливостей для освіти й розвитку й одночасної адаптації її індивідуальних особливостей до умов шкільної та сімейної життєдіяльності.

➤ *Психологічне забезпечення та соціально-педагогічний супровід інклюзивної освіти*. Шляхи впровадження інклюзивної освіти визначені в Концепції розвитку інклюзивної освіти (затвердженої наказом МОН України від 01.10.2010 р. № 912) й передбачають реалізацію корекційно-розвиткової складової особистісно-орієнтованого навчального плану в умовах інклюзивного навчання.

Основна місія соціального педагога в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами полягає в пристосуванні освітнього середовища до потреб дитини. *Основна мета* – забезпечення соціальних потреб дитини з урахуванням її особливостей та можливостей.

➤ *Профілактика насильства в освітньому середовищі*. Працівники психологічної служби, здійснюючи превентивне виховання в напрямі профілактики участі дітей і підлітків у соціально небезпечних іграх, фізичного насилля та агресивної поведінки, повинні шукати нові форми співпраці з учнями та їхніми батьками. Це можуть бути: різні профілактичні програми навчання учнів нових форм поведінки, виховання стресостійкості, здатності до формування вміння самотійно, ефективно і відповідально будувати своє життя.

Міністерство освіти і науки України рекомендує вивчати передовий педагогічний досвід щодо профілактики у підлітків насильства та жорстокості. Після аналізу та експертизи впроваджувати кращі практики діяльності працівників психологічної служби.

➤ *Профілактика працівниками психологічної служби торгівлі дітьми* передбачає:

- вживання соціальних, правових, психолого-педагогічних та інших заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і передумов, що сприяють торгівлі дітьми;

- упровадження в навчальних закладах навчальних та виховних програм з протидії торгівлі дітьми;

- проведення роботи з підвищення рівня обізнаності щодо проблеми торгівлі дітьми серед дітей, батьків та осіб, що їх замінюють;

- організація заходів, що сприяють викоріненню передумов торгівлі людьми, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї та дискримінації за ознакою статі;

- під час проведення профілактичних та інформаційно-просвітницьких заходів залучати представників громадських та міжнародних організацій, які працюють у цій сфері.

➤ *Соціально-педагогічний супровід дітей-інвалідів в умовах інклюзивної освіти.* В нашому суспільстві є різні категорії учнів і вихованців, які мають проблеми, пов'язані зі здоров'ям і психічним розвитком. На сучасному етапі прослідковується тенденція зростання кількості дітей, які потребують соціальної адаптації, корекційно-реабілітаційної допомоги.

В Україні люди з відхиленнями в розвитку переважно здобувають освіту в спеціальних навчальних закладах або закладах комбінованого типу – спеціальних садках (групах), школах-інтернатах і реабілітаційних центрах. Проте в Канаді, США та європейських країнах накопичено значний досвід залучення дітей з особливими потребами до навчання в найближчих за місцем проживання загальноосвітніх навчальних закладах. Визнано, що діти в таких умовах краще адаптуються до навколишнього середовища, оволодівають соціальними навичками, почуваються більш самостійними, потрібними в суспільстві.

В останні роки в нашій країні на державному, науковому й практичному рівнях розв'язується проблема інтеграції дітей-інвалідів у суспільство, створення умов для *інклюзивної освіти*. На рівні держави затверджено низку нормативних документів, які визначають порядок запровадження інклюзивної освіти в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009), наказ МОН України «Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки» (2009), наказ МОН України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти» (2010), наказ МОН України «Про затвердження положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах» (2010).

У документах визначено систему заходів із підготовки закладів освіти до включення дітей-інвалідів у педагогічний процес. Насамперед, це необхідність створення *спеціальної матеріально-технічної бази*, спеціального оснащення,

розробки програм, посібників. Важливою умовою включення дітей в інклюзивну освіту є створення *гуманістичного розвивально-виховного середовища*. У Концепції розвитку інклюзивної освіти зазначено, що одним із завдань є «формування освітньо-розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу».

Основні види робіт практичного психолога та соціального педагога з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах організації інклюзивної освіти:

- ознайомлення з особовою справою дитини, історією та особливістю протікання захворювання, співбесіда з представниками ПМПК;
- бесіда з дитиною і батьками, визначення можливостей дитини;
- оцінка освітнього середовища відповідно до потреб і можливостей дитини, організація відповідних змін;
- діагностика особистісних якостей дитини;
- проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми (навчальної програми і програми розвитку);
- проведення зустрічі з батьками і учнями класу (школи), педагогами з метою формування психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами;
- проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування особистості;
- відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі;
- сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення до позакласної та позашкільної діяльності;
- моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості дитини, корекція відповідних індивідуальних програм, планів.

У реалізації вимог упровадження інклюзивного навчання важлива роль належить соціальному педагогу, який повинен працювати з усіма суб'єктами педагогічного процесу закладу освіти:

Робота з педагогічним колективом:

- консультування керівників закладу освіти, вчителів щодо особливостей психічного й фізичного розвитку дітей-інвалідів, пошуку ефективних методів навчально-виховної роботи з ними;
- об'єднання зусиль учителів, учнів, батьків, забезпечення їх співпраці в процесі організації інклюзивної освіти, створення належних матеріальних і психологічних умов для їхнього навчання;
- діагностування ефективності процесів корекції, адаптації та соціалізації дітей із особливостями розвитку на етапі шкільного навчання;
- створення своєрідної мережі підтримки дітей-інвалідів для реалізації дитиною її потенційних можливостей.

Робота з батьками учнів:

- проведення просвітницької роботи серед дорослого населення з метою підвищення його освіченості в питаннях інвалідності;

- формування поваги до прав і гідності інвалідів;
- подолання стереотипів стосовно інвалідів.

Робота з учнями:

– організація спільно з педагогами системи виховної роботи з учнями, спрямованої на формування шанобливого ставлення до прав інвалідів, розвиток культури спілкування з ними, виховання гуманістичних якостей, потреби співпереживати й допомагати дітям-інвалідам.

Робота з дітьми-інвалідами:

- забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, допомога їм у соціальній адаптації в закладі освіти;
- розвиток важливих для життєдіяльності якостей, навичок спілкування з учнями різних вікових категорій, включення їх у спільну діяльність; вироблення вмінь уникати конфліктів та їх вирішувати;
- допомога у формуванні адекватної самооцінки, здатності позбавлятися почуття меншовартості та відчуженості завдяки спілкуванню й спільній праці.

4. Діяльність соціального педагога в закладах соціального обслуговування.

Соціальні служби для молоді – це спеціальні заклади, які надають соціальні послуги та соціальну допомогу молоді віком від 15-и до 28-и років. Ця допомога здійснюється в найважливіших сферах незалежно від національності, походження, соціального статусу, місця проживання, роботи, навчання, політичних поглядів і релігійних переконань.

Діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в Україні організовується згідно з «Загальним положенням про центр для сім'ї, дітей та молоді» (2004). У ньому зазначено, що центр є спеціальним закладом, що забезпечує організацію та проведення у відповідній територіальній громаді соціальної роботи із соціально незахищеними категоріями сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Визначені також особливості створення та функціонування центрів, їх функції, механізм роботи. Мережа центрів складається з республіканського (Автономної Республіки Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів.

Основними *завданнями* районного, міського, районного в містах, селищного та сільського центру є:

- проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, шляхом їх виявлення, обліку та вивчення потреб, планування та визначення методів допомоги, надання соціальних послуг, забезпечення за необхідності соціального супроводу;
- сприяння розвитку та підтримці сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом:

- пошук і підбір кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі та направлення їх на навчання;

- навчання та підготовка кандидатів в опікуни та піклувальники за направленням служб у справах дітей;

- соціальне супроводження прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу;

- проведення в сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на формування стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя шляхом поширення соціальної реклами і проведення консультацій;

- забезпечення проведення на належному рівні соціальної роботи, запобігання професійним ризикам шляхом організації навчання соціальних працівників, наставництва та професійної підтримки на робочому місці тощо.

Відмінною рисою таких центрів є виділення в їхній організаційній структурі відділів соціально-педагогічного, соціально-правового профілю. У штатний розклад цих установ вводяться ставки соціальних педагогів, соціальних працівників, що спеціалізуються на роботі з дітьми й молоддю, інспекторів з охорони дитинства.

Соціальні установи цієї категорії надають послуги, пов'язані з питаннями життєвого старту й іншими проблемами, характерними для молоді, надаючи допомогу в формах, співвідносних з особливостями молодіжної субкультури.

Як окреме спеціалізоване формування ЦСССДМ для здійснення соціальної роботи з вагітними жінками та жінками, які народили дитину; неповнолітніми матерями; молодим подружжям; матерями, які мають намір відмовитися від новонародженої дитини; батьками (або особами, які їх замінюють), які тимчасово влаштували дитину в будинок дитини; батькам, в яких народилися діти з вадами розвитку або померли новонароджені діти, діють *консультаційні пункти*. Вони створюються у пологових будинках, жіночих консультаціях відповідно до «Типового положення про консультаційний пункт центру соціальних служб у справах сім'ї, дітей і молоді» (2006).

Діяльність спеціаліста із соціально-педагогічної роботи в медичних установах має на мені надавати кваліфіковану соціально-психологічну допомогу жінкам, які через особливі життєві обставини або під впливом особистої кризи, тимчасових психічних розладів (депресій, фобій тощо) втратили віру в себе, свої сили та здатність піклуватися про дитину.

Ресурсний центр - це спеціалізоване формування ЦСССДМ, вищих навчальних закладів, недержавних організацій (самостійна організація), діяльність якого спрямована на надання кваліфікованої інформаційно-консультаційної, просвітницької, методичної та посередницької допомоги спеціалістам соціальної сфери. Вони почали створюватися в Україні на початку 90-х років XX ст. для задоволення інформаційних потреб соціальних педагогів і соціальних працівників.

Соціальний педагог в інтегрованих соціальних службах. На сучасному етапі створюються комплекси спеціалізованих соціальних служб відповідно до потреб членів громади, які реалізують певні напрями соціальної роботи,

орієнтовані на надання адресної допомоги сім'ям і дітям у подоланні складних життєвих обставин на основі інтегрованого підходу. Такі служби забезпечують попередження, мінімізацію складних життєвих обставин, викликаних бідністю й підвищеною соціальною вразливістю. Інтегративний підхід до організації служб спрямований на забезпечення комплексного підходу в наданні послуг сім'ям, які потребують декількох видів допомоги та послуг одночасно.

Загальна мета діяльності інтегрованих служб – гарантований захист прав об'єкта (клієнта), об'єктом захисту прав насамперед є дитина, яка потребує допомоги та підтримки, а також члени її сім'ї, родинне оточення. Одержувачами послуг є вразливі діти та сім'ї з дітьми, а також діти та сім'ї з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах і неспроможні їх подолати самотійно.

Досягнення мети забезпечується комплексом адресних соціальних послуг, визначених на основі потреб клієнта, індикатором успішної діяльності соціальної служби є результат, що відображає позитивні зміни становища клієнта та сформовану здатність долати життєві труднощі.

Турботу про клієнта, який потребує допомоги, бере на себе особа (фахівець із соціальної роботи, соціальний педагог, соціальний працівник, представник органу опіки та піклування), яка представляє його інтереси та водночас від імені громади є виконавцем і замовником адресних, комплексних послуг, різних видів підтримки. Ефективність діяльності служб забезпечується належною кількістю фахівців, які мають володіти та застосовувати в своїй роботі передові методики й технології соціально-педагогічної роботи. На міжвідомчій основі повинно здійснюватися систематичне підвищення рівня професійної компетентності спеціалістів соціальної сфери, які залучені до забезпечення потреб уразливих сімей з дітьми.

Особливе місце серед установ соціального захисту населення займають соціальні служби для молоді, які створюються на міжвідомчій основі із залученням фахівців з комітетів у справах молоді, органів керівництва освітою.

Соціальний педагог у системі соціокультурної й дозвілєвої роботи. Важливою сферою діяльності соціальних педагогів є установи Міністерства культури України, які безпосередньо пов'язані з дозвіллям й розвитком інтересів творчих дітей і підлітків. Дозвілля створює умови формування в особистості соціальних зв'язків, якостей, почуттів, власної соціальної позиції, освоєння соціальних ролей.

Діяльність соціального педагога в установах культурно-дозвілєвої сфери має певні особливості:

- спрямована на зміну структури життєвого простору особистості та її моральних установок;
- здійснюється у вільний час дітей і молоді;
- припускає добровільність й активність того, на кого спрямовується робота;
- обумовлена національно-етнічними особливостями й традиціями.

Незалежно від типу установи культури в її структурі може функціонувати служба соціально-педагогічної анімації й дозвілля, діяльність якої відбувається в таких *напрямах*:

- участь у розвитку соціально-культурного середовища, об'єднання й координація діяльності позашкільних, культурно-просвітніх й інших установ для рішення завдань комплексної організації вільного часу жителів певної території, з'ясування, забезпечення їхніх культурних запитів;
- організація різних форм сімейного відпочинку, занять фізкультурою й спортом;
- відродження народних традицій і культури;
- організація спільного відпочинку різних поколінь, насамперед батьків і дітей;
- облаштування середовища життєдіяльності відповідно до їхніх соціально-культурних запитів і потреб клієнтів.

На базі установ культури (як й установ освіти) можуть працювати *соціально-педагогічні комплекси (СПК)*. Їх діяльність є системою скоординованих дій, спрямованих на комплексне здійснення завдань соціального виховання за місцем проживання, зміцнення родини й підвищення її відповідальності за виховання дітей, планомірний соціально-культурний розвиток мікрорайону.

Включенню дітей і підлітків у соціокультурну діяльність сприяють *клуби за місцем проживання*, які створюються як самостійні освітні заклади для організації змістовного дозвілля дітей і молоді, запобігання бездоглядності, правопорушень злочинності; як громадські дитячі об'єднання, що згуртовують дітей і підлітків для спільного відпочинку, розваг, занять спортом тощо.

Головна мета клубів – створення умов для творчого, духовного та фізичного розвитку дітей і учнівської молоді у вільний від навчання час шляхом упровадження якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків. Їх робота здійснюється за такими *напрямами*: науково-технічний, культурологічний, туристсько-краєзнавчий, спортивно-оздоровчий, художньо-естетичний. Клуби можуть бути багатoproфільними або однопрофільними. Вони організовуються педагогічними працівниками, батьками, спеціалістами з різних галузей науки, техніки, мистецтва на основі додаткових програм.

Важливим видом соціокультурної роботи є включення дітей і підлітків у *анімаційну діяльність*, яка спрямована на створення умов для реалізації різнобічних можливостей особистості, здійснення соціокультурних і соціоосвітніх програм і проектів. У педагогічному контексті *анімація* – це вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на реалізацію дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища, створення атмосфери креативності, допомоги людям адаптуватися до соціальних змін, сприяння їх інтеграції в соціокультурний простір, спонукання до взаємодії та порозуміння людей у групі. Виділяють анімацію соціальну, культурну, соціокультурну, соціовиховну, педагогічну тощо.

У сучасному розумінні «соціальний педагог-аніматор» відбиває якісно нову грань професіограми соціального педагога, діяльність якого спрямована на розробку та реалізацію анімаційного проекту з метою активізації виховної, культурної та соціальної діяльності людей з метою поліпшення взаєморозуміння, створення атмосфери толерантності, креативності в конкретній групі або конкретному осередку, ініціювання до про соціальних дій, поліпшення умов і власне процесі соціалізації особистості в певному середовищі та суспільстві загалом.

Мета соціального аніматора – не лише виявляти проблемну ситуацію, в якій перебуває людина, допомагати в її розв'язанні через посередницьку діяльність (між людиною чи групою людей, які потребують соціально-педагогічної допомоги різного характеру, та соціальними інституціями, що безпосередньо займаються соціальною підтримкою), а також стимулювати особистість до саморозкриття, саморозвитку і самодопомоги. Про фахівця, який володіє анімаційною культурою, можна говорити у випадку, коли особистості властиві певний рівень опанування знаннями, вміннями їх реалізувати, здатність до перетворювальної соціально-педагогічної практики на засадах анімаційної діяльності. В українській соціальній педагогіці анімація перебуває на етапі утвердження й розвитку.

Соціальний педагог в установах системи охорони здоров'я. У підпорядкуванні Міністерства охорони здоров'я України перебувають будинки дитини, де утримуються діти до 3-х років, дитячі поліклініки (медико-соціальний патронаж родини), лікарні й клініки, що обслуговують дітей в умовах стаціонару, установи медико-соціальної реабілітації, медико-психологічної й педагогічної допомоги, система психіатричних і наркологічних клінік і диспансерів. В останні роки пріоритет надається валеологічному напрямку, створюються валеологічні центри, центри планування сім'ї тоо.

До *функцій* соціального педагога в системі охорони здоров'я відносять: забезпечення турботи про хворих у до- та післягоспітальний період, допомога в знятті стресів, сприяння оздоровленню, пропаганда здорового способу життя тощо.

Специфіка діяльності соціального педагога залежить від місця роботи: в установах міжвідомчої приналежності він надає медико-соціальні послуги, в установах, службах і центрах охорони здоров'я – соціально-педагогічні.

Напрями діяльності соціальних педагогів в установах охорони здоров'я:

- соціально-психологічна реабілітація (вдосконалення соціальних навичок): уміння спілкуватися, подати себе; освоєння соціальних ролей; забезпечення особистісного росту; формування активної особистісної позиції, творчого потенціалу;

- робота з родинами дітей і підлітків (сімейне консультування, організація батьківських «груп підтримки», корекція порушень психічного стану членів родини);

- професійна орієнтація (ознайомлення зі світом професій, допомога в професійному самовизначенні, корекція неадекватних професійних інтересів і намірів);

- організаційна, навчально-методична й просвітницька робота з найближчим соціальним оточенням дітей і підлітків;
- соціально-правове консультування й інформування.

Прикладом діяльності соціального педагога в міжвідомчих установах є робота в системі валеологічної служби санаторної школи.

Соціальний педагог у службах у справах дітей і спеціальних установах для дітей, установах пенітенціарної системи. Згідно Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» у нашій державі створюється система соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень.

Служби у справах дітей – це уповноважені органи виконавчої влади, які створює орган виконавчої влади й орган місцевого самоврядування для забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей, профілактики правопорушень на відповідній території. Вони діють відповідно до «Типового положення про службу у справах дітей» (2007).

Приймальники-розподільники для дітей – спеціальні установи органів внутрішніх справ, призначені для тимчасового утримання дітей віком від 11-и років. Приймальники-розподільники для дітей створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України. Права та обов'язки посадових осіб приймальників-розподільників визначаються положенням про приймальники-розподільники для дітей. Старший вихователь і вихователі організовують профілактичну та виховну роботу, забезпечують дотримання дітьми режиму і правил внутрішнього розпорядку, вживають заходи щодо запобігання правопорушень.

Загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації є спеціальними навчально-виховними закладами для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання, та підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили злочин у віці до 18-и років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Центри медико-соціальної реабілітації дітей створюються в державній системі охорони здоров'я за визначенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, для дітей, які вживають алкоголь, наркотики, а також для дітей, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації.

Притулки для дітей утворюються, реорганізуються та ліквідуються відповідно до соціальних потреб певного регіону Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських, районних рад у містах і підпорядковуються відповідній службі у справах дітей.

У системі органів внутрішніх справ діють підрозділи в справах неповнолітніх, центри тимчасової ізоляції. Згідно з Виправно-трудовим кодексом України неповнолітні віком до 18-и років відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у *виховних колоніях*.

На основі вивчення стану дотримання прав людини в установах пенітенціарної системи України О.Бец прийшов до висновку, що перебування значної кількості наших громадян у закритих установах зазнає суттєвих соціальних, моральних, психологічних, медичних, демографічних і матеріальних втрат. Істотний розрив в умовах життя в закритих установах і на волі небезпечний соціальними наслідками: в суспільство часто повертається озлоблена, психічно неврівноважена людина з асоціальною поведінкою й високою криміногенністю.

Неповнолітнім у виховних колоніях повинна забезпечуватися вся необхідна соціальна, психологічна, медична, фізична допомога, а також допомога в сфері освіти й професійної підготовки. При цьому враховується вік, стать, інтереси та можливості для повноцінного розвитку неповнолітнього засудженого.

Згідно із законодавством України, виховна робота із засудженими до позбавлення волі спрямована на їхнє виправлення, формування в них шанобливого ставлення до людини, суспільства, праці, норм, правил і традицій людського співжиття; на підвищення їхнього освітнього й культурного рівня.

Виділяють карально-виховний, виправно-виховний, освітній і трудовий *напрями* виправно-педагогічної роботи (Л.Мардахаєв), згідно з якими робота соціального педагога з ув'язненими здійснюється в три етапи:

- *на першому* – під час надходження ув'язненого в колонію соціальний педагог вивчає його документи та причини відхилення в поведінці, на основі чого планує виховну роботу, визначає її форми і методи;

- *на другому* – реалізується складена програма, спрямована на надання допомоги засудженому в адаптації до нових умов і включення його в режим життя колонії; організовується система роботи з виховання та перевиховання засудженого, засобами якої є фізична праця, режим, навчання, залучення ув'язненого до громадського життя закритої установи;

- *на третьому* етапі після відбуття ув'язненим покарання підводяться підсумки всієї виховної роботи колективу колонії з його перевиховання.

В установах вітчизняної пенітенціарної системи на цьому етапі немає посади соціального працівника та соціального педагога, їхні функції виконуються інспекторами відділу соціально-виховної та психологічної роботи, вихователями, психологами, завідувачами клубів та іншими працівниками. У наш час обґрунтовується необхідність введення, окрім цих фахівців, у штат виховно-трудових колоній для неповнолітніх працівників соціально-педагогічної сфери. Питання створення такої служби залишається дискусійним, хоча в більшості розвинених країн воно вже вирішене позитивно.

Основна література

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Текст] / за заг. ред. проф. І.Д.Звереві. – 2-ге видання. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – С. 187-189, 383-385, 421-480.
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.center-psycholog.org.ua/news/2010-07-26-04-54-31.html>.
3. *Моїсеєнко К.* Професійна діяльність соціального педагога [Текст] : методичний посібник / К.Моїсеєнко. – К. : Шк. світ, 2009. – С. 34-83.
4. Положення про психологічну службу системи освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/4406>.
5. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 138-180.
6. *Фурдуй С.Б.* Вступ до спеціальності соціальний педагог [Текст] : навчально-методичний посібник / С.Б.Фурдуй. – Ізмаїл, 2012. – С. 42-53.
7. *Шевців З.М.* Основи соціально-педагогічної діяльності : навчальний посібник / З.М.Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С. 85-161.

Додаткова література

1. *Басов Н.Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 256 с.
2. *Шишковец Т.А.* Справочник социального педагога : 5-11 классы [Текст] / Т.А.Шишковец. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – М. : ВАКО, 2005. – С. 4-185.
3. *Шпак В.П.* Реабілітаційна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / В.П.Шпак. – Полтава : АСМІ, 2006. – 360 с.
4. *Шульга В.В.* Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : метод. рек. / В.В.Шульга ; АПН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 124 с.

Питання для самостійного вивчення

1. Спрямованість сучасної системи освіти на процес соціалізації особистості школяра, його педагогічну підтримку й створення умов для особистісного зростання.
2. Особливості соціально-педагогічної роботи з різними типами сімей.
3. Робота соціального педагога над виявленням негативних явищ та усунення їх причин.
4. Специфіка діяльності соціального педагога з різними групами дітей і молоді.

Питання для самоконтролю

1. Чи можна вважати соціального педагога лише працівником закладів освіти?

2. У яких установах може працювати соціальний педагог?
3. За якими принципами вводяться посади соціальних педагогів у різних типах закладів освіти?
4. Чи може соціальний педагог надавати професійну допомогу різним віковим категоріям людей і соціальним групам населення?
5. Чи введені посади соціальних педагогів у різних соціальних службах?
6. У чому полягають особливості професійної діяльності соціального педагога в закладах освіти?
7. Які пріоритетні напрями роботи соціальних педагогів у структурі психологічної служби закладу освіти на сучасному етапі?
8. Кому підпорядковується у своїй діяльності соціальний педагог, який працює в закладах освіти?
9. Яке Ваше ставлення до включення дітей-інвалідів у систему інклюзивної освіти?
10. З ким повинен співпрацювати соціальний педагог, реалізуючи завдання з організації інклюзивної освіти?
11. Чи обов'язковим є введення соціальних педагогів у різні заклади освіти (дошкільні установи, школи, ВНЗ різних рівнів акредитації тощо)?
12. Чи забезпечені повною мірою заклади освіти посадами соціальних педагогів?
13. Чи має право соціальний педагог працювати в державних установах, підпорядкованих Міністерству охорони здоров'я?
14. Чи є потреба у введенні посади соціального педагога у сферу установ культури, які займаються організацією дозвілля різних верств населення?
15. Чи введена в нашій країні посада соціального педагога в установах пенітенціарної системи?

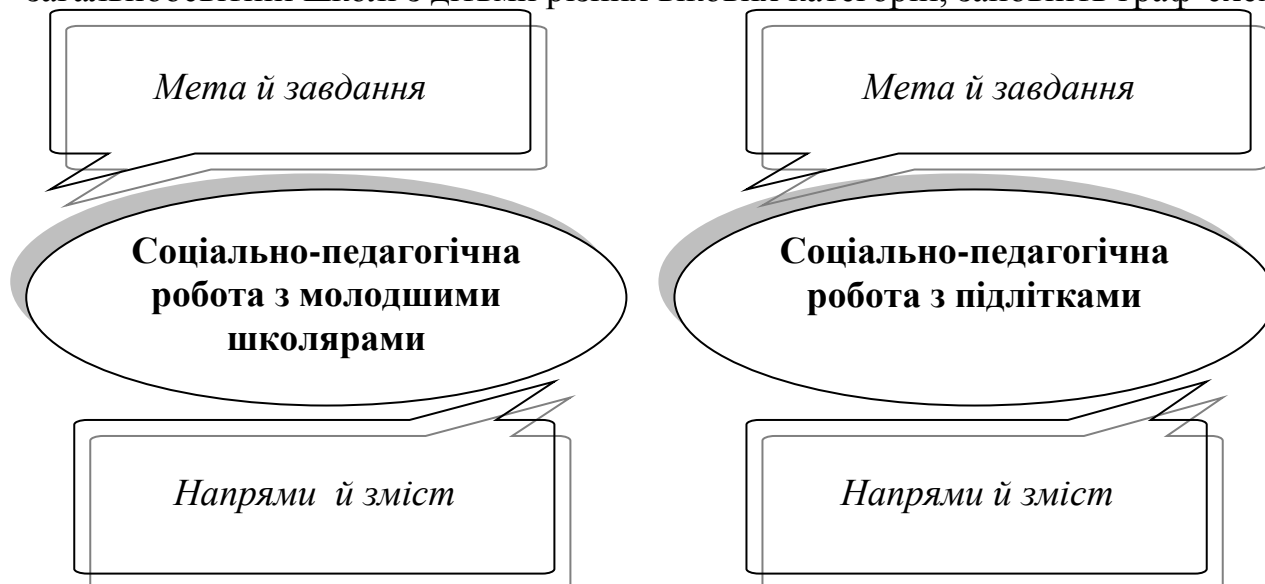
Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Проаналізуйте, якого значення Дж.Дьюї надає школі як суспільній установі? Чи погоджуєтеся Ви з думкою вченого про те, що школа не лише повинна готувати дітей до дорослого життя, а й задовольняти їхні актуальні потреби: *«...Навчання в школі є життєвим процесом, а не підготовкою до життя; школа має відображати сучасне життя, таке ж реальне та необхідне дитині, як і те, що вона проводить удома, на дворі та ігровому майданчику; та освіта, яка не відбувається через форми життя, форми, котрі варті того, щоб жити заради них самих, є завжди вбогою підміною справжньої реальності й призводить до обмеження та отупіння...»* (Дьюї Дж. Моє педагогічне кредо [Текст] / Дж.Дьюї // Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія / укл. і автори вступних статей Є.І.Коваленко, Н.І.Белкіна ; заг. ред. Є.І.Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 443).

3. Висловіть свою позицію щодо значення сім'ї як інституту соціалізації на сучасному етапі. Чи повинен прагнути соціальний педагог закладу освіти до співпраці з батьками учнів? Чи погоджуєтеся ви з думкою Г.Сковороди про обов'язок батьків щодо виконання виховної функції? Проаналізуйте цитату: *«Він славославить, що два головні батьківські обов'язки це: «Благо породити і*

благо навчити». Якщо хтось жодної з цих двох заповідей не додержав, ні благо породив, ні благо навчив, той не є батько дитині, а винуватець загибелі...» (Сковорода Г.С. Вдячний Єродій / Г.С.Сковорода // Історія української педагогіки [Текст] : хрестоматія / упоряд. О.О. Любар ; за заг. ред. В.Г. Кременя. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – С. 123).

4. З'ясуйте особливості, мету й зміст соціально-педагогічної роботи в загальноосвітній школі з дітьми різних вікових категорій, заповніть граф-схему.

Рис. 22. Особливості соціально-педагогічної роботи з різними віковими категоріями дітей

5. Проаналізуйте особливості становлення закладів інтернатного типу в Україні, заповніть таблицю:

Таблиця 5

Історія становлення закладів інтернатного типу в Україні

Назва закладу	Дата заснування	Засновники	Мета діяльності	Напрями роботи

6. Узагальніть посадові обов'язки соціального педагога, проаналізуйте функції його діяльності, складіть граф-схему «Місце соціального педагога в системі освіти».

7. Підберіть статті у фахових журналах, присвячені проблемам і перспективам роботи соціальних педагогів у закладах освіти різних типів, заповніть таблицю:

Таблиця 6

Соціальний педагог у системі освіти

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

8. З'ясуйте роль соціального педагога в процесі становлення інклюзивної освіти в Україні, висловіть свою позицію щодо цієї проблеми, напишіть твір-роздум на тему: «Назустріч особливій дитини».

Тестові завдання з теми

1. *Хто є об'єктами соціально-педагогічної діяльності:*

- а) усі верстви населення без винятку;
- б) лише діти й підлітки;
- в) лише люди з особливими потребами;
- г) особи різних вікових категорій, які потрапили в складні життєві обставини.

2. *Який професійний статус соціального педагога згідно Закону України «Про освіту»?*

- а) педагогічний працівник;
- б) соціальний працівник;
- в) фахівець із соціальної роботи.

3. *У якій структурі закладу освіти працює соціальний педагог?*

- а) у складі методичної служби;
- б) у складі психологічної служби;
- в) у складі соціально-педагогічної служби.

4. *Сприяння соціальним педагогом взаємодії закладів освіти, сім'ї та суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють, відповідно до Закону України «Про освіту» - це:*

- а) соціально-педагогічний патронаж;
- б) соціально-педагогічний супровід;
- в) соціально-педагогічна діяльність.

5. *Як визначаються посади соціальних педагогів у загальноосвітніх закладах?*

- а) залежно від виду закладу;
- б) залежно від кількості учнів;
- в) залежно від місцевості (міська, сільська).

6. *Чи вводяться посади соціальних педагогів у дошкільних закладах освіти?*

- а) ні;
- б) так, у всіх дошкільних закладах;
- в) так, при наявності коштів загального фонду відповідного бюджету.

7. *При наявності якої кількості учнів у міських загальноосвітніх закладах вводиться ставка соціального педагога?*

- а) 300 і більше;
- б) 500 і більше;
- в) 700 і більше.

8. *Яка тривалість робочого тижня соціального педагога (на ставку)?*

- а) 20 год.;
- б) 30 год.;

в) 40 год.

9. Як розподіляє соціальний педагог свій робочий час протягом тижня на практичну роботу в навчальному закладі та на підготовку і проведення соціально-педагогічних заходів?

а) 50% на 50%;

б) 70% на 30%;

в) 25% на 75%.

10. Що включають у практичну роботу соціального педагога в навчальному закладі?

а) підготовку і проведення занять, тренінгів, ділових ігор;

б) індивідуальну та групову діагностику, консультування дітей, педагогів, батьків чи осіб, які їх замінюють; соціально-профілактичну роботу, навчальну діяльність тощо;

в) обробку результатів досліджень, оформлення висновків, планування та звітність, відвідування сімей, співпрацю з державними організаціями, а також на підвищення свого професійного рівня.

11. Чи має право соціальний педагог частину робочого часу проводити за межами загальноосвітнього закладу?

а) немає права;

б) тільки у випадках відрядження;

б) має право працювати в бібліотеці, в міському та обласному центрах практичної психології і соціальної роботи.

12. Яка функція діяльності соціального педагога забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи та державних і недержавних організацій, що виступають клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами соціального педагога?

а) прогностична;

б) організаторська;

в) комунікативна.

13. Соціально-терапевтична функція соціально-педагогічної діяльності:

а) полягає в зміні та вдосконаленні особистісних якостей клієнта, особливостей його життєдіяльності та створенні умов для розвитку потенційних можливостей осіб з функціональними обмеженнями, активне залучення їх до участі в суспільному житті;

б) має на меті уможливити асоціальні явища, причини соціальної дезадаптації серед різних соціальних груп та окремих осіб, забезпечити умови для формування соціально позитивної спрямованості особистості;

в) спрямована на вчасне подолання кризових ситуацій і проблем особистості на основі самоусвідомлення нею ставлення до себе, оточуючих і навколишнього середовища.

14. Діагностична функція соціально-педагогічної діяльності покликана:

а) виявляти окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта та виявляти його індивідуальні й специфічні особливості, що дає змогу адекватно вирішувати соціально-педагогічні завдання;

б) передбачати результати зусиль соціального педагога щодо різних аспектів його професійної діяльності;

в) відстоювати права та інтереси дітей і молоді на основі державних і міждержавних документів з метою забезпечення для неповнолітніх та молоді гарантованих їм прав та умов життєдіяльності.

15. У яких закладах може працювати соціальний педагог?

а) у державних, громадських чи громадсько-державних та займатися приватною практикою;

б) у державних, громадських чи громадсько-державних;

в) лише в державних закладах.

16. Який вид допомоги соціального педагога полягає в сприянні отримання допомоги, компенсацій, виплат, адресної допомоги дітям-сиротам?

а) соціально-побутова;

б) соціально-економічна;

в) соціально-інформаційна.

17. У чому полягає соціально-правова допомога, яку надає соціальний педагог у процесу виконання своїх посадових обов'язків?

а) сприяння поліпшенню побутових умов дітей, що живуть у сім'ях соціального ризику;

б) дотримання прав людини і прав дитини, сприяння в реалізації правових гарантій різних категорій населення, правове виховання дітей і молоді;

в) надання реабілітаційних послуг у різних центрах, комплексах, службах щодо відновлення психологічного, морального, емоційного стану і здоров'я клієнтів.

18. У якій формі соціальний педагог може надавати допомогу конкретній особистості та різним соціальним групам?

а) заочній, очній, стаціонарній, комплексній;

б) безпосередній, опосередкованій;

б) односторонній, комплексній.

19. Робота соціального педагога з пристосування освітнього середовища до потреб дитини з особливими освітніми потребами спрямована на реалізацію вимог:

а) гуманістичної освіти;

б) інклюзивної освіти;

б) соціально-педагогічного супроводу.

20. Спеціальний заклад, що забезпечує організацію та проведення у відповідній територіальній громаді соціальної роботи із соціально незахищеними категоріями сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, – це:

а) центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

б) інтегрована соціальна служба;

б) служба в справах дітей і молоді.

21. Служби підтримки сім'ї, служби раннього втручання, служби супроводу сімейних форм виховання, служби підтримки випускників інтернатних закладів тощо – це:

- а) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- б) інтегровані соціальні служби;
- б) комплексні соціальні служби.

22. *Клуби за місцем проживання створюються як:*

- а) самостійні освітні заклади для організації змістовного дозвілля дітей і молоді, запобігання бездоглядності, правопорушень злочинності;
- б) громадські дитячі об'єднання, що згуртовують дітей і підлітків для спільного відпочинку, розваг, занять спортом тощо;
- в) позашкільні навчально-виховні заклади, метою яких є організація змістовного дозвілля, розвиток творчих здібностей дітей і підлітків.

23. *Соціальні гуртожитки – це:*

- а) заклади для тимчасового проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15-и до 18-и років, а також осіб з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування віком від 18-и до 23-и років;
- б) спеціалізовані формування, діяльність яких спрямована на надання кваліфікованої інформаційно-консультаційної, просвітницької, методичної та посередницької допомоги спеціалістам соціальної сфери;
- в) спеціальні установи органів внутрішніх справ, призначені для тимчасового утримання дітей віком від 11-и років.

24. *Уповноважені органи виконавчої влади, які створює орган виконавчої влади й орган місцевого самоврядування для забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей, профілактики правопорушень на відповідній території, ї – це:*

- а) служби у справах дітей;
- б) приймальники-розподільники для дітей;
- в) притулки для дітей.

25. *Вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на реалізацію певних дій з метою оздоровлення соціального клімату, створення атмосфери креативності, допомоги людям адаптуватися до соціальних змін тощо – це:*

- а) анімація;
- б) культурно-дозвіллева діяльність;
- в) соціовиховна.

26. *На якому етапі становлення перебуває соціовиховна анімація в нашій країні?*

- а) ще немає соціальних педагогів-аніматорів;
- б) на початковому етапі утвердження й розвитку;
- в) є досить поширеним видом соціально-педагогічної роботи.

27. *В яких установах системи охорони здоров'я може працювати соціальний педагог?*

- а) у всіх типах;
- б) у дитячих лікарнях, спецлікарнях для психічно хворих дітей, дітей-наркоманів, дитячих санаторіях, профілакторіях;
- в) у дитячих лікарнях, спецлікарнях для психічно хворих дітей, дітей-наркоманів, будинках відпочинку, санаторіях, профілакторіях, реабілітаційних

центрах, центрах оздоровлення при лікарнях, санаторіях, профілакторіях, при медичних пунктах тощо.

28. *Які посади може обіймати фахівець з соціально-педагогічної сфери?*

- а) лише педагог соціальний;
- б) може мати декілька кваліфікацій відповідно до «Класифікатора професій»;
- в) може мати декілька кваліфікацій відповідно до отриманої спеціалізації у ВНЗ.

29. *Консультаційні пункти центру соціальних служб у справах сім'ї, дітей і молоді безпосередньо створюють при:*

- а) пологових будинках, жіночих консультаціях;
- б) самих центрах соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді;
- в) при будь-яких установах системи охорони здоров'я.

30. *У яких спеціальних установах для дітей може працювати фахівець соціально-педагогічної сфери?*

- а) не має права працювати в спеціальних установах для дітей;
- б) приймальниках-розподільниках для дітей органів внутрішніх справ; школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації органів освіти;
- в) лише в уповноважених підрозділах органів внутрішніх справ.

31. *Соціальний педагог може працювати:*

- а) лише в закладах освіти з дітьми й підлітками;
- б) у закладах освіти та державних соціальних службах;
- в) у різних типах освітніх закладів і соціальних установ.

Лекція 4.

Тема 4. Система підготовки соціальних педагогів в Україні.

Основні поняття: ранній відбір, допрофесійний рівень, професійний і постпрофесійний рівень підготовки, перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів, практична підготовка, бакалавр, спеціаліст, магістр, самовизначення, особистісне самовизначення, професійне самовизначення, самовиховання, професійне й особистісне самовдосконалення, самоосвіта, методи самовиховання.

План лекції

1. Становлення системи підготовки соціальних педагогів в Україні.
2. Професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів.
3. Підготовка соціальних педагогів у системі вищої освіти.
4. Професійне вдосконалення фахівців у системі післядипломної освіти.

1. Становлення системи підготовки соціальних педагогів в Україні.

В Україні до середини 1980-х років соціально-педагогічна підготовка перебувала в руслі загальної педагогічної. Партійні та комсомольські осередки визначали її завдання, контролювали виконання. В школах соціально-педагогічну діяльність виконували піонерські вожаті, організатори з позакласної та позашкільної виховної роботи і класні керівники, які не мали відповідної фахової соціально-педагогічної підготовки.

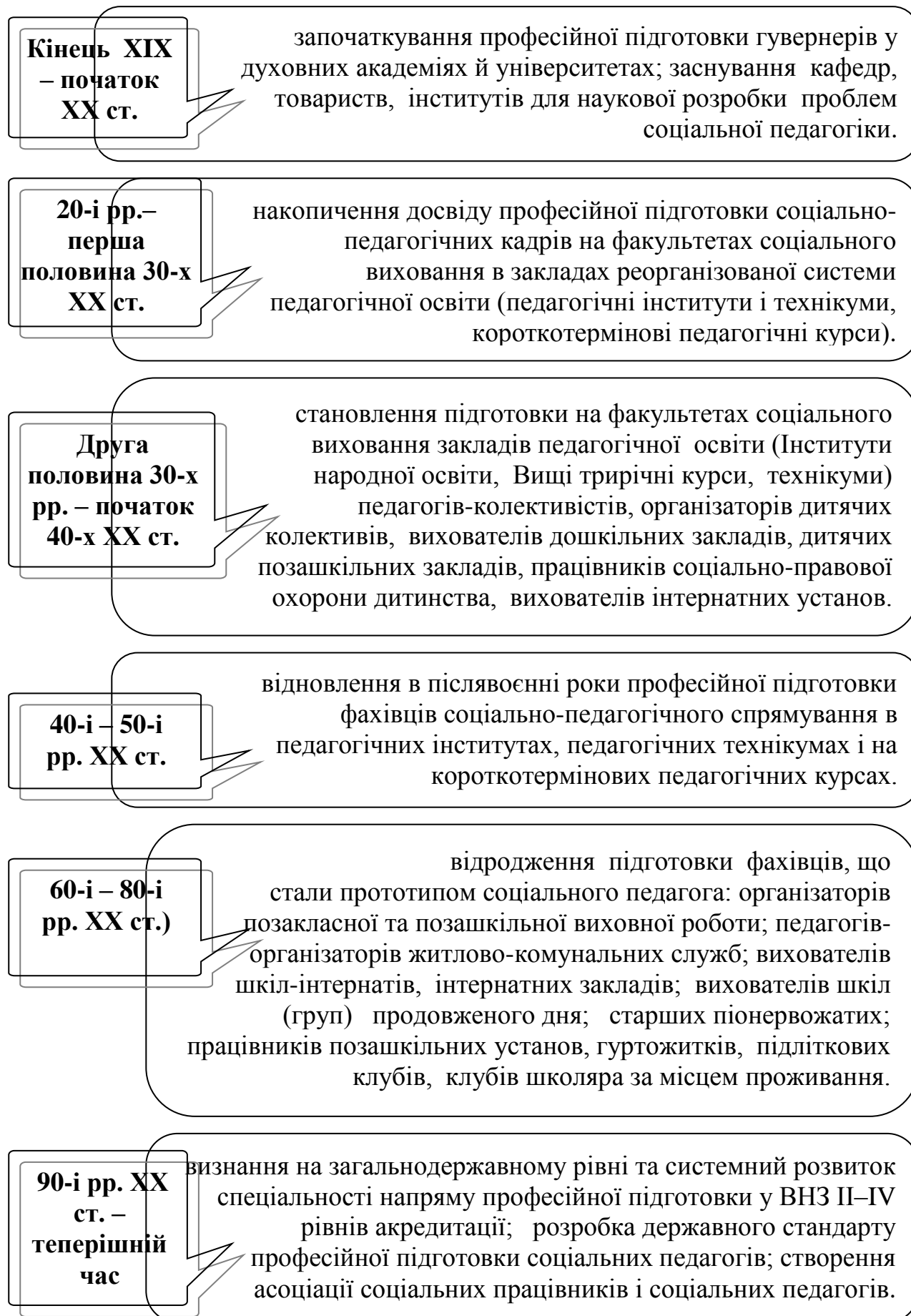
Наприкінці 80-х років XX ст. професійна підготовка соціального педагога формується як цілісна система. Підвищенню рівня соціально-педагогічної підготовки масового вчительства також сприяло впровадження спецкурсу «Соціально-педагогічні засади профілактики правопорушень неповнолітніх» у більшості вищих педагогічних навчальних закладів й організація спеціальної педагогічної практики в інспекціях у справах неповнолітніх.

Об'єктивна необхідність у підготовці соціальних педагогів матеріалізувалася в запровадженні відповідної навчальної дисципліни (1991 р.). Спеціальність «соціальна педагогіка» була включена в Класифікатор напрямів і спеціальностей вищої професійної освіти в Україні.

Підготовка таких спеціалістів в Україні розпочалася в Запорізькому державному університеті (Л.Міщик), а далі – в Харківському інституті культури (Н.Бура), Донецькому державному університеті (В.Сидоров). З другої половини 90-х років XX ст. з метою широкого ознайомлення майбутніх учителів з питаннями соціально-педагогічної теорії та практики в більшості навчальних закладів педагогічного профілю починають відкриватися спеціальні кафедри соціальної педагогіки.

У період з початку 1990-х до 2004 р. відбулася загальна реорганізація структури систем підготовки соціальних педагогів в Україні відповідно до принципів і положень Болонського процесу, ринкових запитів на фахові послуги, реалізації соціальної політики держави. На еволюцію систем професійної підготовки впливають близькі за сутністю зовнішні й внутрішні чинники, євроінтеграційні процеси та кризові явища суспільства й освіти. Підготовку соціального педагога на рівні державних стратегій і педагогічних концепцій зорієнтовано на особистісні пріоритети.

Узагальнивши процес становлення і розвитку підготовки відповідних фахівців у соціально-педагогічній сфері України, починаючи з кінця XIX – початку XX ст. по теперішній час, науковці (В.Поліщук) виокремлюють 6 основних періодів.

Рис. 23. Періоди становлення і розвитку підготовки фахівців у соціально-педагогічній сфері (В.Поліщук)

На основі аналізу досвіду підготовки фахівців для соціальної й соціально-педагогічної сфери зарубіжні дослідники Д.Кокс (Австралія), В.Бочарова (Росія), Ч.Казетта (США), М.Пейн (Великобританія), Т.Його (Японія), Л.Герье (Франція) та ін. виділяють такі проблеми:

- недостатньо уваги приділяється питанням, які часто є джерелом людських страждань;

- процес підготовки здійснюється поза економічними, політичними й соціальними інститутами, які в цілому визначають розвиток соціальної політики, а значить і соціальної та соціально-педагогічної роботи;

- навчальні заклади, які готують фахівців для соціальної та соціально-педагогічної сфери, досить часто виключають себе та студентів з проблем соціальної сфери на місцевому рівні й не беруть участі в їх вирішенні;

- система освіти не дає можливості всім здібним і охочим отримати підготовку в галузі соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності, недооцінюючи значення цього фаху;

- практика й навчання соціальній роботі та соціально-педагогічній діяльності часто відображають «статус кво» і не направлені на її зміни й розвиток;

- у багатьох країнах гострою залишається проблема взаємовідносин у соціальній та соціально-педагогічній сфері між державною системою і неурядовими організаціями;

- у процесі підготовки фахівців для соціальної та соціально-педагогічної сфери акцент робиться на міське середовище, на середній клас, а це означає, що соціально-педагогічна робота далека від життя переважної більшості бідних і нещасних людей і не може їм надати суттєвої допомоги в поліпшенні їх благополуччя;

- більша частина випускників в основному працює в державних структурах з надання соціальної допомоги та соціально-педагогічної діяльності.

На сучасному етапі розв'язання кадрових питань у сфері соціально-педагогічної діяльності відбувається в двох взаємопов'язаних напрямках:

- реєстрація, сертифікація тих, хто вже працює соціальними педагогами, не маючи для цього відповідної освіти;

- формування системи підготовки висококваліфікованих соціальних педагогів.

Підготовка фахівців для соціально-педагогічної роботи в нашій країні також має певні проблеми. Насамперед вимагає суттєвого вдосконалення технологія підготовки майбутніх спеціалістів; вищі навчальні заклади потребують серйозної державної підтримки в плані фінансової допомоги, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, активізації процесів підготовки професорсько-викладацького складу. Актуальною є проблема перепідготовки працівників для соціальної та соціально-педагогічної сфери, велика частина з яких не має відповідної професійної підготовки. Гострою для України є проблема підготовки підручників і навчальних посібників із соціально-педагогічних дисциплін, навчально-методичного забезпечення їх викладання.

Професійна підготовка соціальних педагогів в Україні є досить суперечливою. *Суперечності* виявляються між зростанням потреби суспільства в таких спеціалістах і державним замовленням на кількість соціальних педагогів, їх працевлаштуванням; між зростаючими вимогами до спеціалістів різного профілю і статичністю професійної підготовки фахівця, що пов'язано з консервативністю вищої школи.

Становлення інституту соціальної педагогіки вимагає розв'язання двох головних завдань:

1. Формування сфери професійної діяльності соціальних педагогів (законодавчої основи практичної діяльності в соціально-педагогічній сфері, мережі закладів і служб, які здійснюють соціально-педагогічну допомогу дітям, виділення категорій громадян, яким надається соціально-педагогічна допомога).

2. Створення системи підготовки спеціалістів для цієї сфери (Державний освітній стандарт вищої професійної освіти з підготовки таких спеціалістів; вимоги до основних професійних освітніх програм і умов їх реалізації, нормативи навчального навантаження; загальні вимоги до обов'язкового мінімуму змісту й рівня підготовки випускників; кваліфікаційна характеристика соціального педагога).

Система підготовки кадрів для соціально-педагогічної сфери в Україні на сьогодні формується як безперервний процес і здійснюється в різних формах: очна, очно-заочна, заочна, вечірня, екстернат та інші. Підготовка проводиться за державним замовленням або на комерційній основі, згідно державних стандартів або документів, що їх замінюють до затвердження державних стандартів.

Підготовка має багаторівневий характер освіти й базується на ідеї безперервності, включає такі рівні: *діагностика професійної придатності, допрофесійна підготовка, професійна (базова) підготовка, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів, підготовка наукових кадрів.*

2. Професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів.

Свідомий вибір молоддю професії соціального педагога є важливою умовою її подальшого утвердження, підвищення престижу й результативності, а також формування в майбутніх спеціалістів морального задоволення обраною професією і забезпечення самореалізації.

Професійне самовизначення якраз і є тим інтегральним процесом, в якому взаємодіють особистісні та професійні аспекти і яке здійснюється завдяки рефлексії. Особливу роль у становленні соціального педагога відіграє пошук власного шляху професійного становлення.

Самовизначення особистості – це процес активного визначення людиною свого місця в оточуючій дійсності, осмислення сенсу власного життя; процес і результат свідомого вибору людиною власної позиції, цілей і засобів

самореалізації в конкретних обставинах життя. Самовизначення полягає в активізації внутрішньо обґрунтованого, а також особистісно та соціально продуктивного вирішення різних проблем життя з позицій всебічного, гармонійного розвитку особистості (В.Журавльов, С.Іконникова, Ф.Філіппов та ін.).

Процес самовизначення стимулюється необхідністю самостійного вибору різних аспектів подальшого життєвого шляху й полягає, зокрема, в специфічній активності щодо впорядкування змісту власного досвіду, результатом якої стають особистісні смисли і ціннісні орієнтації особистості.

У ході самовизначення особистість, пізнаючи себе, осмислює своє ставлення до життя в цілому, вибирає найбільш прийнятні можливості, що надаються середовищем для здійснення своїх задумів. Знання таких можливостей, а також їх прийняття у вигляді сформованих особистісних цінностей і ціннісних орієнтацій є показниками соціально-психологічної адаптованості.

Як показники активізації процесу самовизначення та його успішності виступають: *ціннісні орієнтації* (А.Матуленіс, А.Литвинова та ін.); *життєві плани* (І.Кон, В.Немировський та ін.); *життєві позиції* (Т.Сичова).

Розробляючи концепцію професіоналізму, психологи виділяють такі види самовизначення: *особистісне, життєве, соціальне та професійне* (К.Маркова).

Життєве самовизначення – це вибір соціальних ролей, стилю й способу життя людини, що припускає високий ступінь волі вибору й діапазон маневру. Воно передбачає, що професія чи соціальна роль можуть бути засобами для реалізації певного способу життя. Життєвий шлях не тотожний професійному, але вони утворюють систему, яка в основі містить у собі професійний шлях. Усе-таки життєвий шлях без улюбленої професійної справи позбавлений сенсу для багатьох людей. Життєве самовизначення полягає в переході від безпосереднього, імпульсивного прийняття рішень до справжнього вибору, справжнього самовизначення. Воно припускає вміння приймати рішення й діяти на основі свідомо ухваленого вибору (К.Абульханова-Славська).

Професійне самовизначення в широкому розумінні – це процес, який охоплює весь період професійної діяльності особистості: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності, тобто реалізується впродовж життя людини. Центральним його моментом є вибір професії, що зазвичай співпадає із закінченням школи, стає переломним етапом у житті людини та визначає подальший розвиток життєвого шляху.

Професійне самовизначення – це процес формування особистістю свого ставлення до професійно-трудової сфери. Професійне самовизначення може розглядатися як частина життєвого самовизначення, вибору сфери трудової діяльності та конкретної професії. Воно передбачає встановлення певного взаємозв'язку між реалізацією особистістю своїх намірів і суспільних потреб.

Відповідно до більшості наявних у літературі даних, професійне самовизначення є процесом, що включає такі стадії (В.Пригін, Є. Климів та ін.):

- виникнення і формування професійних намірів під впливом загального розвитку та початкової орієнтації в різних сферах трудової діяльності;
- вибір професії;
- професійне навчання й адаптація в обраній професійній сфері;
- часткова або повна самореалізація в обраній професійній сфері.

Рис. 24. Види самовизначення (за концепцією професіоналізму К.Маркової)

Розглядаючи специфіку професійного самовизначення, О.Пряжникова пропонує виділити такі основні його складові: *ціннісно-моральну*, *інформаційну*, *емоційну* (привабливість професійних варіантів), *морально-вольову* (спонукання до дій), *планувальну* (виділення професійних цілей, етапів

їх досягнення і системи резервних варіантів) і *контрольно-корегувальну* (постійне переосмислення і поліпшення професійних перспектив).

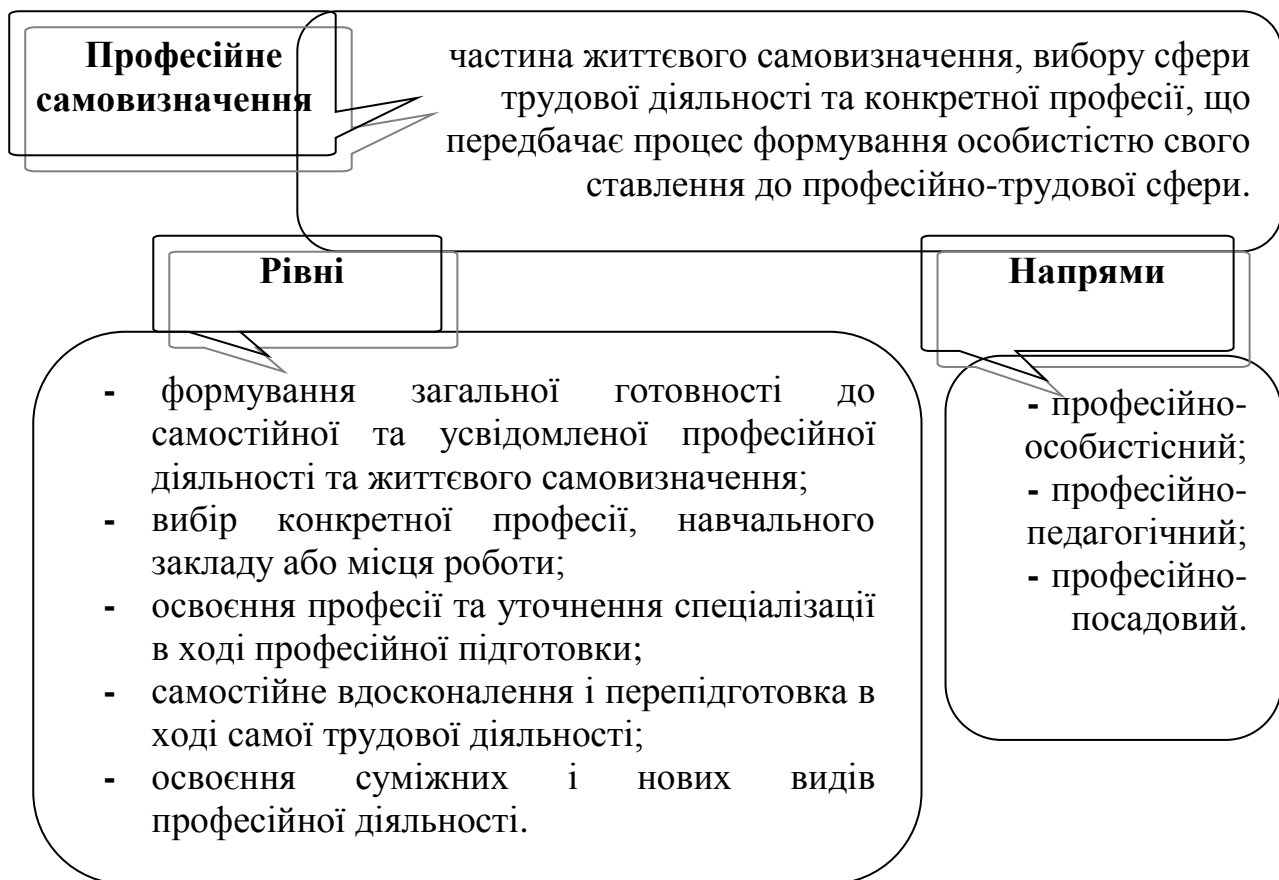

Рис. 25. Сутність професійного самовизначення

Як змістовно-процесуальна модель, в якій представлено основні моменти професійного самовизначення, використовується схема побудови особистого професійного плану (професійної перспективи). *Професійна перспектива* включає такі основні компоненти:

- усвідомлення ціннісного суспільно корисного характеру праці (моральна основа самовизначення);
- усвідомлення необхідності отримання спеціальної професійної підготовки (постійне підвищення кваліфікації та самоосвіти);
- загальна орієнтація в державній соціально-економічній ситуації та прогнозування її змін (розуміння пріоритетів праці);
- загальна орієнтація в сфері професійної праці (макроінформаційна основа самовизначення);
- виділення професійних перспектив та їх узгодження з іншими життєвими цінностями;
- визначення етапів і шляхів досягнення основної мети;
- широка обізнаність у конкретних професіях, навчальних закладах, знання перспективи майбутнього працевлаштування;
- усвідомлення можливих зовнішніх перешкод на шляху до обраної мети та способів їх подолання;

- усвідомлення можливих внутрішніх перешкод (власних недоліків) та робота над самовдосконаленням;
- визначення системи резервних професійних варіантів;
- початок практичної реалізації професійної перспективи, що передбачає постійну корекцію складених планів.

Рівнями розвитку професійного самовизначення є:

- формування загальної готовності до самостійної та усвідомленої професійної діяльності та життєвого самовизначення (ціннісно-моральної, інформаційної, когнітивної, морально-вольової тощо);
- вибір конкретної професії, навчального закладу або місця роботи;
- освоєння професії та уточнення спеціалізації в ході професійної підготовки;
- самостійне вдосконалення і перепідготовка в ході самої трудової діяльності;
- освоєння суміжних і нових видів професійної діяльності (рівень міжпрофесійної інтеграції та виходу за межі своєї професії).

На думку більшості дослідників, після остаточного професійного вибору з'являється осмислення нових перспективних варіантів, пов'язаних з обраною сферою. При цьому ключове значення відіграють рефлексивні механізми, які дозволяють закріпити правильність самовизначення. Найбільш повне використання індивідом своїх можливостей, виступає основною умовою і механізмом професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ. У розвитку особистості студента важливе значення має формування професійної самосвідомості, одним із проявів якого виступає самоактуалізація як певне прагнення до більш повного виявлення і розвитку особистісних можливостей, як основна інтегральна характеристика цілісності особистості і механізм взаємодії колективного й індивідуального у самосвідомості.

Мінімальним соціально виправданим *результатом* професійного самовизначення є готовність студента до виконання професійних функцій. Мається на увазі репродуктивне виконання, яке гарантується за умов наявності відповідних знань, здібностей інших складових професійної самосвідомості. А також формування фахівця, здатного творчо, неординарно, на рівні вищих досягнень людської культури вирішувати професійні проблеми.

Напрямами професійного самовизначення є: *професійно-особистісне, професійно-педагогічне, професійно-посадове.*

➤ *Професійно-особистісне самовизначення* – це усвідомлення провідних цінностей і смислів у власному соціальному житті; визначення характеру своїх стосунків з оточуючими людьми (колегами, дітьми та їхніми батьками, з представниками інших організацій тощо); утвердження життєвих принципів при вирішенні проблемних ситуацій.

➤ *Професійно-педагогічне самовизначення* – це визначення власної позиції в теорії та практиці педагогіки на фоні сучасних умов поліпарадигмальної педагогічної реальності (І. Колесникова).

➤ *Професійно-функціональне (посадове) самовизначення* – це визначення предмета соціально-педагогічної роботи (стан фізичного, психологічного й

соціального розвитку дитини, стан її найближчого оточення й суспільно-державної системи соціального забезпечення життя дитини).

Діагностика професійної придатності. Соціально-педагогічна діяльність вимагає від суб'єкта певних особистісних якостей, тому першим етапом у цілісній системі підготовки спеціалістів цієї сфери повинна стати діагностика професійної придатності та науково обґрунтований відбір майбутніх спеціалістів. У більшості країн світу, які входять у Міжнародну асоціацію шкіл соціальної роботи, до претендентів навчатися соціальній роботі висувається ціла система вимог. Найбільш поширеними серед них є певні вікові обмеження (у Швейцарії, Німеччині, Фінляндії, США, Канаді, Індонезії) та певний освітній рівень (у США, Канаді, Австралії, Коста-Ріка). У цих країнах існує ціла система психологічних вимог до особистості майбутнього соціального педагога і його загального розвитку: в Австралії – це інтерв'ю з компетентною особою; у Фінляндії – тести двох видів: національні тести регіональної організації здоров'я і соціальної діяльності й особистісні психологічні тести. В Індонезії вимагається сертифікат поліції про бездоганну поведінку абітурієнта, а в Німеччині вивчається навіть його релігійна позиція, в окремих країнах передбачені вимоги до фізичного здоров'я претендентів.

Доцільно розвивати пролонгований (тривалий, поетапний) відбір фахівців для соціально-педагогічної роботи, розглядати діагностику як частину процесу профпідготовки і відповідно включати її в навчальний процес, відстежувати з її допомогою основні етапи професійного самовизначення фахівця (Л.Міщик).

Тому розвиток системи *професійного відбору* повинен в основному протікати за принципами професійного відбору та спеціалізації. Мовиться більшою мірою не про відбір, а про підбір фахівців для певної сфери соціальної роботи або конкретного робочого місця, спеціалізації в ході професійного навчання та практики. В процесі професійного відбору слід звертати увагу на такі аспекти:

- професіографічний аналіз діяльності соціальних педагогів не повинен охоплювати всю сукупність професійних функцій і посадових обов'язків цих працівників, а повинен бути сфокусований лише на тих моментах діяльності, які викликають проблеми, труднощі й невдачі;

- серед професійно важливих характеристик фахівців у соціально-педагогічній сфері повинні бути виділені якості, які важко формуються в дорослих і складно компенсуються в діяльності, що необхідні для вирішення професійних завдань (як загальних, так і спеціальних для різних категорій соціальних педагогів); повинні стати параметрами для професійного відбору та підбору кадрів;

- виокремити професійно важливі характеристики, які можна розвивати і формувати шляхом навчання та тренінгів, і враховувати при розробці спеціальних курсів, практикумів з обов'язковим включенням їх у систему первинної професійної підготовки соціальних педагогів;

- окреслити коло професійно важливих якостей, які компенсуються за рахунок індивідуального стилю діяльності, та можуть бути підставою вибору

конкретної спеціалізації в подальшій професійній підготовці соціального працівника.

Індивідуальні характеристики для діагностики профнепридатності до соціально-педагогічної діяльності об'єднують у три умовних блоки: протипоказання за станом здоров'я (психічного і фізичного); недостатня усвідомленість професійного вибору, відсутність психологічної схильності до професії.

У нашій країні лише формується система професійного відбору майбутніх соціальних педагогів, у деяких ВНЗ (Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка) розробляється питання професійного відбору майбутніх фахівців соціальної й соціально-педагогічної сфери. Впровадження методики професійного відбору здійснюється за двома напрямками:

- формування комплексного питальника на основі виділених основних блоків професійно важливих якостей соціального педагога, головне призначення якого – виявлення абітурієнтів, не придатних до соціально-педагогічної діяльності;
- створення психодіагностичного комплексу з уже стандартизованих і відомих методик, головне призначення якого – виявлення абітурієнтів, найбільше придатних до навчання та майбутньої професійної діяльності соціального педагога.

Критерії відбору студентів на спеціальність «соціальна педагогіка» (З. Фалинська):

- належна попередня підготовка в галузі гуманітарних і природничих наук, що безпосередньо впливає на розвиток навичок соціальної взаємодії та інтересу до обраної спеціальності;
- наявність попереднього досвіду волонтерської чи іншої діяльності соціально-педагогічного спрямування;
- сформованість особистої мотивації абітурієнта: усвідомлення причин вибору саме цього виду професії; визначення цільової настанови; наявність бажання працювати з тими, хто відчуває нестатки, убогими, злидненими, пригніченими, людьми з обмеженими можливостями, з представниками різних вікових груп, соціальних меншин, представників різного типу віросповідання;
- рекомендації викладачів, професійних соціальних працівників, адміністрації закладів соціальної сфери чи інших людей, здатних оцінити претендента як потенційного соціального педагога;
- наявність сертифікатів помічника соціального педагога, дипломів, сертифікатів, що засвідчують участь у різних професійних заходах тощо;
- високі інтелектуальні показники;
- задовільний стан здоров'я;
- високі моральні якості, сформований світогляд, знання й усвідомлення цінностей і проблем професії.

➤ *Допрофесійна підготовка.* Система допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів в Україні перебуває на етапі становлення. У структурованій системі професійної підготовки соціальних педагогів у вищому

навчальному закладі допоки немає етапу допрофесійної підготовки, а лише окремі елементи такої роботи, і це порушує логіку формування особистості професіонала на першому ж її етапі та ускладнює, уповільнює професійне самовизначення студентів – майбутніх соціальних педагогів.

Розробляючи концепцію та програму вдосконалення системи допрофесійної підготовки соціального педагога в Україні, необхідно дотримуватися головних вимог:

- *особиста орієнтованість* – система допрофесійної підготовки соціальних педагогів на базі загальноосвітніх шкіл України має враховувати безпосередні запити, інтереси, здібності майбутніх фахівців, чия професійна підготовка у вищому закладі освіти може розпочинатися з усвідомленого професійного вибору;

- *професійна орієнтованість* – система допрофесійної підготовки соціальних педагогів має бути початковим, базовим елементом цілісної системи професійної підготовки, відповідати вимогам, які ставить до абітурієнта сучасна вища школа та професійним стандартам до роботи соціальних педагогів в Україні;

- *відповідність міжнародним освітньо-професійним стандартам* соціально-педагогічної діяльності – система допрофесійної підготовки соціальних педагогів має розвиватися з урахуванням практики підготовки таких фахівців у світовому освітньому просторі в руслі Болонського процесу.

Сьогодні в Україні започатковуються різноманітні форми допрофесійної підготовки, які здійснюються в таких типах освітніх закладів:

- у загальноосвітніх закладах (школи, ліцеї, гімназії, технікуми);
- у закладах додаткової освіти (будинки дитячої творчості, соціально-педагогічні клуби, гуртки, факультативи, групи помічників соціальних педагогів);
- у вищих закладах освіти (факультети майбутніх соціальних педагогів, очно-заочні школи соціальних педагогів);
- у системі «загальноосвітній заклад – вищий заклад освіти» (соціально-педагогічні класи, спеціалізовані класи з конкретного профілю, педагогічні коледжі та ліцеї, школи майбутніх соціальних педагогів).

Метою цих закладів є виявлення соціально активних людей, підтримка їхніх потенційних можливостей, професійних інтересів і навчання їх основам педагогіки, психології, економіки, мистецтву спілкування, здорового способу життя тощо. Отже, допрофесійна підготовка орієнтує учнів на майбутню професійну діяльність у галузі «людина-людина», що передбачає формування гуманістичних установок, а саме: сприйняття людини як найвищої цінності, самореалізація особистості у взаємозв'язку з її соціальним оточенням, розвиток професійно необхідних морально-етичних якостей тощо. Саме такі установки закладають основи особистісних характеристик спеціаліста в галузі соціально-педагогічної діяльності.

3. Підготовка соціальних педагогів у системі вищої освіти.

Соціальні педагоги мають можливість отримувати різнорівневу професійну кваліфікацію і спеціалізацію в середніх навчальних закладах (училищах, технікумах, коледжах, ліцеях) та у ВНЗ різних напрямів: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах. Система підготовки соціальних педагогів розвивається відповідно до цієї концепції безперервної освіти. В деяких закладах освіти, особливо педагогічних, студенти отримують спеціальність соціального педагога як додаткову кваліфікацію.

Вищу професійну освіту здійснюють у три етапи: *бакалаврат, спеціальна вища освіта та магістратура*. Навчання відповідно триває 4-и, 5 і 6 років.

Сучасна система навчання соціальних педагогів вимагає суттєвих змін і потребує вдосконалення. Австралійський дослідник у галузі соціальної роботи Д.Кокс у своїй доповіді на 28-у Міжнародному конгресі Шкіл соціальної роботи (Гонконг, 1996 р.) виділив низку таких змін, які мають універсальний характер у світовому масштабі та яких, на його думку, потребує система освіти будь-якої країни, звичайно, в адаптованому варіанті. Науковець виділив три аспекти основних проблем, пов'язаних із соціальною роботою, які відповідно обумовили необхідність упровадження трьох рівнів підготовки соціальних працівників.

➤ *Базовий рівень* навчання потрібен тим, хто буде виконувати роль каталізатора на рівні особистості, сім'ї, громади. Сім'я, громада, сімейно-сусідська спільність як пріоритетна сфера соціальної роботи, проблема спеціальної, особливо ґрунтовної підготовки соціальних педагогів, соціальних працівників для роботи із сім'єю – це питання, на яких була акцентована увага на останніх світових форумах, які об'єднали провідних спеціалістів більшості країн світу.

➤ *Другий рівень* підготовки фахівців покликаний дати випускникам знання і вміння, необхідні для пошуку джерел фінансування різноманітних соціальних послуг, які потребує даний соціум, тобто для профільних соціальних служб, робота яких спеціально орієнтована на малозабезпечені категорії населення.

➤ *На третьому рівні* студенти одержують знання та вміння, які необхідні для того, щоб брати участь в управлінні, плануванні та розробці стратегічних напрямів соціальної роботи.

Кожен рівень повинен мати своїх абітурієнтів. Усі три рівні пов'язані між собою, вони важливі й унікальні по-своєму, і жоден з них не може досягти своєї мети без двох інших.

Учасники Української асоціації соціальних педагогів і фахівців соціальної роботи рекомендують проводити багаторівневу підготовку соціальних педагогів у ВНЗ. При цьому кожен ступінь і рівень освіти повинні мати завершений характер.

➤ *Перший рівень навчання (4-5 років)* передбачає зарахування випускників загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів на основі професійної

діагностики, допрофесійної освіти й конкурсного відбору. По завершенню цього рівня студент отримує диплом освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр.

Бакалавр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці та здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені соціально-педагогічною діяльністю.

Бакалавр має бути підготовленим до професійної діяльності в системі закладів соціального виховання. Діяльність соціальних педагогів охоплює практично всі вікові категорії населення.

Сферами професійної діяльності соціальних педагогів є школа, сім'я, мікросоціум у цілому. Об'єктами діяльності соціальних педагогів є дитина, сім'я, об'єднання та групи населення різного віку, різного освітнього рівня, вихованості, культури, різних інтересів. Метою діяльності соціальних педагогів є надання допомоги дітям, сім'ям, групам населення, що входять у мікросоціум та мають життєві проблеми, які можна вирішити психолого-педагогічними методами. Установи, в яких працюватимуть соціальні педагоги, можуть бути державними, громадськими, громадсько-державними.

Реалізація мети діяльності бакалаврів соціальної педагогіки передбачає набуття в процесі навчання відповідних знань, що охоплюють: особистість дитини, її фізичний, духовний і соціальний розвиток, поведінку; об'єднання і групи людей (сім'я, мала група, шкільний колектив, колектив однолітків тощо); систему закладів, що надають допомогу дитині; основи теорії, методики й окремих технологій роботи з різними категоріями дітей у різних умовах; соціально-правові й соціально-економічні основи діяльності соціального педагога; методи управління й планування професійної діяльності в соціально-педагогічній сфері.

Навчання за ступенем бакалавра зі спеціальності «соціальна педагогіка» дає лише загальнотеоретичну базу для подальшого опанування випускником конкретно обраної ним професії в процесі трудової діяльності або шляхом самоосвіти чи через систему перепідготовки й підвищення кваліфікації.

Якщо ж випускник з дипломом бакалавра має бажання навчатися далі, то він повинен мати змогу, залежно від того, якого роду діяльність його більше приваблює (практична чи науково-педагогічна) продовжити навчання або в спеціалітеті для отримання диплома фахівця із соціальної педагогіки, або в магістратурі для отримання ступеня магістра освіти. Випускник з освітнім рівнем спеціаліста, якщо він має здібності до науково-дослідної та викладацької роботи, може продовжити навчання в магістратурі.

➤ *Другий рівень (1-2 роки)* передбачає навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліст і магістр.

Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Спеціаліст із соціальної педагогіки має бути підготовленим до активної творчості, професійної та соціальної діяльності, яка б сприяла прогресу суспільного розвитку. Він повинен уміти самостійно здобувати нові знання, контролювати й коригувати зроблене.

Спеціаліст із соціальної педагогіки повинен бути підготовленим до вивчення методології та застосування різних методів у професійній діяльності. Він повинен уміти оцінювати історичні й суспільні процеси і проблеми в житті країни, проблеми й тенденції світового розвитку, мати високі моральні якості, навички організаторської та управлінської діяльності, вміти приймати професійні рішення з урахуванням соціальних наслідків.

У більшості ВНЗ навчання соціальних педагогів освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» здійснюється в поєднанні з іншими спеціальностями. Згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України («Перелік спеціальностей, спеціалізацій, їх поєднання та класифікація для підготовки педагогічних кадрів освітньо-кваліфікаційного рівня підготовка фахівців») підготовка педагогічних кадрів освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» за фахом «соціальна педагогіка» охоплює низку суміжних спеціальностей.

Магістр – це фахівець, який на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» чи «спеціаліст» набув поглиблених спеціальних умінь та знань інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі народного господарства, має широку ерудицію, фундаментальну наукову базу, володіє методологією наукової творчості, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, обробки, збереження й використання наукової інформації, спроможний до плідної науково-дослідницької та науково-педагогічної діяльності.

Вивчення в магістратурі спеціальних педагогічних дисциплін та написання науково-дослідної роботи із цих предметів дає можливість випускникам здобути освітньо-кваліфікаційний рівень магістра соціальної педагогіки, викладача соціально-педагогічних дисциплін у ВНЗ. Фахівець цього рівня може викладати педагогіку, соціальну педагогіку та інші соціально-педагогічні дисципліни в школах нового типу (гімназіях, ліцєях), вищих освітньо-професійних закладах та вищих навчальних закладах.

Магістр соціальної педагогіки також призначений для керівної, організаційно-адміністративної, методичної, викладацької, аналітичної та дослідницької діяльності в соціально-педагогічних закладах. Сфери використання магістра соціальної педагогіки: управління, відділи та установи соціального захисту населення, служби зайнятості; державні та недержавні організації та об'єднання, міжнародні організації; установи та заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я України; заклади освіти й науки; структури Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства оборони України, заклади пенітенціарної системи тощо.

Діяльність магістра поширюється на всі сфери соціальної взаємодії дітей різних вікових категорій: на рівні сфери мікросередовища, відкритої соціальної

сферу, а також передбачає взаємодію з офіційними державно-громадськими інститутами, неінституційними й сімейними сферами.

Ураховуючи майбутнє професійне спрямування, магістр соціальної педагогіки повинен мати високий рівень професійної компетенції. Він має володіти знаннями окремих галузей сучасної педагогічної науки, вільно оперувати категоріально-понятійним апаратом соціальної педагогіки й педагогіки вищої школи, методами соціально-педагогічних досліджень, володіти математичними способами аналізу та обробки експериментального матеріалу, використовувати комп'ютерну техніку; оволодіти навичками спілкування з різними категоріями населення, практичними вміннями соціально-педагогічної діяльності; опанувати навички викладацької, виховної та управлінської діяльності.

Магістри проходять два види практики: соціально-педагогічна практика й навчальна, науково-дослідна практика на кафедрах університету. Магістратура закінчується захистом магістерської роботи перед державною екзаменаційною комісією. Написання та захист дипломної роботи є перевіркою готовності випускника до майбутньої професійної діяльності, що передбачає науково-педагогічний зміст її написання.

➤ *Третій рівень (2-3 роки)* передбачає навчання в аспірантурі. Сюди індивідуально зараховуються випускники другого рівня на конкурсній основі. Навчання закінчується захистом кандидатської дисертації, отриманням наукового ступеня кандидата наук (доктора філософії). Випускники мають право розподілу на вакантні посади у ВНЗ, наукові установи.

➤ *Четвертий рівень (2-3 роки)* відповідає сучасній докторантурі. Тут мають право навчатися в індивідуальному порядку випускники третього рівня. Навчання закінчується захистом докторської дисертації та отриманням наукового ступеня доктора наук.

Модернізація вищої освіти України відповідно до положень Болонського процесу сприяла впровадженню *кредитно-модульної системи організації навчального процесу* (КМСОНП) – модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на використанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів), яку розглядають як засіб підвищення мобільності студентів під час переходу з однієї навчальної програми на іншу, включно з програмою післядипломної освіти.

За основу пропонується прийняти ЕСТБ – систему, розроблену європейською комісією, що дозволяє людині ефективно діяти в межах концепції «навчання впродовж усього життя». За цією системою за основу обліку трудомісткості навчальної роботи студента беруться кредити, які накопичуються (акумуляуються) протягом усього терміну навчання студента і можуть бути перезарахованими в іншому навчальному закладі. Згідно з додатком 1 Конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання кваліфікації з вищою освітою «кредит – точно документована мінімальна умовна одиниця вимірювання «вартості» будь-якої зі складових навчальної програми, виконаної студентом під час навчання».

Заліковий кредит – завершена задокументована частина (навчальної дисципліни, практики, курсового проектування тощо) навчання студента, що підлягає обов'язковому оцінюванню та зарахуванню. Залікові кредити містять модулі декількох видів навчальної діяльності студентів (аудиторну, самостійну та індивідуальну роботу).

Модуль – це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (ОПП), що реалізується відповідними видами навчальної діяльності студента (лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, самостійна та індивідуальна робота, практики, контрольні заходи, кваліфікаційні роботи).

Досягнення цілей підготовки соціальних педагогів у ВНЗ забезпечується відбором навчального матеріалу і дидактичними процесами, які сприяють переведенню його в знання, вміння, навички та особистісні якості фахівця. Зміст навчального матеріалу і форми його трансформації в знання й уміння зафіксовано у відповідній навчально-програмній документації, основа якої освітні стандарти, кваліфікаційна характеристика і професіограма фахівця. Реально навчальний процес здійснюють на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійної програми, навчального плану і програм.

В Україні здійснюється розробка *державних стандартів професійної освіти*, освітньо-кваліфікаційних програм та освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців, документів навчально-методичного супроводу освітнього процесу підготовки соціальних педагогів.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика – офіційний і стабільний документ, поряд з освітнім стандартом та навчальним планом, який діє впродовж досить тривалого часу. Кваліфікаційні характеристики створюють для опису цілей підготовки кваліфікованих кадрів і вони слугують для оцінки ступеня майстерності фахівців.

Освітньо-професійна програма – державний нормативний документ, в якому узагальнено зміст навчання, встановлено вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої й професійної підготовки фахівця за певною спеціальністю певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

В Україні затверджено державні стандарти підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів зі спеціальності «Соціальна педагогіка». Згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України підготовка соціальних педагогів має включати такі цикли навчальних дисциплін:

– *нормативна частина*: цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки; цикл математичної, природничо-наукової підготовки, цикл професійної та практичної підготовки (цикл професійної психолого-педагогічної підготовки, цикл професійної практичної підготовки);

– *варіативна складова*: цикл дисциплін, що самостійно обираються вищим навчальним закладом, та дисципліни вільного вибору студентів, які дають змогу вищому навчальному закладу враховувати особливості регіону, клієнтів та запити і побажання майбутніх фахівців.

Програма підготовки соціальних педагогів передбачає поєднання широкої освіти, що включає оволодіння загальною педагогікою, теорією виховання, психологією, історією України, культурологією, релігієзнавством, естетикою,

етикою, основами красномовства, основами медичних знань, прикладною медициною зі спеціальними дисциплінами – соціальною психологією, соціальною педагогікою, теорією та історією соціального виховання, технологіями соціально-педагогічної роботи, етикою соціально-педагогічної діяльності тощо.

Відповідно до світових стандартів обсяг практичної підготовки спеціалістів з соціально-педагогічної роботи становить приблизно 50% навчального часу, що для нашої країни можливе лише за умови розширення «виробничої бази» практичних занять, де б у реальних умовах студенти-практиканти могли працювати.

У нашій країні обсяг і база практичної підготовки студентів у вищому навчальному закладі визначається самим навчальним закладом, тому кількість часу, відведеного базовим навчальним планом на вивчення теоретичного курсу і практичну підготовку, в різних закладах не однакова.

Результативність практичної підготовки зумовлена значною мірою не тільки можливостями вищого навчального закладу, але й рівнем розвитку соціальної інфраструктури конкретного регіону й активністю взаємодії навчального закладу із загальноосвітніми закладами, соціальними службами, різними установами.

Основними завданнями соціально-педагогічної практики є:

- ознайомлення студентів із сучасним станом соціально-педагогічної роботи в навчально-виховних закладах різного типу і в службах соціальної допомоги різним верствам населення, з передовим досвідом соціальної роботи;
- формування навичок педагогічного спілкування соціального педагога з дітьми різного віку і представниками різних верств населення; вивчення їхніх індивідуальних і вікових особливостей;
- формування почуття милосердя, доброти, співчуття, емпатії, професійних якостей, необхідних соціальному педагогу;
- закріплення, практичне використання теоретичних знань загальної і соціальної педагогіки та психології, вікової та педагогічної психології, дефектології, валеології, соціології, конфліктології, психології та педагогіки сім'ї, соціальної роботи;
- виявлення специфіки соціально-педагогічної діяльності, виділення обставин, що її зумовлюють, та відношення до інших видів діяльності в суспільстві;
- залучення студентів до безпосередньої практики, набуття вмінь і навичок соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення, насамперед з дітьми та молоддю в підлітково-юнацьких об'єднаннях, у школах, ліцеях та інших навчально-виховних закладах, а також до патронажної роботи вдома з дітьми, інвалідами, людьми похилого віку;
- розвиток своїх педагогічних і психологічних здібностей, виховання почуття поваги до професії соціального педагога, персональної відповідальності за самостійну діяльність, засвоєння моделі спеціаліста, для якого властиві риси людини високої внутрішньої культури і досконалі професійні якості;

- розвиток у студентів творчого, дослідницького підходу до соціально-педагогічної та психологічної діяльності, набуття ними вмінь аналізувати результати своєї праці, формування потреби в самоосвіті та самовихованні;

- надання допомоги студентам у вивченні девіантної поведінки і в соціально-профілактичній роботі з дітьми, підлітками, молоддю;

- прогнозування тенденцій соціальної адаптації, стану і динаміки розвитку дитячої та молодіжної свідомості й поведінки, формування громадської думки; вивчення методів і прийомів патронажної роботи з людьми похилого віку та інвалідами (Л.Міщик).

Зміст соціально-педагогічних практик, основні форми їх організації, робоча й звітна документація студента-практиканта розробляються безпосередньо у вищих навчальних закладах відповідно до спеціалізацій та об'єктивних умов. У ході практичної підготовки студенти повинні мати можливість працювати самостійно й оволодівати різними методами соціально-педагогічної діяльності в межах професійної сфери, а також зібрати необхідну кількість дослідницького матеріалу за темою дипломної роботи.

У процесі підготовки соціальних педагогів за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» вони проходять такі види практики: професійно-орієнтовна (безвідривна), соціально-виховна (літня), соціально-педагогічна, корекційно-реабілітаційна.

4. Професійне вдосконалення фахівців у системі післядипломної освіти.

У ВНЗ майбутнім фахівцям повинні дати не тільки певну суму знань, а насамперед сформувані потреби вчитися, навчити вчитися. У наш стрімкий час професійні знання потребують постійного оновлення. Ще в середині 1950-х років вважалося, що вони застарівають приблизно за 25 років, сьогодні цей проміжок став значно коротшим – від 3-х до 5-и років. Прикладом може служити стан правової бази соціальної роботи. У зв'язку з розпадом СРСР на початку 1990-х років колишні закони втратили свою силу, та й країна опинилася в зовсім іншій соціально-економічній і політичній ситуації. Законодавча база створювалася протягом усього минулого десятиліття. Крім того, складні процеси, що відбуваються зараз у країні, стимулюють появу нових соціальних проблем, а отже, і нових соціальних технологій. Якщо спеціаліст із соціально-педагогічної роботи не стежить за всім новим, що з'являється в сфері його професійних інтересів, то дуже швидко він може виявитися некомпетентним, професійно неспроможним.

Одним з пріоритетних напрямів створення цілісної системи професійної підготовки соціальних педагогів є забезпечення її багаторівневості та безперервності. Важливим чинником функціонування цієї системи є формування підсистеми, післядипломної освіти.

Необхідними умовами безперервної освіти, а отже і самоосвіти, можна назвати:

- вироблення особистої установки на самоосвіту;
- наявність «соціальної ситуації розвитку», тобто такої ситуації, при якій суспільство вимагає від фахівця постійної роботи над собою з метою розширення та поглиблення професійних знань.

Самоосвіта є засобом збереження професійної компетентності, найважливішою умовою функціонування людини як дієвої особистості. Вона має тривати стільки, скільки триває професійна діяльність.

Післядипломна підготовка спеціалістів покликана вирішувати комплекс завдань, спрямованих на задоволення інтересів громадян у постійному підвищенні професійного рівня відповідно до вимог часу. Актуальність післядипломного навчання спеціалістів із соціальної роботи в Україні обумовлюється ще й тим, що в сфері соціальних служб, галузі соціальної педагогіки працює значна кількість спеціалістів, які не мають відповідної професійної освіти.

В Україні підготовка і перепідготовка соціальних працівників і соціальних педагогів здійснюється різними шляхами. Вона здійснюється в університетах, педагогічних університетах, педагогічних та інших училищах, коледжах, інститутах післядипломної освіти, на різних курсах підвищення кваліфікації тощо. Терміни навчання від декількох місяців до 4-5 років. Форми підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів можна умовно розділити на три рівні:

- курсова або допрофесійна підготовка (різноманітні курси, школи, ліцеї, коледжі);
- навчання в університетах, галузевих вищих навчальних закладах на денних, вечірніх, заочних відділеннях (4-5 років), на дистанційній, екстернатній формі навчання;
- післядипломна освіта (перекваліфікація на факультетах післядипломної освіти (особи, які мають вищу освіту, навчаються 1-1,5 роки), підвищення кваліфікації, оволодіння новою спеціалізацією).

Професійне становлення особистості – це складний, багатоплановий і багаторівневий процес, який на етапі навчання у вищій школі має головне завдання – сформувати готовність суб'єкта до професійної праці. Підготовка майбутніх соціальних педагогів неможлива без самоосвіти, самовиховання та саморозвитку. Це потребує не лише знання форм і методів аудиторної роботи, роботи з книгою та іншими сучасними джерелами інформації, а й застосування вольових зусиль, розвитку певних особистісних і професійних якостей, володіння технологією професійного самовиховання.

Самовиховання компетентної особистості полягає в формуванні важливих для її професійної діяльності соціально цінних якостей. Рівень їх сформованості визначає необхідність подальшого продовження самовиховання та самоосвіти. Люди не народжуються з готовим набором якостей, знань і вмінь, необхідних для соціально-педагогічної діяльності. Не всі з необхідних компетентностей встигають сформуватися за період навчання. Єдиний шлях стати спеціалістом – це систематичне самовиховання й самоосвіта впродовж усієї професійної діяльності.

Самовиховання – свідома, цілеспрямована діяльність людини, направлена на вдосконалення своєї особистості, яка мотивується внутрішнім бажанням покращувати себе. З усвідомленням людини себе як об'єкта самовиховання воно стає все вагомішим чинником у формуванні власних якостей.

Самовиховання розглядається, насамперед, з точки зору змісту того, що необхідно вдосконалювати. Майбутній соціальний педагог ставить перед собою ціль – якнайкраще підготуватися до майбутньої професійної діяльності. Відповідно, змістом самовиховання соціального педагога є професійно значимі якості його особистості, його світогляд, фізичне здоров'я.

Професійне самовиховання – це свідома діяльність, спрямована на вдосконалення своєї особистості відповідно до професійних вимог; на професійно-особистісний розвиток власної індивідуальності для більш повної самореалізації в педагогічному процесі вищого закладу освіти чи професійної діяльності. Це цілеспрямований процес, який є продовженням *професійного виховання*, коли студент чи соціальний педагог стає суб'єктом організації власної життєдіяльності, професійного становлення.

Самовиховання може бути спрямоване на виховання розуму (*інтелектуальна сфера*), почуттів (*емоційна сфера*), волі (*вольова сфера*). Однак провідною в самовиховному процесі є вольова сфера, яка забезпечує саморегуляцію внутрішнього світу людини згідно з оточуючою дійсністю.

Цілеспрямованість, осмисленість, стійкість професійного самовиховання залежать насамперед від:

- наявності професійного ідеалу;
- вольових якостей;
- професійної мотивації;
- морально-психологічного клімату в студентській групі чи педагогічному колективі;
- стилю керівництва професорсько-викладацького складу чи адміністрації закладу, його вміння спілкуватися;
- фактора вільного часу тощо.

Однією з важливих умов виникнення потреби професійного самовиховання в студентів чи соціальних педагогів є оволодіння досвідом самостійної роботи над удосконаленням своїх знань і вмінь, над своїм розвитком. Оволодіння будь-якою діяльністю проходить тільки в процесі самої діяльності.

Друга умова виникнення потреби в самовихованні – це сформованість у свідомості студента чи дипломованого фахівця образу ідеального соціального педагога. Самовиховання починається з усвідомлення різниці між уявленням про себе як про майбутнього професіонала і його реальними можливостями. Мотивом-збудником роботи над собою є розуміння невідповідності між «*Я-реальним*» і «*Я-ідеальним*». Це є можливим у тому випадку, якщо в особистості сформований *професійний ідеал* і є здатність до самопізнання. Найпростіший і в той же час найнадійніший спосіб формування професійного ідеалу – самостійне вивчення психолого-педагогічної та філософської літератури, знайомство з

життям і творчістю видатних педагогів, соціальних педагогів, соціальних працівників.

Важливішою передумовою й водночас результатом самовиховання соціального педагога є *професійно-особистісна рефлексія*. *Рефлексія* – це розуміння людиною самої себе, усвідомлення й оцінка власних дій і вчинків; особистісне самоосмислення, самовизначення, яке можливе тільки за відповідного рівня розвитку свідомості. Педагогічна рефлексія – це діяльність фахівця, яка зумовлює його здатність до самоаналізу, самооцінки з метою усвідомлення цілей і структури своєї роботи та засобів оптимізації професійної діяльності. Через рефлексію студент відображає ставлення до професійної діяльності, регулює психічні стани й оцінює їх. Механізм саморегуляції забезпечує утворення нових цінностей, які впливають на зміст та спрямованість професійної діяльності. На операційному рівні професійно-особистісна рефлексія – це самопізнання, оцінка й аналіз свого професійного «Я», пошуки особистісного смислу й гуманістичної сутності професійної діяльності, які забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і, відповідно, високий рівень професіоналізму.

У процесі самовиховання виділяють:

- *цілі самовиховання*, які регулюються суспільними й професійними цілями і мають ту ж спрямованість: гуманістичну, моральну, професійно-трудова, естетичну тощо;
- *зміст і завдання самовиховання* (поведінка й діяльність, які сприяють досягненню мети самовиховання);
- *засоби і методи самовиховання* (знаряддя й способи впливу на себе);
- *результати самовиховання* – це ті зміни, які відбуваються в особистості внаслідок самовиховних впливів.

Залежно від індивідуального розвитку особистості, умовно виділяють три рівні самовиховання. *Перший* – подолання виявлених у процесі самопізнання особистих недоліків. *Другий* рівень пов'язаний з утвердженням професійно значущих якостей фахівця із соціальної роботи, які ще не стали його «другою» натурою. *Третій*, найвищий якісний рівень самовиховання, характеризується вдосконаленням наявних позитивних якостей особистості. Розрізняти рівні необхідно для того, щоб зосередити зусилля на актуальних завданнях власного розвитку.

Етапи самовиховання:

➤ *Підготовчий етап* у процесі самовиховання – це етап утвердження особистості в статусі соціального педагога. Активне професійне самовиховання починається після того, як студент ретельно ознайомиться з обраною професією, з вимогами, які вона висуває до людини. Професійні вимоги до соціального педагога, будучи усвідомленими і прийнятими студентом, стають потужним стимулом практичної дії. Головна функція вимог – підготувати студента в процесі адаптації до професійної діяльності та спонукати до цілеспрямованого формування особистості.

➤ *Другий етап* – це етап програмування власних змін, планування діяльності та створення програми самовиховання.

Програма професійного самовиховання – програма дій щодо досягнення конкретних цілей самовиховання з урахуванням вимог професії. Побудові програми самовиховання, як правило, передуює вироблення системи життєвих правил, які поступово стають принципами поведінки й діяльності. Наприклад, ніколи і нікуди не запізнюватися, ніколи і нікому не відмовляти в допомозі, не бути категоричним тощо. Процес самопрограмування особистості є нічим іншим, як матеріалізацією власного прогнозу щодо можливостей самовдосконалення.

Програма самовиховання й саморозвитку студента чи соціального педагога має відображати основні вимоги до педагогічної професії, до того, що становить у ній загальне, особливе та індивідуальне.

➤ *Третій етап* – етап реальних дій, спрямованих на самозміну якостей особистості. Якщо цей етап буде проходити під час соціально-педагогічної практики і не буде достатньо усвідомлений особистістю, то самовиховання не матиме дієвого характеру.

➤ *Завершальний етап* – етап вправ, на якому формуються не просто дії, вміння, але й необхідні звички, властивості особистості.

Методи самовиховання – це способи, за допомогою яких забезпечується досягнення поставленої мети самовиховання.

Засоби й методи самовиховання умовно поділяють на три групи.

➤ Початковий етап включає в себе методи:

– *самопізнання*, яке здійснюється в процесі активної взаємодії з іншими людьми, в практичній діяльності, сюди входить вивчення своїх психічних і фізичних особливостей, соціальних проявів, стосунків з людьми, ставлення до праці, до себе;

– *самоаналіз* – це виявлення позитивних і негативних сторін особистості, які заважають досягненню мети;

– *самооцінка*, яка включає поряд зі знаннями про себе оцінку людиною самої себе, своїх здібностей, моральних якостей і вчинків, може бути адекватною і неадекватною; розрізняють неадекватну завищену самооцінку (переоцінку себе суб'єктом) і неадекватну занижену самооцінку (недооцінку себе); адекватна самооцінка дуже важлива для самовиховання, вона є необхідною умовою формування та розвитку особистості;

– *самопрогнозування*, яке включає передбачення того, що особистість може досягнути, в які терміни.

➤ На другому етапі формулюються *особистісні зобов'язання* («доб'юся!»), ставиться конкретна мета й робиться установка самому собі.

➤ Третій етап містить методи перевірки виконання особистих зобов'язань. Це внутрішній регулятор всього процесу – *самоконтроль, самозвіт, самотимулювання, самокритика, самохвалення, самопереконавання, самонаказ*. Дуже важливо регулярно підводити підсумки: за день, за тиждень тощо.

Особливе місце в переліку методів самовиховання займають методи управління своїм психічним станом, тобто *методи саморегуляції*. До них відносять *самонавіювання, самопідбадьорення, самопереконавання,*

самопримушування, самонаказ, самосхвалення, самоконтроль, самозаохочення, самокритика, аутогенне тренування тощо.

Освіта фахівців із соціально-педагогічної роботи – безперервний процес, причому базова (університетська) освіта повинна розглядатися як відправний пункт, найважливіша мета якого – формування установки на самоосвіту, виховання вмінь і навичок самостійної роботи над собою.

Основна література

1. *Березовська Л.І.* Самовиховання та саморегуляція особистості [Текст] : навчальний посібник / Л.І. Березовська. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 168 с.

2. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 22-30.

3. *Міщик Л. І.* Соціальна педагогіка : досвід та перспективи [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.

4. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 25-39, 63-71, 89-103.

Додаткова література

1. *Безпалько О.В.* Оптимізація підготовки соціальних педагогів у сучасному освітологічному просторі [Електронний ресурс] / О.В.Безпалько. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>.

2. *Безпалько О.В.* Вектори розвитку соціальної педагогіки в Україні [Текст] / О.В.Безпалько // Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2012. – №3. – С. 14-21.

3. *Вайнола Р.Х.* Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки [Текст] : монографія / Р.Х.Вайнола ; за ред. С.О.Сисоєвої. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 460 с.

4. *Коваль Л.* Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні [Текст] / Л.Коваль // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 1-2. – С. 86.

5. *Когут С.* Система допрофесійної підготовки соціального педагога в загальноосвітній школі України [Текст] / С.Когут // Вісник Львів. ун-ту. – Серія педагогіка. – Вип. 19.– Ч. 1.– Львів, 2005. – С. 209-218.

6. *Поліщук В.А.* Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти [Текст] : монографія / В.А.Поліщук. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В.Гнатюка, 2006. – 424 с.

7. *Фалинська З. З.* Модель неперервної практичної підготовки у вищих навчальних закладах // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми // Збірник наукових праць. – Випуск 9 / редкол. І.А.Зязюн (голова) та ін. – К.; Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2006. – С. 467-471.

Питання для самостійного вивчення

1. Державна політика в професійній підготовці соціальних педагогів.
2. Особливості університетської освіти в Україні з підготовки соціальних педагогів.
3. Атестація соціальних педагогів.
4. Моніторинг діяльності соціального педагога.
5. Проблеми й перспективи підготовки соціальних педагогів в Україні.
6. Використання зарубіжного досвіду в системі вітчизняної підготовки соціальних педагогів.
7. Критерії ефективності підготовки соціальних педагогів.

Питання для самоконтролю

1. Чи проводилась підготовка соціальних педагогів у СРСР?
2. Кому належить першість у галузі підготовки соціальних педагогів в Україні?
3. У яких вищих навчальних закладах почалася підготовка соціальних педагогів в Україні?
4. На якому етапі свого становлення перебуває система підготовки соціальних педагогів у нашій країні?
5. Які, на Ваш погляд, найважливіші проблеми підготовки соціальних педагогів на сучасному етапі?
6. Чи потрібне дослідження професійної придатності претендентів, що обрали спеціальність соціального педагога?
7. Чи сформована в нашій країні система професійного відбору майбутніх соціальних педагогів?
8. Чи використовується зарубіжний досвід у підготовці соціальних педагогів в Україні?
9. Чи є доцільною допрофесійна підготовка майбутніх соціальних педагогів ще до вступу у ВНЗ?
10. Чи завершується підготовка соціальних педагогів після закінчення вищого навчального закладу?
11. Чи співпадають освітньо-кваліфікаційні рівні підготовки соціальних педагогів в Україні та за кордоном?
12. Якою діяльністю має право займатися магістр соціальної педагогіки?
13. Яким чином реалізується принцип наступності в процесі професійної підготовки соціальних педагогів?
14. Як впливають євроінтеграційні процеси на становлення системи підготовки соціальних педагогів у нашій країні?
15. Чи може фахівець у галузі соціальної педагогіки отримати в системі професійної підготовки в Україні науковий ступінь доктора філософії?
16. Яка модель підготовки соціальних педагогів у нашій країні, на Ваш погляд, є найбільш ефективною?
17. Яке значення, на Ваш погляд, практичної підготовки в процесі професійного становлення майбутніх соціальних педагогів?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Напишіть твір-роздум на одну з тем: «Що я хотів би змінити в підготовці соціального педагога...», «Чому я обрав професію соціального педагога?», «Якби повернути час назад, то я б...».

3. Розробіть питання анкети й проведіть опитування студентів різних курсів спеціальності «соціальна педагогіка» з метою виявлення мотивів вибору майбутньої професії. Опрацюйте результати, визначте головні мотиви.

2. Визначте, хто з науковців стояв біля витоків становлення сучасної системи підготовки соціальних педагогів у нашій країні, узагальніть отриману інформацію у формі таблиці:

Таблиця 7

Становлення системи підготовки соціальних педагогів в Україні

ВНЗ	Роки підготовки	Колектив науковців	Напрями підготовки	Коментарі

4. Підготуйте рекламний буклет для абітурієнтів «Обери професію соціального педагога!».

5. Покажіть переваги дво- (бакалавр-магістр) або трирівневої (бакалавр-спеціаліст-магістр) підготовки соціальних педагогів у ВНЗ.

6. Підберіть інформацію про особливості підготовки соціальних педагогів у конкретному ВНЗ, підготуйтеся до ділової гри «Аукціон освітніх пропозицій».

7. Розробіть путівник для студентів, майбутніх соціальних педагогів щодо можливості продовження освіти за межами України «Твоя освіта за кордоном».

8. Узагальніть теоретичний матеріал щодо профорієнтації молоді стосовно соціально-педагогічної діяльності й складіть граф-схему «Система профорієнтації майбутніх соціальних педагогів».

Тестові завдання з теми

1. Професійна підготовка фахівців за спеціальністю «Соціальна педагогіка» в Україні розпочалася:

- а) у 1950-і роки;
- б) у 1960-70-і роки;
- в) на початку 1990-х років.

2. Коли розпочалася в Україні підготовка педагогів-колективістів, організаторів дитячих колективів, вихователів дошкільних закладів, дитячих позашкільних закладів, працівників соціально-правової охорони дитинства, вихователів інтернатних установ?

- а) кінець XIX – початок XX ст.;
- б) 20-і рр. – перша половина 30-х XX ст.;
- в) друга половина 30-х рр. – початок 40-х XX ст.

3. В якому ВНЗ була розпочата підготовка соціальних педагогів в Україні?

- а) у Донецькому державному університеті;
- б) у Харківському інституті культури;
- в) у Запорізькому державному університеті.

4. Система професійної підготовки соціальних педагогів включає такі складові:

- а) очна, очно-заочна, заочна, вечірня, екстернат;
- б) професійний відбір, допрофесійна, професійна, післядипломна, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів, підготовка наукових кадрів;
- в) бакалаври, спеціалісти, магістри.

5. У нашій країні підготовка соціальних педагогів:

- а) перебуває на етапі становлення, діють лише окремі елементи;
- б) діє як розвинена та структурована система;
- в) зовсім відсутня.

6. Допрофесійна підготовка соціальних педагогів здійснюється:

- а) лише в загальноосвітніх закладах (школах, ліцеях, гімназіях, технікумах);
- б) у різних типах закладів освіти, в тому числі й ВНЗ (факультетах майбутнього соціального педагога, очно-заочних школах соціального педагога);
- в) лише в закладах додаткової освіти (будинках дитячої творчості, соціально-педагогічних клубах, гуртках, факультативах, групах помічників соціальних педагогів).

7. Професійна (базова) підготовка соціальних педагогів здійснюється:

- а) лише в педагогічних ВНЗ;
- б) у класичних і педагогічних університетах;
- в) у ВНЗ різних напрямів: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах.

8. Згідно якого головного державного документа здійснюється підготовка соціальних педагогів у ВНЗ?

- а) Державного стандарту професійної освіти;
- б) освітньо-кваліфікаційної характеристики;
- в) освітньо-професійної програми.

9. Чи отримують спеціальність соціального педагога як додаткову професію чи спеціальність?

- а) ні, тільки одну спеціальність «соціальний педагог»;
- б) так, переважно в педагогічних ВНЗ;
- в) так, у ВНЗ різних напрямів.

10. Згідно багаторівневої підготовки соціальних педагогів у ВНЗ:

- а) підготовка буде завершеною, якщо студент оволодіє всіма визначеними рівнями;
- б) кожен рівень має свою мету й спеціалізацію й не пов'язаний з іншим;
- в) кожен ступень і рівень освіти має завершений характер.

11. Освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані вміння та знання щодо

узагальненого об'єкта праці та здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені педагогічною діяльністю, – це:

- а) бакалавр;*
- б) спеціаліст;*
- в) магістр.*

12. На якому освітньо-кваліфікаційному рівні завершення навчання дає право викладання соціально-педагогічних дисциплін у ВНЗ:

- а) на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях;*
- б) лише магістра;*
- в) спеціаліста і магістра.*

13. Фахівець із соціальної педагогіки якого освітньо-кваліфікаційного рівня може бути призначений для виконання керівної, організаційно-адміністративної, методичної, викладацької, аналітичної та дослідницької діяльності в соціально-педагогічній сфері?

- а) бакалавр і спеціаліст;*
- б) спеціаліст і магістр;*
- в) магістр.*

14. Освітньо-кваліфікаційний рівень магістра соціальної педагогіки здобувається на базі:

- а) лише загальної середньої освіти;*
- б) лише освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст»;*
- в) освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «спеціаліст».*

15. Які види соціально-педагогічної практики, як правило, проходять майбутні соціальні педагоги в більшості ВНЗ України на 5-у курсі?

- а) діагностична та соціологічна;*
- б) профілактична і реабілітаційно-корекційна;*
- в) переддипломна дослідницька.*

16. Завершена задокументована частина навчання студента, що підлягає обов'язковому оцінюванню та зарахуванню, - це:

- а) розділ програми;*
- б) заліковий кредит;*
- в) модуль.*

17. Які цикли дисциплін вивчають майбутні соціальні педагоги у ВНЗ?

а) цикл обов'язкових дисциплін, цикл вибірково-обов'язкових, цикл дисциплін за вибором студента;

б) цикл дисциплін, що самостійно обираються вищим навчальним закладом, та дисципліни вільного вибору студентів;

в) цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки; цикл математичної, природничо-наукової підготовки, цикл професійної та практичної підготовки.

18. Процес і результат свідомого вибору людиною власної позиції, цілей і засобів самоздійснення в конкретних обставинах життя – це:

- а) самовизначення особистості;*
- б) професійне самовизначення;*
- в) особистісно-професійне самовизначення.*

19. *Свідома діяльність, спрямована на вдосконалення своєї особистості у відповідності з професійними вимогами, професійно-особистісний розвиток власної індивідуальності для більш повної її самореалізації в педагогічному процесі, – це:*

- а) самовиховання;
- б) професійне самовиховання;
- в) професійна самоосвіта.

20. *Який напрям професійного самовизначення потребує усвідомлення провідних цінностей і смислів у власному соціальному житті; визначення характеру своїх стосунків з оточуючими людьми?*

- а) професійно-функціональне;
- б) професійно-педагогічне;
- в) професійно-особистісне.

21. *Що є мінімальним соціально виправданим результатом професійного самовизначення майбутнього соціального педагога?*

- а) система професійних знань і умінь;
- б) готовність студента до виконання професійних функцій;
- в) професійна компетентність.

22. *До якої складової професійного самовизначення, на думку О.Пряжникова, належить виділення особистістю професійних цілей, етапів їх досягнення і системи резервних варіантів?*

- а) емоційної;
- б) контрольної-корегувальної;
- в) планувальної.

23. *Які складові структури самовиховання?*

- а) цілі самовиховання, зміст і завдання самовиховання, засоби і методи самовиховання, результати самовиховання;
- б) самооцінка, самоаналіз, самозвіт, самопереконавання, самонавіювання;
- б) постановка цілей, розробка програми, рефлексія.

24. *У якій групі подані методи саморегуляції?*

- а) самоаналіз, самооцінка, самостереження, самопрогнозування, самозвіт, особистісні зобов'язання;
- б) самонавіювання, самопідбадьорення, самопереконавання, самопримушування, самонаказ, самосхвалення, самоконтроль, самозаохочення, самокритика, аутогенне тренування;
- в) самоконтроль, самозвіт, самостимулювання, самокритика, самосхвалення, самопереконавання, самонаказ.

25. *Процес усвідомлення необхідності розвитку окремих якостей чи властивостей особистості, важливості певних дій задля самовдосконалення або досягнення мети діяльності – це:*

- а) самонавіювання;
- б) самосхвалення;
- в) самопереконавання.

26. *Які види самовизначення виділяють психологи, розробляючи концепцію професіоналізму:*

- а) особистісне, життєве, соціальне та професійне;
- б) життєве й професійне;
- в) особистісне, життєве та професійне.

27. Який з компонентів безперервної системи підготовки соціальних педагогів має на меті задоволення інтересів громадян у постійному підвищенні професійного рівня відповідно до вимог часу?

- а) допрофесійна підготовка;
- б) професійна (базова) підготовка;
- в) післядипломна освіта.

28. Метод самовиховання, спрямований на виявлення позитивних і негативних сторін особистості, - це:

- а) самоаналіз;
- б) самооцінка;
- в) самопізнання.

29. Усвідомлення провідних цінностей і смислів у власному соціальному житті; визначення характеру своїх відносин із оточуючими людьми (колегами, дітьми та їхніми батьками, з представниками інших організацій тощо); встановлення життєвих принципів при вирішенні проблемних ситуацій – це:

- а) професійно-особистісне самовизначення;
- б) професійно-педагогічне самовизначення;
- в) професійно-функціональне (посадове) самовизначення.

30. Які умови професійного самовиховання?

- а) отримання системи необхідних знань про особливості й методи самовиховання;
- б) виникнення потреби професійного самовиховання;
- в) розробка програми самовиховання;
- г) сформованість у свідомості студентів образу ідеального соціального педагога;
- д) здатність до професійно-особистісної рефлексії.

ПРАКТИЧНІ РОБОТИ

МОДУЛЬ 1. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Тема 1. Практична робота № 1.1.

Тема. Наукова організація праці студента.

Цілі заняття:

- ✓ з'ясувати сутність наукової організації праці та її значення в процесі фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів;
- ✓ визначити принципи й психологічні механізми засвоєння інформації;
- ✓ виявити особливості роботи студента під час різних видів організації навчального процесу;
- ✓ зрозуміти сутність основних правил і прийомів запам'ятовування інформації;
- ✓ ознайомитися з основними правилами конспектування;
- ✓ розкрити особливості ведення різних видів конспектів;
- ✓ формувати вміння й навички працювати з різними видами літературних джерел, складати різні види конспектів;
- ✓ виробляти потребу й уміння наукової організації власної навчально-дослідної діяльності;
- ✓ розвивати вміння й навички саморегуляції навчально-пізнавальної діяльності та вільного часу, їх раціонального співвідношення.

Основні поняття: наукова організація праці, культура навчальної праці, принципи наукової організації праці, інформація, правила й прийоми запам'ятовування, конспектування, режим індивідуальної праці й відпочинку.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (до 5 хв.):
  - 1.1. Поняття й принципи наукової організації праці студентів.
  - 1.2. Психологічні механізми засвоєння інформації.
  - 1.3. Основні правила конспектування, оформлення й доопрацювання конспекту.
  - 1.4. Режим індивідуальної праці та відпочинку.
2. У списку рекомендованої літератури вибрати параграф, статтю і скласти один з видів конспектів (план-конспект, тезовий, цитатний тощо).
3. Розробіть рекомендації студентам щодо конспектування і різних видів скорочень під час слухання лекцій.
4. Розробіть анкету, проведіть опитування студентів 1-го курсу різних спеціальностей та з'ясуйте їхні головні проблеми й труднощі під час роботи на різних видах навчальних занять.

5. Підготуйте й оформіть згідно з вимогами реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) для висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Складові наукової організації праці студента.
2. Основні етапи сприймання й осмислення наукової інформації.
3. Основні правила та прийоми запам'ятовування матеріалу.
4. Метод хронометражу в науковій організації праці студента.
5. Книга – основне джерело інформації для студента.

Основна література

1. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання у вищій школі [Текст] : навч. посібник для студ. ВНЗ / О.Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 199 с.
2. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 63-71.
3. Професія соціальний педагог [Текст] : посібник / упоряд. О.Главник ; заг. ред. К.Шендеровський, І. Ткач. – К. : Главник, 2006. – 112 с.
4. *Рацул А. Б.* Вступ до спеціальності: «Соціальний педагог» [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. «Соціальна педагогіка» / А.Б.Рацул [та ін.] ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : КОД, 2008. – 308 с.

Додаткова література

1. *Кузьмінський А.І.* Педагогіка вищої школи [Текст] : навчальний посібник / А.І.Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
2. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання студентами вмінь виконувати соціально-педагогічну функцію [Текст] / О.Г.Кучерявий // Наука і сучасність : зб. наук. пр. – Вип. 1, Ч. 1. – К. : НПУ, 2000. – С. 34-40.
3. *Мешко Г.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] : навч. посібник / Г.М. Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
4. *Оржеховська В.М.* Посібник з самовиховання [Текст] / В.М.Оржеховська, Т.В.Хілько, С.В.Кириленко. – К., 1996. – 192 с.
5. *Фалинська З. З.* Розвиток професійних якостей соціального педагога як важлива проблема [Текст] // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка : Соціальна робота. – Ужгород, 2002. – Вип. 5. – С. 152-155.
6. *Фіцула М.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М.М.Фіцула. – Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2003. – С. 46-55, 103-112.

Тема 2.

Практична робота № 2.1.

Тема. Особливості становлення професії соціального педагога на сучасному етапі.

Цілі заняття:

- ✓ підібрати аргументи щодо необхідності й важливості професії соціального педагога в сучасному суспільстві;
- ✓ виявити особливості, проблеми й перспективи утвердження професійної діяльності соціальних педагогів у нашій країні;
- ✓ з'ясувати умови праці соціального педагога;
- ✓ встановити нормативно-правову основу діяльності соціального педагога;
- ✓ виробляти вміння й навички аналізу, співставлення фактів, формулювання висновків щодо сутності професійної діяльності соціального педагога на сучасному етапі;
- ✓ формувати позитивне особистісне ставлення до професії соціального педагога, професійно-ціннісні мотиви;
- ✓ розвивати здатність формувати, висловлювати й обстоювати власну позицію, критичне мислення;
- ✓ виробляти вміння й навички пошуку необхідної літератури, складання й оформлення реферату;
- ✓ формувати вміння аналізувати державні документи, які регламентують діяльність соціального педагога.

Основні поняття: соціальний педагог, соціальний працівник, спеціаліст із соціальної роботи, нормативно-правова база, звітна документація, аналітичний звіт, статистичний звіт, соціальний паспорт.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (5-7 хв.):

1.1. Соціально-економічні й соціально-педагогічні передумови утвердження професії соціального педагога на сучасному етапі.

1.2. Специфіка діяльності соціального педагога, спеціалізація в роботі.

1.3. Характеристика професійних ролей соціального педагога.

1.4. Соціальний педагог і соціальний працівник.

2. Прочитайте наказ МОН України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України» від 28.12.2006 року №864; лист МОН України від 05.03.2008 року № 1/9-128 та дайте відповіді на запитання:

2.1. Яку документацію має вести соціальний педагог?

2.2. Які вимоги до її оформлення?

3. Ознайомтеся з «Положенням про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти» та дайте відповідь на запитання:

- 3.1. Яке призначення робочого й навчального кабінетів?
- 3.2. Які санітарно-гігієнічні, технічні вимоги до оформлення робочого кабінету?
- 3.3. Яке обладнання навчального психологічного кабінету?
- 3.4. Яке методичне забезпечення має бути в кабінеті соціального педагога?
4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Вимоги до соціального педагога як педагогічного працівника.
2. Взаємодія соціального педагога та інших педагогічних працівників у процесі реалізації мети виховання.
3. Актуальні соціально-педагогічні проблеми в роботі соціального педагога.

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 45-68.
2. *Веретенко Т.Г.* Вступ до спеціальності соціальна педагогіка. Модуль 2 [Текст] : навч. посіб. / Т.Г.Веретенко, О.М.Денисюк. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 9-19.
3. Введення у професію соціального педагога [Текст] : навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / за заг. редакцією М.І.Приходько, О.В.Федорової. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – С. 10-12, 32-36.
4. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 7-8.
5. Наказ МОН України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart04/idx04223.htm>.
6. *Фурдуй С.Б.* Вступ до спеціальності соціальний педагог [Текст] : навчально-методичний посібник / С.Б.Фурдуй. – Ізмаїл, 2012. – С. 10-20, 33-35, 41-49.

Додаткова література

1. *Басов Н.Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 256 с.
2. *Безпалько О.В.* Оптимізація підготовки соціальних педагогів у сучасному освітологічному просторі [Електронний ресурс] / О.В.Безпалько. - Режим доступу: <http://www.psych.kiev.ua>.

3. *Веретенко О.О.* Становлення професії соціального педагога в Україні [Текст] / О.О.Веретенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 21-22.

4. *Зайченко М.В.* Інструментарій соціального педагога [Текст] / М.В.Зайченко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.

5. *Нагавкина Л. С.* Социальный педагог : введение в должность [Текст] : материалы для работников образовательных учреждений / Л.С.Нагавкина, О.К.Крокинская, С.А.Косабущкая. – СПб. : КАРО, 2002. – 269 с.

Практична робота № 2.2.

Тема. *Особистісно-професійний портрет соціального педагога.*

Цілі заняття:

- ✓ з'ясувати різні підходи до визначення складових особистісно-професійного портрета соціального педагога;
- ✓ визначити систему професійних знань і вмінь у структурі особистісно-професійного портрета соціального педагога;
- ✓ показати особливості людських і професійних якостей, необхідних для виконання обов'язків соціального педагога;
- ✓ формувати уявлення про професійно значимі якості соціального педагога;
- ✓ розвивати вміння й навички творчого підходу до організації власної пізнавальної діяльності, розв'язання практичних завдань;
- ✓ формувати власний професійний ідеал, учитись виокремлювати в ньому домінантні якості;
- ✓ виробляти вміння й навички пошуку необхідної літератури, обробки й структурування отриманої інформації, оформлення реферату відповідно до вимог;
- ✓ учитись готувати доповідь, презентувати її на занятті;
- ✓ розвивати вміння планувати й реалізовувати професійне самовдосконалення.

Основні поняття: особистісно-професійний портрет соціального педагога, професіоналізм, компетентність, професійні знання, професійно-педагогічні здібності, професійні якості, творчість, креативність.

Завдання для практичної роботи

1. Використавши основну й додаткову літературу, матеріали лекції, підготуйте відповіді на питання:
  - 1.1. Складові особистісно-професійного портрета соціального педагога.
  - 1.2. Система професійних знань соціального педагога.
  - 1.3. Професійні вміння соціального педагога.
  - 1.4. Особистісні й професійні якості.
2. Проаналізуйте кваліфікаційну характеристику соціального педагога й знайдіть відповіді на запитання:
  - 2.1. Що повинен знати соціальний педагог?

2.2. Якими вміннями має володіти соціальний педагог?

2.3. Які кваліфікаційні вимоги до соціальних педагогів різних категорій?

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, в яких висвітлюється проблема складових особистісно-професійного портрета соціального педагога, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 8

Висвітлення проблеми професійного портрета соціального педагога у фахових журналах

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Психолого-педагогічна культура соціального педагога.
2. Професійна компетентність соціального педагога.
3. Видатні вчені й сучасні науковці про вимоги до особистісних якостей соціального педагога.
4. Педагогічні знання як основа професіоналізму соціального педагога.
5. Організаторські здібності соціального педагога.

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В.Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 78-80.
2. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. – С. 12-14.
3. Кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitavol.org.ua/publ/20-1-0-95>.
4. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 72-89.
5. Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / за ред. О.В.Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – С. 73-79.

Додаткова література

1. *Герасимова О.А.* Комплекс методик для личностно-професійного самопознання майбутнього учителя [Текст] / О.А.Герасимова. – К. : ООО «Международное финансовое агентство», 2001. – 76 с.
2. *Дурасанова Т.П.* Введение в специальность «социальная работа» [Текст] : учебное пособие / Т.П. Дурасанова. – Балашово, 2000. – 30 с.
3. *Коваль Л.Г.* Соціальна педагогіка / Соціальна робота [Текст] : навчальний посібник / Л.Г.Коваль, І.Д.Зверева, С.Р.Хлебик. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.

4. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику [Текст] / А.В.Мудрик. – М., 1997. – 265 с.

5. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М., 2001. – 480 с.

6. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика [Текст] : підручник / Л.Г. Терлецька. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – С. 311-368.

Практична робота № 2.3.

Тема. *Значення комунікативних умінь соціального педагога в реалізації професійних функцій.*

Цілі заняття:

✓ з'ясувати значення комунікативних умінь і навичок у професійній діяльності соціального педагога;

✓ виявити психолого-педагогічні умови організації спілкування соціального педагога з вихованцями, батьками, вчителями;

✓ установити негативні стереотипи професійної комунікації соціального педагога;

✓ дослідити особливості співпраці соціального педагога й практичного психолога в процесі організації педагогічно доцільної діяльності й спілкування;

✓ підібрати найбільш поширені діагностичні методики, які використовуються для дослідження комунікативних здібностей і вмінь;

✓ формувати вміння й навички створення позитивного емоційного фону для спілкування, моделювання успішної ситуації спілкування, добору доцільних видів і форм комунікації;

✓ розвивати вміння уникати негативних стереотипів у спілкуванні, аналізу та виявлення сутності та особливостей комунікативної діяльності в різних мікросоціумах, використовувати комунікативну діяльність як засіб соціальної взаємодії.

Основні поняття: професійно-педагогічні здібності, спілкування, комунікація, комунікатор, комунікативність, комунікативні вміння, комунікативна культура, професійне мовлення, засоби спілкування.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізувавши основну та додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ на практичному занятті (до 5 хв.):

1.1. Сутність і структура комунікативного процесу.

1.2. Мовленнєві (вербальні) засоби спілкування: лексика, стилістика, граматики, семантика, правильність, стиль.

1.3. Умови ефективності професійного мовлення соціального педагога.

1.4. Невербальні засоби комунікації.

2. Розробіть рекомендації соціальному педагогові щодо оптимального використання його зовнішності як соціально-педагогічного засобу.

3. Підберіть тести щодо діагностування рівня сформованості комунікативних якостей як професійно значущих для соціального педагога. Проведіть мікродослідження серед студентів.

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Соціально-педагогічне спілкування і його структура.
2. Конфлікти в соціально-педагогічній взаємодії.
3. Індивідуальна педагогічна бесіда як модель діалогічної взаємодії.
4. Комунікативні якості професійного мовлення.
5. Види й стилі спілкування соціального педагога.
6. Комунікативні якості професійного мовлення соціального педагога.

Основна література

1. Кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitavol.org.ua/publ/20-1-0-95>.

2. Міщук Л.І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщук. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 72-89.

3. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М., 2001. – 480 с.

4. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 74-87.

Додаткова література

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація [Текст] : навч. посіб. / Н.П.Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – 256 с.

2. Дурасанова Т.П. Введение в специальность «социальная работа» [Текст] : учебное пособие / Т.П. Дурасанова. – Балашово, 2000. – 30 с.

3. Мудрик А. В. Социальная педагогика [Текст] : учеб. для пед. вузов. – 3-е изд., испр. и доп. / А. В. Мудрик. – М., 2002. – 194 с.

4. Титова Г. Ю. Введение в профессию социального педагога [Текст] : учебное пособие / сост. Г. Ю. Титова. – 2-е изд., доп. – Томск : Изд-во ТГПУ, 2006. – 494 с.

Практична робота № 2.4.

Тема. Творчість як професійна якість соціального педагога.

Цілі заняття:

- ✓ розкрити сутність творчості як психологічного феномена;
- ✓ з'ясувати значення творчості як важливої професійної якості соціального педагога;
- ✓ визначити соціально значущі характеристики творчості;
- ✓ встановити шляхи розвитку творчого потенціалу соціального педагога;

- ✓ підібрати найбільш поширені діагностичні методики, які використовуються в процесі виявлення творчих здібностей і вмінь;
- ✓ формувати прагнення до розвитку творчих здібностей;
- ✓ розвивати вміння й навички творчого підходу до організації власної пізнавальної діяльності, розв'язання практичних завдань.

Основні поняття: творчість, креативність, творчі здібності, творче мислення, творчий процес, творчий тип, алгоритм педагогічної творчості.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (до 5 хв.):

1.1. Сутність творчості як професійної якості соціального педагога.

1.2. Особливості соціально-педагогічної виховної роботи як творчого процесу.

1.3. Соціально значущі характеристики творчості.

1.4. Алгоритм соціально-педагогічної творчості.

2. Підберіть тести (опитувальники) для діагностування рівня сформованості творчих здібностей соціального педагога, заповніть таблицю:

Таблиця 9

Методики соціально-педагогічного дослідження

Назва методики	Автор	Мета	Характеристика

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені проблемам визначення професійних якостей та творчих здібностей соціального педагога, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 10

Висвітлення у фахових журналах проблеми професіоналізму й творчості соціального педагога

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Психологічна природа творчості.
2. Історико-педагогічні аспекти формування творчого типу особистості соціального педагога.
3. В.Сухомлинський про значення педагогічної творчості.
4. Формування творчої особистості соціального педагога.
5. Значення творчості в структурі особистості соціального педагога.

Основна література

1. Кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог» [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitavol.org.ua/publ/20-1-0-95>.

2. *Мищик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Мищик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 72-89.

3. *Овчарова Р.В.* Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М., 2001. – 480 с.

4. *Сисоєва С.О.* Основи педагогічної творчості [Текст] : підручник / С.О.Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.

Додаткова література

1. *Герасимова О.А.* Комплекс методик для личностно-профессионального самопознания будущего учителя [Текст] / О.А.Герасимова. – К. : ООО «Международное финансовое агентство», 2001. – 76 с.

2. *Давиденко А.А.* Логіка і психологія у творчій діяльності людини [Текст] / А.А. Давиденко // Педагогіка і психологія. – 2006. – №3 (52). – С.79-86.

3. *Мудрик А.В.* Введение в социальную педагогику [Текст] / А.В.Мудрик. – М., 1997. – 265 с.

4. *Нагавкина Л.С.* Социальный педагог : введение в должность : материалы для работников образовательных учреждений [Текст] / Л.С.Нагавкина, О.К.Крокинская, С.А.Косабуцкая. – СПб. : КАРО, 2002. – 269 с.

5. *Шептенко П. А.* Введение в специальность «Социальный педагог» [Текст] : учеб. пособие для вузов по спец. 031300 – Соц. педагогика / П.А.Шептенко, Г.А.Воронина ; под ред. В.А. Сластенина. – М. : Флинта ; Моск. психол.-соц. ин-т, 2008. – 157 с.

Практична робота № 2.5.

Тема. Нормативно-правова основа та матеріально-технічна база соціального педагога.

Цілі заняття:

- ✓ відвідати заклад освіти й ознайомитися з особливостями нормативно-правової бази діяльності соціального педагога;
- ✓ формувати уявлення про особливості нормативно-правового й матеріально-технічного забезпечення роботи соціального педагога в закладі освіти;
- ✓ виявити перелік документів, який необхідно вести соціальним педагогам, виконуючи посадові обов'язки;
- ✓ вивчити сутність планування роботи соціального педагога, види планів, їх структуру, вимоги до оформлення;
- ✓ з'ясувати вимоги до оформлення статистичного й аналітичного звітів про роботу соціального педагога;
- ✓ формувати здатність виділяти головне й робити висновки;
- ✓ розвивати комунікативні вміння й навички;
- ✓ розвивати вміння планувати, проводити мікродослідження, оформлювати й презентувати його результати.

Основні поняття: нормативно-правова база діяльності соціального педагога, соціальний паспорт школи, план роботи, статистичний звіт, аналітичний звіт, соціально-педагогічна карта учня, соціальний паспорт учнівського колективу.

Завдання для практичної роботи

1. Відвідавши заклад освіти, проведіть мікродослідження:

1.1. Ознайомтеся з кабінетом і робочим місцем соціального педагога й дайте відповіді на запитання та виконайте завдання:

– Якими нормативно-правовими документами керується в своїй діяльності соціальний педагог закладу освіти? За результатами вивчення нормативно-правової бази заповніть таблицю:

Таблиця 11

Нормативно-правова база діяльності соціального педагога закладу освіти

№ п/п	Назва документа	Рік видання	Загальна характеристика

– Які плани роботи розробляє соціальний педагог? Чи відповідають вони науковим вимогам до планування?

– Чи затверджені плани роботи соціального педагога? Якщо так, то ким і коли?

– Чи веде соціальний педагог робочу документацію відповідних категорій (довідково-інформаційну, обліково-реєстраційну, для службового використання)?

– Яка звітна документація ведеться соціальним педагогом?

– Скільки кабінетів є для здійснення професійної діяльності соціального педагога в закладі освіти? Чи відповідають вони технічним і методичним вимогам?

– Де проводить соціальний педагог консультативну роботу з клієнтами?

1.2. Ознайомтеся з соціальним паспортом школи (класу), визначте його структуру, з'ясуйте доцільність створення соціального паспорта та вкажіть сфери його використання.

1.3. Проведіть бесіду з соціальним педагогом за такими запитаннями:

– Якими документами й матеріалами користується соціальний педагог під час планування роботи?

– Чи дотримується соціальний педагог, керівництво закладу освіти етичних норм і конфіденційності стосовно робочої документації для службового використання?

– Які проблеми й недоліки виникають у соціального педагога в процесі ведення робочої та звітної документації?

2. На основі отриманої інформації зробіть висновки щодо значення матеріальних, технічних і методичних умов роботи соціального педагога в підвищенні її ефективності. Результати проведеного опитування оформіть письмово й підготуйте виступ-звіт для презентації на практичному занятті.

3. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Соціально-педагогічний паспорт як один з документів соціального педагога.

2. Вимоги до робочого місця соціального педагога.

Основна література

1. *Бєлова О.* Нормативна документація соціального педагога [Текст] / О.Бєлова, Л.Письмак. – К. : Шкільний світ, 2008. – 177 с.

2. Наказ МОН України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart04/idx04223.htm>.

3. Настільна книга соціального педагога (нормативно-правове забезпечення діяльності) [Текст] / упоряд. Ю.А.Луценко, В.Г.Панок. – К., 2011. – 320 с.

Додаткова література

1. *Зайченко М.В.* Інструментарій соціального педагога [Текст] / М.В.Зайченко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.

2. Робочий зошит соціального педагога [Текст] / укл. Л.В.Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 127 с.

3. Социальный педагог в образовательном учреждении [Текст] : учеб.-метод. пособие / авт.-сост. В. Г. Дмитриева и др. – М. : Пед. из-во России, 2007. – 95 с.

4. *Шульга В.В.* Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : метод. рек. / В.В.Шульга ; АПН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 124 с.

МОДУЛЬ 2. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Тема 3.

Практична робота № 3.1.

Тема. Соціальний педагог у закладах освіти.

Цілі заняття:

- ✓ узагальнити й розширити знання про зміст і напрями роботи соціального педагога в закладах освіти (дошкільних установах, школах тощо);
- ✓ визначити місце соціального педагога в структурі психологічної служби закладу освіти;
- ✓ з'ясувати особливості співпраці соціального педагога з учителями, практичним психологом;
- ✓ виробляти вміння та навички аналізувати документи, знаходити відповіді на поставлені запитання, конспектувати;
- ✓ учитись аналізувати думки класиків педагогіки, оцінювати їх, коментувати, висловлювати власну позицію;
- ✓ виробляти вміння й навички працювати з фаховими виданнями, знаходити необхідну інформацію, складати анотації на статті;
- ✓ учитися шукати необхідний матеріал для підготовки реферату, структурувати його, оформлювати відповідно до вимог;
- ✓ формувати позитивне особистісне ставлення до професії соціального педагога, професійно-ціннісні мотиви.

Основні поняття: соціальний педагог, педагогічний працівник, практичний психолог, психологічна служба, заклад освіти.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, підготуйте відповіді на питання:
  - 1.1. Соціальний педагог як педагогічний працівник закладу освіти.
  - 1.2. Мета й завдання роботи соціального педагога в дошкільному закладі освіти.
  - 1.3. Напрями й види діяльності соціального педагога в загальноосвітній школі.
  - 1.4. Особливості роботи соціального педагога з родинами учнів.
2. Проаналізуйте «Положення про психологічну службу системи освіти України» й визначте:
  - 2.1. Мету й завдання соціального педагога в системі роботи соціальної служби.
  - 2.2. Види й основні напрями діяльності психологічної служби, в яких бере участь соціальний педагог.
  - 2.3. Особливості роботи соціального педагога як працівника психологічної служби.
3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені особливостям роботи соціального педагога в закладах освіти, напишіть

анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 12

Висвітлення у фахових журналах особливостей соціально-педагогічної діяльності в закладах освіти

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Мета й завдання соціального педагога в освітньо-виховних закладах для дітей-інвалідів.

2. Превентивна діяльність у роботі соціального педагога закладу освіти.

3. Робота соціального педагога в умовах інклюзивної освіти.

4. Зміст і завдання роботи соціального педагога в системі закладів позашкільної освіти.

5. Соціальний педагог як організатор виховного середовища в закладі освіти.

6. Проблеми й перспективи введення посади соціального педагога у вищих навчальних закладах.

Основна література

1. Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/3076.

2. Посадова інструкція соціального педагога [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lanset.ucoz.ru/publ/6-1-0-30>.

3. Професійний довідник соціального педагога [Текст] / уклад. О.І.Рассказова. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – С. 58-62.

4. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С.138-180.

5. Фурдуй С.Б. Вступ до спеціальності соціальний педагог [Текст] : навчально-методичний посібник / С.Б.Фурдуй. – Ізмаїл, 2012. – С. 42-53.

Додаткова література

1. Лисенко М.Ю. Правозахисний компонент діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : методичний посібник / М.Ю.Лисенко, Н.М.Савельєва. – Полтава : ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2008. – 42 с.

2. Социальный педагог в образовательном учреждении [Текст] : учеб.-метод. пособие / авт.-сост. В.Г.Дмитриева и др. – М. : Пед. из-во России, 2007. – 95 с.

3. Шакурова М.В. Социальное воспитание в школе : [Текст] / М.В.Шакурова ; под ред. А. В. Мудрика. – М. : Academia, 2004. – 270 с.

4. Шульга В. В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : метод. рек. / В.В.Шульга ; АПН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 124 с.

Практична робота № 3.2.

Тема. Специфіка професійної діяльності соціального педагога в різних установах.

Цілі заняття:

- ✓ визначити місце соціального педагога в різних соціальних службах для молоді;
- ✓ установити особливості професійної діяльності соціального педагога в установах системи охорони здоров'я, культури, пенітенціарної системи;
- ✓ формувати власні погляди на мету й особливості роботи соціального педагога в різних установах;
- ✓ виробляти вміння й навички аналізувати, співставляти, порівнювати специфіку роботи соціального педагога в різних установах;
- ✓ формувати власні оцінні судження щодо необхідності роботи соціального педагога з різними верствами населення;
- ✓ учитись аналізувати різні види літературних джерел, вибирати головне й другорядне;
- ✓ формувати бажання брати участь у дискусії, вміння висловлювати й обстоювати власну позицію.

Основні поняття: сфера діяльності соціального педагога, напрями роботи соціального педагога, психологічна служба, соціальний захист населення, форми допомоги, соціальні служби, державні установи, культурно-дозвіллієві та спортивно-оздоровчі заклади, пенітенціарні установи.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, підготуйте відповіді на питання:

1.1. Соціальний педагог в установах системи соціального захисту населення.

1.2. Соціальний педагог в установах системи охорони здоров'я.

1.3. Робота соціального педагога в установах культури.

1.4. Перспективи впровадження посади соціального педагога в установах пенітенціарної системи.

2. Вивчіть й узагальніть особливості роботи соціального педагога в різних установах, заповніть таблицю:

Таблиця 13

Робота соціального педагога в різних установах

Установа	Об'єкти соціально-педагогічної діяльності	Мета діяльності соціального педагога	Специфіка роботи

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені особливостям роботи соціального педагога в різних установах, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 14

Висвітлення у фахових журналах особливостей роботи соціального педагога в різних установах

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Особливості роботи соціального педагога в громаді.
2. Напрями роботи соціального педагога в центрах соціальних служб для молоді.
3. Проблеми й перспективи запровадження вуличних соціальних педагогів в Україні.
4. Специфіка роботи соціального педагога у сфері дозвілля.
5. Професія соціального педагога й соціального працівника в Росії.
6. Специфіка діяльності соціального педагога з різними групами дітей і молоді.

Основна література

1. *Моїсєєнко К.* Професійна діяльність соціального педагога [Текст] : методичний посібник / К.Моїсєєнко. – К. : Шк. світ, 2009. – С. 34-83.
2. Настільна книга соціального педагога (нормативно-правове забезпечення діяльності) [Текст] / упоряд. Ю.А.Луценко, В.Г.Панок. – К., 2011. – С. 61-68.
3. Професійний довідник соціального педагога [Текст] / уклад. О.І.Рассказова. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – С. 58-62.
4. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 138-180.
5. Соціальна педагогіка : теорія і технологія [Текст] : підручник / за ред. І.Д.Зверєвої. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 48-58.

Додаткова література

1. *Коваль Л.Г.* Соціальна педагогіка / Соціальна робота [Текст] : навчальний посібник / Л.Г.Коваль, І.Д.Зверєва, С.Р.Хлєбїк. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
2. *Омельченко І.М.* Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей із обмеженими можливостями [Текст] : навчально-методичний посібник / І.М.Омельченко, О.М.Тиха, Л.О.Федорович. – Полтава : ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2009. – 80 с.
3. Соціальна робота в Україні [Текст] : навч. посібник / І.Д.Зверєва,

О.В.Безпалько, С.Я.Харченко та ін. – К., 2004. – 256 с.

4. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю [Текст] : навч. посіб / І.М.Трубавіна. – К., 2002. – 172 с.

5. Шпак В. П. Реабілітаційна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / В.П.Шпак. – Полтава : АСМІ, 2006. – 360 с.

Практична робота № 3.3.

Тема. Специфіка соціально-педагогічної діяльності в соціальних службах для дітей і молоді.

Цілі заняття:

- ✓ узагальнити й розширити знання про особливості організації роботи соціальних служб для молоді;
- ✓ відвідати обласний (районний, міський) Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, визначити місце соціального педагога в його структурі;
- ✓ формувати уявлення про роль соціального педагога в роботі Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- ✓ назвати перелік документів, які необхідно вести соціальним педагогам у процесі виконання посадових обов'язків;
- ✓ з'ясувати особливості ведення звітної документації соціального педагога, який працює в Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- ✓ виробляти вміння й навички аналізу та оцінки документації соціального педагога;
- ✓ формувати здатність виділяти головне й робити висновки;
- ✓ розвивати комунікативні вміння й навички;
- ✓ розвивати вміння планувати, проводити мікродослідження, оформлювати й презентувати його результати.

Основні поняття: соціальні служби, соціальні служби для молоді, центри соціальних служб для молоді.

Завдання для практичної роботи

1. Відвідавши обласний (районний, міський) Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, проведіть мікродослідження:

1.1. Ознайомтеся із законодавчою базою діяльності ЦСССДМ й дайте відповіді на запитання:

– Якими документами керується в своїй діяльності центр? За результатами вивчення нормативно-правової бази заповніть таблицю:

Таблиця 15

Нормативно-правова база діяльності ЦСССДМ

№ п/п	Назва документа	Рік видання	Загальна характеристика

- Хто є засновником, хто фінансує і кому підпорядковується ЦСССДМ?
- Які основні завдання ЦСССДМ?
- Хто є об'єктами діяльності ЦСССДМ?

– Які види соціальних послуг надає ЦСССДМ?

1.2. Ознайомтеся зі штатним розписом ЦСССДМ і з'ясуйте, чи є серед спеціалістів центру соціальні педагоги?

1.3. Ознайомтеся з посадовими обов'язками соціального педагога ЦСССДМ, з'ясуйте специфіку його роботи.

1.4. Проведіть бесіду із соціальним педагогом й з'ясуйте відповіді на запитання:

– Які основні напрями роботи соціального педагога ЦСССДМ?

– Які проблеми виникають у роботі соціального педагога з різними категоріями клієнтів?

2. На основі отриманої інформації зробіть висновки щодо специфіки роботи ЦСССДМ, місця соціального педагога в його структурі, особливості його роботи. Результати проведеного мікродослідження оформіть письмово й підготуйте виступ-звіт для презентації на практичному занятті.

Основна література

1. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.

2. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Текст] / за заг. ред. проф. І.Д.Звереві. – 2-ге видання. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.

4. Типове положення про соціальні служби для молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/648-93-п>.

Додаткова література

1. Краснова В.Г. Педагогические аспекты в социальной работе : учебное пособие [Текст] / В.Г.Краснова. – Волгоград : Изд-во Волгоградского гос. университета, 2004. – 60 с.

2. Омельченко І.М. Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей із обмеженими можливостями [Текст] : навчально-методичний посібник / І.М.Омельченко, О.М.Тиха, Л.О.Федорович. – Полтава : ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2009. – 80 с.

3. Шендеровський К.С. Управління соціальною роботою з дітьми та молоддю. Менеджмент соціальної служби [Текст] : навч.-метод. збірка для спеціалістів соціальної роботи / К.С.Шендеровський. – К., 2002. – 154 с.

Тема 4.

Практична робота № 4.1.

Тема. Підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників в Україні та за кордоном.

Цілі заняття:

- ✓ формувати уявлення про мету, структуру й зміст професійної підготовки соціальних педагогів у ВНЗ;
- ✓ узагальнити й розширити знання про особливості підготовки соціальних педагогів у нашій країні;
- ✓ з'ясувати зміст і етапи підготовки соціальних працівників і педагогів у різних країнах;
- ✓ розкрити особливості підготовки соціальних педагогів у Росії;
- ✓ встановити спільне й відмінне в підготовці соціальних працівників і педагогів в Україні та за кордоном;
- ✓ встановити напрями співпраці ВНЗ України із зарубіжними навчальними закладами у підготовці соціальних педагогів;
- ✓ проаналізувати спільні проекти з підготовки соціальних педагогів в Україні та за кордоном;
- ✓ формувати прагнення займатися самоосвітою;
- ✓ розвивати вміння й навички аналізувати, вибирати головне;
- ✓ розвивати потребу в самоосвіті, самовдосконаленні.

Основні поняття: професійний відбір, професійне самовизначення, особистісне самовизначення, допрофесійна підготовка, професійна підготовка соціальних педагогів, система підготовки, освітньо-кваліфікаційні рівні, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, матеріали лекції підготуйте відповіді на питання:

1.1. Особливості становлення системи підготовки соціальних педагогів в Україні.

1.2. Система професійного розвитку й росту соціальних педагогів.

1.3. Рівні та ступені підготовки соціальних педагогів.

1.4. Особливості практичної підготовки соціального педагога у ВНЗ.

2. Складіть порівняльну таблицю «Спільне й відмінне в підготовці соціальних педагогів в Україні та за кордоном».

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені проблемам підготовки соціальних педагогів в Україні та за кордоном у контексті вимог Болонського процесу, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 16

Висвітлення у фахових журналах проблеми підготовки соціальних педагогів в Україні

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Організація педагогічного процесу у вищому закладі освіти.

2. Особливості підвищення кваліфікації та перепідготовки соціальних педагогів в Україні.
3. Соціально-педагогічна підготовка фахівців у США.
4. Особливості вишівської освіти соціальних педагогів у країнах Західної Європи (країна за вибором).
5. Підготовка соціальних педагогів у Росії.

Основна література

1. Закревська Л.М. Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 22-30.
2. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка : досвід та перспективи [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.
3. Міщик Л.І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 25-39, 63-71, 89-103.

Додаткова література

1. Вайнола Р.Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки [Текст] : монографія / Р.Х.Вайнола ; за ред. С.О.Сисоєвої. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 460 с.
2. Дронь М. И. Концептуальные основы многоуровневой подготовки социальных педагогов и социальных работников в условиях перехода к информационному обществу [Текст] / М.И.Дронь // Подготовка социальных педагогов и социальных работников : проблемы, тенденции, опыт. – Минск, 1999. – 254 с.
3. Коваль Л. Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні [Текст] / Л.Коваль // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 1-2. – С. 86.
4. Социальная работа за рубежом : учебное пособие / сост. Е.С.Новак, Е.Г.Лозовская, М.А.Кузнецова ; под. общей ред. Е.С.Новак. – Волгоград : Издательство ВолГУ, 2001. – 172 с.
5. Харченко С.Я. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности [Текст] / С.Я.Харченко. – Луганск : Альма-матер, 1999. – 138 с.

Практична робота № 4.2.

Тема. Профорієнтація та допрофесійна підготовка майбутніх соціальних педагогів в Україні.

Цілі заняття:

✓ узагальнити й розширити знання про професійну діагностику, професійний відбір, професійне самовизначення молоді;

- ✓ з'ясувати особливості становлення системи допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів;
- ✓ довести необхідність здійснення раннього відбору та профорієнтаційної роботи з майбутніми соціальними педагогами;
- ✓ виявити головні мотиви вибору професії соціального педагога;
- ✓ показати проблеми в організації допрофесійної освіти соціальних педагогів у нашій країні;
- ✓ розкрити особливості допрофесійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів за кордоном;
- ✓ встановити напрями співпраці ВНЗ України із зарубіжними навчальними закладами у підготовці соціальних педагогів;
- ✓ підібрати діагностичні методики для здійснення професійного відбору майбутніх соціальних педагогів;
- ✓ розвивати вміння й навички проводити мікродослідження, обробляти й презентувати його результати, аналізувати, вибирати головне;
- ✓ розвивати потребу в самоосвіті, самовдосконаленні.

Основні поняття: профорієнтація, професійний відбір, професійне самовизначення, особистісне самовизначення, допрофесійна підготовка.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (до 5 хв.):
  - 1.1. Сутність професійного самовизначення.
  - 1.2. Мета й напрями профорієнтаційної роботи з майбутніми соціальними педагогами.
  - 1.3. Діагностика професійної придатності й професійний відбір майбутніх соціальних педагогів.
  - 1.4. Особливості допрофесійної підготовки молоді в різних закладах освіти.
2. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені проблемам профорієнтації майбутніх соціальних педагогів, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 17

Висвітлення проблеми профорієнтації майбутніх соціальних педагогів у фахових журналах

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

3. Підберіть діагностичні методики для вивчення професійної придатності соціального педагога, заповніть таблицю:

Таблиця 18

Методики соціально-педагогічного дослідження

Методика	Автор	Мета	Особливості використання

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Особливості допрофесійної підготовки майбутніх працівників у соціальній сфері за кордоном.
2. Професійні пріоритети сучасної молоді.
3. Професійний намір і професійне самовизначення.
4. Факультатив як форма профорієнтаційної роботи з майбутніми соціальними педагогами.
5. Значення волонтерської діяльності в професійному самовизначенні майбутніх соціальних педагогів.
6. Взаємозв'язок вищого закладу освіти і школи в процесі профорієнтації.
7. Суперечності в процесі професійного самовизначення молоді людини щодо соціально-педагогічної роботи.
8. Місце мотивації у свідомому виборі професії соціального педагога.

Основна література

1. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 22-30.
2. *Міщик Л. І.* Соціальна педагогіка : досвід та перспективи [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.
3. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С.25-39, 63-71, 89-103.

Додаткова література

1. *Масленникова В. Ш.* Теоретические аспекты подготовки социального педагога в системе среднего специального образования [Текст] / В.Ш.Масленникова. – Казань, 1995. – 93 с.
2. *Когут С.* Система допрофесійної підготовки соціального педагога в загальноосвітній школі України [Текст] / С.Когут // Вісник Львів. ун-ту. – Серія педагогіка. – Вип. 19.– Ч. 1.– Львів, 2005. – С. 209-218.
3. *Тетерский С. В.* Допрофессиональная подготовка и начальное профессиональное образование социальных педагогов и социальных работников [Текст] : научное профессиональное пособие / С.В.Тетерский. – М., 1997. – 38 с.

Практична робота № 4.3.

Тема. Робота соціального педагога над особистісним і професійним самовдосконаленням.

Цілі заняття:

- ✓ виявити можливості ВНЗ щодо стимулювання й навчання студентів процесу самовиховання;
- ✓ з'ясувати сутність, мету й основні етапи професійного самовдосконалення соціального педагога;
- ✓ визначити основні шляхи власного професійного самовдосконалення й особистісного самовиховання;
- ✓ ознайомитися з діагностичними методиками оцінки й самооцінки особистості соціального педагога;
- ✓ розвивати вміння й навички використання методів і засобів самооцінки, самоаналізу;
- ✓ формувати потребу в самодіагностуванні, виявленні власних характерологічних особливостей та особливостей пізнавальних процесів;
- ✓ розвивати вміння на основі самодіагностування створювати автопортрети „Я – реальний”, „Я – ідеальний”, розширювати власну „Я – концепцію”;
- ✓ розвивати вміння створювати програму самовдосконалення й реалізовувати в практичній діяльності;
- ✓ учитись моделювати шляхи реалізації програми індивідуального професійного зростання та реалізувати їх.

Основні поняття: самовиховання, особистісне самовиховання, професійне самовиховання, самовдосконалення, програма самовиховання, самоосвіта, методи самовиховання, самооцінка, самопереконавання, самозвіт.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (до 5 хв.):
  - 1.1. Поняття про самовиховання, самоосвіту.
  - 1.2. Особливості професійного самовиховання соціального педагога.
  - 1.3. Етапи самовиховання.
  - 1.4. Методи особистісного й професійного самовиховання.
2. Підберіть діагностичні методики для оцінювання й самооцінювання особистості майбутнього соціального педагога, використайте одну з них по відношенню до студентів. Оформіть і презентуйте отримані результати на практичному занятті.
3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені проблемам особистісного й професійного самовиховання майбутніх соціальних педагогів, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 19

Висвітлення у фахових журналах проблеми особистісного й професійного самовиховання майбутніх соціальних педагогів

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть згідно з вимогами реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) для висвітлення головних положень на практичному занятті(тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Значення самооцінки в формуванні особистості майбутнього соціального педагога.
2. Програма самовиховання як шлях до професійного успіху.
3. Значення рефлексії в професійному самовихованні студента.
4. Використання техніки самонавіювання у самовихованні студента.

Основна література

1. *Березовська Л.І.* Самовиховання та саморегуляція особистості [Текст] : навчальний посібник / Л.І. Березовська. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 168 с.
2. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання у вищій школі [Текст] : навч. посібник для студ. ВНЗ / О.Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 199 с.
3. *Мешко Г.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] : навч. посібник / Г.М. Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
4. *Рацул А. Б.* Вступ до спеціальності: «Соціальний педагог» [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. «Соціальна педагогіка» / А.Б.Рацул [та ін.] ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : КОД, 2008. – 308 с.

Додаткова література

1. Вчитель : самооцінювання [Текст] / упоряд. Н.Мурашко. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с.
2. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання студентами вмінь виконувати соціально-педагогічну функцію [Текст] / О.Г.Кучерявий // Наука і сучасність : зб. наук. пр. – Вип.1, Ч.1. – К. : НПУ, 2000. – С. 34-40.
3. *Мудрик А.В.* Введение в социальную педагогику [Текст] / А.В.Мудрик. – М., 1997. – 265 с.
4. *Оржиховська В.М.* Посібник з самовиховання [Текст] / В.М.Оржиховська, Т.В.Хілько, С.В.Кириленко. – К., 1996. – 192 с.
5. *Шиманович І.В.* Професійне самовиховання майбутніх педагогів у вищій школі [Текст] / І.В.Шиманович // Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн. – 2002. – № 5. – С. 214-220.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

А

АБІЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – система соціально-медичних, соціально-психологічних та інших заходів, спрямованих на надання особам зі стійкими чи постійними змінами функцій організму (невиліковно хворі; інваліди, які не можуть бути залучені до соціального життя; особи з незворотними патологічними змінами психічного чи фізичного стану тощо) допомоги в задоволенні їх побутових та соціальних потреб (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

АГЕНТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ – люди, в безпосередній взаємодії з якими протікає життя особистості, відіграють найважливішу роль у її формуванні та становленні. На різних вікових етапах склад агентів специфічний. Стосовно дітей і підлітків такими виступають батьки, брати і сестри, родичі, однолітки, сусіди, вчителі. В юності чи в молодості до числа агентів входять також чоловік або дружина, колеги по роботі та ін. За своєю роллю в соціалізації агенти відрізняються залежно від того, наскільки вони значущі для людини, як будується взаємодія з ними, в якому напрямку і якими засобами вони чинять свій вплив (А.Мудрик).

АГОГІКА – галузь сучасної соціальної педагогіки, яка вивчає попередження відхилень у поведінці дітей, підлітків і дорослих; на сучасному етапі цей розділ часто називають превентивною педагогікою (Л.Коваль, І.Зверєва, С.Хлебнік).

АГРЕСИВНІСТЬ ДІТЕЙ – емоційний стан чи риса характеру, що є наслідком негативного ставлення до дитини – брак любові, чуйності, поваги, надмірна суворість, зловживання покараннями. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективністю переживань (гніву, злості, намагання заподіяти іншому травму фізично чи морально).

АДАПТАЦІЯ – пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а також частково і пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії. Тісно пов'язана з процесом соціалізації, тому, як правило, вживається термін «соціальна адаптація». Важливу роль у процесі соціальної адаптації відіграє адаптаційний потенціал особистості. Це можливості включатися в нові умови соціального середовища, тобто володіння вміннями і навичками пристосування, які людина набуває в процесі життєдіяльності. З точки зору суб'єкт-суб'єктного підходу це здатність людини активно взаємодіяти з соціальним середовищем і використовувати його потенціал для власного розвитку.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, вид взаємодії особистості чи соціальної групи із соціальним середовищем. Складне соціально зумовлене явище, для якого характерна діалектично суперечлива єдність трьох рівнів адаптивної поведінки людини (біологічного, психічного та соціального) при визначальній ролі останньої. Виступає в двох формах: активній і пасивній. При активній формі

людина прагне активно взаємодіяти з середовищем, впливати на його розвиток, долати труднощі та перепони, вдосконалювати суспільні процеси. За пасивної форми адаптації людина не потребує змін дійсності, схильна до конформізму, недостатньо мобілізує свої біологічні, інтелектуальні та психологічні ресурси для пристосування в соціальному середовищі. У людини, яка зустрічається з певними труднощами, хворобами, екстремальними ситуаціями, може виникнути соціальна дезадаптація, що виявляється в різних формах девіантної поведінки, та є однією зі складових процесу соціалізації особистості.

АКАДЕМІЯ – вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів в окремо визначеній галузі знань або виробництва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

АНІМАЦІЯ (фр. animer – надихати, спонукати до певної діяльності) – свідомо діяльність, яка спрямована на створення умов для реалізації різнобічних можливостей особистості, здійснення соціокультурних і соціоосвітніх програм і проектів. У педагогічному контексті анімація – це вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на реалізацію певних дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища, створення атмосфери креативності, допомоги людям адаптуватися до соціальних змін, сприяння їх інтеграції в соціокультурний простір, спонукання до взаємодії та порозуміння людей у групі. Виділяють анімацію соціальну, культурну, соціокультурну, соціовиховну, педагогічну тощо.

АНОТАЦІЯ (лат. annotatio – зауваження, примітка) – коротка (10-20 рядків) узагальнювальна характеристика книги або статті, що може містити їх короткий зміст та оцінку і слугує для орієнтування в пошуках потрібного матеріалу. Для її написання слід уважно прочитати книгу, визначити, кому вона адресована, ким і з якою метою може бути використана. Складаються за такою формою: прізвище та ініціали автора, назва наукової праці, вид роботи (стаття, рукопис, монографія, підручник, дисертація тощо), місто, рік, видавництво, обсяг у сторінках, основні ідеї, результати та висновки друкованої праці (Т.Туркот).

Б

БАКАЛАВР – перший учений ступінь у Західній Європі з XIII ст., який давав право читати лекції в університеті; нині в Франції, Іспанії та деяких інших країнах Європи свідчить про завершення середньої освіти і дає право вступу до університету. В Англії – перший учений ступінь, що отримує студент університету. В США – ступінь, який здобувають після закінчення чотирирічного коледжу. В Росії деякий час іменувалися викладачі духовних академій, наприкінці XIX ст. цей ступінь одержували випускники вчительського інституту при Московському університеті. З 1992 р.

запроваджено в Україні як освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці та здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені педагогічною діяльністю. Бакалавр має бути підготовленим до професійної діяльності в системі закладів соціального виховання. Діяльність соціального педагога охоплює практично всі вікові категорії населення.

БАТЬКИ-ВИХОВАТЕЛІ – подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та для спільного проживання не менш як п'ять дітей-сиріт та (або) дітей, позбавлених батьківського піклування, за рішенням органів опіки та піклування надано статус батьків-вихователів (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

БАТЬКИ ПРИЙОМНІ – подружжя (окрема особа, що не перебуває в шлюбі), яке взяло на виховання та для спільного проживання дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ – негативне соціальне явище, пов'язане з відсутністю батьківського контролю і турботи про виховання дітей.

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ ДИТЯЧА – відсутність у дітей і підлітків постійного місця проживання, певних занять, сімейного чи державного піклування і систематичного виховного впливу внаслідок втрати батьків, залишення сім'ї, втечі з виховного закладу та інших причин. Особливістю дитячої бездоглядності кінця ХХ – початку ХХІ ст. є наявність у 95% дітей одного з батьків, а у половини з них – обох батьків.

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ ДИТЯЧА – послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями дітей збоку батьків та осіб, які їх замінюють. Через невиконання батьками своїх обов'язків, недостатність догляду за дитиною, не забезпечення її всім необхідним для нормального розвитку в ображеної, емоційно занедбаної дитини з'являється прагнення до втечі з дому, антигромадські погляди та звички, відставання в навчанні, недисциплінованість, злочинність. Бездоглядність виникає внаслідок патологічних сімейних стосунків, жорстокості, фізичних покарань, сексуальних домагань тощо.

БЕЗДОМНІСТЬ – відсутність постійного житла в індивідів, сімей, що унеможливорює осілий спосіб життя, повноцінне соціальне функціонування; соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати тощо), яке б вона могла використовувати для проживання/перебування й адресу якого могла зазначити для реєстрації (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ – стан людини, пов'язаний з неможливістю фактично проживати/перебувати в жиллому приміщенні, на яке вона має право

(Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

БЕЗПРИТУЛЬНИЙ – людина, яка перебуває в стані безпритульності (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

БЕНЕФІЦІАР (набувач благодійної допомоги) – фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада, що одержує допомогу від благодійних організацій та інших благодійників для досягнення цілей, визначених законом (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

БЛАГОДІЙНИК – дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права, яка добровільно здійснює один чи кілька видів благодійної діяльності (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

БЛАГОДІЙНІСТЬ – це вибіркова допомога певним верствам населення зі співчуття і релігійно-етичної потреби без турботи про їх подальшу долю; форми, яких набули в своєму розвитку благодійність: милостиня, суспільне піклування, організована державна система соціального захисту населення тощо.

БЛАГОДІЙНІСТЬ КНЯЖА – основна форма благодійництва в Київській Русі, яка здійснювалася князями й передбачала: роздачу милостині, харчування в княжому дворі, розвезення продуктів містом для злиденних, облаштування притулків для калік, училищ для навчання дітей, богоділень, лікарень тощо.

БУДИНКИ-ІНТЕРНАТИ ЗАГАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДЛЯ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ІНВАЛІДІВ – стаціонарні соціально-медичні установи загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового й медичного обслуговування.

БУДИНКИ-ІНТЕРНАТИ ДЛЯ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ІНВАЛІДІВ (спеціальні) – стаціонарні соціально-медичні установи, призначені для постійного проживання осіб похилого віку, переважно з числа особливо небезпечних рецидивістів та інших осіб, за якими відповідно до чинного законодавства встановлено адміністративний нагляд, інвалідів і громадян похилого віку з колишніх засуджених, які потребують побутового, медичного обслуговування й цілеспрямованого виховного впливу, а також для громадян, яких за рішенням місцевих органів виконавчої влади переводять з інших інтернатних установ загального типу за систематичне порушення громадського порядку, вживання алкоголю, токсичних препаратів, за бійки тощо.

БУДИНОК ДИТЯЧИЙ СІМЕЙНОГО ТИПУ – це окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи (батьки-вихователі), які беруть на виховання та спільне проживання не менше п'яти дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Функціонування дитячих будинків сімейного типу регулюється Положенням про дитячий будинок сімейного типу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1994 р. № 267.

Суттєва відмінність дитячого будинку сімейного типу та прийомної сім'ї визначається передусім кількістю дітей, які беруться на виховання.

БЮДЖЕТ ЧАСУ (англ. budget, букв. – сумка) – правильне планування й розподіл часу, розумне та раціональне його витрачання на різні види робіт та форми діяльності. Його структуру: робочий (аудиторні заняття та самостійна робота над програмовим матеріалом), позаробочий час (участь у науковій і громадській роботі, переїзди до місця занять, час на господарсько-побутові потреби, сон, харчування тощо), вільний час (заняття спортом, участь у художній самодіяльності, відвідування театрів, музеїв, виставок, перегляд телебачення, читання наукової та художньої літератури, газет, журналів, улюблені заняття тощо). Поза всіма зазначеними затратами – нерозподілений (неврахований) час.

В

ВЗАЄМОДОПОМОГА Й ВЗАЄМОВИРУЧКА – форми соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, які передбачали позасезонні «помочі», що були обумовлені екстремальними ситуаціями (пожежами, повеннями тощо), а також пов'язані з сільськогосподарськими роботами (косовиця угідь, збір урожаю).

ВИХОВАННЯ ДИСОЦІАЛЬНЕ (лат. dis – префікс, що надає поняттю протилежного сенсу) – цілеспрямоване формування антисоціальної свідомості та поведінки в членів контркультурних (кримінальних і тоталітарних, політичних і квазікультових) організацій (спільнот), яке має специфічні завдання, зміст і засоби. Його мета – залучення та підготовка кадрів, необхідних для функціонування кримінальних і тоталітарних груп і організацій, які залежать від їх характеру. Передбачає абсолютне підпорядкування членів організації лідеру, засвоєння ними відповідних норм і цінностей і некритичної реалізації їх у повсякденному житті. Людина тут розглядається не як особистість (самосвідомий відповідальний суб'єкт), а як об'єкт впливу лідерів (А.Мудрик).

ВИХОВАННЯ КОРЕКЦІЙНЕ – створення умов для пристосування до життя в соціумі, подолання або послаблення недоліків і дефектів розвитку окремих категорій людей у спеціально створених для цього організаціях. Цей вид виховання необхідний і реалізується стосовно низки категорій осіб, які зазнали несприятливих умов соціалізації: дітей, позбавлених мовлення, зору, слуху; дітей з важкими вадами в розвитку, з важкими формами недорозвиненості мозку, затримками або дефектами психічного розвитку; окремими категоріям правопорушників. Здійснюється в спеціальних організаціях (закритого і відкритого типу), що спеціалізуються на вихованні певних категорій дітей, підлітків, юнаків: закриті спецінтернати, школи-інтернати, санаторно-лікувальні установи, центри адаптації та реабілітації тощо.

ВИХОВАННЯ РЕЛІГІЙНЕ – це цілеспрямований і планомірний вплив на світогляд, світовідчуття, норми стосунків і поведінки людей, які

відповідають принципам певної конфесії (віросповідування). Релігійне виховання здійснюється священнослужителями, віруючими агентами соціалізації (батьками, родичами, знайомими, членами релігійної громади тощо); педагогами конфесійних навчальних закладів (як основних – середніх шкіл, коледжів тощо, так і додаткових – недільних шкіл, гуртків), у низці країн – викладачами релігії в світських навчальних закладах; різними об'єднаннями, у тому числі дитячими і юнацькими, що діють при релігійних організаціях або під їх впливом; засобами масової комунікації, які перебувають під контролем релігійних організацій; культурною спадщиною (літературою, мистецтвом, філософією тощо). У його основі лежить феномен подвоєння світу і його сакралізації (від лат. священний), тобто поділення явищ навколишньої дійсності й особистісного начала людини священним змістом, надання особливого змісту буденним мирським процедурам через їх обрядове освячення. Виділяють два рівні релігійного виховання – раціональний і містичний (А.Мудрик).

ВИХОВАННЯ СІМЕЙНЕ - більш-менш усвідомлені зусилля старших членів сім'ї з формування дитини, спрямовані на те, щоб молодші члени відповідали уявленням старших про те, якою повинна бути й стати дитина, підліток, юнак. Зміст, характер і результати сімейного виховання залежать від низки характеристик сім'ї, насамперед від тих особистісних ресурсів, які в неї є. Особистісні ресурси, з одного боку, визначаються складом сім'ї (наявність обох батьків або одного з них, сиблінгів – братів і (або) сестер, близьких родичів, що належать до сімейного оточення, – бабусь, дідусів, тіток, дядьків та ін.), а з другого (і головним чином) – такими характеристиками старших членів родини, як стан здоров'я, характер, рівень і вид освіти, індивідуальні інтереси, смаки, ціннісні орієнтації, соціальні установки тощо (А.Мудрик).

ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – процес контрольованої соціалізації, який здійснюється в спеціально створених виховних організаціях, допомагає розвинути можливості людини, які включають її здібності, знання, зразки поведінки, цінності, позитивно важливі для суспільства, в якому вона живе (А.Мудрик). Виховання людей усіх вікових груп і категорій як в організаціях, спеціально створених для цієї мети, так і в тих, що займаються ним поряд зі своїми основними функціями (І.Андрєєва). Турбота суспільства про покоління майбутнього, підтримка людини суспільством, колективом, іншою людиною, допомога людині в засвоєнні та прийнятті моральних стосунків, які склалися в сім'ї, суспільстві, прийнятті правових, економічних, громадянських і побутових відносин (Ю.Василькова, Т.Василькова); процес забезпечення в суспільстві умов і заходів, спрямованих на оволодіння й засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій (О.Безпалько).

ВИПУСКНИК ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – особа, яка перебувала на повному державному забезпеченні в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та завершила своє перебування в зазначеному закладі у зв'язку із закінченням навчання (Закон України «Про

забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ВИХОВАНЕЦЬ – дитина або людина, молода відносно свого вихователя, організації, товариства, від яких вона сприйняла думки, погляди, ідеї; дитина, взята ким-небудь на виховання; людина, яка вчиться або яка одержала освіту в якому-небудь навчальному закладі (школі, училищі, університеті тощо).

ВІКТИМОГЕННІСТЬ – наявність тих чи тих об'єктивних обставин соціалізації, вплив яких може зробити людину жертвою цих обставин (наприклад, віктимогенна група, віктимогенний мікросоціум тощо) (А.Мудрик).

ВІКТИМІЗАЦІЯ – процес і результат перетворення людини або групи людей у той чи той тип жертви несприятливих умов соціалізації (А.Мудрик).

ВІКТИМОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА (від лат. *victim* – жертва і грец. *logos* – слово, поняття, вчення) – галузь знання, що входить як складова частина в соціальну педагогіку, яка вивчає різні категорії людей – реальних чи потенційних жертв несприятливих умов соціалізації. Галузь знання, в якій на міждисциплінарному рівні вивчається розвиток людей з фізичними, психічними, соціальними та особистісними дефектами і відхиленнями, а також людей, чий статус (соціально-економічний, правовий, соціально-психологічний) в умовах конкретного суспільства створює передумови для нерівності, дефіцит можливостей для «життєвого старту» і (або) фізичного, емоційного, психічного, культурного, соціального розвитку та самореалізації; розробляються загальні та спеціальні принципи, цілі, зміст, форми й методи профілактики, мінімізації, компенсації, корекції тих обставин, внаслідок яких людина стає жертвою несприятливих умов соціалізації.

ВОЛОНТЕР (з англ. мови «доброволець») – людина, яка добровільно, не переслідуючи корисливі цілі, займається діяльністю на користь суспільства, не отримуючи за це грошової винагороди. Волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

Г

ГАЛУЗІ ПРОБЛЕМНІ – галузі, де виникають етичні проблеми, які не обов'язково є загальноприйнятими для всіх через розбіжності в культурі та державному устрої країни. Кожна національна асоціація заохочується до проведення дискусій з метою з'ясування важливих питань і проблем, які є характерними для цієї країни. Проте, існують і загальновизнані проблемні галузі. Коли випробовування лояльності соціального працівника знаходиться на межі конфліктуючих інтересів: самого соціального працівника і клієнта; окремих клієнтів та інших людей; між конфліктуючими інтересами груп клієнтів; груп клієнтів і рештою суспільства; систем/закладів і груп населення; систем/закладів/роботодавців і соціальних працівників; різних груп професіоналів («Етика соціальної роботи : принципи і стандарти (ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП)», 1995).

ГРАНТ БЛАГОДІЙНИЙ – допомога у формі коштів чи інших валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом терміну, визначеного благодійником (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1.).

ГРУПИ ТА ЗАГОНИ ВОЛОНТЕРСЬКІ – об'єднання людей (дітей і молоді), які на добровільних засадах беруть участь у соціально-педагогічних програмах щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі, надання допомоги різним верствам населення, соціальному становленню та інтеграції молоді в суспільство.

ГУРТОЖИТОК СОЦІАЛЬНИЙ (для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування) – заклад для тимчасового проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15-и до 18-и років, а також осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, метою діяльності якого є створення умов для соціальної адаптації осіб, що в ньому проживають, та їх підготовка до самостійного життя (Типове положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування).

ГРОМАДЯНСТВО – формальний політико-правовий статус особи, який визначає належність до певної держави, підпорядкованість її законам (підданство), надає людині певні юридичні, політичні, економічні та інші права.

ГРУПА РИЗИКУ – категорія людей, чиє соціальне становище за певними критеріями не є стабільним, які не можуть самостійно подолати власні труднощі, що може спричинити втрату соціальної опори в житті або навіть життя.

Д

ДЕГРАДАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – розпад «Я», послаблення вищих за ієрархією рівнів у структурі особистості, що може бути пов'язане з її аморальною та протиправною поведінкою. Причинами деградації також можуть бути психічні захворювання, наркоманія, алкоголізм тощо.

ДЕЛІНКВЕНТНІСТЬ – сукупність протиправних вчинків чи злочинів, які не відповідають формально зафіксованим юридичним нормам; різновид девіантної поведінки, за яку несуть карну відповідальність.

ДИТИНСТВО – особливий етап онтогенетичного розвитку людського індивіда, який триває від народження до підліткового віку, охоплюючи такі періоди, як новонародженість, немовля, раннє дитинство, дошкільний вік і молодший шкільний вік. Від дорослості воно відокремлене перехідними періодами – підлітковим віком, ранньою та зрілою юністю. Це стадія життєвого циклу людини, на якій продовжується становлення організму, розвиток його найбільш важливих функцій, найбільш активно здійснюється соціалізація індивіда, яка включає засвоєння певної системи знань, норм і цінностей, оволодіння соціальною роллю, що дозволяє дитині формуватись і функціонувати як повноцінному члену суспільства, цілісній особистості.

ДЕОНТОЛОГІЯ (з грец. «вчення про належне») – розділ етики, що розглядає проблеми обов'язку, сферу належного (того, що повинно бути), всі форми моральних вимог та їхнє співвідношення. Термін «деонтологія» як визначення вчення про належну поведінку, вчинки, спосіб діяльності запровадив англійський соціолог і юрист, філософ І.Бентам у 1834 р. Спочатку це поняття мало досить вузький зміст, розглядаючи обов'язок віруючого перед Богом, релігією, релігійною общиною. Згодом вживалося для позначення теорії моральності в цілому. Поступово поняття «деонтологія» почало вживатися в дещо іншому розумінні – в якості терміна, що визначає належну поведінку, вчинки і дії окремої особистості або спеціаліста.

ДЕОНТОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНА - наука, що розробляє правила й норми поведінки педагога в його сфері професійної діяльності (Л.Хоружа).

ДЕОНТОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – це комплекс професійних, правових і морально-етичних правил, що складають поняття професійного обов'язку соціального працівника; це комплекс норм, настанов і розпоряджень про обов'язок і професійну повинність (зобов'язання), про всі типи відповідальності соціального працівника.

ДЕПРИВАЦІЯ – психічний стан, що виникає в результаті таких життєвих ситуацій, які ускладнюють задоволення деяких основних (життєвих) психічних потреб індивіда достатньою мірою і протягом тривалого часу.

ДЕФОРМАЦІЯ ПРОФЕСІЙНА - зміна якостей і властивостей особистості під впливом професійних факторів діяльності. Відзначається підвищеним рівнем агресивності, неадекватності сприйняття ситуацій і людей; має епізодичний або стійкий, поверховий або глобальний, позитивний або негативний характер. Завдяки постійному тиску на спеціаліста як зовнішніх, так і внутрішніх факторів з'являється ризик формування неповноцінного спеціаліста, який не може відновити позитивний стан без стороннього втручання й допомоги.

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА – один з видів професійної діяльності соціального педагога, яка спрямована на захист прав та інтересів особистості.

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА здійснюється професійно підготовленими спеціалістами та їхніми помічниками, спрямована на надання індивідуальної допомоги дитині, сім'ї чи групі осіб, котрі попали в скрутну для них ситуацію, шляхом інформування, консультування, безпосередньої натуральної та фінансової допомоги, соціальної реадaptaції, надання психологічної та педагогічної підтримки, та орієнтація тих, хто потребує допомоги, на власну активність у вирішенні складних проблем (А.Капська). Це діяльність, спрямована на створення сприятливих умов для соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини (О.Безпалько).

ДИТИНА – особа віком до 18-и років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ДИТИНА БЕЗДОМНА – дитина, яка не має постійного житла, що робить неможливим ведення нею осілого способу життя і повноцінного соціального функціонування. В таке становище потрапляють, як правило, діти з неблагополучних сімей, котрі мають алкоголе- чи наркозалежних, душевнохворих батьків тощо. Нерідко діти тікають з дому через жорстоке або байдуже ставлення до них у родині.

ДИТИНА-БІЖЕНЕЦЬ – дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом унаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ДИТИНА ВАЖКОВИХОВУВАНА – дитина, у вихованні якої педагогістикається з труднощами під час організації та здійснення виховного процесу, в якій спостерігаються відхилення в поведінці; дитина, яка потребує відповідної уваги й зусиль вихователя для подолання цих відхилень. Поведінка такої дитини зумовлена певними психофізіологічними особливостями, недостатньою віковою розвиненістю її мотиваційно-вольової сфери, психічних процесів, соціально-психологічними вадами її розвитку тощо.

ДИТИНА-ІНВАЛІД – особа віком до 18-и років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності та викликає необхідність надання їй соціальної допомоги і захисту (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», ст. 1). Дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ДИТИНА-НАПІВСИРОТА – дитина, в якій один з батьків помер, або визнаний судом безвісті зниклим, або позбавлений батьківських прав, або визнаний недієздатним, або перебуває в розшуку.

ДИТИНА ОДИНОКОЇ МАТЕРІ – дитина, яку виховує тільки мати, тому що: дані про батька в свідоцтві про народження дитини були записані за вказівкою матері; батько дитини помер (або батько дитини визнаний судом безвісті зниклим, або батько дитини визнаний судом померлим, або батько дитини визнаний недієздатним, або батько дитини перебуває в розшуку), до того ж, призначити дитині пенсію через втрату годувальника неможливо, бо він не мав достатнього трудового стажу; одинокі усиновителі, якщо в свідоцтві про народження дитини (рішенні про усиновлення дитини) відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку

державним органом реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини; вдови та вдівці з дітьми, мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або державну соціальну допомогу (Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», ст. 18-1).

ДИТИНСТВО – період розвитку людини до досягнення повноліття (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ДІАГНОСТИКА – вид діяльності психологічної служби, який передбачає психологічне обстеження вихованців, учнів, студентів, їхніх груп та колективів, моніторинг змісту й умов індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток та навчання (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

ДІТИ БЕЗПРИТУЛЬНІ – діти, покинуті батьками, які залишили сім'ю, дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ДІТИ-ВИХОВАНЦІ – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до дитячого будинку сімейного типу (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ДІТИ ВУЛИЦІ – діти, які за законом не визнані як такі, що позбавлені батьківського піклування, але фактично можуть бути визнані сиротами (соціальне сирітство), оскільки батьки з певних причин належним чином не займаються їхнім вихованням; безпритульні та бездоглядні. Займаються бродяжництвом, жебракуванням, проституцією, крадіжками, вживають алкогольні напої, наркотики, токсичні речовини. Часто стають жертвами сексуальних злочинів, залучаються дорослими до протиправної діяльності.

ДІТИ ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНІ – переважно фізично і психічно здорові діти та підлітки, які стали занедбаними через неправильне виховання чи відсутність його протягом тривалого часу. Характерною особливістю цих дітей є прагнення задовольнити свої бажання, не зважаючи на вимоги оточуючих, колективу. Відхилення від моральної норми набувають у них стійкого характеру, які проявляються в прогулюванні уроків, бійках, вживанні наркотичних речовин; формуванні негативних рис характеру (грубість, лінощі, нечесність, брехливість, жорстокість тощо).

ДІТИ, ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти (Закон

України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ДІТИ ПРИЙОМНІ – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до прийомної сім'ї (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ДІТИ ОБДАРОВАНІ І ТАЛАНОВИТІ – це діти з високим творчим потенціалом, високим рівнем розвитку здібностей. Обдарованість може виявлятися в різноманітних галузях діяльності по-різному.

ДІЯЛЬНІСТЬ БЛАГОДІЙНА – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених законом цілей, що не передбачає сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара, набувача благодійної допомоги (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРСЬКА – це шлях самопізнання і самоперевірки. Тому в добровільній роботі беруть участь різні категорії волонтерів: волонтери, які приходять за власним бажанням; спеціалісти різних галузей; спонсори; люди, які працюють у державному апараті; діти та підлітки; батьки дітей; студенти; клієнти.

ДІЯЛЬНІСТЬ МЕЦЕНАТСЬКА – благодійна діяльність у сферах освіти, науки і наукових досліджень, культури та мистецтва, яка регулюється законами України (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

ДОПОВІДЬ НАУКОВА (ПОВІДОМЛЕННЯ) – форма оприлюднення отриманих наукових результатів, яка повідомляється учасникам наукового зібрання з метою залучення до дискусії і обговорення повідомленої інформації. Структурними елементами доповіді є: вступ, в якому слід висвітлити підстави, причини, проблемну ситуацію, що зумовили необхідність доповіді, визначити актуальність запропонованої проблеми; основна частина, в якій аналізується стан проблеми, стисло розкривається провідна ідея автора (авторів), подаються її теоретичне і практичне обґрунтування та авторська інтерпретація проблеми; підсумкова частина має містити висновки, рекомендації, пропозиції відносно подальшого вирішення проблеми (Т.Туркот).

ДУМКА ГРОМАДСЬКА – спосіб формування й впливу масової свідомості, що виражає ставлення людей до суспільно значущих подій і фактів; важливий фактор соціальної комунікації.

Е

ЕСЕ (фр. *essai* - спроба, намір, нарис) - невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію, висвітлює індивідуальні думки та висловлювання щодо конкретного наукового питання і не претендує на вичерпне та визначальне тлумачення теми. Характерними ознаками есе є логічний виклад, що наближає його певною мірою до наукової публікації. Найчастіше висвітлює нову, суб'єктивну думку про проблему, що вивчається, і має філософський або науково-популярний характер. Есе формує в студентів

досвід наукової постановки проблеми та збирання експериментального матеріалу. Одночасно накопичуються вміння вивчення та критичного аналізу дібраних матеріалів, наукової літератури, насамперед тієї, яка стосується методологічних питань та методів наукового дослідження (Т.Туркот).

ЕТИКА ПЕДАГОГІЧНА – розділ професійної етики, який вивчає сутність, зміст, особливості педагогічної моралі, обґрунтовує її категорії, норми, принципи, функції в процесі педагогічної діяльності. Предметом педагогічної етики є особливості вияву моралі в свідомості, поведінці, професійній діяльності педагога, у його відносинах з учнями, батьками та колегами; до змістових структурних компонентів педагогічної етики належать моральна свідомість, моральна діяльність і моральні відносини (Г.Васянович).

ЕТИКА ПРОФЕСІЙНА – одна з фундаментальних теоретичних основ будь-якої професійної діяльності; наука про професійну мораль як сукупність ідеалів і цінностей, етичних принципів та норм поведінки, які відображають суть професії та забезпечують взаємовідносини між людьми, що складаються в процесі праці та походять зі змісту їхньої професійної діяльності; це моральна самосвідомість професійної групи, її психологія та ідеологія.

ЕТИКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА – це наука про педагогічну моральність, засновується на моралі як такій; молода наука, яка вивчає норми поведінки соціального педагога в умовах цілеспрямованого виховного процесу. Вона пов'язана з психологією, педагогікою. Має інтегративний характер, у ній виокремлюють: етику ставлення соціального педагога до своєї праці, до предмета своєї діяльності; етику відносин «по вертикалі» – в системі «соціальний педагог – учень», яка розглядає основні принципи, норми цих відносин і вимог, які висуваються до особистості та поведінки соціального педагога; етику відносин «по горизонталі» – в системі «соціальний педагог – педагоги», в якій розглядаються ті відносини, що регламентуються не стільки загальними нормами, скільки специфікою діяльності та психології соціального педагога; етику адміністративно-ділових відносин соціального педагога та керівних структур.

Ж

ЖЕРТВИ ЛАТЕНТНІ несприятливих умов соціалізації – особи, які не змогли реалізувати закладені в них задатки через об'єктивні обставини їхньої соціалізації. Наприклад, висока обдарованість і навіть геніальність припадає на частку приблизно однієї людини з тисячі народжених. Залежно від ступеня сприятливості умов соціалізації, особливо на ранніх вікових етапах, ця схильність розвивається в тій мірі, яка робить її носіїв високообдарованими людьми, приблизно в однієї людини з мільйона народжених. А дійсно генієм стає лише один з десяти мільйонів, які мали відповідні задатки. Тобто більшість Ейнштейнів і Чайковських втрачається на життєвому шляху, бо умови їх соціалізації (навіть досить сприятливі) виявляються недостатніми для розвитку та реалізації закладеної в них високої обдарованості. Оскільки ні вони самі, ні

їхні близькі про це навіть не підозрюють, тому їх можна віднести до латентних жертв несприятливих умов соціалізації (А.Мудрик).

ЖЕРТВИ ПОТЕНЦІЙНІ несприятливих умов соціалізації – це інваліди, діти, підлітки, юнаки з психосоматичними дефектами і відхиленнями; сироти та низки категорій дітей, які перебувають під опікою держави або громадських організацій. Потенційними, але дуже реальними жертвами можна вважати дітей, підлітків, юнаків з психічними вадами і з акцентуаціями характеру; дітей мігрантів з країни в країну, з регіону в регіон, із села в місто, з міста в село; дітей, які народилися в родинах з низьким економічним, моральним, освітнім рівнями; метисів і представників інонаціональних груп у місцях компактного проживання іншого етносу (А.Мудрик).

ЖИТЛО СОЦІАЛЬНЕ – жила площа, яка надається за нормами державних соціальних стандартів відповідно до законодавства за рахунок державного та/або комунального житлового фонду (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

3

ЗАГОНИ МОЛОДІЖНІ ТРУДОВІ – тимчасові формування, створені з метою забезпечення вторинної зайнятості молоді у вільний від навчання час (Закон України «Про сприяння становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

ЗАЙНЯТИСТЬ – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, яка приносить їм дохід у грошовій або іншій формі. В Україні до зайнятого населення належать громадяни, які проживають на території держави на законних підставах, а саме: громадяни, які працюють за наймом на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності в міжнародних та іноземних організаціях в Україні й за кордоном; громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їхніх сімей, що беруть участь у виробництві; обрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління та громадських об'єднаннях; які проходять службу в Збройних Силах України, Службі безпеки України, Прикордонних військах України, військах внутрішньої та конвойної охорони і Цивільної оборони України, органах внутрішніх справ, інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, альтернативну (невійськову) службу.

ЗАКЛАДИ ДЛЯ БЕЗДОМНИХ ГРОМАДЯН І БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ – соціальні заклади, діяльність яких спрямована на допомогу бездомним громадянам і безпритульним дітям, їх підтримку та реінтеграцію (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ЗАКЛАДИ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ – медичні, навчальні, виховні заклади, заклади та установи праці та соціального захисту населення, в яких проживають діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ЗАКОНОМІРНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ – суттєві, стійкі й такі, що повторюються, зв'язки, які проявляються під час взаємодії суб'єкта соціально-педагогічної роботи й обумовлюють характер і спрямованість її впливу на розвиток конкретних соціальних явищ та відносин.

ЗАНЯТТЯ ПРАКТИЧНІ (грец. *prakticos* – діяльний) - форма організації навчального процесу, на якому педагог організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння й навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. У структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів. Практичні та лабораторні заняття отримали поширення в університетській освіті в другій половині XIX ст. Зусиллями М.Ломоносова лекція знайшла поєднання з практичними заняттями і науково-дослідною роботою (Т.Туркот).

ЗАНЯТТЯ ЛАБОРАТОРНІ (від лат. *labor* – труднощі, робота; *labore* – трудитися, працювати, долати труднощі, турбуватися) – одна з форм організації навчального процесу, яка проводиться за завданням і під керівництвом викладача. Зміст пов'язаний з різними видами навчального експерименту (демонстраційними дослідами, розв'язанням експериментальних задач) та науковими спостереженнями. Одна з важливих переваг лабораторних занять у порівнянні з іншими видами аудиторної навчальної роботи полягає в інтеграції теоретичних знань з практичними вміннями і навичками студента в єдиному процесі діяльності навчально-дослідницького характеру. Їх виконання вимагає від студента творчої ініціативи, самостійності у прийнятті рішень, глибокого знання і розуміння навчального матеріалу, надає можливості стати «відкривачем істини», позитивно впливає на розвиток пізнавальних інтересів та здібностей (Т.Туркот).

ЗАСОБИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ – соціалізація людини здійснюється широким набором універсальних засобів, використання яких є специфічним для певного суспільства, тієї чи тієї соціальної верстви, певного віку особистості, що соціалізується. До них відносять: способи вигодовування немовляти і догляду за ним; сформовані побутові та гігієнічні вміння; продукти матеріальної культури, які оточують людину; елементи духовної культури (від колискових пісень і казок до скульптур); стиль і зміст спілкування, а також методи заохочення і покарання в сім'ї, в групах ровесників, у виховних та інших інститутах соціалізації; послідовне прилучення людини до численних видів і типів відносин в основних сферах її життєдіяльності – спілкуванні, грі, пізнанні, предметно-практичній та духовно-практичній діяльності, спорті, а також у родинній, професійній, громадській, релігійній сферах (А.Мудрик).

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИЙ – система заходів, спрямованих на відновлення зовнішніх соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних умов, які забезпечують на сучасному рівні виживання і розвиток дітей, на подолання ситуації, коли дії окремих осіб чи інститутів завдають безпосередню шкоду здоров'ю, психічному, моральному, інтелектуальному розвитку дитини.

ЗВІТ АНАЛІТИЧНИЙ - це короткий опис усіх видів і форм роботи соціального педагога відповідно до річного плану роботи. Всі заплановані форми роботи, які проводив соціальний педагог, аналізуються, оцінюється результативність проведеної роботи. Подається в міські (районні) ЦППСР методистам, відповідальним за соціально-психологічну службу, один раз на навчальний рік після його завершення.

ЗВІТ СТАТИСТИЧНИЙ про роботу соціального педагога містить інформацію про проведену ним різнобічну роботу відповідно до посадових обов'язків, функцій, згідно з річним планом роботи. Складається соціальними педагогами для навчальних закладів – за чверть; для районних (міських) центрів (методистів) – за півріччя. Для його оформлення використовується спеціальний бланк, який має певну структуру.

ЗГОРАННЯ ПРОФЕСІЙНЕ - це «синдром фізичного й емоційного виснаження, включаючи розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи і втрату розуміння і співчуття стосовно іншої людини»; це «не утрата творчого потенціалу, не реакція на нудьгу, а реакція виснаження, що виникає на тлі стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням» (К.Маслач).

ЗНАННЯ ПРОФЕСІЙНІ – відомості із соціальної педагогіки, теорії та історії соціальної роботи, соціальної психології та інших загально професійних і спеціальних дисциплін, які складають суть професії та визначаються державним стандартом вищої освіти. До системи професійних знань соціального педагога відносять: теоретико-методологічні, методичні, прикладні (Р.Овчарова).

Е

ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь сучасної соціальної педагогіки, яка досліджує, з одного боку, потреби суспільства в певній якості «людського капіталу», а з другого – економічні ресурси суспільства, які можуть бути використані для організації соціального виховання; розглядають питання управління соціальним вихованням (А.Мудрик).

І

ІНВАЛІД – це особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної

життєдіяльності, викликає в особи потребу в соціальній допомозі й посиленому соціальному захисті, а також виконання з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», ст. 1).

ІНВАЛІДНІСТЬ – це втрата здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або позбавляє конкретну особу здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних факторів (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», ст. 1).

ІМІДЖ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА – це вибір моделі поведінки, яка приносить успіх. При цьому необхідним є відповідність моделі поведінки чинному законодавству і правовим нормам; урахування моральних критеріїв (чесність, ширість, доброзичливість); розвиток моральних якостей, удосконалення манери спілкування.

ІНКЛЮЗІЯ (від inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті; це політика й процес, що дає можливість усім дітям брати участь у всіх програмах.

ІНКУЛЬТУРАЦІЯ – процес освоєння індивідом соціально значущих культурних знань і навичок, придбання культурної компетентності.

ІНСПЕКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – система заходів, спрямованих на виявлення, здійснення аналізу, нагляду за умовами життєдіяльності сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, моральним, фізичним і психічним станом дітей та молоді, оцінку їх потреб, контроль за дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

ІНСТИТУТ - вищий заклад освіти, який функціонує самостійно або є структурним підрозділом університету, академії, інститут здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у певній галузі науки, виробництва, освіти, мистецтва і культури, проводить на належному рівні наукову та науково-виробничу діяльність, має високий кадровий і матеріально-технічний потенціал.

ІНСТИТУТ ДИТЯЧОГО СИРІТСТВА – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, яка утворилася з домашнього рабства, коли дітей віддавали, продавали в рабство, щоб зберегти життя в голодні роки.

ІНСТИТУТ ВДІВ – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, яка оформилася в слов'ян незадовго до запровадження християнства (до цього вдову спалювали з померлим чоловіком). Сільська громада надавала вдові землю, допомогу продуктами тощо.

ІНСТИТУТ ПРИЙМАЧЕСТВА – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, коли приймали сироту в сім'ю люди старшого віку, яким було важко справлятися з господарством, або якщо вони не мали спадкоємців. Сирота зобов'язаний був шанувати своїх нових батьків, вести господарство і повинен був їх поховати.

ІНСТИТУТ СТАРЦІВ – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, коли піклування про людей похилого віку, в яких не було

родини, брала на себе громада. Вона могла прийняти рішення про спеціальне відведення старим людям землі – «косяк», або похилу людину визначали на постій (харчування, проживання) на декілька днів до різних членів громади.

К

КАБІНЕТ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОШКІЛЬНИХ, ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ТА ІНШИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ – це спеціально обладнане приміщення для здійснення професійної діяльності практичного психолога (соціального педагога). У кабінеті забезпечується своєчасне й систематичне вивчення психофізичного, соціального розвитку дітей та учнів, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей. Кабінет діє з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку і саморозвитку дітей та учнів, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів (Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти).

КАФЕДРА - це базовий структурний підрозділ ВНЗ, що проводить навчальну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін, і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Кафедра створюється рішенням вченої ради ВНЗ за умови, що до її складу входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менше ніж три з яких мають науковий ступінь або вчене звання. У вищих навчальних закладах I та II рівнів акредитації структурними підрозділами є відділення і предметні (циклові) комісії. Керівництво вищим навчальним закладом відповідно до Закону України «Про вищу освіту» здійснює ректор (президент), директор, начальник тощо. Помічниками ректора є проректори з певних напрямів діяльності (навчальної, наукової, виховної, соціально-економічної тощо).

КЛІЄНТИ – фізичні особи, які мають право на соціальні послуги, отримують їх, чи звертаються до соціальних служб за отриманням цих послуг (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

КЛУБИ ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ – самостійні освітні заклади для організації змістовного дозвілля дітей і молоді, запобігання бездоглядності, правопорушень злочинності; громадські дитячі об'єднання, що згуртовують дітей і підлітків для спільного відпочинку, розваг, занять спортом тощо. Мета – створення умов для творчого, духовного та фізичного розвитку дітей і учнівської молоді у вільний від навчання час шляхом упровадження якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків. Їх робота здійснюється за такими напрямками: науково-технічний, культурологічний, туристсько-краєзнавчий, спортивно-оздоровчий, художньо-

естетичний. Можуть бути багатoproфільними або однопрофільними. Організуються педагогічними працівниками, батьками, спеціалістами з різних галузей науки, техніки, мистецтва на основі додаткових програм.

КОДЕКС ЕТИЧНИЙ СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ (соціальних працівників і соціальних педагогів) – це документ, який націлює на здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також і задоволення людських потреб. У ньому визначено положення, які є для фахівців принциповими орієнтирами з питань професійної діяльності, виконання службових обов'язків, організації взаємодії з клієнтами. У документі визначено шляхи розв'язання моральних проблем та прийняття найбільш адекватного професійного рішення в етичних питаннях. У його основу покладений вітчизняний досвід і міжнародні етичні принципи й стандарти соціальної роботи, що визначені на загальних зборах Міжнародної Федерації соціальних працівників (IFSW) у м. Коломбо (Шрі-Ланка) 6-8 липня 1994 р. Містить: етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи (перелік базових етичних ідей і традицій, що стають підґрунтям для прийняття етичного рішення в соціальній роботі); норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи (Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи, 2005).

КОЛЕДЖ (англ. college) – вищий або середній навчальний заклад. Виник у XIII ст. в Англії; у традиційному вигляді зберігся в університетах (Оксфордському й Кембриджському). У США коледжі почали створюватися в XVII ст. Поділяються на два типи: ті, що відповідають за рівнем підготовки вищій школі, й ті, що займають проміжне становище між середнім і вищим навчальним закладом. Деякі коледжі входять до складу університетів, інші – мають самостійний статус. В Україні створюються з 1990 р. як ВНЗ II рівня акредитації або як структурний підрозділ ВНЗ III-IV рівнів акредитації, що проводять освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст» і «бакалавр».

КОЛОНІЇ ВИХОВНО-ТРУДОВІ – виправно-трудова установа, у якій відбувають покарання у вигляді позбавлення волі неповнолітні віком до 18-и років. Поділяються на колонії загального режиму і посиленого режиму. У виховно-трудовах колоніях загального режиму відбувають покарання неповнолітні чоловічої статі, вперше засуджені до позбавлення волі, причому засуджених за злочини, що не є тяжкими, тримають окремо від засуджених за тяжкі злочини, а також усі засуджені неповнолітні жіночої статі. У виховно-трудовах колоніях посиленого режиму відбувають покарання неповнолітні чоловічої статі, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі, а також переведені з виховно-трудовах колоній загального режиму за злісне порушення вимог режиму (Виправно-трудовий кодекс України, ст.18).

КОМПЕТЕНТНІСТЬ – динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом

навчання на певному рівні вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Компетентність професійна означає відповідність рівня знань і вмінь змісту визначених посадових обов'язків соціального педагога, а також уміння досягати поставлені професійні завдання; забезпечується базовою освітою, самоосвітою в процесі практичної діяльності, вивченням досвіду, підвищенням кваліфікації на курсах, семінарах.

КОНСЕРВАЦІЯ ЗНАНЬ – це зберігання та закріплення відібраних людством знань, визначених на певному етапі розвитку найвищою культурною цінністю. Консервація знань є атрибутом соціально-педагогічної діяльності та її вияву. Однак тут є моральна небезпека: консервація знань з професійної необхідності може перетворитися на особистий консерватизм, стаючи не тільки характеристикою діяльності, а й характеристикою особистості.

КОНСПЕКТ (лат. conspectus - огляд) - це систематичний, логічно пов'язаний запис, стислий письмовий виклад прослуханої лекції, прочитаного матеріалу, статті, який відображає суть тексту; містить приклади, доведення, аргументи, власні думки тощо. Він повинен бути зрозумілим не тільки його авторові, але й іншим людям, що ознайомлюються з ним.

КОНСУЛЬТАЦІЯ - форма організації навчального процесу, під час якої студент отримує відповіді на конкретні запитання або пояснення складних для самостійного осмислення проблем. Може бути індивідуальною (при підготовці студентом курсового проекту) або груповою, що проводяться перед модульною контрольною роботою, заліком чи іспитом. Правильно організована консультація допомагає студентам подолати труднощі, які виникли при самостійному опрацюванні матеріалу. Також корисна і для студентів, які успішно навчаються, але мають намір поглибити і розширити знання. Викладач у цьому випадку має порадити, яку наукову літературу слід дібрати, як її краще опрацювати і використати тощо (Т.Туркот).

КОНТРПЕРЕНЕСЕННЯ – здатність клієнта в процесі спілкування впливати на соціального педагога своїми особистісними якостями, передавати свої настрої та емоційні стани, втягувати в орбіту своїх проблем.

КОНСУЛЬТУВАННЯ – професійна допомога клієнту, дітям, підліткам, молоді, вчителям, адміністрації, батькам (особам, що займаються вихованням дитини) в пошуку рішення проблемної ситуації.

КОРЕКЦІЯ – вид діяльності психологічної служби, який передбачає здійснення психолого-медико-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

КРЕДИТ ЗАЛІКОВИЙ - завершена задокументована частина (навчальної дисципліни, практики, курсового проектування тощо) навчального процесу, що підлягає обов'язковому оцінюванню та зарахуванню. Залікові кредити містять

модулі декількох видів навчальної діяльності студентів (аудиторну, самостійну та індивідуальну роботу).

КУЛЬТ ГЕРОЯ – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, яка передбачала дотримання громадських традицій під час княжих бенкетів, на яких збирались дружинники. Обов'язковими учасниками трапез були каліки-перехожі, злидарі, які отримували багату милостиню. Формою допомоги і взаємодопомоги між князем і дружинниками був викуп полонених.

КУЛЬТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРАЦІ – система знань, умінь і навичок, які дають змогу студентам раціонально організовувати навчання, забезпечувати його високу продуктивність.

КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНА соціального педагога забезпечує єдність процесу створення професійно-етичних цінностей і процесу засвоєння цінностей (аксіологічна функція); система професійно етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин (регулятивна функція); включає в себе уявлення про те, як слід чинити, – норми (нормативна функція); сприяє формуванню якостей особистості, способу життя всіх учасників професійної взаємодії (виховна функція). Компоненти професійно-етичної культури соціального педагога й соціального працівника: аксіологічний (професійні цінності), технологічний (способи й засоби спілкування), творчий, особистісний (потреби, інтереси, якості) (А.Капська).

Л

ЛЕКЦІЯ (лат. *lectio* – читання) – це форма організації навчального процесу, стрункий, логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певної наукової проблеми, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідністю наочністю та демонструванням дослідів. Лекція має органічно поєднуватися з іншими видами навчальних занять, слугувати підґрунтям для поглиблення і систематизації знань, які набуваються студентами у процесі аудиторної та позааудиторної навчальної роботи (Т.Туркот).

ЛЮДИНА БЕЗДОМНА - людина, яка перебуває в соціальному становищі бездомності (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

М

МАГІСТР – це фахівець, який на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» чи «спеціаліст» набув поглиблених спеціальних умінь та знань інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі народного господарства, має широку ерудицію, фундаментальну наукову базу, володіє методологією наукової творчості, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, обробки, збереження і використання наукової інформації, спроможний до плідної науково-дослідницької і науково-педагогічної діяльності. Магістр соціальної педагогіки призначений для

керівної, організаційно-адміністративної, методичної, викладацької, аналітичної та дослідницької діяльності у соціально-педагогічній сфері.

МЕНЕДЖМЕНТ (у соціальній роботі із сім'ями, дітьми та молоддю) – управління системою соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, спрямоване на реалізацію завдань і пошук оптимальних шляхів їх вирішення (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

МЕНТАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНА – це сукупність певних соціально-психологічних установок, ціннісних орієнтацій, особливостей сприйняття й осмислення дійсності, що відображають ставлення людини до світу і визначають його вибір способу поведінки в повсякденних життєвих ситуаціях. Інтегрує в собі весь попередній соціокультурний досвід індивіда і визначається приналежністю людини до тієї чи тієї соціальної групи за ознакою статі, віку, національності, професії тощо.

МЕТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК НАУКИ – інтеграція знань про соціальну природу особистості як педагогічної мети; мета соціальної педагогіки як практичної дисципліни – побудова технологій, що забезпечують подолання відчуження особистості від своєї справжньої соціальної природи (А.Капська, Л.Міщик).

МЕТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – створення умов для психологічного комфорту дитини, задоволенні її потреб за допомогою соціальних, правових, психологічних, медичних, педагогічних механізмів попередження й подолання негативних явищ у родині, школі, найближчому оточенні та інших соціумах (М.Галагузова).

МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь сучасної соціальної педагогіки, яка відбирає з практики і конструює нові способи доцільної організації соціального виховання (А.Мудрик).

МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ – соціалізація людини у взаємодії з різними факторами і агентами, відбувається за допомогою низки механізмів, до яких відносять: наслідування (Г.Тард); прогресивну взаємну акомодацию (приспосовуваність) людини до мінливих умов життя (У.Бронфенбренер); ідентифікацію й відособлення особистості (В.Мухіна); закономірну зміну фаз адаптації, індивідуалізації й інтеграції в процесі розвитку особистості (А.Петровський).

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ (СТИХІЙНОЇ) ТРАДИЦІЙНИЙ – засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, які характерні для її родини й найближчого оточення (сусідського, приятельського тощо). Проходить, як правило, на неусвідомленому рівні за допомогою фіксації, некритичного сприйняття загальноприйнятих стереотипів. Ефективність традиційного механізму дуже рельєфно проявляється тоді, коли людина знає, «як треба», «що треба», але ці її знання суперечать традиціям найближчого оточення. Ефективність традиційного механізму проявляється в тому, що ті чи ті елементи соціального досвіду, засвоєні, наприклад, у дитинстві, але згодом незатребувані або блоковані через змінені умови життя (наприклад, переїзд із села у велике місто), можуть з'являтися в поведінці людини при черговій зміні життєвих умов або на наступних вікових етапах (А.Мудрик).

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ функціонує в процесі взаємодії людини з інститутами суспільства і різними організаціями, як такими, що спеціально створені для її соціалізації, так і тими, що реалізують соціальні функції паралельно зі своїми основними функціями (виробничі, громадські, клубні та інші структури, засоби масової комунікації). У процесі взаємодії людини з різними інститутами й організаціями відбувається наростаюче нагромадження відповідних знань і досвіду соціальної поведінки, а також досвіду імітації соціальної поведінки, конфліктного чи безконфліктного виконання соціальних норм (А.Мудрик).

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНИЙ функціонує в процесі взаємодії людини з суб'єктивно значущими для неї особами. В його основі лежить психологічний механізм міжособистісного перенесення завдяки емпатії, ідентифікації тощо. Значимими можуть бути батьки, будь-який шанований дорослий, друг-одноліток тощо. Авторитетними можуть стати члени тих чи тих організацій та груп, з якими вона взаємодіє, а якщо це однолітки, то вони можуть бути і носіями вікової субкультури (А.Мудрик).

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТИЛІЗОВАНИЙ діє в межах певної субкультури, яка впливає на соціалізацію особистості лише тоді, коли її носіями є референтні (значущі) для неї групи людей (однолітки, колеги тощо) (А.Мудрик).

МИЛОСТИНЯ – примітивна форма благодійності, стихійна, неорганізована допомога; здійснюється на основі суб'єктивних відчуттів, що виникають у людини, яка побачила прохача подаяння; не припускає турботи про її подальшу долю.

МІСЦЕ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ-СИРОТИ І ДИТИНИ, ПОЗБАВЛЕНОЇ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – місце проживання або перебування її біологічних батьків на момент їх смерті або виникнення обставин, що призвели до позбавлення дитини батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – місцезнаходження закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, жила приміщення дитячого будинку сімейного типу, прийомної сім'ї, опікунів або піклувальників, житло, в якому дитина проживає, інше житло (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА (від лат. – міра, взірць, образ) – ідеальний образ, взірць соціального педагога як особистості й фахівця, висвітлює різносторонні підходи у відображенні інтегративного, міждисциплінарного характеру професії, складність і глибину взаємозв'язків і взаємовідносин, що реалізуються в процесі соціального захисту, соціальної підтримки і допомоги населенню. До її структури відносять: професійні знання, професійні вміння, професійно важливі якості (Р.Овчарова).

МОДУЛЬ – це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (ОПП), що реалізується відповідними видами навчальної діяльності студента (лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, самостійна та індивідуальна робота, практики, контрольні заходи, кваліфікаційні роботи).

МОДУЛЬ ЗМІСТОВИЙ - це система елементів навчальної дисципліни, поєднаних за ознакою змісту та за допомогою відповідних методів навчання.

МОНОГРАФІЯ (від грец. моно- один, графо – пишу) – книга, в якій відображено одноосібну або колективну наукову працю з висвітлення однієї проблеми. Для монографій характерна наявність розгорнутої концепції, велика кількість фактичного матеріалу.

МОЛОДЬ – це соціально-демографічна група, яка виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення та обумовлена певними соціально-психологічними властивостями. Молодість як визначена фаза, етап життєвого циклу є біологічно універсальною, але її конкретні вікові межі, пов'язаний з нею соціальний статус та соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу та залежать від суспільного устрою, культури та властивих певному суспільству закономірностей соціалізації (І.Кон).

Н

НАВЧАННЯ ІНКЛЮЗИВНЕ – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей (Концепція розвитку інклюзивної освіти).

НАСИЛЬСТВО ПСИХІЧНЕ (ЕМОЦІЙНЕ) – постійна чи періодична словесна образа дитини, погрози збоку батьків, опікунів, учителів, вихователів, приниження її людської гідності, обвинувачення її в тому, в чому вона не винна, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини. До цього виду насильства належать також постійна брехня, обман дитини (в результаті чого вона втрачає довіру до дорослого), а також ситуації, коли вимоги до дитини не відповідають її віковим можливостям.

НАСИЛЬСТВО СЕКСУАЛЬНЕ – використання дитини (хлопчика чи дівчинки) дорослою людиною чи іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб або отримання вигоди.

НАСИЛЬСТВО ФІЗИЧНЕ – нанесення дитині батьками чи особами, що їх замінюють, вихователями чи іншими особами фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, що завдають збиток здоров'ю дитини, порушують її розвиток чи позбавляють життя. Ці дії можуть здійснюватися у формі побиття, катування, штовхань, ударів, укусів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими сигаретами, з використанням усіляких предметів як знаряддя бузுவірства.

НОРМИ ЕТИЧНІ – соціально і професійно значущі якості особистості соціального педагога та особистісні орієнтації поведінки та спілкування, які необхідні для успішної професійної діяльності. Разом із професійними стандартами вони складають системоутворювальну основу професії соціального педагога.

О

ОБДАРОВАНІСТЬ – якісно своєрідне поєднання здібностей, які забезпечують успішне виконання діяльності, широту людських можливостей (загальні здібності), розвинутий розумовий потенціал, сукупність задатків і талантів.

ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – система соціальних взаємодій людини в колі її найближчого оточення (О.Безпалько).

ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ – особистість у її становленні й розвитку, тобто в процесі соціалізації (Л.Філіпова); відображення соціокультурної природи феномена особистості (Л.Міщик).

ОБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – окремі особи або соціальні групи, які потребують допомоги чи підтримки в процесі їх соціального становлення й розвитку. Кожна людина в певний період свого життя потребує більш повного задоволення своїх потреб та інтересів, стикається з окремими труднощами та проблемами, тому всі люди є потенційними об'єктами соціально-педагогічної діяльності. Розрізняють об'єкти соціально-педагогічного впливу за кількісними, віковими, статеворольовими параметрами, змістом проблем, які є найбільш поширеними в практиці соціально-педагогічної діяльності.

ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ – людина як член соціуму в поєднанні з її індивідуальними характеристиками. На індивідуальному рівні об'єктом соціально-педагогічної діяльності є окрема особистість, відносно якої застосовуються різні методи, засоби соціального захисту і підтримки залежно від її потреб та інтересів. Особливість соціально-педагогічної діяльності полягає в тому, що її об'єкт розглядається як активний учасник розв'язання власних проблем і обов'язково виступає в ролі суб'єкта. Тому соціальний педагог і вихованець у процесі діяльності вступають у суб'єктно-суб'єктні відносини, які характеризуються динамічністю.

ОБОВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНИЙ («повинність, зобов'язання») – це вираження морального обов'язку спеціаліста стосовно суспільства, колег, клієнтів та їх соціального оточення; є відображенням внутрішньої, моральної необхідності виконання своїх обов'язків, дотримання певної лінії поведінки, яка диктується насамперед зовнішніми стосовно спеціаліста інтересами.

ОБСЛУГОВУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ СІМЕЙ, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ – система соціальних заходів, спрямованих на сприяння, підтримку і надання послуг сім'ям, дітям та молоді з метою подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

ОБСТАВИНИ ЖИТТЄВІ СКЛАДНІ – це обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи; насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо). Цей перелік є незавершеним, його можна продовжувати залежно від обставин (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНІ – спеціально створені державні та недержавні організації, основним завданням яких є соціальне виховання певних вікових груп населення. Характеризуються відносно автономними параметрами: за принципом входження людини у виховну організацію – обов'язкові (школи), добровільні (клуби, дитячі та юнацькі об'єднання) тощо; примусові (спеціальні установи для дітей з антисоціальною поведінкою, психічними та іншими аномаліями); за юридичним статусом (державні, громадські, комерційні, конфесійні, приватні); за відомчою приналежністю (організації МОНМС України, інших міністерств, профспілок, спортивних спілок); за рівнем підпорядкованості (загальнодержавні, регіональні, муніципальні); за ступенем відкритості-закритості (відкриті (школи), інтернатні, закриті (спецустанови)); за тривалістю функціонування (постійні та тимчасові (наприклад, що функціонують під час канікул)); за статевовіковим складом (одностатеві, одновікові, різностатеві, різновікові) (А.Мудрик).

ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРКУЛЬТУРНІ (кримінальні й тоталітарні, політичні та квазікультові) – об'єднання людей, які спільно реалізують інтереси, програми, цілі, соціально-культурні установки, що протилежні фундаментальним принципам, цінностям і правилам суспільства. З'явилися досить давно, у другій половині ХХ ст. значно зросла їхня кількість і різноманітність. У сучасному суспільстві існує багато квазікультових сект і кримінальних об'єднань, а в останнє десятиліття зросла кількість політичних тоталітарних організацій. Оскільки до складу контркультурних організацій входить багато підлітків та юнаків, а низка організацій виключно молодіжні, тому їх необхідно розглядати поряд з іншими мікрофакторами соціалізації підростаючого покоління. Має жорстко фіксоване членство і жорстку ієрархічну структуру керівництва – підпорядкування; на чолі організації – харизматичний лідер, тобто людина, що відрізняється привабливою силою для членів організації та володіє внаслідок цього незаперечним авторитетом; у її складі – ієрархічні групи (страти), які фіксуються за допомогою різних стратифікаційних елементів: спеціальних найменувань кожної страти, привілеями в чому-небудь або обмеженнями, заборонами на що-небудь, елементами зовнішнього оформлення – одягом, зачісками, макіяжем, татуваннями тощо. Життєдіяльність контркультурної організації та кожного її члена визначається і регулюється нормами, що відповідають її характеру (кримінальному, екстремістському, квазікультовому), та корегують стосунки всередині групи, ставлення і поведінку стосовно суспільства; визначаються

також системою соціального контролю - клятвами, способами стимулювання-винагороди, примусу й покарання.

ОРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНІ ГРОМАДСЬКІ - об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення й захист своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших спільних інтересів (Закон України «Про сприяння становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ СТУДЕНТА НАУКОВА (НОП) – це вивчення й організація праці, що ґрунтується на основних положеннях педагогіки, психології, фізіології стосовно вимог до діяльності студента, ураховує можливості та вікові особливості його організму і створює сприятливі умови для розвитку. Вимоги НОП охоплюють усі сторони життя студентів як у сфері навчально-пізнавальної діяльності, так і в сфері вільного часу.

ОСВІТА ІНКЛЮЗИВНА – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

ОТРИМУВАЧІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ – фізичні особи, які перебувають на території України й тимчасово опинилися або постійно перебувають у складних життєвих обставинах, потребують соціальної адаптації чи соціальної реабілітації або підлягають соціальній абілітації (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

ОХОРОНА ДИТИНСТВА – система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання й розвитку дитини та захисту її прав (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ОЦІНКА ПОТРЕБ – процес збору, узагальнення та аналізу соціальними працівниками інформації щодо стану та життєвих обставин об'єкта соціальних послуг з метою визначення видів та обсягів послуг, їх впливу на процес подолання складних життєвих обставин (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

II

ПАНСІОНАТИ ГЕРІАТРИЧНІ – стаціонарні медико-соціальні установи для проживання осіб з вираженими віковими порушеннями психіки, підтвердженими висновком лікувально-консультативної комісії органів охорони здоров'я.

ПАСПОРТИЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНА класних шкільних колективів здійснюється на основі даних, отриманих соціальним педагогом у результаті вивчення біографічних відомостей про учнів, індивідуальних бесід з ними, а також з батьками та класними керівниками, спостереження за класним колективом тощо. На сьогодні в соціально-педагогічній практиці не існує стандартизованої форми соціального паспорту класу. Це пояснюється

наявністю широкого спектру різних типів навчальних закладів, що, в свою чергу, обумовлює специфіку певного контингенту учнів.

ПАТРОНАЖ СОЦІАЛЬНИЙ – система заходів щодо підтримки умов, достатніх для забезпечення життєдіяльності дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їхнього соціального статусу. Передбачає організацію постійної роботи в дитячих будинках сімейного типу, інтернатах, підбір сімей, які беруть дітей-сиріт з дитячих будинків та інтернатів на вихідні та канікули до себе додому, постійну роботу фахівців з дітьми-сиротами в сім'ях опікунів тощо. Індивідуальний періодичний догляд за престарілими, дітьми, інвалідами (також дітьми-інвалідами), хворими на хронічні чи гострі захворювання, невиліковно хворими та іншими особами з особливими потребами (особи з вадами фізичного чи психічного розвитку, психічними розладами, іншими стійкими порушеннями функцій організму), які потребують постійного стороннього догляду (Закон України "Про соціальні послуги", ст. 1).

ПАТРОНАЖ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ У СИСТЕМІ ОСВІТИ сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами. За своїм статусом соціальні педагоги належать до педагогічних працівників (Закон України «Про освіту», ст. 22).

ПАТРУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – мобільна форма надання соціальних послуг, що здійснюється групою фахівців поза межами закладів для бездомних та безпритульних (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ПЕДАГОГІКА СОЦІАЛЬНА – галузь педагогіки, що досліджує соціальне виховання в контексті соціалізації, тобто виховання всіх вікових груп і соціальних категорій людей, що здійснюється як в організаціях спеціально для цього створених, так і в організаціях, для яких виховання не є основною функцією (підприємства, військові частини тощо) (А.Мудрик). Вивчає особистість як центр системи соціально-педагогічного впливу, як початковий і кінцевий пункт багатоманітного процесу соціалізації. Це означає, що всі педагогічні механізми та засоби мусять бути переглянуті з урахуванням їх функціонування в цілісній системі соціуму, тобто в усіх сферах суспільного життя (Л.Міщик). Дослідники (А.Капська, Л.Міщик) розмежовують соціальну педагогіку як науку, що покликана узагальнити результати та положення, які стосуються закономірних відносин, логіки взаємозв'язків, структурно-функціональних взаємодій усіх складових, що формують зміст процесу соціалізації; та як практичну дисципліну, яка спрямована на вибудову технологій, які забезпечували б успішний перебіг процесів, що сприяють соціалізації.

ПЕДАГОГ СОЦІАЛЬНИЙ – спеціаліст, який зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності; організовує взаємодію освітніх та позанавчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в

мікросоціумі дітей та молоді, їх всебічного розвитку. Професійний працівник соціуму; фахівець з виховної роботи з дітьми, їхніми батьками, дорослим населенням у сімейно-побутовому мікросередовищі та їх оточенні; з підлітками, молодіжними групами та об'єднаннями; організації культурно-дозвіллєвої, фізкультурно-оздоровчої, трудової, ігрової та інших видів діяльності, групового спілкування, технічного, художнього та інших видів творчості дітей та дорослого населення в соціумі (Л.Міщик).

ПЕРЕДАЧА ДО ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ – прийняття в окрему сім'ю, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, що не перебуває у шлюбі, на виховання та для спільного проживання не менше п'яти дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей, включаючи рідних, у такій сім'ї не може перевищувати десяти осіб (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ПЕРЕДАЧА ДО ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї – добровільне прийняття за плату сім'єю або окремою особою, яка не перебуває у шлюбі, із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від одного до чотирьох дітей на виховання та для спільного проживання (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ПІДГОТОВКА ПРОФЕСІЙНА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ – це процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління. Зважаючи на це, соціальний педагог повинен не лише ефективно працювати з індивідом, групою, колективом, але водночас сприяти утвердженню чи зміні соціального статусу особистості, групи, колективу в суспільстві (Л.Міщик).

ПІДРУЧНИК – навчальна книга, в якій викладається система знань з конкретної навчальної дисципліни на рівні сучасних наукових досягнень у відповідності з цілями навчання, визначеними навчальною програмою і психолого-педагогічними вимогами. Він повинен відповідати сучасному рівню розвитку науки і практики, бути написаним доступно, красивою літературною мовою з чітко сформульованими визначеннями, правилами, законами, ідеями, містити за необхідністю ілюстрації, схеми, малюнки.

ПІДТРИМКА СОЦІАЛЬНА – надання одноразової матеріальної (в т. ч. коштів, товарів, робіт, послуг) та іншої допомоги, спрямованої на задоволення потреб, реалізацію прав та інтересів отримувачів соціальних послуг (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

ПІДХІД ІНКЛЮЗИВНИЙ – створення таких умов, за яких усі учні мають однаковий доступ до освіти, у тому числі діти з особливими освітніми потребами, які навчаються у загальноосвітніх школах; водночас, усі учні мають можливість отримати досвід, знання, які сприяють подоланню упереджень й дискримінації та сприяють формуванню позитивного ставлення до всіх інших.

ПІКЛУВАННЯ СУСПІЛЬНЕ характеризується наявністю мети, організацією діяльності, що проявляється стосовно об'єктів допомоги; суспільне піклування припускає певну диференціацію в межах особливої категорії людей і застосування до них системи заходів організації самостійного трудового життя; воно (піклування) є одним з механізмів, які сприяють вирішенню соціальних проблем у суспільстві. Його мотиви – громадянська солідарність і турбота про благо нужденних.

ПОВЕДІНКА АДИКТИВНА – одна з форм деструктивної поведінки, яка виявляється в прагненні відійти від реальності шляхом зміни свого психічного стану через прийом певних речовин або постійну фіксацію уваги на таких предметах та видах діяльності, що супроводжуються розвитком інтенсивних емоцій.

ПОВЕДІНКА АМОРАЛЬНА – сукупність вчинків, що характеризуються негативним ставленням людини до етики та моралі, загальнолюдських цінностей та передбачають громадський осуд.

ПОВЕДІНКА АУТОДЕСТРУКТИВНА – поведінка, що відхиляється від психологічної, медичної норми, загрожуючи цілісності й розвитку особистості. Видами аутодеструктивної поведінки є суїцидальна, віктимна (поведінка жертви) та адиктивна поведінка.

ПОВЕДІНКА ДЕВІАНТНА – дії та вчинки людей, соціальних груп, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим чи моральним нормам і стандартам поведінки.

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України (Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні»).

ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНА – це діяльність держави й інших політичних і соціальних інститутів, спрямована на прогресивний розвиток соціальної сфери життя суспільства, на удосконалювання умов, способу і якості життя людей, на забезпечення їхніх життєвих потреб, надання їм необхідної соціальної підтримки, допомоги й захисту з використанням у цих цілях наявного у відповідного інституту потенціалу.

ПОСІБНИК НАВЧАЛЬНИЙ - книга, матеріал якої висвітлює окремі розділи навчальної програми, розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші та довідкові відомості.

ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНІ – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та

повернення до повноцінного життя (Закон України "Про соціальні послуги", ст. 1).

ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЙНІ – окремий, неврегульований законом, вид соціальних послуг, які містять елементи оригінальної розробки, непередбаченої законодавством, та в найкращий спосіб можуть задовольнити потреби окремих отримувачів соціальних послуг (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

ПОРТФОЛІО - спосіб узагальнення й систематизації результатів самостійної роботи студентів, поглиблення і розширення знань, отриманих на аудиторних заняттях; у матеріалізованому плані – це тека, в якій у систематизованому вигляді студент накопичує матеріали, які є результатом його самоосвітньої діяльності з конкретної навчальної дисципліни (Т.Туркот).

ПОТРЕБА В ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИХОВАННІ – відображення в свідомості майбутнього соціального педагога прагнення найбільш повного розвитку власних професійно-особистісних якостей з метою успішної їх самореалізації в професійній діяльності. Це складне інтегроване утворення професійно-особистісної сфери людини, сутність якого становить взаємодія та органічна єдність ціннісно-мотиваційного, когнітивного та поведінкового компонентів.

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ СТУДЕНТА – готовність до виконання певного виду навчальної роботи з високим ступенем напруженості, зі значними затратами нервової енергії протягом певного проміжку часу. Залежить від: зовнішніх і внутрішніх умов, рівня організації праці та обсягу розумового навантаження.

ПРАЦІВНИК СОЦІАЛЬНИЙ – особа, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги в стаціонарних чи інших закладах або за місцем розташування отримувачів соціальних послуг відповідно до посадової інструкції чи угоди цивільно-правового характеру.

ПРАЦІВНИК У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – особа, зайнята у сфері надання соціальних послуг на постійній або тимчасовій основі (Закон України "Про соціальні послуги", ст. 1).

ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – педагогічний вплив соціальних інститутів на процес соціального становлення особистості (О.Безпалько).

ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ – закономірні відносини, логіка взаємозв'язків, структурно-функціональні взаємодії всіх складових, які утворюють зміст процесу соціалізації, особистісного самовираження та самореалізації (А.Капська); дослідження всієї суми чинників, як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, цілеспрямовано організованих та стихійних, які впливають на процес соціалізації як окремої людини, так і груп людей упродовж усього їхнього життя (С.Пальчевський).

ПРИЙМАЛЬНИКИ-РОЗПОДІЛЬНИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ – спеціальні установи органів внутрішніх справ, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11 років. Приймальники-розподільники для дітей створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі та діють

згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України. Права та обов'язки посадових осіб приймальників-розподільників визначаються положенням про приймальники-розподільники для дітей (Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», ст. 7).

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ – найбільш загальні вимоги, які виражають основні напрями поведінки спеціаліста в соціально-педагогічній сфері стосовно певного суб'єкта відносин, що виникають у процесі соціальної й соціально-педагогічної роботи. Міжнародні етичні принципи соціальної роботи та соціальної педагогіки затверджені в «Декларації про етичні принципи у соціальній роботі», яка була прийнята загальною нарадою Міжнародною Федерацією соціальних працівників (липень 1994 р. м. Коломбо, Шри-Ланка).

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – це основні вимоги до її змісту, організації та здійснення (О.Безпалько).

ПРИТУЛОК ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ – це установа соціального захисту, створена для тимчасового перебування в ньому неповнолітніх віком від 3 до 18 років, основними завданнями якої є: соціальний захист неповнолітніх, які опинилися в складних умовах, створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності неповнолітніх. У притулок приймаються діти, що заблукали, були покинуті батьками чи опікунами, жебракують, і при цьому місце перебування їхніх батьків не встановлено; залишилися без опіки батьків (усиновителів) чи опікунів (піклувальників); залишили сім'ю чи навчальний заклад; вилучені кримінальною міліцією в справах неповнолітніх із родин, перебування в яких загрожувало їхньому життю і здоров'ю; втратили зв'язок з батьками під час стихійного лиха, аварії, катастрофи, інших надзвичайних подій; не мають постійного місця проживання і засобів до існування; самі звернулися по допомогу до адміністрації притулку («Типове положення про притулок для неповнолітніх служби в справах неповнолітніх»).

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ І ДЕЗАДАПТАЦІЇ – труднощі засвоєння й пристосування до існуючих норм соціального життя або труднощі в усуненні таких норм, які є соціально небезпечними, несуть у собі загрозу для життя та здоров'я дитини.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ АБО ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ – це труднощі поєднання або розмежування потреб, інтересів і можливостей дитини, її сім'ї з можливостями, потребами та інтересами інших людей, це труднощі в розвитку, розширення соціальних зв'язків або труднощі виходу з колишніх контактів і зв'язків.

ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ ВИБОРУ І СОЦІАЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ (шлях інновацій) – труднощі на шляху реалізації дитиною її інтересів і потреб у вже сформованих нормах соціального життя або труднощі в створенні нових норм соціальних відносин на рівні власної позиції дитини, тобто: прояв власного ставлення до людей, встановлення нового статусу, розширення масштабів впливу на навколишнє середовище.

ПРОГНОСТИКА – вид діяльності психологічної служби, який передбачає розробку й застосування моделі поведінки соціальної групи та окремої особистості в різних умовах, проектування змісту й напрямів індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів і складання на цій основі життєвих планів, визначення тенденцій розвитку груп і міжгрупових відносин (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

ПРОФЕСІЯ (від лат.) – вид трудової діяльності, яка вимагає спеціальних теоретичних знань і практичних навичок; здатність виконувати ту роботу, яка вимагає від людини відповідної кваліфікації, певного кола знань і вмінь.

ПРОФІЛАКТИКА – вид діяльності психологічної служби, який передбачає своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

ПРОФІЛАКТИКА БЕЗДОМНОСТІ І БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ – система заходів, спрямованих на усунення правових, соціальних та інших причин виникнення бездомності та безпритульності, запобігання їм, у тому числі заходів щодо зниження ризику втрати людьми прав на житлові приміщення і запобігання втраті цих прав; і попередження виникнення негативних суспільних наслідків, пов'язаних з відсутністю в людей житла (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ПРОФІЛАКТИКА ВТОРИННА має на меті обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві чи соціальній групі (А.Капська).

ПРОФІЛАКТИКА ПЕРВИННА – більшою мірою має інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від певних стандартів поведінки та негативних звичок. Її змістом є: надання підліткам та молоді інформації про наслідки асоціальних дій, вживання різних видів алко-, нарко- та токсичних речовин; роз'яснення правових норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки; популяризація переваг здорового способу життя; формування у підлітків та молоді навичок культурного проведення дозвілля; створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності (А.Капська).

ПРОФІЛАКТИКА СОЦІАЛЬНА – вид соціальної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1). Різновид соціально-педагогічної діяльності, що має на меті зусилля, спрямовані на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп або попередження ускладнення вже наявних проблем. Це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-

педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. У сучасній практиці розрізняють первинну, вторинну та третинну профілактику (А.Капська).

ПРОФІЛАКТИКА ТРЕТИННА – комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу людини, повернення її в сім'ю, освітній заклад, трудовий колектив, до суспільно-корисної діяльності. Тому соціально-педагогічна діяльність у межах третинної профілактики зосереджується в різноманітних осередках допомоги особистості: реабілітаційних центрах, дружніх клініках для молоді, анонімних кабінетах, громадських приймальнях.

ПСИХОДРАМА використовується у груповій терапії, коли людина виконує різні ролі, зображуючи себе в стресових ситуаціях соціального характеру або грає ролі своїх антиподів.

ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь сучасної соціальної педагогіки, що має на меті на основі соціально-психологічних характеристик груп і людини, їх особливостей на різних вікових етапах виявлення психологічних умов ефективності взаємодії суб'єктів соціального виховання (А.Мудрик).

ПУНКТ МОБІЛЬНИЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ОСВІТНЬОГО ОКРУГУ (МСПП) – складова частина освітнього округу, який створюється з метою своєчасного і систематичного вивчення психофізичного розвитку дитини, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створення умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів – суб'єктів округу.

Р

РЕАБІЛІТАЦІЯ – вид діяльності психологічної служби, який передбачає надання психолого-педагогічної допомоги вихованцям, учням, студентам, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНА – система заходів, що має на меті освіти, виховання та всебічний розвиток насаперед дітей з фізичними та розумовими обмеженнями, створення умов для розвитку їх потенційних можливостей. Він також містить різні форми підготовки особистості до життя в суспільстві та сім'ї, окремі напрями її професійної орієнтації та навчання певних видів трудової діяльності (А.Капська).

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА – система заходів, яка спрямована на подолання в свідомості людини уявлення про безвихідь її становища, відновлення захисних сил організму, формування впевненості та мотивації щодо подолання кризової ситуації (А.Капська).

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРОФЕСІЙНА – система заходів, спрямованих на відновлення людиною втрачених професійно важливих якостей, необхідних для повернення до трудової діяльності в тій сфері, яка найбільш придатна для людини відповідно її індивідуальних можливостей. У процесі професійної реабілітації, як правило, відбувається розвиток професійно важливих якостей та умінь дещо іншої сфери діяльності, відмінної від тієї, в якій раніше працювала людина (А.Капська).

РЕАБІЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – вид соціальної роботи, спрямованої на відновлення основних соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального здоров'я, соціального статусу сімей, дітей та молоді (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

РЕАБІЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених індивідом суспільних зв'язків та відносин через поганий стан здоров'я, що викликаний стійкими розладами функцій організму (інвалідність); зміни соціального статусу (люди похилого віку, безробітні, біженці). Її метою є повернення особистості до суспільно-корисної діяльності, формування позитивного ставлення до життя, праці, навчання. Найбільш поширені види в соціально-педагогічній діяльності: психологічна, педагогічна, професійна (А.Капська).

РЕІНТЕГРАЦІЯ БЕЗДОМНИХ ГРОМАДЯН І БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ – система заходів, що спрямована на повернення бездомних громадян та безпритульних дітей до самостійного повноцінного життя (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

РЕДИСТРИБУЦІЯ – вид соціальної допомоги в первісному суспільстві, який передбачає передання частини виробленого громадою надлишкового продукту в розпорядження вождів на різні громадські потреби.

РЕЖИМ ДНЯ – це встановлений порядок тривалості та чергування праці з відпочинком протягом доби, а також харчування, сну, дотримання правил особистої гігієни. Це загальний ритм життя й діяльності студента, що враховує закономірності ритмів його організму й специфіку праці. Основу режиму становить правильний розподіл часу, який сприяє формуванню динамічного стереотипу.

РЕФЛЕКСІЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНА – важлива передумова й результат самовиховання соціального педагога, що одночасно є проявом особистісного спрямування, тією основою, яка пов'язує функціональність професійної діяльності з найважливішими з професійного погляду складовими – інтересами, потребами, перевагами. Вона відрізняється теоретичним мисленням, духовною внутрішньою наповненістю, єдністю емоційно-чуттєвої й логічної сфери, об'єктивно-суб'єктивним характером, динамічністю. На операційному рівні професійно-особистісна рефлексія не що інше, як самопізнання, оцінка й аналіз свого професійного Я, пошуки особистісного смислу й методологічних сутностей професійної діяльності від смислу окремих дій і вчинків до суті та смислу художньо-педагогічної діяльності, які

забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і, відповідно, високий рівень професіоналізму.

РЕСУРСИ (у широкому значенні) розглядають як запаси чого-небудь, які можна використовувати за потреби; як джерело й арсенал засобів і можливостей, до яких можна вдаватися в міру необхідності з метою виконання певних завдань чи вдосконалення діяльності. До ресурсів належать будь-які джерела та передумови отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які можна використати при наявності існуючих технологій і соціально-економічних відносин. З точки зору природи та джерел походження їх поділяють на внутрішні й зовнішні щодо особи чи групи осіб; офіційні (формальні) чи неофіційні (неформальні); реально існуючі чи потенційні.

РЕЦЕНЗІЯ (лат. recensio - огляд, обстеження) - коротка критична оцінка наукової доповіді, статті, реферату, наукової роботи, лекції, в якій здійснюється аналіз позитивних сторін і недоліків прочитаного, пропонуються аргументовані рекомендації щодо можливого вдосконалення змісту чи форми подання. Рецензію необхідно підкріплювати науково обґрунтованими доказами, фактами, поясненнями.

РЕФЕРАТ – це самостійна творча робота студента (дослідника), що показує його знання з певної теми, розуміння основних підходів до вирішення конкретної проблеми, а також відображає власні погляди та демонструє вміння аналізувати й осмислювати явища і процеси на основі теоретичних знань, може містити аналіз і критику відповідних теорій. У рефераті необхідно не лише висвітлити наукову інформацію, а й продемонструвати своє ставлення до неї. Реферат відображає ерудицію дослідника, його вміння самостійно аналізувати, класифікувати та узагальнювати.

РЕФЕРУВАННЯ (від лат. refero – повідомляю) - це письмовий огляд наукових та інших джерел з обраної теми або стислий виклад у письмовій формі змісту наукової праці.

РЕЦИПРОКАЦІЯ – вид соціальної допомоги в первісному суспільстві, який передбачає взаємний обмін дарами, послугами; допомога в побутовій та господарській сфері.

РОБІТНИК СОЦІАЛЬНИЙ – особа, яка має спеціальні навички та знання особливостей роботи з певними категоріями клієнтів та безпосередньо надає соціальні послуги, що не потребують спеціальної кваліфікації (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

РОБОТА СОЦІАЛЬНА З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст.1).

РОБОТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА – це різновид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється в певній соціальній інституції, яка спрямована на точно визначений об'єкт впливу. Соціально-педагогічна робота

характеризує соціально-педагогічну діяльність у площині безпосередньої соціальної практики в чітко окреслених умовах (О.Безпалько). Вплив професіоналів і громадськості на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню і реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов життєдіяльності кожної дитини та її родини (А.Капська).

РОБОЧЕ МІСЦЕ ПЕРШЕ – місце роботи молодих громадян після закінчення будь-якого навчального закладу або припинення навчання в ньому, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової служби або альтернативної (невійськової) служби (Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИЙ дітей і молоді – об'єктивний і водночас керований процес взаємодії кількісних і якісних змін соціальних характеристик молодого покоління в ході його становлення як суб'єкта суспільного виробництва і суспільного життя. Поняття «соціальний розвиток» і «соціалізація» тотожні, але в них по-різному зроблені акценти: активність особистості більш виразно представлена в ідеї розвитку, а в соціалізації в центрі уваги знаходиться соціальне середовище і його вплив на особистість (А.Капська).

С

САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТІСНЕ – процес подолання студентом проблемно-конфліктної ситуації, яка реалізується через становлення його індивідуальності та суб'єктивності; побудова стійких особистісно-сміслових структур життєдіяльності (Л.Міщик).

САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНЕ – це усвідомлення провідних цінностей і смислів у власному соціальному житті; визначення характеру своїх стосунків з оточуючими людьми (колегами, дітьми та їхніми батьками, з представниками інших організацій тощо); установлення життєвих принципів при вирішенні проблемних ситуацій.

САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ – це визначення власної позиції в теорії та практиці педагогіки на фоні сучасних умов поліпарадигмальної педагогічної реальності (І. Колесникова).

САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ (ПОСАДОВЕ) – це визначення предмета соціально-педагогічної роботи (стан фізичного, психологічного й соціального розвитку дитини, стан її найближчого оточення та суспільно-державної системи соціального забезпечення життя дитини).

САМОВИХОВАННЯ – свідомо, цілеспрямована діяльність людини щодо вдосконалення своєї особистості. Змістом професійного самовиховання соціального педагога є всі професійно значущі його якості, а також його світогляд і фізичне здоров'я. Це якісно відмінний етап у розвитку особистості, що відкриває нові можливості взаємодії людини і зовнішнього середовища

шляхом самоствердження, усвідомлення свого місця в навколишньому світі та власної поведінки в ньому. Вища форма виявлення динаміки особистості, що розвивається, в якій вона виступає суб'єктом свого розвитку.

САМОВИХОВАННЯ ПРОФЕСІЙНЕ – це свідома діяльність людини, спрямована на вдосконалення своєї особистості відповідно до професійних вимог; цілеспрямований процес, який є продовженням професійного виховання, коли майбутній соціальний педагог з об'єкта виховного впливу («Я – студент, нехай мене вчать») перетворюється на суб'єкт організації власної життєдіяльності («Я – майбутній спеціаліст, готую себе до цього»). Найважливіша умова виникнення потреби у професійному самовихованні для майбутнього педагога – це перехід його зі статусу учня в статус спеціаліста.

САМОНАВІЮВАННЯ (аутосугестія) – процес навіювання, адресований самому собі; як і навіювання, ґрунтується передусім на уяві людини. Психічний вплив людини на саму себе, процес вироблення в собі нових установок, психічних станів шляхом повторення словесних формул чи вміння викликати в уяві яскраві образи. Через самонавіювання можна максимально мобілізувати свої сили і волю, набути навичок самовладання, тобто здатності виконувати певні дії і в ситуаціях, що можуть дезорганізувати людину і вплинути на її емоційну сферу.

САМОПЕРЕКОНАННЯ – це процес доведення собі необхідності розвитку окремих якостей чи властивостей, виконання певних дій для досягнення власного вдосконалення або мети діяльності. Застосовують у тих випадках, коли потрібно закріпити свої позиції. Наприклад, для підвищення ефективності навчання необхідно оволодіти технікою швидкого читання, а розуміння й підтримки від оточення не отримано. У цьому випадку для того, щоб не втратити впевненості в собі, необхідно переконувати самого себе, підбирати аргументи на користь прийнятого рішення.

САМОСПОСТЕРЕЖЕННЯ – вміння подивитися на себе, оцінити свої дії та вчинки збоку. Періодично фіксуючи увагу на своєму психічному стані, соціальний педагог починає краще розуміти, чого можна чекати від себе в тій або тій ситуації. Самоспостереження надає людині цінну інформацію про саму себе, яка є прихованою від навколишніх; допомагає краще довідатися про свої сильні та слабкі сторони.

СЕКТОР СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНИЙ включає державні й муніципальні (комунальні) соціальні служби, відіграє найбільш важливу роль у системі соціального обслуговування, тому що значну частину соціальних послуг громадяни одержують саме в ньому; формує своєрідну «мережу соціальної безпеки», тому що здійснює ті види соціального обслуговування, які не привертають увагу інших секторів через, наприклад, їх неприбутковість або необхідність вкладення значних фінансових і людських ресурсів.

СЕКТОР СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ включає недержавні комерційні організації, а також громадян, які займаються підприємницькою діяльністю щодо соціального обслуговування. Хоча цей сектор – найменший у системі соціального

обслуговування в більшості країн світу, однак він поступово розширюється. При цьому найбільш поширеними видами соціального обслуговування для організацій цього сектора, наприклад у США, є соціальне обслуговування вдома хворих, старих, дітей тощо. З кінця 80-х років XX ст. деякі закордонні дослідники відзначають переваги приватного сектора соціального обслуговування: чутливість до потреб людей, значна ефективність у зв'язку з прагненням до прибутковості, надання можливостей вибору для індивідів, та висловлюються за розширення комерційного сектора в системі соціального обслуговування, пропонуючи різні схеми його взаємодії зі споживачами соціальних послуг.

СЕКТОР СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НЕДЕРЖАВНОГО (НЕКОМЕРЦІЙНОГО) – переважно недержавні некомерційні організації, яка мають не менш важливе значення порівняно з державним сектором у соціальному обслуговуванні населення. Необхідність в існуванні цього сектора можна пояснити тим, що він сприяє розвитку нових видів і форм соціального обслуговування, забезпечує надання соціальних послуг тим громадянам, які не стали об'єктами уваги з боку державного сектора тощо. До числа основних функцій недержавного некомерційного сектора можна віднести сприяння залученню населення в процес соціальних інновацій, а також розробки і реалізації соціальних програм, посилення відповідальності уряду й урядових органів, поширення в суспільстві почуття спільності, громадської відповідальності, безкорисливості та добродійності тощо.

СЕЛЕКЦІЯ ЗНАНЬ – це відбір з усього розмаїття культурної спадщини, що постійно збільшується, тих необхідних фундаментальних знань, котрі можуть лягти в основу подальшого розвитку цивілізації. Чим далі розвивається людство, тим інтенсивніше збільшується об'єм та ускладнюється зміст цього знання, тим складніше вести необхідну селекцію, щоб вмістити його у короткий відрізок часу, який наданий на навчання нових поколінь.

СЕМІНАР (лат. *seminarium* – розсадник) - вид практичних занять, який передбачає самостійне опрацювання студентами окремих тем і проблем відповідно до змісту навчальної дисципліни та обговорення результатів цього вивчення, представлених у вигляді тез, повідомлень, доповідей, рефератів тощо. Семінари у формі дискусій, учасниками яких були вчені з різних країн світу, були дуже поширені в Києво-Могилянській академії. З 1874-1875 р.р. семінарські та практичні заняття почали широко використовуватися в Київському університеті за ініціативи професора М. Авенаріуса (Т.Туркот).

СЕРЕДОВИЩЕ НАВКОЛИШНЄ – частина земної природи, з якою людське суспільство безпосередньо взаємодіє в своєму житті, і виробничої діяльності. Воно утворилося в результаті тривалої еволюції планети Земля під впливом людської діяльності, створення так званої “вторинної природи”, тобто міст, заводів, каналів, транспортних магістралей тощо.

СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНЕ – сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфера суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на її свідомість та поведінку.

СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ – це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини; вироблені людством протягом усієї історії духовно-культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема, обумовлюють поведінку в сфері взаємовідносин з навколишнім середовищем.

СІМ'Я - це заснована на шлюбі або кровній спорідненості мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю і взаємодопомогою; у ній виробляється сукупність норм, санкцій і зразків поведінки, що регламентують взаємодію між подружжям, батьками та дітьми, дітей між собою. Найважливіший інститут соціалізації підростаючих поколінь, персональне середовище життя і розвитку дітей, підлітків, юнаків, якість якого визначається низкою параметрів конкретної сім'ї: демографічний – структура сім'ї (велика, включаючи інших родичів, або нуклеарна, що включає лише родичів і дітей; повна або неповна; одnodітна, мало- або багатодітна); соціально-культурна – освітній рівень батьків, їх участь у житті суспільства; соціально-економічний – майнові характеристики й зайнятість батьків на роботі; техніко-гігієнічний – умови проживання, обладнання житла, особливості способу життя (А.Мудрик).

СІМ'Я АСОЦІАЛЬНА – сім'я, яка вступає в конфлікт з морально-правовими вимогами суспільства, припускається різних видів правопорушень.

СІМ'Я БАГАТОДІТНА – сім'я, що складається з батьків (або одного з батьків) і трьох та більше дітей. Щоб родина вважалася багатодітною, у ній має бути як мінімум троє дітей до 18 років (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

СІМ'Я ПРИЙОМНА – це сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від одного до чотирьох дітей для виховання і спільного проживання (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1). Загальна кількість рідних та прийомних дітей у прийомних сім'ях не повинна бути більше п'яти осіб. Їхнє функціонування регулюється Положенням про прийомну сім'ю, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.1998 р. № 241.

СКЛАДЩИНА – форма соціальної допомоги в первісному суспільстві, яка передбачала спільне годування худоби, заготовлення корму для неї.

СЛУЖБА ЗАЙНЯТОСТІ ДЕРЖАВНА створена для реалізації державної політики зайнятості населення, професійної орієнтації, підготовки й перепідготовки, працевлаштування та соціальної підтримки громадян, які тимчасово не працюють у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України; діяльність здійснюється під керівництвом Міністерства праці та соціальної політики України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. До складу Державної служби зайнятості входять також навчальні заклади професійної підготовки незайнятого населення, інформаційно-обчислювальні центри, територіальні та спеціалізовані бюро зайнятості, центри реабілітації населення, підприємства, установи та організації, підпорядковані службі зайнятості. Послуги, пов'язані із

забезпеченням зайнятості населення, надаються державною службою безплатно.

СЛУЖБА ПСИХОЛОГІЧНА В СИСТЕМІ ОСВІТИ – це сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці в сфері практичної психології та соціальної педагогіки: практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

СЛУЖБА РЕАБІЛІТАЦІЙНА – єдиний реабілітаційний простір елітарних, загальноосвітніх адаптивних і профільних закладів, які забезпечують оптимальні можливості для сприятливого розвитку й соціалізації кожної дитини і комплексну реабілітацію дітей і підлітків.

СЛУЖБИ СОЦІАЛЬНІ – підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (Закон України «Про соціальні послуги»).

СЛУЖБИ СОЦІАЛЬНІ ДЛЯ МОЛОДІ – це спеціальні заклади, які надають соціальні послуги та соціальну допомогу молоді віком від 15-ти до 28-ми років. Об'єднують центри, які здійснюють комплексне соціальне обслуговування молоді, та спеціалізовані соціальні заклади, а саме: притулки для тимчасового перебування неповнолітніх, агентства й бюро сприяння зайнятості молоді, яка навчається, тощо. Соціальні служби для молоді надають послуги та допомогу молоді в найважливіших сферах її життєдіяльності незалежно від національності, походження, соціального статусу, місця проживання, роботи, навчання, політичних поглядів і релігійних переконань.

СЛУЖБИ СОЦІАЛЬНІ ІНТЕГРОВАНІ – це комплекс спеціалізованих соціальних служб, які створюються відповідно до потреб членів громади та реалізують певні напрями соціальної роботи, орієнтовані на надання адресної допомоги сім'ям і дітям у подоланні складних життєвих обставин на основі інтегрованого підходу. Такі служби забезпечують попередження, мінімізацію складних життєвих обставин, викликаних бідністю й підвищеною соціальною вразливістю. Інтегративний підхід до організації служб спрямований на забезпечення комплексного підходу в наданні послуг сім'ям, які потребують декількох видів допомоги та послуг одночасно. Турботу про клієнта, який потребує допомоги, бере на себе особа (фахівець із соціальної роботи, соціальний педагог, соціальний працівник, представник органу опіки та піклування), яка представляє його інтереси та водночас від імені громади є виконавцем і замовником адресних, комплексних послуг, різних видів підтримки (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери).

СОЦІОДРАМА – метод колективної, групової терапії. Сутність його полягає у тому, що проблема соціальних груп і конфліктні стосунки між групами виступають у стихійно організованих сценах.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ – розглядається як набуття людьми соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей; процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами її життя на всіх вікових етапах (А.Капська). Відбувається як взаємодія людини та різних обставин, що більш чи менш активно впливають на її розвиток (фактори соціалізації).

СОЦІОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь науки, яка досліджує соціалізацію як контекст соціального виховання й соціальне виховання як складову частину соціалізації. Отримані знання створюють можливість пошуку шляхів і способів використання їх виховних потенціалів, нейтралізації негативних і посилення позитивних впливів на розвиток людини в процесі соціалізації. Знання, отримані соціологією соціального виховання, можуть стати основою пошуків шляхів інтеграції виховних сил суспільства (А.Мудрик).

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ – розподіл праці за спеціальними видами, формами; отримання спеціальних знань у певній галузі.

СПЕЦІАЛІСТ – освітньо-кваліфікаційний рівень особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Спеціаліст із соціальної педагогіки має бути підготовленим до активної творчості, професійної та соціальної діяльності, яка б сприяла прогресу суспільного розвитку. Він повинен уміти самостійно здобувати нові знання, контролювати і коригувати зроблене.

СПЕЦІАЛІСТ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – соціальний працівник або соціальний педагог, зайнятий у сфері соціальної роботи, освітньо-виховної, культурно-дозвільної діяльності та який має спеціальну освіту, спеціальну кваліфікацію, знання та досвід соціальної роботи з окремими групами людей (Л.Коваль, І.Зверева, С.Хлебик).

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ – більш вузьке коло робіт у межах певної професії; розглядається як конкретна галузь трудової діяльності. Спеціальність може мати певні спеціалізації.

СТАНДАРТ ДЕРЖАВНИЙ ОСВІТИ (ДСО) - це сукупність норм, що визначають зміст вищої освіти, обсяг навчального навантаження, засоби діагностики якості освіти та рівня підготовки студентів, а також нормативний термін навчання. ДСО визначає обов'язковий мінімум змісту навчальних програм, обсяг навчального навантаження студентів, вимоги до рівня підготовки випускників ВНЗ та є основою нормативних документів (навчальних планів, навчальних програм тощо).

СТАНДАРТ ВИЩОЇ ОСВІТИ ГАЛУЗЕВИЙ (ГСВО) – розробляється для кожного освітнього кваліфікаційного рівня підготовки фахівців (бакалавра, спеціаліста, магістра) для кожного напрямку підготовки фахівців, для кожної кваліфікації. Має три розділи: освітньо-кваліфікаційна характеристика доквілля

(ОКХ) містить вимоги до професійних якостей, знань та умінь людини, яка отримує певний освітній рівень (базову, вищу чи повну вищу освіту); освітньо-професійна програма (ОПП), якою визначається зміст підготовки фахівців певних освітньо-кваліфікаційних рівнів. ОПП передбачає перелік нормативних та вибіркових дисциплін, засвоєння яких здійснюється відповідно до структурно логічної схеми-науково і методично обґрунтованої послідовності їх вивчення; засоби діагностики якості вищої освіти.

СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ – установлений державою мінімальний рівень вимог щодо обсягу, змісту та порядку надання соціальних послуг різним цільовим соціальним групам, згідно з яким оцінюється якість соціальних послуг, гарантується безпека для життя й здоров'я отримувачів соціальних послуг (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

СТАН КРИЗОВИЙ – особливий стан особи, яка пережила (переживає) насильство, наслідки торгівлі людьми, зазнала впливу наркотичних чи психотропних речовин, втрату соціально-психологічної рівноваги чи іншого впливу, що може стати причиною довготривалих ускладнень для особи та її оточення (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДІ СОЦІАЛЬНЕ – процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елемента цієї системи (Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

СТАТУС ДИТИНИ-СИРОТИ ТА ДИТИНИ, ПОЗБАВЛЕНОЇ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення й отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

СТАТТЯ - науковий чи публіцистичний твір невеликого розміру, який узагальнює результати проведеного дослідження наукової, суспільно-політичної чи літературної теми. Для статті характерне висвітлення конкретних питань з необхідним теоретичним освітленням. Стаття може бути опублікована студентом самостійно чи під керівництвом викладача (Т.Туркот).

СТАТТЯ НАУКОВА - один з основних видів оперативної інформації про нові наукові дослідження з відповідної теми. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює окреме конкретне питання, фіксує науковий пріоритет автора, робить матеріал надбанням широкої аудиторії. Її мета полягає у висвітленні інформації про проведену наукову роботу, одержаних результатів та перспектив розробки теми, окресленні актуальних проблем науки і практики (Т.Туркот).

СУБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – державні, громадські організації, фізичні особи, що реалізують соціальну політику та надають допомогу різним категоріям дітей і молоді (О.Безпалько).

СУБ'ЄКТИ, ЩО НАДАЮТЬ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ, – державні та комунальні спеціалізовані підприємства, установи та заклади соціального обслуговування, підпорядковані центральним, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування; юридичні особи, що функціонують відповідно до законодавства, які не мають на меті отримання прибутку; фізичні особи (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

СУБКУЛЬТУРА - комплекс морально-психологічних рис і проявів поведінки, типових для людей певного віку або професійного чи культурного середовища, яке в цілому створює певний стиль життя й мислення певної вікової, професійної або соціальної групи (А.Мудрик).

СУБКУЛЬТУРА МОЛОДІЖНА – культура певного молодого покоління, що володіє спільністю стилю життя, поведінки, групових норм, цінностей та стереотипів; визначальною характеристикою в Україні є феномен суб'єктивної «розмитості», невизначеності, відчуження від основних нормативних цінностей (цінностей більшості). Так, у значній кількості молодих людей відсутня чітко виражена особистісна самоідентифікація, є сильними стереотипи поведінки, що обумовлюють деперсоналізацію установок. Позиція відчуження в його екзистенціальному переломленні розглядається як у ставленні до соціуму, так і в міжгенераційному спілкуванні, в контркультурній спрямованості молодіжного дозвілля.

СУПЕРВІЗІЯ – вид діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спрямований на забезпечення належної якості соціальної роботи, запобігання професійним ризикам шляхом навчання соціальних працівників, наставництва та професійної підтримки на робочому місці (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

СУПРОВІД СОЦІАЛЬНИЙ – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

СУПРЯГА – форма соціальної допомоги в первісному суспільстві, яка передбачала спільне використання робочої худоби, коли обробка землі здійснювалася «найманими волами»; передбачався взаємний обмін послугами, коли одна і та ж особа їх і надавала, і приймала.

СФЕРА СОЦІАЛЬНА – це галузь життєдіяльності людського суспільства, в якій реалізується соціальна політика держави, спрямована на розподіл матеріальних і духовних благ, забезпечуючи прогрес усіх сторін суспільного життя, покращання життєдіяльності кожної людини. Вона охоплює весь простір життя від умов її праці, побуту, здоров'я, дозвілля до суспільно-класових, національно-етнічних відносин. Зміст «соціальний» означає стосунки між соціальними групами, індивідами з приводу їх стану, місця й ролі в суспільстві, стилю життя.

ТЕЗА (гр. thesis – положення, твердження) – положення, висловлене в книзі, доповіді, статті, передане довільно зі збереженням основного і розміщене в логічній послідовності; коротко сформульовані положення (ідеї) доповіді, статті, лекції тощо. Тези виражають сутність, але не наводять фактів і прикладів. Окремі тези можуть бути виписані у вигляді цитат. Уміло складені тези впливають одна з одною. Щоб не ускладнювати в майбутньому пошук за своїми записами потрібних місць у першоджерелі, корисно в контексті при складанні плану тез давати посилання на сторінки оригіналу. Бажаним завершенням тез є власні висновки студента.

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь сучасної соціальної педагогіки, яка описує, пояснює і прогнозує функціонування соціального виховання, виходячи з положень філософії соціального виховання, враховуючи дані соціології соціального виховання та соціально-педагогічної віктимології (А.Мудрик).

ТЕРАПІЯ ГРУПОВА націлена на допомогу з метою подолання емоційних порушень, соціальних недоліків під керівництвом соціального працівника або професійного терапевта. Групи із 6-8 чоловік займаються протягом 90 хвилин на тиждень. Є навчальні групи (здобування знань, висловлення думок, обговорення проблем); групи спільної діяльності, спорту, відвідування театру з подальшим обговоренням тощо; батьківські; тендерні групи – чоловічі й жіночі. Психотерапевтичними процедурами є релаксація, пантоміма, розігрування рольових ситуацій, виклад біографій, обговорення анонімною історії хвороби, опис сновидінь, фантазій, асоціацій тощо.

ТЕРАПІЯ ДИСКУСІЙНА передбачає знайомство членів групи; обговорення очікувань клієнтів, переживань, а також групового напруження, пов'язаного з відмінністю між очікуваннями і реальністю; формування адекватного ставлення до проблеми, яку необхідно вирішити, активної мотивації до участі в групі, дотримання норм і традицій групи; аналіз динаміки, розвитку і корекції внутрішньогрупових стосунків, закріплення досягнень; обговорення результатів терапії, підведення підсумків; рефлексія.

ТЕРАПІЯ ІНДИВІДУАЛЬНА вирішує проблеми конфіденційного характеру (згвалтування, сімейні конфлікти тощо) з тими, хто не бажає брати участь у груповій терапії.

ТЕРАПІЯ СІМЕЙНА – робота соціального працівника з членами сім'ї з метою перегляду їх ролей, обов'язків, сприяння більш гнучкій поведінці, причому спираючись на актуальні вербальні та невербальні дії членів групи.

ТЕРАПІЯ СОЦІАЛЬНА цілеспрямовано й систематично надає допомогу особі або групі, врегульовує почуття, імпульси, думки, стосунки. Вона виправляє, коректує поведінку; попереджає дисфункції; забезпечує нормальний розвиток, самоствердження особистості.

ТЕРАПІЯ ТРУДОВА ґрунтується на тонізуючому та активізуючому впливі праці на психофізичну сферу людини, організовує спільну діяльність, полегшуючи стосунки між людьми, знімаючи напруженість, хворобливі переживання.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ (від лат. tolerans (tolerantis) – терплячий) – терпимість до чужих думок і вірувань; принцип соціальної та соціально-педагогічної роботи, який вимагає усунення будь-якої упередженості. Соціальний педагог зобов'язаний підтримувати та сприяти утвердженню прав людини, демократії, відмовитися від догматизму, абсолютизації певних переконань, визнавати відмінності людей, не нав'язувати окремі погляди, переконання.

ТОЛОКА – форма суспільної допомоги в первісному суспільстві, яка була одночасно й формою сумісної діяльності та формою допомоги бідним селянам, включаючи спільну обробку землі, перевезення сіна, хліба, будівництво хати, млина тощо. Часто збиралися на толоку з економічних міркувань.

ТРАНСЛЯЦІЯ ЗНАНЬ – процес передачі знань від покоління до покоління. Саме вона потребує від соціального педагога педагогічної майстерності – логіки мислення, володіння культурою мовлення, особистої привабливості. Але для цього соціальний педагог повинен насамперед прийняти як функціональну необхідність завдання постійного вдосконалення майстерності передачі знань. Це проблема не «технологічного», а професійно-етичного характеру.

У

УМІННЯ ПРОФЕСІЙНІ – це здатність спеціаліста застосовувати отримані знання в практичній діяльності. Вони допомагають зробити знання дієвими, перевірити важливість, необхідність, міцність знань, вільно орієнтуватися в соціальних ситуаціях, приймаючи правильні рішення. До професійних умінь відносять: комунікативні, аналітичні, організаторські, прогностичні, проектувальні (О.Безпалько).

УНІВЕРСИТЕТ (класичний університет) - багатoproфільний вищий заклад освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових та науково-виробничих установ і підприємств, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності. Наразі в Україні діють як класичні, так і технічні, економічні, медичні, аграрні, педагогічні та інші університети, які здійснюють багатoproфільну підготовку висококваліфікованих фахівців з вищою освітою у відповідній галузі.

УСИНОВЛЕННЯ – форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що передбачає прийняття усиновлювачем у свою сім'ю дитини на правах дочки чи сина; здійснюється на підставі рішення суду. Усиновлення дитини провадиться в її інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя (Закон України «Про

забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

УСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ – влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми-сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

УТРИМАННЯ ДЕРЖАВНЕ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – повне забезпечення відповідно до державних соціальних стандартів матеріальними та грошовими ресурсами дитини для задоволення її життєво необхідних потреб та створення умов для нормальної життєдіяльності (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

Ф

ФАКУЛЬТЕТ - основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ вищого навчального закладу третього та четвертого рівнів акредитації, що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Факультет створюється рішенням вченої ради вищого навчального закладу за умови, що до його складу входить не менше трьох кафедр і на ньому навчається не менше 200 студентів денної (очної) форми навчання. Керівництво факультетом здійснює декан, який залежно від кількості студентів може мати заступників.

ФАНДРЕЙЗИНГ – процес пошуку і залучення грошових коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо), які організація не може забезпечити самостійно, та які є необхідними для реалізації певного проекту або своєї діяльності в цілому. Можливими джерелами залучення ресурсів є: компанії, приватні особи, фонди, державні органи.

ФАКТОРИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ – різноманітні умови, з якими взаємодіє особистість у процесі соціалізації, які більш-менш активно впливають на її розвиток. Фактори соціалізації умовно можна об'єднати в чотири групи: мегафактори (мега - дуже великий, загальний) – космос, планета, світ, які в тій тій мірі через інші групи чинників впливають на соціалізацію всіх жителів Землі; макрофактори (макро – великий) – країна, етнос, суспільство, держава, які впливають на соціалізацію всіх, хто живе в певних країнах; мезофактори (мезо – середній, проміжний). Фактори соціалізації великих груп людей ще виділяються: за місцем і типом поселення, в яких вони живуть (регіон, село, місто, селище); за належністю до аудиторії тих чи тих мереж масової комунікації (радіо, телебачення тощо); за приналежністю до тих чи тих субкультур. Мезофактори впливають на соціалізацію як прямо, так і опосередковано через четверту групу – мікрофактори. До них наалежать фактори, що безпосередньо впливають на конкретних людей, які з ними

взаємодіють, - сім'я і домашнє середовище, сусідство, групи однолітків, виховні організації, різні громадські, державні, релігійні, приватні та контрсоціальні організації, мікросоціум (А.Мудрик).

ФАХІВЕЦЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ – особа, яка має спеціальну освіту відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади в справах сімей, дітей та молоді і здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст.1).

ФАХІВЕЦЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – особа, яка має спеціальну освіту й здійснює практичну соціальну роботу з різними категоріями дітей і молоді та соціальними групами» (А.Капська).

ФІЛОСОФІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь соціальної педагогіки, яка розробляється на стику філософії, етики, соціології та педагогіки. У ній розглядаються фундаментальні методологічні та світоглядні питання, дається трактування сутності соціального виховання та його завдань; на основі певного розуміння образу людини розробляються загальні підходи до співвідношення розвитку, соціалізації й виховання; визначаються цінності та принципи соціального виховання тощо (А.Мудрик).

ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – усиновлення; встановлення опіки, піклування; передача до прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – це основні напрями роботи, в яких конкретизується її зміст (А.Капська).

ФУНКЦІЯ ДІАГНОСТИЧНА покликана виявляти окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта та виявляти індивідуальні й специфічні особливості клієнта чи певної групи, дає змогу адекватно вирішувати соціально-педагогічні завдання.

ФУНКЦІЯ КОМУНІКАТИВНА діяльності соціального педагога забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи та державних і недержавних організацій, що виступають клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами соціального педагога. Рівень успішного контактування та володіння технологіями переконання й навіювання прямо пропорційні успіху соціально-педагогічної діяльності.

ФУНКЦІЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЄВА передбачає роботу соціального педагога з організації діяльності дітей, молоді, сімейно-сусідських спільнот; культурно-освітню роботу за місцем проживання, організацію фізкультурно-оздоровчого та культурного відпочинку, соціальну анімацію.

ФУНКЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА полягає в роботі зі зміни та вдосконалення особистих якостей клієнта, особливостей життєдіяльності та створенні умов для розвитку потенційних можливостей осіб з функціональними обмеженнями, активне залучення їх до участі в суспільному житті.

ФУНКЦІЯ МОРАЛЬНО-ГУМАНІСТИЧНА є інтегральною, вона поєднує риси всіх попередніх функцій, надає соціально-педагогічній діяльності гуманістичної спрямованості, створює умови для гідного функціонування людини, групи людей у суспільстві.

ФУНКЦІЯ ОРГАНІЗАТОРСЬКА характеризує соціально-педагогічну діяльність з точки зору соціального менеджменту, що полягає в структуруванні, плануванні, розподілі видів професійної діяльності та координації роботи з різними соціальними інститутами та представниками споріднених професій.

ФУНКЦІЯ ОХОРОННО-ЗАХИСНА спрямована на відстоювання прав та інтересів дітей і молоді на основі державних та міждержавних документів з метою забезпечення для неповнолітніх та молоді гарантованих їм прав та умов життєдіяльності.

ФУНКЦІЯ ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА має на меті насамперед виявлення, запобігання та обмеження асоціальних явищ, причин соціальної дезадаптації серед різних соціальних груп та окремих осіб, забезпечення умов для формування соціально позитивної спрямованості особистості.

ФУНКЦІЯ ПРОГНОСТИЧНА в соціально-педагогічній діяльності виконує змістовно-цільові (стратегічні) та організаційно-методичні (тактичні) завдання. Насамперед це передбачення результатів зусиль соціального педагога щодо різних аспектів його професійної діяльності. З іншого боку – це ідеальне моделювання різноманітних технологій соціально-педагогічної діяльності та вибір серед них тих, що зможуть забезпечити максимальну результативність за розумних витрат зусиль і часу.

ФУНКЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА передбачає різноманітні види консультування та корекції міжособистісних відносин, допомогу в соціальній реабілітації всім тим, хто цього потребує, повинна сприяти соціальній адаптації особистості.

ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНО-МЕДИЧНА передбачає організацію роботи з профілактики здоров'я, надання першої медичної допомоги, роботу з питань культури харчування, санітарно-гігієнічних норм; з планування родини, формування відповідального ставлення до репродуктивної та сексуальної поведінки, сприяння підготовці молоді до сімейного життя та формуванню здорового способу життя.

ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА визначає роботу соціального педагога зі встановлення інтересів і потреб людей у різноманітних видах діяльності (культурно-дозвіллевій, спортивно-оздоровчій, технічній та художній творчості, туризмі) та залучення до роботи з ними різних установ, організацій, суспільних, творчих спілок, спеціалістів і організаторів культурно-дозвіллевої діяльності.

ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТЕРАПЕВТИЧНА спрямована на вчасне подолання кризових ситуацій і проблем клієнта на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, оточуючих та навколишнього середовища.

Ц

ЦЕНТРИ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ – лікувально-реабілітаційні заклади для неповнолітніх, що вживають алкоголь, наркотичні засоби і психотропні речовини, а також для неповнолітніх, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації. Тут їх лікують від наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, здійснюють психосоціальну реабілітацію та корекцію.

ЦЕНТРИ ПРАЦІ МОЛОДІЖНІ – спеціалізовані державні установи, які створюються з метою вирішення питань працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перенавчання та підвищення кваліфікації молоді (Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

ЦЕНТРИ РЕІНТЕГРАЦІЇ БЕЗДОМНИХ ЖІНОК – заклади, створені для жінок, які не мають житла, засобів для існування; вони здійснюють також первинну адаптацію, проводять консультації, тренінгові заняття, допомагають жінкам приймати рішення щодо розв'язання власних проблем.

ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ (ЦСССДМ) – спеціальні заклади, що надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (Закон України «Про сприяння становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1). До них належать: Український державний центр соціальних служб для молоді; республіканський (Республіки Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські центри; міські, районні центри; спеціалізовані соціальні заклади для молоді.

ЦЕНТРИ ТЕРИТОРІАЛЬНІ З ОБСЛУГОВУВАННЯ САМОТНІХ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ІНВАЛІДІВ – спеціальні державні установи, які надають за місцем проживання до 40 видів послуг пенсіонерам, інвалідам, самотнім, непрацездатним та іншим соціально незахищеним громадянам вдома, у закладах стаціонарного, тимчасового і денного перебування.

ЦІННОСТІ – це стійкі уявлення, переконання про людей, їх цілі, засоби досягнення цілей та умови проживання; це ідеальні уявлення про те, яким має бути світ і якою повинна бути норма людської поведінки в цьому світі. У професійній діяльності ціннісні орієнтації визначаються через ставлення спеціаліста до своїх посадових обов'язків.

Ш

ШКОЛИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ І ПРОФЕСІЙНІ УЧИЛИЩА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ – спеціальні навчально-виховні заклади для неповнолітніх, які потребують особливих умов виховання. До них направляють осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Ч

ЧЛЕНИ СІМ'Ї - особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання (Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», ст. 1).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Рекомендації студентам щодо роботи під час різних форм організації навчального процесу у ВНЗ

Рекомендації щодо слухання й конспектування лекцій:

- Насамперед потрібно записати тему лекції, основні її питання.
- Слухаючи лекцію, треба прагнути зрозуміти мету викладу, вловити хід думок лектора, логічну послідовність викладу, зрозуміти, що хоче довести викладач.
- Під час слухання лекції необхідно відключитися від сторонніх проблем і думати тільки про те, що пояснює викладач.
- Слухати лектора слід уважно, слідкуючи за його роздумами й аргументацією; прагнути виконувати мислительні операції й давати відповіді на проблемні запитання, тобто слухати активно.
- Основні думки й коментарі лектора необхідно конспектувати, для цього доцільно відвести окремий зошит, який буде допоміжним засобом під час самостійної роботи поряд із навчальними посібниками, основною і додатковою літературою.
- Конспект є корисним тоді, коли записано найістотніше, основне. Короткі записи лекцій передбачають, насамперед, конспектування головних теоретичних положень, найважливішої аргументації лектора, яскравих прикладів тощо.
- Конспект краще поділяти на пункти, параграфи, дотримуючись абзаців.
- Принципові місця, визначення, головні ідеї варто супроводжувати замітками на кшталт: «важливо», «особливо важливо», «треба запам'ятати» тощо. А ще краще розробити власну систему позначок.
- Над конспектами лекцій треба систематично працювати: перечитувати їх, виправляти текст, робити доповнення, відзначати кольором те, що повинно бути глибоко і міцно закріплено в пам'яті. Перший перегляд конспекту рекомендується зробити ввечері того дня, коли була прослухана лекція (попередньо згадати, про що йшла мова, і хоча б один раз переглянути записи). Потім знову переглянути конспект через 3-4 дні.
- Опрацьовуючи матеріали, слід обмірковувати сказане лектором, пов'язати нове з тим, що вже відомо з цієї теми з попередніх лекцій, прочитаних книг і журналів.
- Працюючи над конспектом лекцій, завжди доцільно використовувати не тільки підручники і навчальні посібники, а й додаткову літературу.

Рекомендації щодо підготовки до семінарських занять:

- Починати підготовку слід з вивчення плану семінарського заняття, який є збалансованою системою питань, що тісно взаємопов'язані та взаємодоповнюють одне одного.
- Важливим етапом підготовки до семінарського заняття є аналіз матеріалів лекції та ознайомлення з викладом теми в підручнику чи

навчальному посібнику, тобто з тими джерелами інформації, де тема розкрита цілісно, системно і завершено.

- Готуючись до семінару, слід опрацювати всі питання за планом, користуючись основною літературою і матеріалами лекцій.

- Читання літератури обов'язково необхідно супроводжувати конспектами і виписками. При цьому доцільно так розташувати виписки, щоб їх було зручно використовувати під час відповіді на семінарі.

- Коли питання семінару ретельно опрацьовані, можна вибрати з них те, яке найбільше зацікавило. З цього питання доречно зробити основну доповідь. Студент погоджує це з викладачем і отримує від нього необхідні рекомендації.

- На основі аналізу основної та додаткової літератури слід відібрати фактичний матеріал для доповіді, в якій буде системно розкрито зміст питання, сформульовано об'єктивні висновки.

- Під час підготовки доповіді доцільно скласти її план.

- Якість доповіді залежить від її структури, яка включає: вступ (актуальність, проблемність питання), головну частину (логічна послідовність викладу теоретичних положень і фактів, їх переконлива аргументація, добір прикладів, власний аналіз і коментар), висновки (узагальнення проведеної роботи й підсумки сказаного, подальші перспективи та напрями вивчення проблеми).

- Для доповіді варто відібрати найсуттєвіші, головні відомості, не перенасичуючи її фактами, цифрами, неперевіреними положеннями.

- Доцільно не лише записати зміст майбутнього виступу, але й продумати риторичні запитання, тези й антитези тощо.

- Оптимальна тривалість виступу складає 5-7 хв. За цей час необхідно сказати про найголовніше, опускаючи зайві деталі й подробиці.

Рекомендації щодо підготовки до практичних занять:

- Починати підготовку слід з вивчення матеріалів і рекомендацій до практичного заняття, який є алгоритмом пізнавальної діяльності студента.

- Важливим етапом підготовки до практичного заняття є усвідомлення завдань, які потрібно виконати, працюючи з різними видами джерел.

- Провідне місце в підготовці до практичного заняття належить безпосередньому вивченню й аналізу наукових праць, нормативних документів соціального педагога, законодавчих актів у галузі освіти й соціальної роботи, архівних матеріалів тощо.

- Насамперед необхідно вивчити історичні умови й причини, що спонукали автора до написання наукової праці, прагнути зрозуміти її структуру праці, загальний розвиток думок автора, напрям роботи.

- Важливо попередньо в загальних рисах ознайомитися з науковою працею: прочитати зміст, передмову, висновки (післямову), переглянути посилання на джерела, імена, події.

- Корисним є й ознайомлення з критичною літературою, яка стосується цієї праці, а також з інформацією про досліджувану в ній проблему, що міститься в енциклопедичних довідниках, словниках, журналах, брошурах.

- Суттєве значення має вивчення та усвідомлення подій і фактів, які висвітлюються в праці, розуміння причин їх виникнення.
- Вивчаючи й конспектуючи літературні джерела, за потреби варто повторно перечитувати їх окремі розділи, абзаци, звертатися до довідників і словників.
- Необхідно знаходити найточніші відповіді-цитати на запропоновані запитання.
- Записуючи цитати, потрібно брати їх у лапки, уникати перекручувань тексту. Якщо виписки зроблені тільки з одного твору, то лапки поруч кожної цитати можна не ставити.
- Примітки й коментарі до цитати треба викладати лише на берегах зошита, обов'язково відокремлюючи їх від тексту, що цитується.
- Вибираючи головне з думки автора, слід пам'ятати, що цитата, вирвана з контексту, часто втрачає свій первісний зміст, нерідко набуваючи нового. Цитуючи, намагайтеся не обривати думок автора.
- Працюючи з книгою, корисно робити виписки лише після того, як книга прочитана цілком, тоді цитати будуть сприйматися в контексті цілого.
- При потребі повторення текст слід читати швидко, вибірково, зосереджуючи увагу переважно на тих розділах, які були відзначені за допомогою різних прийомів ще при першому ознайомленні.
- Результати роботи з вивчення першоджерел слід фіксувати в окремому робочому зошиті у формі виписок і цитат.

Рекомендації щодо планування бюджету часу студента:

- Чітке визначення мети своєї діяльності, що допоможе завчасно спланувати роботу, організувати всі дії, спрямовані на її досягнення, дасть змогу контролювати виконання поставлених завдань.
- Дотримання певної системи і послідовності в роботі, правильний і рівномірний розподіл її в часі.
- Систематична робота кожного дня протягом певної кількості годин.
- Дозування інформації, яка опрацьовується, за обсягом і складністю.
- Регулювання тривалості перерв у процесі розумової праці, уникнення великих пауз, після яких потрібен певний час для повторного входження в роботу. Для відновлення сил потрібні перерви після кожних 1-2 год. роботи.
- Правильне чергування різних видів діяльності: розумової та фізичної праці, різних видів інтелектуальної праці.
- Формування культури відпочинку, чергування активного й пасивного відпочинку.
- Ведення щоденника чи книги для нотаток для запису планів на найближчі дні, тижні, місяці.

Додаток 2

Алгоритм правильного читання літературних джерел: (за В.Атаманюк, Р.Гуревич)

- Прочитати текст повністю.
- Відповісти на запитання: «Що хотів сказати автор?».
- З'ясувати, чи збігається відповідь з назвою теми тексту; якщо так, то можна приступати до детального вивчення матеріалу.
- Прочитати абзац навчального тексту.
- Відповісти на запитання: «Про що йдеться у цьому абзаці?».
- Записати перший пункт плану: коротко, своїми словами, у вигляді називного речення чи запитання.
- Прочитати новий абзац і виконати ті ж самі дії.
- Прочитавши весь текст, відповісти на запитання: «Що є головним у ньому?». З'ясувати, чи збігається теперішня відповідь з попередньою. Якщо так, то читач уміє виділяти головне в тексті при ознайомленні з ним. Якщо ж між першою і другою відповідями існує розбіжність, то слід встановити, чому. Внаслідок такого аналізу легко виділити головне в тексті.
- Переглянути ще раз пункти плану і відкинути ті, що не мають зв'язку з головним.
- Ще раз прочитати текст і на певний пункт плану записати коротку відповідь.
- Прочитати свій план (тези) опрацьованого матеріалу.
- Виділити з тексту аргументи, за допомогою яких автор доводить головне (тезу).
- Подати у вигляді схеми, алгоритму шлях доведення тези, що допоможе усвідомити логічну структуру навчального матеріалу.
- Обміркувати, чи можна викласти матеріал самому собі, спершу користуючись планом (тезами), а відтак по пам'яті; переказати його товаришеві, вислухати його зауваження.

Додаток 3

Рекомендації студентам щодо швидкісного читання:

1. Не допускати регресій, тобто зворотних рухів очей для повторного читання слова, фрази, речення. Текст будь-якої складності читають один раз. Лише після закінчення читання й початкового осмислення змісту прочитаного можна повернутися до повторного читання.

2. Дотримуватися певного алгоритму читання. Сформуйте свій алгоритм читання і постійно пам'ятайте зміст та лексичне значення його компонентів. Основою для вироблення власного алгоритму читання може бути така схема:

- автор, назва книги, статті;
- джерело і вихідна інформація;
- структура книги, статті;
- основний зміст;
- особливості й побудова фактографічного матеріалу;
- проблеми, які здаються для вас суперечливими;
- новизна опрацьованого матеріалу, його місце і значення в подальшому розумінні наукових проблем, можливість використання у практичній діяльності.

3. Читати без артикуляції, яке гальмує звичку промовляти текст і сприяє посиленню наочно-образного компонента мислення.

4. Забезпечити рух очей по центру сторінки зверху вниз. Це найбільш економний і ефективний спосіб, який сприяє розвитку периферійного зору. На початковому етапі олівцем проведіть вертикальну лінію посередині сторінки. Це буде своєрідний орієнтир для очей.

5. Бути уважними. Треба зосереджувати увагу на процесі читання.

6. Намагайтеся зрозуміти прочитане у процесі читання. Це ключ до проникнення у зміст і сутність прочитаного, шлях до його запам'ятання.

7. Постійно повторювати прочитане зразу ж після завершення читання. У процесі читання запам'ятовувати не слова чи окремі фрази, а думки, ідеї. Адже тільки осмислене запам'ятовування раціональне і продуктивне. Не перевантажуйте пам'ять! Якщо ви не згадали забуте протягом 3-4 хвилин - ще раз зверніться до тексту.

8. Використовувати різні способи читання. Це залежить від мети опрацювання друкованого джерела інформації.

9. Бути гнучким читачем. Залежно від потреби переходьте від звичайного читання до швидкісного і навпаки.

10.. Постійно вдосконалювати свої вміння в читанні. Успіхи у швидкісному читанні з'являться лише за умов систематичних занять, формування навичок у цьому виді діяльності.

(Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л.В. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.).

Додаток 4

Рекомендації щодо скороченого запису слів під час конспектування

➤ Дотримуйтеся основних принципів скорочення слів.

- Найбільша кількість інформації припадає на початкові літери слова.
- Не бажано опускати закінчення слів у тих випадках, коли вони відбивають зв'язок між ними в реченні (наприклад, у іменників – відмінок і число, у дієслів – особу й час). Скорочене слово повинне мати певний “запас міцності”, достатній для його відновлення в даному контексті (наприклад, скорочення орг. може відноситися до різних слів: організація, організувати, організаційний, організуючий та ін.; тоді як збереження закінчення скороченого слова гарантує від багатозначності).
- Скорочення повинне закінчуватися лише на літеру, яка означає приголосний звук.
- Незнайомі слова слід записувати повністю.

➤ При конспектуванні використовуйте різні способи скорочення слів, вводьте їх поступово й не захоплюйтеся надмірною концентрацією, дотримуйтеся міри, чергуйте скорочені слова з нескороченими. Перший раз доцільно записати термін повністю, а в дужках позначити його скорочення або символ, які не повинні надалі змінюватись у написанні. У випадках, коли потрібна повна точність тексту, скорочення не використовуйте.

– Скорочення за першою літерою рекомендується для слів, які зустрічаються досить часто: *XIX ст., 1991 р., 5 хв., с.п. (соціальний педагог), п.с. (психологічна служба)* тощо.

– Скорочення за кількома першими літерами (при цьому відкидаються суфікс і закінчення) найчастіше використовуються для прикметників і дієприкметників, за якими стоять іменники: *пед. (педагогічний), соц. (соціальний), психол. (психологічний)* тощо.

– Написання лише першої та останньої літер у словах і термінах, які зрозумілі студентів і часто зустрічаються: *п-с (процес), с-я (соціалізація), ф-я (функція), ф-т (факультет)* тощо.

– Пропуск кількох літер у середині слова, замість яких ставиться дефіс: *сир-во (сирітство), стр-ра (структура)* тощо.

– Використання аббревіатур (від латинського «abbreviatio» – «скорочую») – скорочення, утворене з перших літер або початкових складів словосполучення. Аббревіатури є зручними для позначення ключового поняття, про яке йдеться в лекції. Наприклад, якщо лекція присвячена сутності соціально-педагогічної діяльності, то при конспектуванні можна застосувати аббревіатуру СПД. Аналогічно скорочується: *СР (самостійна робота), СІ (соціальні інституції), СП (система підготовки)* тощо. Також у процесі конспектування доречно використовувати загальноприйняті аббревіатури: *ВНЗ (вищий навчальний заклад), НОП (наукова організація праці), ЦСССДМ (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді), ЦППіСР (Центр практичної психології і*

соціальної роботи), ПМПК (психо-медико-педагогічна комісія), ЗОШ (загальноосвітня школа) тощо.

– Вилучення голосних у коротких словах, оскільки приголосні літери несуть більше інформації, ніж голосні. Можна скористатися цим способом запису, вилучаючи кілька або всі літери, які означають голосні звуки, наприклад: *двц* (девіація), *фктр* (фактори), *сбкт* (суб'єкти), *опк* (опіка) тощо.

Такий прийом є допоміжним, значного прискорення запису не дає; його використання залежить від особливостей сприйняття того, хто конспектує.

– Застосування елементів стенографії. Відомо, наскільки складно, а інколи й неможливо зрозуміти речення, в якому слова записані без закінчень. Елементи стенографічного запису дозволяють уникнути цих труднощів, бо зберігають ознаку належності слова до певної частини мови. Для фіксації типових закінчень слів скористаємося такими простими позначками: для багатьох іменників – *~*; для прикметників – нічого; для дієслів – крапка. Цей спосіб значно прискорює запис та полегшує читання конспекту. Розглянемо приклад. Мабуть, важко назвати скорочення “заверш. проц.” дуже вдалим. Якщо вжити стенографічні закінчення, то зміст запису стане зрозумілим:

проц~ адапт ~ – процес адаптації;

адапт проц~ – адаптаційний процес;

адапт. у проц~ – адаптується в процесі.

➤ **Під час конспектування навчального матеріалу застосовуйте загальноприйняті символи** (з гр. – “знак”, “прикмета”, “ознака”) – умовне позначення предмета, поняття або явища.

– Використання літер-позначень, які склалися в різних навчальних дисциплінах: *час* – *t*; *функція* – *f*; *сума* – Σ ; *об'єм*, *обсяг* – *V* тощо; математичних символів: $>$, $<$, $\leq$, $\geq$, $\ll$, $\gg$, $+$, $-$, $=$, $\neq$, $\approx$, Π , Π , $\wedge$ тощо; “єрогліфів”, тобто схематичних зображення відповідних предметів або явищ: $\leq \Rightarrow$ – взаємопов'язаний тощо.

➤ **Продумайте й розробіть власну систему символів, скорочень.** Символ як один зі способів скороченого запису повинен яскраво відбивати суттєву ознаку предмета чи явища. Його зображення багато в чому залежить від особливостей сприйняття та мислення автора конспекту.

Додаток 5

Про введення інституту соціальних педагогів Рішення колегії Державного комітету СРСР з народної освіти № 14/4 від 13.07.1990 р. Москва

Революційні зміни, що відбуваються в радянському суспільстві, реформа народної освіти вимагають нових підходів до виховання дітей і молоді в соціокультурному середовищі, яка повинна бути гуманізованою, комфортною та безпечною, сприяти позитивній самореалізації, задоволенню творчих інтересів і схильностей.

Для вирішення цих завдань необхідні спеціально підготовлені кадри. Назріла необхідність введення інституту соціальних педагогів – фахівців із виховної роботи з дітьми та їх батьками, дорослим населенням у сімейно-побутовому середовищі, з підлітковими, молодіжними групами і об'єднаннями.

Соціальний педагог повинен уміти забезпечувати соціально-психологічну підтримку процесу соціалізації дітей, підлітків та молоді, надавати допомогу родині й іншим вихованим інститутам, виконувати роль посередника, сполучної ланки між дітьми і дорослими, особистістю і колективом. Він повинен допомагати підліткам у період їх соціального та професійного становлення, захищати їх права.

Програма підготовки соціальних педагогів припускає поєднання широкої освіти, що включає оволодіння загальною педагогікою, теорією виховання, психологією, історією, літературою, основами економіки, екології, естетики, етики, права, фізичної культури, режисури і драматичного мистецтва, прикладної медицини, зі спеціальним – соціологією, соціальною психологією, сімейною педагогікою, а також вивченням молодіжної субкультури тощо.

Соціальний педагог може працювати в різних навчально-виховних установах, у громадських організаціях.

Колегія постановляє:

1. Вважати за доцільне введення посади соціального педагога в список посад робітників і службовців. Схвалити проект кваліфікаційної характеристики соціального педагога.

2. Головним навчально-методичним управлінням вищої та середньої спеціальної освіти (т. Афанасьєву, Шипунову), Управлінню підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів (т. Боріковій) підготувати пропозиції щодо введення спеціальності «Соціальний педагог» у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах. У тримісячний термін розробити відповідну навчально-методичну документацію.

3. Органам управління народною освітою союзних республік розглянути питання про відкриття з 1990 навчального року підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у вищих і середніх навчальних закладах за спеціальністю «Соціальна педагогіка».

4. Головному навчально-методичному управлінню (т. Валусьву), Відділу перспективного розвитку та інформації (т. Асмолову, Овсянникову)

організувати за пропозиціями зацікавлених відомств, організацій, установ, підприємств підготовку фахівців у галузі соціальної педагогіки на спеціальних факультетах з перепідготовки кадрів з нових перспективних напрямків науки, техніки і технології вищих навчальних закладів у рамках діючих напрямів «психологія» і «прикладна психологія».

5. Управлінню підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів, Управлінню організації позашкільної та позакласної роботи (т. Бруднову).

5.1. До 01.01.91 розробити навчальні плани і програми перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів соціальних педагогів.

5.2. Спільно з міністерствами народної освіти РРФСР (на базі Марійської АРСР, Московського обласного, Центрального інститутів удосконалення вчителів) та УРСР (на базі ФППК Донецького університету і обласного Палацу піонерів і школярів) розглянути питання про відкриття з 1 жовтня 1990 курсової перепідготовки та підвищення кваліфікації соціальних педагогів.

6. Управлінню організації позашкільної та позакласної роботи:

6.1. З метою організації наукових досліджень, впровадження прогресивних форм науково-практичної діяльності в галузі соціальної педагогіки до 01.01.91 підготувати пропозиції про створення при Держосвіті СРСР і Президії АПН СРСР науково-дослідного Центру соціальної педагогіки.

6.2. З метою розвитку міжнародних зв'язків у сфері соціальної педагогіки і подолання розриву в стані науки і практики в даній області до 01.01.91 розробити пропозиції з міжнародного співробітництва.

Шадриков В.Л. Социальный педагог : документы, программно-методические материалы для педагогических учебных заведений / под ред. Б.М.Игошева, М.А.Галагузовой. – М., 1991. – С. 6-8.

Додаток 6
Про відкриття спеціальності «Соціальна педагогіка»
Наказ Державного комітету СРСР з народної освіти № 582
від 21.06.1990 р. Москва

З метою підготовки фахівців, здатних вести виховну роботу з дітьми та дорослим населенням у соціально-культурній сфері наказую:

1. На додаток наказів Мінвузу СРСР від 17.11.87 № 790 «Про заснування переліку спеціальностей вузів СРСР» і Держосвіти СРСР від 21.07.88 № 224 «Про перелік спеціальностей середніх спеціальних навчальних закладів СРСР» відкрити нові спеціальності на денній, вечірній і заочній формах навчання: 03.11 «Соціальна педагогіка» для вищих навчальних закладів та 03.11 «Соціальна педагогіка» для середніх спеціальних навчальних закладів.

2. Головному навчально-методичному управлінню вищої та середньої спеціальної освіти (т. Афанасьєву, Шипуновій), управлінню підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів (т. Боріковій) із залученням відповідних навчально-методичних об'єднань та науково-методичних рад розробити в IV кварталі 1990 р. Навчально-методичну документацію, необхідну для забезпечення навчального процесу у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах за спеціальністю «Соціальна педагогіка».

Перший заступник голови Ф. І. Перегудов

Шадриков В.Л. Социальный педагог : документы, программно-методические материалы для педагогических учебных заведений / под ред. Б.М.Игошева, М.А.Галагузовой. – М., 1991. – С. 16.

Додаток 7

Особистісно-професійні якості соціального педагога

Таблиця 20

Різні підходи до виокремлення особистісних якостей соціального педагога

Науковець	Якості	Характеристика
С. Єлканов	<i>загальнопедагогічні</i>	- педагогічна спрямованість; - мотивація;
	<i>професійно важливі</i>	
	<i>індивідуальні психологічні</i>	- здібності; - темперамент, характер; - психічні процеси та стани.
В. Бочарова	<i>характеристики фізичного і психічного здоров'я</i>	- визначаються за результатами щорічних профілактичних медичних оглядів;
	<i>усвідомлення професійного вибору</i>	- зацікавленість професією; мотивація щодо її отримання та самовдосконалення; - усвідомлення проблем майбутньої професійної діяльності, її складних і неприємних моментів; низького рівня заробітної плати; - готовність до незручностей, дискомфорту і стресів; знання та розуміння змісту професійної діяльності;
	<i>ціннісні орієнтації особистості</i>	- гуманізм, чесність, порядність, щирість, справедливість, милосердя;
	<i>психологічні якості особистості, риси характеру</i>	- емпатійність, наполегливість, цілеспрямованість, самодисципліна, відповідальність, сміливість, самоконтроль, оптимізм, великодушність, толерантність, інтелект, акуратність, співчутливість, незалежність, раціональність, ввічливість, ініціативність, старанність;
Є.Холостова	<i>психологічні характеристики, що є складовою частиною здатності до цього виду діяльності</i>	- психічні процеси (сприйняття, пам'ять, уява, мислення); - психічні стани (втома, апатія, стрес, тривожність, депресія, увага як стан свідомості);
	<i>психолого-педагогічні</i>	- психоаналітичні якості

	<i>якості, орієнтовані на вдосконалення соціального працівника як особистості</i>	(самоконтроль, самокритичність, самооцінка своїх вчинків); - фізична тренуваність, уміння переключитися і керувати своїми емоціями;
	<i>психолого-педагогічні якості, спрямовані на створення ефекту індивідуальності</i>	– комунікативність (швидко встановлювати контакт із людьми); - емпатійність; - візуальність (зовнішня привабливість особистості); красномовство (вміння вселяти віру і переконувати словом);
М.Галагузова	<i>гуманістичні</i>	- доброта, альтруїзм, толерантність;
	<i>психоаналітичні</i>	- самоконтроль, самокритичність, самооцінка;
	<i>психологічні</i>	- високий рівень емоційних і вольових виявів;
	<i>психолого-педагогічні</i>	- комунікабельність, емпатія, красномовство;
О.Безпалько	<i>психологічні характеристики</i>	- емоційна врівноваженість, низька тривожність, творче мислення, послідовність у діях, наполегливість, стриманість, уважність, спостережливість;
	<i>морально-етичні якості</i>	- гуманність, доброта, терпимість, справедливість, тактовність, емпатійність, скромність, відповідальність;
	<i>психоаналітичні якості</i>	- адекватна самооцінка, самокритичність, самоаналіз, прагнення до самовдосконалення;
	<i>психолого-педагогічні</i>	- комунікабельність, зовнішня привабливість, уміння навіювати й переконувати, оптимізм.

Додаток 8

Тести для виявлення професійної спрямованості студентів

Тест на дослідження спрямованості особистості (методика Б. Басса)

Мета роботи: визначення рівня спрямованості особистості на себе, на спілкування, на працю.

Матеріали: опитувальник, бланк для відповідей.

Методика проведення. Психолог пропонує 27 суджень, на кожне з яких дано три відповіді (А, Б, В). Піддослідний має вибрати одну відповідь, яка найбільше відповідає дійсності та виражає його думку, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найбільш привабливо». Потім треба вибрати одну відповідь, яка найменше відповідає реальності, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найменш привабливо».

Опитувальник

1. *Найбільше задоволення я маю від:*
  - а) схвалення моєї роботи;
  - б) усвідомлення того, що роботу виконано добре;
  - в) усвідомлення того, що мене оточують друзі.
2. *Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то прагнув би бути:*
  - а) тренером, який розробляє тактику гри;
  - б) відомим гравцем;
  - в) обраним капітаном команди.
3. *На мою думку, кращим педагогом є той, хто:*
  - а) цікавиться учнями і застосовує до кожного індивідуальний підхід;
  - б) зацікаровує своїм предметом так, що учні із задоволенням заглиблюються у цей предмет;
  - в) створює в колективі таку атмосферу, за якої кожен учень може висловити свою думку.
4. *Мені подобається, коли люди:*
  - а) радіють за виконану роботу;
  - б) із задоволенням працюють у колективі;
  - в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.
5. *Я бажав би, щоб мої друзі:*
  - а) були доброзичливими і допомагали людям, коли це потрібно;
  - б) були вірними і відданими мені;
  - в) були розумними й цікавими людьми.
6. *Кращими друзями я вважаю тих:*
  - а) з ким маю гарні стосунки;
  - б) на кого завжди можна покластися;
  - в) хто може багато досягти в житті.
7. *Найбільше мені не подобається:*
  - а) коли у мене щось не виходить;
  - б) коли розвалюються стосунки з товаришами;
  - в) коли мене критикують.

8. *На мою думку, дуже погано, коли педагог:*
- а) не приховує своєї антипатії до деяких учнів, насміхається над ними і дражнить їх;
  - б) викликає дух суперництва в колективі;
  - в) недостатньо добре знає предмет, який викладає.
9. *У дитинстві мені найбільше подобалося:*
- а) проводити час з друзями;
  - б) відчуття виконаної справи;
  - в) коли мої вчинки схвалювали.
10. *Я бажав би бути схожим на тих, хто:*
- а) досягнув успіху в житті;
  - б) справді закоханий у свою справу;
  - в) відзначається доброзичливістю та товариськістю.
11. *Насамперед школа повинна:*
- а) навчати вирішувати завдання, які ставить життя;
  - б) розвивати передусім індивідуальні здібності учнів;
  - в) виховувати якості, які допомагають встановлювати стосунки з людьми.
12. *Якби я мав більше вільного часу, то використовував би його:*
- а) для спілкування з друзями;
  - б) для відпочинку та розваг;
  - в) для самоосвіти та заняття улюбленою справою.
13. *Найбільших успіхів я досягаю, коли:*
- а) працюю з людьми, до яких відчуваю симпатію;
  - б) маю цікаву роботу;
  - в) отримую винагороду за свої зусилля.
14. *Мені подобається, коли:*
- а) інші люди поважають мене;
  - б) я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи;
  - в) я маю час приємно спілкуватися з друзями.
15. *Якби про мене написали в газеті, то краще було б, щоб:*
- а) розповіли про якусь цікаву справу, пов'язану із навчанням, працею або спортом, в якій я брав участь;
  - б) написали про мою діяльність;
  - в) обов'язково розповіли про колектив, в якому я працював.
16. *Найкраще за все я навчаюсь, коли викладач:*
- а) має до мене індивідуальний підхід;
  - б) може зацікавити своїм предметом;
  - в) влаштовує колективні обговорення проблем, що вивчаються.
17. *Для мене немає нічого гіршого за:*
- а) образи власної гідності;
  - б) невдачу при виконанні важливої справи;
  - в) втрату друзів.
18. *Найбільше я ціную:*
- а) успіх;

- б) можливості спільної праці;
- в) здоровий практичний розум та інтуїцію.

19. *Я не поважаю людей, які:*

- а) вважають себе гіршими за інших;
- б) часто сваряться та конфліктують;
- в) заперечують усе нове.

20. *Приємно, коли:*

- а) працюєш над важливою справою;
- б) маєш багато друзів;
- в) усім подобаєшся і викликаєш схвалення.

21. *На мою думку, керівник передусім повинен бути:*

- а) доступним;
- б) авторитетним;
- в) вимогливим.

22. *У вільний час я з цікавістю прочитав би книжки:*

- а) про те, як знайти друзів та налагодити гарні стосунки з оточуючими;
- б) про життя знаменитих людей;
- в) про останні досягнення науки й техніки.

23. *Якби в мене були музикальні здібності, я бажав би бути:*

- а) диригентом;
- б) композитором;
- в) солістом.

24. *Я бажав би:*

- а) вигадати цікавий конкурс;
- б) перемогти в конкурсі;
- в) організувати конкурс і проводити його.

25. *Для мене важливо знати:*

- а) що я бажаю зробити;
- б) як досягнути мети;
- в) як організувати людей для досягнення мети.

26. *Людина повинна прагнути до того, щоб:*

- а) інші люди схвалювали її вчинки;
- б) передусім виконувати свою справу;
- в) її не можна було критикувати за виконану роботу.

27. *Найкраще я відпочиваю у вільний час, якщо:*

- а) спілкуюсь з друзями;
- б) дивлюсь цікаві фільми;
- в) займаюсь улюбленою справою.

Оцінювання результатів. Кожна відповідь у стовпчику «Найбільш привабливо» оцінюється 2 балами, у стовпчику «Найменш привабливо» – 0 балів, відповіді, що не потрапили в жодний стовпчик, – одним балом. Набрані за всіма 27 судженнями бали підсумовують по кожному виду спрямованості окремо (за ключем).

Ключ:

№	Я	С	Д	№	Я	С	Д
1	А	В	Б	15	Б	В	А
2	Б	В	А	16	А	В	Б
3	А	В	Б	17	А	в	Б
4	В	Б	А	18	А	Б	В
5	Б	А	В	19	А	Б	В
6	В	А	Б	20	В	Б	А
7	В	Б	А	21	Б	А	В
8	А	Б	В	22	Б	А	В
9	В	А	Б	23	В	А	Б
10	А	В	Б	24	Б	В	А
11	Б	В	А	25	А	В	Б
12	Б	А	В	26	В	А	Б
13	В	А	Б	27	Б	А	В
14	А	В	Б				

Інтерпретація результатів. За допомогою методики визначають такі види спрямованості особистості:

Спрямованість на себе (Я) – орієнтація на пряме винагородження та задоволення, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтровертованість, роздратованість, прагнення до влади.

Спрямованість на спілкування (С) – прагнення передусім підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних стосунках з людьми.

Спрямованість на справу, діло (Д) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділове співробітництво, здатність обстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети.

Бланк методики Б. Басса

	Найбільше	Найменше
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
16		
17		
18		
19		
20		
21		
22		
23		
24		
25		
26		
27		

Тест на дослідження професійних переваг

Мета роботи: визначення професійних переваг особистості старшокласника.

Матеріал: бланк для відповідей опитувальника «Професійні переваги».

Методика проведення. Юнакам і дівчатам пропонується підкреслити найбільш значущу професію і порівняти в горизонтальних рядках значущість для них підкреслених професій. Оцінка найбільш значущої професії – 5 балів, менш значущої – 4 бали і т. д., найменш значущої – 1 бал. Те саме слід зробити у вертикальних рядках. Отже, в кожній клітинці має бути дві оцінки.

Діагностика професійних переваг

Продавець Вчитель	Слюсар Радіомон- тажник	Зоотехнік Біолог	Кресляр Друкарка	Муляр Гравер
Токар Автослюсар	Ветлікар Тваринник	Плановик Радіооператор	Архітектор Фотограф	Бібліотекар Провідник
Гідрометео- ролог	Економіст Програміст	Актор Шліфувальник	Вихователь Офіціант	Майстер- зв'язківець
Коректор Оператор ЕОМ	Художник Музикант	Слідчий Бортпровідниця	Шofer Слюсар- складаль-	Агроном Зоолог
Дизайнер Модельєр	Викладач Лікар	Інженер- будівельник монтажник	Лісник Пасічник	Телеграфіст Складач ручного набору

Оцінювання результатів. Підраховують суму балів у кожній клітинці таблиці й визначають найбільш значущу професію за *ключем*:

«людина – людина»: 5а, 4д, 3г, 2в, 1б;

«людина – природа»: 5в, 4б, 3а, 2д, 1г;

«людина – художній образ»: 5д, 4г, 3в, 2б, 1а;

«людина – знак»: 5г, 4в, 3б, 2а, 1д;

«людина – техніка»: 5б, 4а, 3д, 2г, 1в.

(Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика [Текст] : підручник / Л.Г. Терлецька. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – С.315, 532)

Тест на схильність до педагогічної професії

Інструкція: Нижче пропонується перелік якостей. «Приміряйте» їх на себе і оцініть ступінь їх виразності, виходячи з такої системи оцінок: 5 – так; 4 – переважно так; 3 – важко сказати; 2 – швидше за все ні; 1 – ні.

1. Чи вважають інші, що ви людина образлива, вразлива у спілкуванні (у відповідь на критику, зауваження)?
2. Чи довго у вас в душі зберігається осадок від різних переживань, що виникають під час спілкування (досада, радість, смуток)?
3. Чи часто у вас буває піднесення і спад настрою?
4. Чи тяжко і довго ви переживаєте критику на свою адресу?
5. Чи сильно вас стомлює галаслива весела компанія?
6. Ви помітно відчуваєте утруднення, соромитеся, коли доводиться знайомитися з людьми?
7. Вам легше і приємніше дізнаватися про щось із книжки, ніж питати в інших?
8. Чи часто ви відчуваєте бажання відпочити, побути наодинці?
9. Чи довго ви добираєте потрібні слова, коли доводиться розмовляти?
10. Чи віддаєте ви перевагу вузькому колу постійних знайомих перед широким колом нових?

Залежно від набраної кількості балів можна зробити висновок:

40 – 50 балів – вам не дуже підійдуть професії з частими і напруженими міжособовими контактами;

30 – 40 балів – ви будете відчувати певний постійний дискомфорт, який доведеться переборювати зусиллям волі;

20 – 30 балів – робота завдаватиме певних незручностей, але в цілому задовольнятиме вас;

10 – 20 балів – вам підходить робота, пов'язана зі спілкуванням.

(Педагогічна майстерність [Текст] : підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид. допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – С. 189-190).

Додаток 9

Тести виявлення сформованості професійних і особистісних якостей майбутніх соціальних педагогів

Діагностування у студентів рівня сформованості комунікативності як професійно значущої здібності педагога (тест В. Ряховського)

Для цього слід відповісти на запропоновані нижче запитання. Варіанти відповідей: «так», «ні», «іноді».

1. На вас чекає ординарна чи ділова зустріч. Чи вибиває вас з колії її очікування?

2. Чи відкладаєте ви візит до лікаря до останнього моменту?

3. Чи викликає у вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на нараді, зборах чи іншому подібному заході?

4. Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де ви ніколи не були. Чи докладете ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?

5. Чи полюбляєте ви ділитися своїми переживаннями з кимось?

6. Чи дратує вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до вас з проханням (показати дорогу, довідатися, котра година, відповісти на якесь запитання)?

7. Чи вірите ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти одне одного?

8. Чи посоромитеся ви нагадати знайомому, що він забув вам повернути невелику суму грошей, які позичив кілька місяців тому?

9. У ресторані чи в їдальні вам подали неякісну страву. Чи промовчите ви, лише сердито відсунувши тарілку?

10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, ви не вступите з нею в бесіду і відчуєте себе обтяженим(ою), якщо першою заговорить та людина. Чи так це?

11. Чи жахаєтеся ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру)?

12. Чи боїтеся ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?

13. У вас є власні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури, і ні на чий міркування ви не зважаєте. Чи так це?

14. Почувши в кулуарах явно помилкову думку з добре відомого вам питання, чи віддасте ви перевагу мовчання і не вступите в суперечку?

15. Чи викликає у вас неприємне почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?

16. Вам краще викласти свою думку (оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Слід підрахувати суму набраних балів. За кожне «так» – 2 очки, «іноді» – 1, «ні» – 0. За класифікатором визначте, до якої категорії людей ви належите.

Класифікатор:

30-32 очки – ви явно некоммунікбельні.

25-29 очок – ви замкнені, мовчазні, віддаєте перевагу самотності.

19-24 очки – ви певною мірою коммунікбельні й у незнайомих обставинах відчуваєте себе цілком упевнено.

14-18 очок – нормальна коммунікбельність.

9-13 очок – ви доволі коммунікбельні (іноді навіть занадто).

4-8 очок – коммунікбельність ваша дуже висока; скрізь відчуваєте себе чудово; беретеся за будь-яку справу, хоч далеко не завжди можете довести її до кінця.

3 очки – ваша коммунікбельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтеся у справи, в яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.

Діагностування індивідуального рівня підготовленості студентів до активного слухання (тест «Чи вмієте Ви слухати?»)

Інструкція: у переліку ситуацій, що пропонуються, слід позначити ті, які спричиняють невдоволення, роздратування у бесіді з будь-якою людиною.

1. Співрозмовник не дає мені шансу висловитися, в мене є що сказати, але немає можливості вставити слово.

2. Співрозмовник постійно перериває мене під час бесіди.

3. Співрозмовник ніколи не дивиться мені в обличчя під час бесіди, і я не певен, чи слухають мене.

4. Розмова з таким партнером нерідко викликає почуття змарнованого часу.

5. Співрозмовник постійно метушиться олівець і папір його цікавлять більше, ніж мої слова.

6. Співрозмовник ніколи не посміхається. У мене виникає почуття ніяковості й занепокоєння.

7. Співрозмовник постійно відволікає мене запитаннями та своїми коментарями.

8. Хоч би що я сказав, співрозмовник завжди остуджує мій запал.

9. Співрозмовник постійно намагається заперечити мені.

10. Співрозмовник перекручує смисл моїх слів і вкладає в них інший зміст.

11. Коли я ставлю запитання, співрозмовник змушує мене захищатися.

12. Іноді співрозмовник перепитує мене, роблячи вигляд, що недочув.

13. Співрозмовник, не дослухавши до кінця, перебиває лише для того, щоб погодитися співрозмовник зосереджений на чомусь сторонньому (грається ручкою, протирає окуляри тощо), і я твердо переконаний, що він при цьому неуважний.

14. Співрозмовник робить висновки за мене.

15. Співрозмовник завжди намагається докинути слово під час моєї розповіді.

- 16.Співрозмовник дивиться на мене дуже уважно, не кліпаючи.
- 17.Співрозмовник дивиться на мене, нібито оцінюючи. Це непокоїть.
- 18.Коли я пропоную щось нове, співрозмовник говорить, що він думає так само.
- 19.Співрозмовник переграє, намагаючись показати, що цікавиться бесідою, дуже часто киває головою, охає та підтакує.
20. Коли я говорю про серйозне, співрозмовник вставляє жартівливі історії, анекдоти.
- 21.Співрозмовник під час розмови часто поглядає на годинник.
22. Коли я звертаюся до нього при зустрічі, співрозмовник кидає всі справи й уважно дивиться на мене.
23. Співрозмовник поводитьсь так, нібито я заважаю йому робити щось важливе.
- 24.Співрозмовник вимагає, щоб усі погоджувалися з ним. Будь-яке висловлювання завершується питаннями: «Ви теж так гадаєте?» чи «Ви не згодні?»
- Підраховується відсоток ситуацій, що збуджують незадоволення та роздратування.
- Якщо він коливається в межах 70-100 % – ви поганий співрозмовник. Вам слід працювати над собою і вчитися слухати.
- 40-70 % – вам притаманні певні недоліки. Ви критично ставитеся до висловлювань, вам ще бракує деяких позитивних якостей гарного співрозмовника.
- 10-40 % – ви добрий співрозмовник, однак іноді відмовляєте партнерові в цілковитому розумінні. Повторюйте ввічливо його висловлювання, дайте йому розкрити свою думку, пристосовуйте свій темп мислення до його мовлення.
- 0-10 % – ви чудовий співрозмовник.
- (Педагогічна майстерність [Текст] : підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид. допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2004. – С. 383-384).*

Дослідження труднощів у встановленні контактів (методика В. Бойка)

Мета роботи: визначення рівня і структури перешкод особистості у встановленні емоційних контактів.

Матеріал: опитувальник В. Бойка та бланк для відповідей.

Методика проведення. Юнакам і дівчатам пропонується прочитати судження й відповісти «так» або «ні». Досліджуваний працює з опитувальником на 25 питань.

Опитувальник

1. Зазвичай після закінчення занять на моєму обличчі помітна втома.
2. Буває так, що при першому знайомстві емоції заважають мені справити враження на партнера (я хвилююся і мовчу або збуджуюсь, багато

говорю і поводжусь якось штучно).

3. У спілкуванні мені не вистачає емоційності, виразності.
4. Мабуть, я здаюся оточуючим дуже суворим.
5. Я в принципі проти того, аби виражати ввічливість, якщо мені не хочеться.
6. Я вмію приховувати від партнерів сплески емоцій.
7. Часто у спілкуванні з однолітками я міркую про щось своє.
8. Буває так, що я бажаю виразити партнерові емоційну підтримку (уважність, співчуття), але він цього не відчуває, не сприймає.
9. Найчастіше на моєму обличчі або в моїх очах можна побачити стурбованість.
10. У діловому спілкуванні я прагну приховати свої симпатії до партнерів.
11. Усі мої неприємні переживання зазвичай написані на моєму обличчі.
12. Якщо я захоплююсь розмовою, то міміка обличчя стає надто виразною, експресивною.
13. Мабуть, я дещо емоційно скований, затиснутий.
14. Я часто перебуваю у стані нервової напруги.
15. Зазвичай я відчуваю дискомфорт, коли треба потиснути руку партнерові по спілкуванню.
16. Іноді близькі люди звертають мою увагу на моє обличчя (напруженість м'язів, скривлену посмішку тощо).
17. Розмовляючи, я надмірно жестикулюю.
18. За нової ситуації мені важко бути природним, спонтанним.
19. Моє обличчя часто виражає сум або стурбованість, хоча на душі спокійно.
20. Мені важко дивитися в очі малознайомій людині.
21. Якщо я хочу, то завжди можу приховати свою неприязнь до поганої людини.
22. Мені часто буває весело без жодної причини.
23. Мені легко за бажанням виражати різні емоції на обличчі: сум, радість, хвилювання, відчай тощо.
24. Мені говорили, що мій погляд важко витримати.
25. Мені щось заважає виражати теплоту, симпатію до людини, навіть коли я справді відчуваю це щодо неї.

Оцінювання результатів. Підбивають підсумки самооцінювання юнаків і дівчат за таким ключем:

№ п/п	«Перешкоди» у встановленні контактів	Номери запитань і відповіді за ключем
1	Невміння керувати емоціями, дозувати їх	+1, -6, +11, +16, -21
2	Неадекватний прояв емоцій	-2, +7, +12, +17, +22
3	Негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій	+3, +8, +13, +18, -23
4	Домінування негативних емоцій	+4, +9, +14, +19, +24
5	Небажання зближуватися з людьми на	+5, +10, +15, +20, +25

Підраховують суму балів за типом перешкод. Вона може бути в межах від 0 до 25. Більша кількість балів означає емоційну проблему окремої особистості в повсякденному спілкуванні: 0-2 бали – нещирість і небажання подивитися на себе збоку; 3-5 балів – емоції не заважають спілкуватися з партнерами; 6-8 балів – незначні емоційні проблеми в повсякденному спілкуванні; 9-12 балів – повсякденні емоції деякою мірою ускладнюють взаємодію з партнерами; 13 і більше балів – емоції заважають встановлювати контакти з людьми (слід звернути увагу на конкретний тип перешкод у спілкуванні – це шкали, де набрано більш як 3 бали).

Тест Айзенка на визначення емоційної стійкості

Методика проведення. Юнакам і дівчатам пропонується прочитати судження й відповісти «так» або «ні».

Опитувальник

1. Чи часто ви відчуваєте потребу мати друзів, які вас розуміють, можуть підбадьорити чи втішити?
1. Чи вважаєте ви, що вам важко відповідати «ні»?
2. У вас часто бувають спади та піднесення настрою?
3. Чи часто ви почуваєте себе нещасним(ою) без достатніх причин?
4. У вас виникає почуття ніяковості й хвилювання, коли ви хочете розпочати розмову із симпатичним(ою) незнайомцем(кою)?
5. Чи часто ви непокоїтеся з приводу того, що зробили або сказали щось таке, чого не слід було робити або говорити?
6. Вас легко образити?
7. Чи правильно, що ви іноді сповнені енергії так, що все аж горить у руках, а іноді зовсім мляві?
8. Чи часто ви мрієте?
9. Вас часто непокоять почуття вини?
10. Ви вважаєте себе людиною збудливою й чутливою?
11. Чи часто, виконавши якусь важливу справу, ви відчуваєте, що могли б виконати її краще?
12. Чи буває, що вам не спиться через те, що різні думки лізуть у голову?
13. У вас буває серцебиття?
14. Чи бувають у вас напади тремтіння?
15. Чи непокоїтеся ви з приводу якихось неприємних подій, що могли б відбутися?
16. Вам часто сняться кошмари?
17. Чи турбує вас який-небудь біль?
18. Ви можете назвати себе нервовою людиною?
19. Чи легко ви ображаєтеся, коли люди вказують на ваші помилки в роботі або на ваші особисті недоліки?
20. Чи непокоїть вас почуття, що ви чимось гірші за інших?

21. Ви дбаєте про своє здоров'я?
22. Чи страждаєте ви на безсоння?

Підрахуйте кількість позитивних відповідей. За кожну таку відповідь отримуєте 1 бал. Для особи, яка набрала 12 і більше балів, характерна низька емоційна стабільність. Менше 12 балів свідчать про те, що емоційна стабільність людини сформована на достатньому рівні.

Методика “Діагностика творчого потенціалу”

Питання 1, 6, 7 визначають границі Вашої допитливості; 3, 4, 5 – віру в себе; 8 і 14 – сталість; 19 – амбіційність; 10 зорову пам'ять; 11, 12 – слухову пам'ять; 13 – Ваше прагнення бути незалежним; 15, 16 – здатність абстрагуватися, 17 – ступінь зосередженості. Ці здібності і складають основні творчі якості.

Інструкція. Ми пропонуємо Вам відповісти на питання (виберіть найбільш прийнятний для Вас варіант відповіді). Обрані відповіді позначте “+”.

Опитувальник

1. *Чи вважаєте Ви, що Ваш навколишній світ може бути кращим?*
  - а) так;
  - б) ні, він і так досить гарний;
  - в) так, але тільки де в чому.
2. *Чи думаєте Ви, що самі можете брати участь у значних змінах навколишнього світу?*
  - а) так, у більшості випадків;
  - б) ні;
  - в) так, у деяких випадках.
3. *Чи вважаєте Ви, що деякі Ваші ідеї принесли би значну користь для Вашої діяльності?*
  - а) так;
  - б) так, за сприятливих умов;
  - в) лише деякою мірою.
4. *Чи вважаєте Ви, що в майбутньому станете відігравати важливу роль, що зможете щось принципово змінити?*
  - а) так, напевно;
  - б) це малоймовірно;
  - в) можливо.
5. *Коли Ви вирішуєте почати діяти, чи думаєте Ви, що здійснисте задумане?*
  - а) так;
  - б) часто думаю, що не зумію;
  - в) так, часто.
6. *Чи маєте Ви бажання зайнятися справою, яку абсолютно не знаєте?*
  - а) так, мене цікавить невідоме;

- б) невідоме мене не цікавить;
- в) усе залежить від характеру цієї справи.

7. *Вам доводиться займатися незнайомою справою. Чи маєте Ви бажання домогтися в ній досконалості?*

- а) так;
- б) ні, я хочу навчитися тільки найосновнішому;
- в) ні, я хочу тільки задовольнити свою цікавість.

8. *Коли Ви зазнаєте невдачі, то:*

- а) деякий час чините опір всупереч здоровому глузду;
- б) вирішуєте махнути рукою на цю витівку, тому що розумієте, що вона нереальна;
- в) продовжуєте робити свою справу, навіть коли стає очевидно, що перешкоди нездоланні.

9. *На вашу думку, професію треба обирати, виходячи:*

- а) зі своїх можливостей, подальших перспектив для себе;
- б) зі стабільності, значущості професії, потреби в ній;
- в) з переваг, що вона забезпечить.

10. *Подорожуючи, чи змогли б Ви легко зорієнтуватися в маршруті, яким вже пройшли?*

- а) так;
- б) ні, боюся збитися зі шляху;
- в) так, але тільки там, де місцевість мені сподобалася і запам'яталася.

11. *Відразу ж після якоїсь розмови чи зможете Ви згадати, про що йшла мова?*

- а) так, без сумніву;
- б) усього згадати не зможу;
- в) запам'ятовую тільки те, що мене цікавить.

12. *Коли Ви чуєте слово на незнайомій Вам мові, чи можете повторити його по складах без помилки, навіть не знаючи його значення?*

- а) так, без затруднення;
- б) так, якщо це слово легко запам'ятати;
- в) повторю, але не зовсім правильно.

13. *У вільний час Ви вважаєте за краще:*

- а) залишатися наодинці, помізкувати;
- б) знаходитися в компанії;
- в) Вам байдуже, будете Ви один чи в компанії.

14. *Коли Ви займаєтеся якоюсь справою, то вирішуєте припинити це заняття тоді, коли:*

- а) справа закінчена і здається Вам відмінно виконаною;
- б) Ви більш менш задоволені;
- в) Вам ще не все вдалося зробити.

15. *Коли ви один, то:*

- а) любите мріяти про якісь речі, навіть, можливо, абстрактні;
- б) за будь-яку ціну намагаєтеся знайти собі конкретне заняття;
- в) іноді любите помріяти, але про речі, що пов'язані з Вашою роботою.

16. Коли якась ідея захоплює Вас, то Ви станете думати про неї:

- а) незалежно від того, де і з ким Ви знаходитесь;
- б) тільки наодинці із собою;
- в) тільки там, де буде не занадто галасливо.

17. Коли Ви відстоюєте якусь ідею, то:

- а) можете відмовитися від неї, якщо вислухаєте переконливі аргументи опонентів;
- б) залишитеся при своїй думці, які б аргументи не вислухали;
- в) зміните свою думку, якщо опір виявиться занадто сильним.

Обробка та інтерпретація результатів.

Підрахуйте загальну кількість балів таким чином: відповідь “а” – 3 бали, відповідь “б” – 1 бал, відповідь “в” – 2 бали. Загальна сума набраних балів покаже рівень Вашого творчого потенціалу.

Рівні виразності:

46 і більшу балів. У Вас закладений значний творчий потенціал, що надає Вам багатий вибір творчих можливостей. Якщо Ви надалі зможете застосувати Ваші здібності, то Вам доступні різноманітні форми творчості.

22-45 балів. У Вас цілком нормальний творчий потенціал. Ви маєте ті якості, що дозволяють Вам діяти, але у Вас є і проблеми, що гальмують процес творчості. В усякому разі ваш творчий потенціал дозволить Вам творчо себе виявити, якщо Ви, звичайно, цього побажаєте

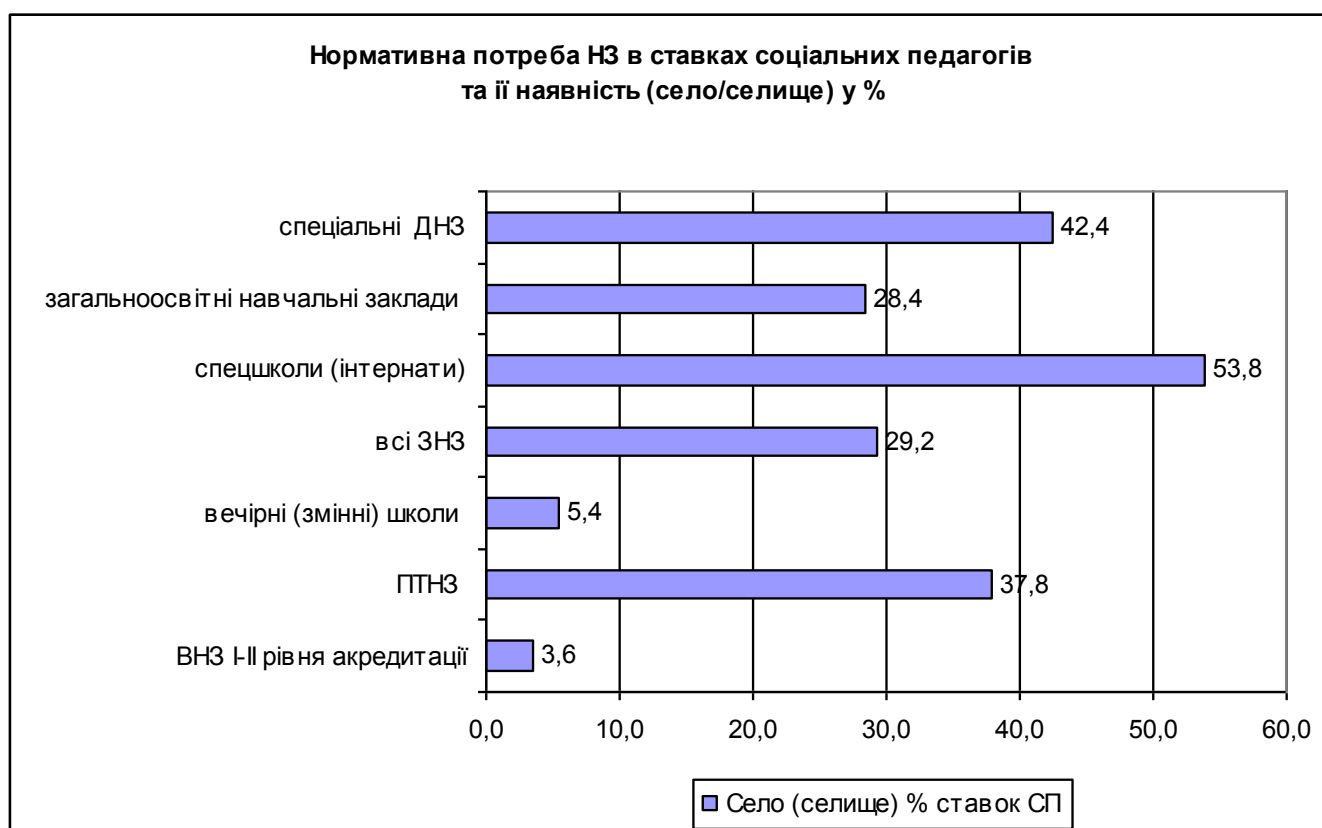
21 і менше балів. Ваш творчий потенціал, на жаль, невеликий. Але, може бути, Ви просто недооцінили себе. Відсутність віри у свої сили може привести вас до думки, що Ви взагалі не здатні до творчості. Позбудьтесь цього й у такий спосіб вирішите проблему.

(Вінник Н.Д. Творчий потенціал педагога як чинник успішної професійної діяльності // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Випуск 7. – С. 97-105).

Додаток 10
Забезпечення закладів освіти соціальними педагогами станом на
кінець 2010-2011 навчального року
 (Лист МОНМСУ від 22.07.2011 N 1/9-562 «Про стан, проблеми та основні
 завдання діяльності психологічної служби на 2011/2012 навчальний рік»)

Рис.26. Забезпечення закладів освіти соціальними педагогами в містах

Рис.27. Забезпечення закладів освіти соціальними педагогами в селах

Додаток 11
Види допомоги соціального педагога особистості

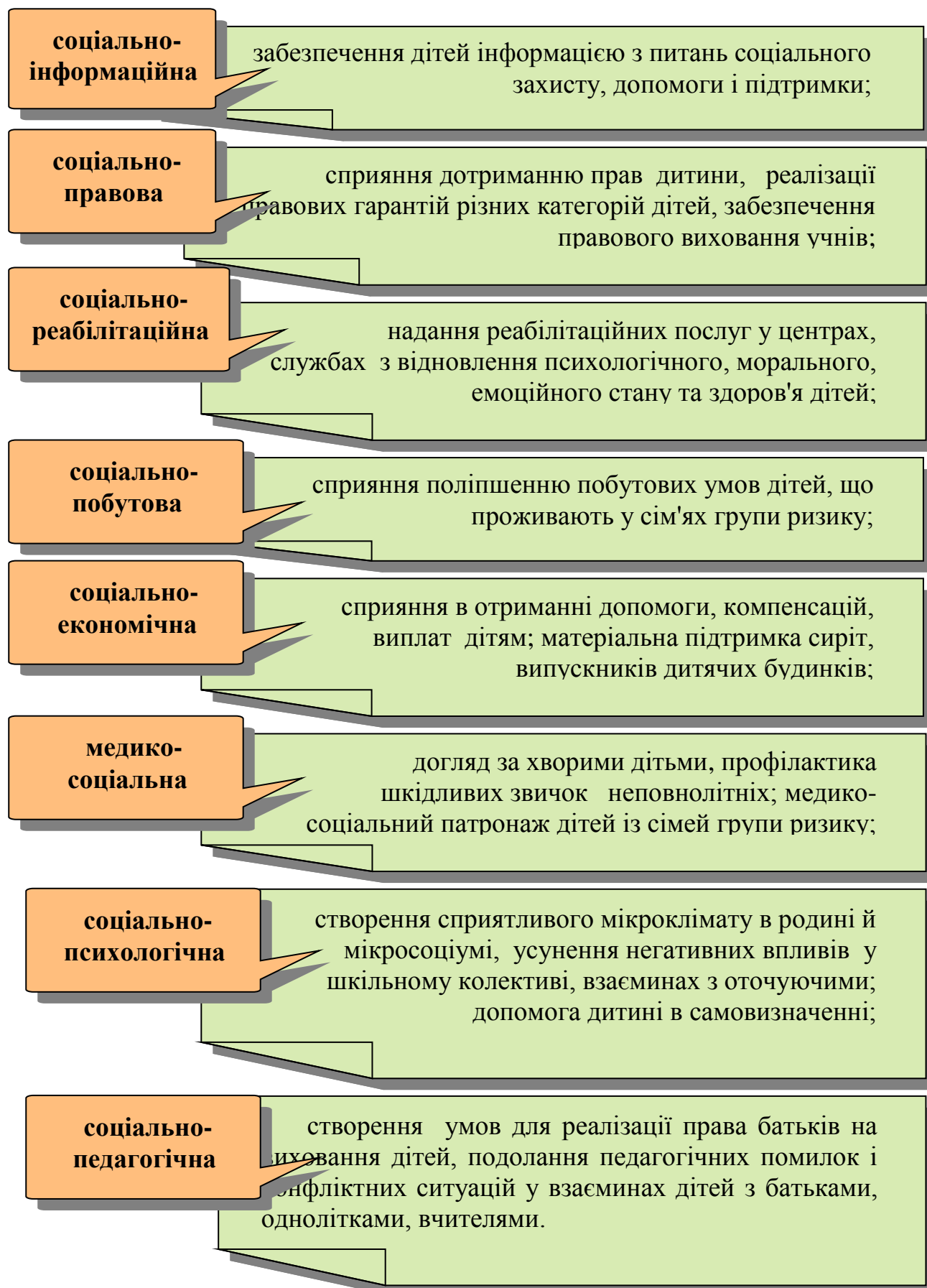

Рис. 28. Види допомоги, які надає соціальний педагог особистості

Додаток 12

Таблиця 21

Напрями використання спеціалістів за спеціальністю «соціальна педагогіка»

Посади	Об'єкти діяльності
соціальний педагог; організатор-менеджер; організатор виховної роботи в навчально-освітніх закладів різного типу підпорядкування; керівник центрів, об'єднань клубів	дошкільні заклади, загальноосвітні виховні заклади різного типу (школи, ліцеї, семінарії, училища, ПТУ, коледжі тощо), технікуми, середні спеціальні виховні заклади, навчально-виховні заклади санаторно-оздоровчого типу, вищі навчальні заклади різного типу підпорядкованості;
соціальний педагог, організатор соціально-педагогічної виховної роботи позанавчальних закладів різного типу підпорядкування	будинки та центри дитячої освіти та виховання, культурологічні центри та школи художнього мистецтва, соціально-виховні служби та клуби за місцем проживання, центри технічної та екологічної освіти й виховання, центри розвитку обдарованих дітей та молоді, фізкультурно-оздоровчі та спортивні клуби, центри та комплекси, дитячі, громадські організації та об'єднання;
директор соціальних служб і центрів, соціальний педагог у різних сферах соціально-педагогічної діяльності	соціальні служби і центри різного рівня для дітей та молоді, центри розвитку та планування сім'ї, консультативні служби та центри;
консультант-менеджер, методист	соціальні притулки і розподільники для дітей та підлітків, будинки сімейного типу, служби опіки, відділи в справах неповнолітніх кримінальної міліції, служби в справах неповнолітніх спеціальних установ і дитячих закладів закритого типу, благодійні організації та фонди, організаційно-методичні служби, центри зайнятості та працевлаштування, молодіжні біржі праці, ювенальні суди;
соціальний педагог, консультант спеціалізованих служб, центрів, менеджер, методист	психолого-педагогічні центри адаптації та реабілітації, медико-соціальної реабілітації, спеціальні консультаційні служби та центри, служби і центри надання спеціалізованої допомоги дітям та молоді з особливими потребами, соціально-психологічні та педагогічні реабілітаційні центри.

Додаток 13
Професійні ролі соціального педагога

Рис.29. Рольовий репертуар соціального педагога (В.Сидоров)

Рис. 30. Професійні ролі соціального педагога (Р.Овчарова, Т.Шишковець та ін.)

Додаток 14

Таблиця 22

Напрями роботи соціального педагога в закладі освіти

Участь в управлінні навчальним закладом	консультування адміністрації	- проведення соціологічних і соціально-педагогічних досліджень у педагогічному, учнівському, батьківському колективах;
		- участь у вирішенні конфліктів;
	методична робота	- проведення занять з учителями з метою навчання прийомам соціометричного контролю за міжособистісною атмосферою в класі, групі;
		- надання допомоги в діагностиці фактора ризику;
		сприяння ефективному розподілу ролей в учнівському колективі з метою компенсації негативного впливу соціальної стихії тощо;
		- участь у роботі педагогічних консилиумів (педрада, батьківські збори тощо);
	взаємодія з іншими закладами	- участь від імені навчального закладу в роботі місцевих органів влади й самоуправління з питань соціального розвитку і вирішення соціально-педагогічних проблем та участь у розробці й обговоренні регіональних і місцевих соціальних програм і проектів;
		- взаємодія з органами управління освітою, соціального захисту, охорони здоров'я, комісіями в справах неповнолітніх для вирішення соціально-педагогічних проблем;
		- співпраця з громадськими та іншими організаціями, які можуть впливати на вирішення тих чи тих соціально-педагогічних проблем.
	Участь у виховному процесі	моніторинг навчально-виховного процесу закладу
- аналіз та прогнозування конкретних соціально-педагогічних проблем;		
- здатність зрозуміти проблему дитини;		

		- здійснення соціально-педагогічної реабілітації, яка вимагає індивідуальної роботи з конкретним учнем (соціально-педагогічної підтримки, соціально-педагогічного контролю, соціально-педагогічної профілактики тощо).
Участь в організації виховного середовища	<i>супровід дитини в сім'ї</i>	- допомога у вирішенні внутрішньосімейних соціально-педагогічних проблем з метою захисту інтересів та прав дитини;
	<i>робота із соціальним середовищем учня</i>	- вивчення і робота з різноманітними неформальними об'єднаннями та групами дітей і молоді в мікрорайоні навчального закладу, населеного пункту; - виявлення проблем неформального життя учнів значною мірою допомагає керувати процесом виховання і запобігати конфліктам, які можуть з'являтися поза навчальним закладом;
	<i>взаємодія з громадськими органами самоврядування</i>	- використання їх можливостей для вирішення виховних завдань навчального закладу, конфліктних ситуацій між учнями і вчителями для формування здорового соціально-педагогічного клімату.

Додаток 15
Орієнтовна структура соціального паспорту класу
(А.Капська):

1. Гендерна характеристика класу:

- кількість хлопців;
- кількість дівчат.

2. Вікові характеристики учнів класу (кількість учнів певного року народження).

3. Стан здоров'я вихованців:

- здорові;
- мають тимчасові розлади здоров'я;
- мають хронічні соматичні хвороби;
- мають психосоматичні захворювання;
- мають інвалідність.

4. Види позанавчальної діяльності вихованців:

- кількість дітей, які навчаються в музичних школах;
- кількість дітей, що відвідують спортивні секції;
- кількість дітей, що займаються в гуртках та клубах за інтересами;
- кількість осіб, які не відвідують позашкільні заклади.

5. Соціальна поведінка учнів класу:

- кількість учнів, що скоїли різні правопорушення;
- кількість учнів, що стоять на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх;
- наявність учнів з різними видами адиктивної поведінки;
- кількість учнів, які систематично порушують дисципліну, мають стійкі конфлікти з вчителями.

6. Інформація про соціальне середовище розвитку учнів:

- кількість учнів з повних сімей;
- кількість учнів з неповних сімей;
- кількість учнів, яких виховують опікуни чи прийомні батьки;
- кількість учнів, що проживають з алкозалежними батьками;
- кількість учнів, які проживають з наркозалежними батьками;
- кількість учнів з матеріально забезпечених сімей;
- кількість учнів з малозабезпечених сімей;
- кількість учнів з багатодітних родин.

Функції соціально-педагогічної діяльності

Джерело	Назва	Сутність
Посадова інструкція соціального педагога	<i>інформаційно-діагностична</i>	встановлює соціально-педагогічний діагноз про особливості всебічного розвитку дитини, вибір інформації іншим спеціалістом для надання їй необхідної допомоги;
	<i>організаційна</i>	передбачає включення дітей і підлітків у соціально-корисну діяльність, формування демократичної системи взаємостосунків у підлітковому середовищі, а також серед дітей і дорослих;
	<i>прогностична</i>	спрямовує на пошук ефективних шляхів допомоги дитині через прогнозування й планування перспектив розвитку мікрорайону і конкретного мікросоціуму; визначає шляхи особистого контакту з іншими організаціями і спеціалістами для з'ясування проблеми виховання;
	<i>превентивно-профілактична</i>	передбачає і приводить у дію юридичні, психологічні механізми попередження й подолання негативних явищ;
	<i>соціально-терапевтична</i>	передбачає терапевтичну допомогу тим, хто її потребує, знімаючи напруження та орієнтуючи людину на творчість; забезпечує захист прав дітей у суспільстві; сприяє наданню допомоги в період соціального й професійного визначення особистості; створює умови для професійного самовизначення та соціальної адаптації молоді.
Праці Р.Овчарової	<i>освітньо-виховна</i>	забезпечує цілеспрямований педагогічний вплив на поведінку та діяльність дітей і дорослих, передбачає повноцінне використання у виховному процесі засобів і можливості соціальних інститутів, можливості самої особистості як активного суб'єкта виховного процесу;
	<i>діагностична</i>	передбачає вивчення медико-психологічних та вікових особливостей,

		здібностей людини, проникнення у світ її інтересів, кола спілкування, умов життя, виявлення позитивних і негативних впливів, проблем;
	<i>організаторська</i>	забезпечує проведення соціально-педагогічної діяльності дітей і дорослих, активізуючи їх ініціативу, творчість; впливає на зміст дозвілля, сприяє працевлаштуванню, професійній орієнтації та адаптації; здійснює взаємодію медичних, освітніх, культурних, спортивних, правових та інших установ у соціально-педагогічній роботі;
	<i>прогностична</i>	покликана здійснювати програмування, прогнозування та проектування процесу соціального розвитку конкретного мікросоціуму, діяльності різних інститутів, зайнятих соціальною роботою;
	<i>попереджувально-профілактична та соціально-терапевтична</i>	ураховує і приводить у дію соціально-правові, юридичні та психологічні механізми попередження та подолання негативних впливів; організує надання соціо-терапевтичної допомоги нужденним, забезпечує захист їх прав;
	<i>організаційно-комунікативна</i>	сприяє включенню добровільних помічників у соціально-педагогічну роботу, ділові та особистісні контакти, зосереджує інформацію та налагоджує взаємодію в їх роботі з дітьми, сім'ями;
	<i>охоронно-захисна</i>	сприяє використанню наявного арсеналу правових норм для захисту прав та інтересів особистості, сприяє застосуванню заходів державного примусу і реалізації юридичної відповідальності стосовно осіб, що допускають прямі або опосередковані протиправні дії на підопічних соціального педагога.
Праці науковців О.Безпалько, Н.Бурої, М.Галагузової, І.Зверевої, А.Капської,	<i>комунікативна</i>	забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи та державних і недержавних організацій, що виступають клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами соціального педагога;
	<i>охоронно-захисна</i>	спрямована на відстоювання прав та

П.Кліша, Л.Коваль, А.Малько, Л.Міщик, С.Хлебик та ін.		інтересів дітей і молоді на основі державних та міждержавних документів з метою забезпечення для неповнолітніх та молоді гарантованих їм прав та умов життєдіяльності;
	<i>діагностична</i>	покликана виявляти окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта та виявляти індивідуальні й специфічні особливості клієнта чи певної групи, дає змогу адекватно вирішувати соціально-педагогічні завдання;
	<i>корекційно-реабілітаційна</i>	полягає в роботі зі зміни та вдосконалення особистих якостей клієнта, особливостей життєдіяльності та створенні умов для розвитку потенційних можливостей осіб з функціональними обмеженнями, активне залучення їх до участі в суспільному житті;
	<i>культурно-дозвілєва</i>	передбачає організацію діяльності дітей, молоді, сімейно-сусідських спільнот, культурно-освітня робота за місцем проживання, організація фізкультурно-оздоровчого та культурного відпочинку, соціальна анімація;
	<i>соціально-педагогічна</i>	забезпечує встановлення інтересів і потреб людей у різноманітних видах діяльності та залучення до роботи з ними різних установ, організацій, суспільних, творчих спілок, спеціалістів та організаторів культурно-дозвілєвої діяльності;
	<i>психологічна</i>	передбачає різноманітні види консультування та корекції міжособистісних відносин, допомогу в соціальній реабілітації всім тим, хто цього потребує, повинна сприяти соціальній адаптації особистості;
	<i>соціально-медична</i>	передбачає організацію роботи з профілактики здоров'я, надання першої медичної допомоги, роботу з питань культури харчування, санітарно-гігієнічних норм, планування родини, формування відповідального ставлення до репродуктивної та сексуальної поведінки, сприяння підготовці молоді до сімейного

		життя та формуванню здорового способу життя;
	<i>морально-гуманістична</i>	інтегральна, яка поєднує риси всіх попередніх функцій, надає соціально-педагогічній діяльності гуманістичної спрямованості, створює умови для гідного функціонування людини, групи людей у суспільстві.

Додаток 17

Таблиця 24

Ключ до тестових завдань

№ п/п	правильний варіант	№ п/п	правильний варіант	№ п/п	правильний варіант	№ п/п	правильний варіант
Тема 1							
1	в	9	б	17	а	25	в
2	б	10	а	18	б	26	б
3	г	11	в	19	в	27	а
4	а	12	б	20	в	28	в
5	в	13	б	21	а	29	б
6	а	14	а	22	а	30	б
7	б, д	15	б	23	в		
8	а	16	б	24	б		
Тема 2							
1	в	14	в	27	в	40	а
2	а	15	а	28	б	41	б
3	в	16	а	29	б	42	а
4	б	17	г	30	а, в, г	43	а
5	в	18	а	31	б	44	б
6	в	19	г, е	32	а	45	в
7	в	20	а	33	а	46	а
8	а	21	а	34	а	47	в
9	б	22	б	35	в	48	в
10	а	23	б	36	в	49	б
11	б	24	в	37	а	50	б
12	б	25	б	38	б	51	в
13	б	26	а	39	б	52	г
Тема 3							
1	г	9	а	17	б	25	а
2	а	10	б	18	а	26	б
3	б	11	в	19	б	27	в
4	а	12	в	20	а	28	б
5	б, в	13	в	21	б	29	а
6	в	14	а	22	а	30	б
7	в	15	а	23	а, б	31	в
8	в	16	б	24	а		
Тема 4							
1	в	9	б	17	б, в	25	в
2	в	10	в	18	а	26	а
3	в	11	а	19	б	27	в
4	б	12	б	20	в	28	а
5	а	13	в	21	б	29	а

6	б	14	в	22	в	30	б, г, д
7	в	15	в	23	а		
8	а	16	б	24	б		

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. *Березовська Л.І.* Самовиховання та саморегуляція особистості [Текст] : навчальний посібник / Л.І. Березовська. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 168 с.
3. Введення у професію соціального педагога [Текст] : навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / за заг. редакцією М.І.Приходько, О.В.Федорової. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – 276 с.
4. *Веретенко Т.Г.* Вступ до спеціальності соціальна педагогіка. Модуль 2 [Текст] : навч. посіб. / Т.Г.Веретенко, О.М.Денисюк. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – 124 с.
5. Вступ до спеціальності : «Соціальний педагог» [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. «Соціальна педагогіка» / А.Б.Рацул [та ін.] ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : КОД, 2008. – 308 с.
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Текст] / за заг. ред. проф. І.Д.Звереві. – 2-ге видання. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
7. Інструктивно-методичні рекомендації щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.center-psycholog.org.ua/news/2010-07-26-04-54-31.html>.
8. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі : на допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – 52 с.
9. Кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitavol.org.ua/publ/20-1-0-95>.
10. *Козубовська І.В.* Кадрове забезпечення соціальних служб у Великій Британії [Текст] / І.В.Козубовська, О.П.Пічкач. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2003. – 391 с.
11. Концепція розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/4406>.
12. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання у вищій школі [Текст] : навч. посібник для студ. ВНЗ / О.Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 199 с.
13. *Мешко Г.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] навч. посіб. / Г.М.Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
14. *Міщик Л. І.* Соціальна педагогіка : досвід та перспективи [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.
15. *Міщик Л.І.* Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – К. : ІЗМН, 1997. – 140 с.

16. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – 116 с.
17. *Моїсеєнко К.* Професійна діяльність соціального педагога [Текст] : методичний посібник / К.Моїсеєнко. – К. : Шк. світ, 2009. – 120 с.
18. Настільна книга соціального педагога (нормативно-правове забезпечення діяльності) / упоряд. Ю.А.Луценко, В.Г.Панок. – К., 2011. – 320 с.
19. *Пенішкевич О.І.* Вступ до спеціальності «Соціальна педагогіка». Модульна технологія вивчення курсу [Текст] : навч.-метод. посіб. / О.І.Пенішкевич, С.В.Андрійчук ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – 160 с.
20. Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://b-ko.com/index.php?act=show_chapter&book=31&chapter=79.
21. Положення про психологічну службу системи освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/4406>.
22. Посадова інструкція соціального педагога [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zastupnik.at.ua/publ/socialno_psikhologichna_sluzhba/posadova_instrukcija_socialnogo_pedagoga/3-1-0-623.
23. Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України : наказ МОН України №864 від 28.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zastupnik.at.ua/publ/socialno_psikhologichna_sluzhba/nakaz_mon_ukrajini_vid_28122006_n_864/3-1-0-167.
24. Професійний довідник соціального педагога [Текст] / уклад. О.І.Рассказова. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 208 с.
25. Професія соціальний педагог [Текст] : посібник / упоряд. О. Главник ; заг. ред. К. Шендеровський, І. Ткач. – К. : Главник, 2006. – 112 с.
26. Психологічні особливості студентського віку : на допомогу кураторам. [укладачі : Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. – Вип. 3. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 88 с.
27. *Рацул А. Б.* Вступ до спеціальності : «Соціальний педагог» [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. «Соціальна педагогіка» / А.Б.Рацул [та ін.] ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : КОД, 2008. – 308 с.
28. *Сорочинська В. Є.* Організація роботи соціального педагога [Текст] : навчальний посібник / В.Є.Сорочинська. – К. : Кондор, 2005. – 198 с.
29. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / за ред. О.В.Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
30. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.

31. Соціальна педагогіка : теорія і технологія [Текст] : підручник / за ред. І.Д.Зверєвої. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
32. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості [Текст] : підручник / С.О.Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
33. Фурдуй С.Б. Вступ до спеціальності соціальний педагог [Текст] : навчально-методичний посібник / С.Б.Фурдуй. – Ізмаїл, 2012. – 123 с.
34. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навчальний посібник / З.М.Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.

Додаткова література

1. Басов Н.Ф. Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 256 с.
2. Безпалько О.В. Вектори розвитку соціальної педагогіки в Україні [Текст] / О.В.Безпалько // Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2012. – №3. – С. 14-21.
3. Безпалько О.В. Оптимізація підготовки соціальних педагогів у сучасному освітологічному просторі [Електронний ресурс] / О.В.Безпалько. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>.
4. Борисова Ю.В. Методологія та методи соціальних досліджень [Текст] : навчальний посібник / Ю.В.Борисова. – К. : ДЦССМ, 2003. – 216 с.
5. Вайнола Р.Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки [Текст] : монографія / Р.Х.Вайнола ; за ред. С.О.Сисоєвої. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 460 с.
6. Веретенко О.О. Становлення професії соціального педагога в Україні [Текст] / О.О.Веретенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 21-22.
7. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація [Текст] : навч. посіб. / Н.П.Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – 256 с.
8. Вчитель : самооцінювання [Текст] / упоряд. Н.Мурашко. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с.
9. Герасимова О.А. Комплекс методик для личностно-професійного самопознання будущего учителя [Текст] / О.А.Герасимова. – К. : ООО «Международное финансовое агентство», 2001. – 76 с.
10. Гриньова В.М. Теоретико-методологічні основи соціально-педагогічної діяльності [Текст] / В.М.Гриньова, К.В.Яресько. – Харків : Крок, 2003. – 32 с.
11. Давиденко А.А. Логіка і психологія у творчій діяльності людини [Текст] / А.А. Давиденко // Педагогіка і психологія. – 2006. – №3 (52). – С.79-86.
12. Дурасанова Т.П. Введение в специальность «социальная работа» [Текст] : учебное пособие / Т.П. Дурасанова. – Балашово, 2000. – 30 с.
13. Зайченко М.В. Інструментарій соціального педагога [Текст] / М.В.Зайченко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.

14. *Євтух М.Б.* Соціальна педагогіка : підручник / М.Б.Євтух, О.П.Сердюк. – 2-е вид., стереотип. – К. : МАУП, 2003. – 232 с.
15. *Коваль Л.Г.* Соціальна педагогіка / Соціальна робота [Текст] : навчальний посібник / Л.Г.Коваль, І.Д.Зверева, С.Р.Хлеб'юк. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
16. *Коваль Л.* Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні [Текст] / Л.Коваль // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 1-2. – С. 86.
17. *Ковальчук І.А.* Сутність і зміст соціального виховання / І. А. Ковальчук // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 22 (257). – Ч. VIII. – .24-29.
18. *Когут С.* Система допрофесійної підготовки соціального педагога в загальноосвітній школі України [Текст] / С.Когут // Вісник Львів. ун-ту. – Серія педагогіка. – Вип. 19.– Ч. 1.– Львів, 2005. – С. 209-218.
19. *Краснова В.Г.* Педагогические аспекты в социальной работе : учебное пособие [Текст] / В.Г.Краснова. – Волгоград : Изд-во Волгоградского гос. университета, 2004. – 60 с.
20. *Кузьмінський А.І.* Педагогіка вищої школи [Текст] : навчальний посібник / А.І.Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
21. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання студентами вмінь виконувати соціально-педагогічну функцію [Текст] / О.Г.Кучерявий // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. – Вип.1. – Ч.1. – К. : НПУ, 2000. – С. 34-40.
22. *Лисенко М.Ю.* Правозахисний компонент діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : методичний посібник / М.Ю.Лисенко, Н.М.Савельєва. – Полтава : ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2008. – 42 с.
23. *Мудрик А.В.* Введение в социальную педагогику [Текст] / А.В.Мудрик. – М., 1997. – 265 с.
24. *Нагавкина Л.С.* Социальный педагог : введение в должность : материалы для работников образовательных учреждений [Текст] / Л.С.Нагавкина, О. К. Крокинская, С. А. Косабуцкая. – СПб. : КАРО, 2002. – 269 с.
25. *Овчарова Р.В.* Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 480 с.
26. *Омельченко І. М.* Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей із обмеженими можливостями [Текст] : навчально-методичний посібник / І.М.Омельченко, О.М.Тиха, Л.О.Федорович. – Полтава : ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2009. – 80 с.
27. *Оржеховська В.М.* Посібник з самовиховання [Текст] / В.М.Оржеховська, Т.В.Хілько, С.В.Кириленко. – К., 1996. – 192 с.
28. *Ортинський В.Л.* Педагогіка вищої школи [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
29. Педагогічна майстерність [Текст] : підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. ; за ред. І.А.Зязюна. – 2-ге вид. допов. і

переробл. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.

30. *Поліщук В.А.* Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти [Текст] : монографія / В.А.Поліщук. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В.Гнатюка, 2006. – 424 с.

31. Рабочая книга социального педагога [Текст] / авторы-составители Е.А.Романова, А.Б. Малюшкин. – М. : ТЦ «Сфера», 2002. – 144 с.

32. *Рик С.* Педагогічна етика : пошуки нової парадигми [Текст] / С.Рик // Рідна школа. – 2010. – № 12. – С. 6-12.

33.*Сидоров В.М.* Профессиональная деятельность социального работника : ролевой поход [Текст] / В.М.Сидоров. – Винница : Глобус-пресс, 2006. – 408 с.

34. Социальная работа за рубежом : учебное пособие / сост. Е.С.Новак, Е.Г.Лозовская, М.А.Кузнецова ; под. общей ред. Е.С.Новак. – Волгоград : Издательство ВолГУ, 2001. – 172 с.

35. Социальный педагог в образовательном учреждении [Текст] : учеб.-метод. пособие / авт.-сост. В. Г. Дмитриева и др. – М. : Пед. из-во России, 2007. – 95 с.

36.*Терлецька Л.Г.* Вікова психологія і психодіагностика [Текст] : підручник / Л.Г. Терлецька. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – 608 с.

37.*Титова Г. Ю.* Введение в профессию социального педагога [Текст] : учебное пособие / сост. Г. Ю. Титова. – 2-е изд., доп. – Томск : Изд-во ТГПУ, 2006. – 494 с.

38.*Товщик С.А.* Взаємозв'язок дефініцій соціальної педагогіки та соціальної роботи / С.А.Товщик // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 46 : Педагогічні науки. – Житомир, 2009. – С. 108-111.

39.*Товщик С.А.* Логіко-структурний аналіз системи категорій і понять соціальної педагогіки / С.А. Товщик // Наукові записки ім. М. Гоголя : Психолого-педагогічні науки. – 2009. – № 6. – С.17-21.

Товщик С.А. Соціалізація в системі категорій і понять соціальної педагогіки [Електронний ресурс] / С.А. Товщик Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/4448/1/стаття_соціалізація_удк.pdf. – Заголовок з екрана.

40.*Трубавіна І.М.* Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю [Текст] : навч. посіб. / І.М.Трубавіна. – К., 2002. – 172 с.

41. *Туркот Т.І.* Педагогіка вищої школи [Текст] : навч. посіб. / Т.І.Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

42. *Фалинська З. З.* Модель неперервної практичної підготовки у вищих навчальних закладах [Текст] / З.З.Фалинська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Збірник наукових праць. – Випуск 9 / Редкол. : І.А.Зязюн (голова) та ін. – К. ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2006. – С.467-471.

43. *Фалинська З. З.* Розвиток професійних якостей соціального педагога як важлива проблема [Текст] / З.З.Фалинська // Науковий вісник Ужгородського

національного університету. Серія : Педагогіка : Соціальна робота. – Ужгород, 2002. – Вип. 5. – С. 152-155.

44. *Фіцула М.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М.М.Фіцула. – Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2003. – 136 с.

45. *Харченко С.Я.* Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности [Текст] / С.Я. Харченко. – Луганск : Альма-матер, 1999. – 138 с.

46. *Шакурова М. В.* Социальное воспитание в школе [Текст] : учеб. пособие для вузов по спец. 031300 – Соц. педагогика / М.В.Шакурова ; под ред. А.В.Мудрика. – М. : Academia, 2004. – 270 с.

47. *Шептенко П. А.* Введение в специальность «Социальный педагог» [Текст] : учеб. пособие для вузов по спец. 031300 – Соц. педагогика / П.А.Шептенко, Г.А.Воронина ; под ред. В.А. Сластенина. – М. : Флинта ; Моск. психол.-соц. ин-т, 2008. – 157 с

48. *Шишковец Т.А.* Справочник социального педагога : 5-11 классы [Текст] / Т.А.Шишковец. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – М. : ВАКО, 2005. – 208 с.

49. *Шпак В. П.* Реабілітаційна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / В.П.Шпак. – Полтава : АСМІ, 2006. – 360 с.

50. *Штефан Л.А.* Соціально-педагогічна теорія та практика в Україні (20-90-ті рр. 20 ст.) [Текст] : монографія / Л.А.Штефан. – Харків. : ТОВ «ТО Ексклюзив», 2002. – 264 с.

51. *Шульга В. В.* Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : метод. рек. / В.В.Шульга ; АПН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 124 с.

ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА

1. www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського представляє електронний каталог періодичних видань.

2. <http://www.mon.gov.ua/> – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України - офіційний сайт.

3. <http://zakon2.rada.gov.ua> – документи в соціальній сфері.

4. http://www.ednu.kiev.ua/index_u.htm – освітянська мережа України.

5. www.gnacademi.org/mason/catalog/brose.html – Глобальна всесвітня академія.

6. <http://bestbooks.ru> – он-лайн бібліотека підручників.

7. <http://lib.km.ru/?Subject=34> – Електронні енциклопедії, словники, довідники.

8. www.dic.academic.ru – Електронні енциклопедії, словники, довідники.

9. <http://socpedagogika.narod.ru> – електронна бібліотека літератури з соціальної педагогіки.

10. http://knigi.b111.org/gumanitarnye_nauki/?page=286 – російська бібліотека електронних підручників із соціальної педагогіки.

11. <http://www.info-library.com.ua/books-book-116.html> – українська бібліотека електронних підручників.

Навчальне видання

Вступ до спеціальності «соціальна педагогіка»

Автори-укладачі

Міщик Людмила Іванівна

Демченко Олена Петрівна

за загальною редакцією Л.І.Міщик

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск

Підписано до друку .....

Формат 70×90/16. Папір офсетний.

Гарнітура Ukrainian Peterburg. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. ...

Наклад .... прим.

Видруковано з оригінал макету

Видавництво